

Borç Bağları

Richard Dienst

AÇILIM KİTAP

BORÇ BAĞLARI

Richard Dienst

Rutgers Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü olup görsel medya, Brecht, Godard ve kuramsal tartışmalara odaklanmadıktadır. İlk çalışması *Still Life in Real Time: Theory After Television*'da (1994) televizyonun kuram kavramını ve kuramsallaştırmayı nasıl dönüştürdüğünü tartıştı. Ardından kültürel çalışmaların zirve döneminde alanı uluslararası bir perspektifle genişleten bir derleme hazırladı. 'Borç Bağları' yazarın ekonomik krizin kültürel çalışmalar bağlamında yeniden okunmasından doğmuş, borçluluğun gündelik hayatımızın boyutlarını nasıl yeniden şekillendirdiğine eğilmiştir.

Richard DIENST

BORÇ BAĞLARI

Türkçesi: Sercan Karadoğan

AÇILIM KİTAP

açılımkitap
alemdar mah. çatalçeşme sok.
defne han no:27/15 cağaloğlu fatih-istanbul
tel: 0212 520 98 90
www.acilimkitap.com - bilgi@acilimkitap.com

borç bağları
richard dienst

açılımkitap: 81
1:1 atlas dizisi: 8
dizi editörü: selim karlıtekin
yayına hazırlayan: cem tunçer
son okuma: fahrettin biçici

yayınevi sertifika no: 22787

ısbn: 978-9944-105-75-0

birinci baskı: şubat 2015

kapak: tekin öztürk
içdüzen: pınar

baskı-cilt: step ajans rek. mat. tan. ve org. ltd.şti.
göztepe mh. bosna cd. no:11 34200 bağcılar-istanbul
tel: 0212 446 88 46 stepajans@gmail.com
matbaa sertifika no: 12266

açılımkitap pınar yayınları tic. ve san. a.ş'nin tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Giriş: Borçlu Olduklarımız.....7
1 Hayatta Bir Kere.....15
2 Eşitsizlik, Fakirlik, Borçluluk.....43
3 Kalıcı Barışın Ekonomik Sonuçları.....77
4 Bono'ya Mektup.....107
5 Borçluluk Mekânları.....133
6 Borcun Büyüsü Veya Marx'ı Bir Çocuk Gibi Okumak.....153
7 Borçluluğun Diyalektiği.....171
Sonuç: Kim Korkar Jübile'den?.....187
Dizin.....205

GİRİŞ: BORÇLU OLDUKLARIMIZ*

Bu felaket zamanlarının tarihini kim yazacak? Yıllardır küresel dinleyicilerin önünde gün aşırı tekrar edilen hep aynı resmi hikâyeyi dinliyoruz. Onların nazarında, kapitalizmin acımasız güçleri dünyayı son kez yeniden tasarlıyor ve zaferleri üç şekilde kesinleşti: sattıkları mallarının cazibesi, ordularının tehdidi ve davalarının kutsallığıyla. Her aksama veya direniş işareti, görevlerini daha çabuk tamamlamak için bir başka neden olarak resmediliyor. Çalkantılı 20. Yüzyılı takiben ve artan belirsizliklerin arifesinde, kendi kendilerini tarihin fatihi ilan edenler, bizi birbirimize bağlayan sadece tek bir zamanın ruhu olduğunu söyleyip duruyorlar: mümkün olan bütün düzeyleri kuşatan ticaretin ruhu her şeyi piyasaya getirmeye ve piyasayı da herkese getirmeye muktedir halde. Ekonomik reçeteler

* Kitabın başlığıyla uyumlu olması açısından bu ifadeyi kullandık. Ancak burada yazar hem borçlu olmak hem de minnettar olarak anlaşılabilecek "owe" kelimesini kullanıyor. Bu ifade yazar tarafından ironik bir anlam atfedilerek kullanılmıştır. Tam ve doğru bir çeviri "Minnettar veya Borçlu Olduklarımız" şeklinde olabilirdi ancak bu metnin özgün haline bir müdahale olacağı için bu şekilde bıraktık ve bu açıklamayı koymayı uygun gördük.(ç.n.)

uygulandığı sürece her türden politik sistem bu davaya katılabilir; sözde diktatörlükler ve demokrasiler, güçlü devletler, zayıf devletler ve başarısız devletler. Kaybedenler için ise vakit yok: dik kafalılar ve sefiller tek kelimeyle ya katılacak, ya kovulacak veyahut geride bırakılacaklar. Şu andan itibaren, ıslah edilmiş tarih meleği, çağrısına kulak verenlere sadece iyi haberler vaat etmekte -sürekli olarak anlatılacak kötü haberler olmasına rağmen- veya bize böyle söylendi.

Resmi hikâye hiçbir zaman doğru değildi ancak hep güçlü kalmayı sürdürdü. Her ne kadar zaferleri antik dönem kumandanları ve altın çağ emperyalistleri kadar nihai olmasa da, çağımızın hükümdarları özel bir tür egemenlik tesis ettiler. Büyük devletlerin sürdürdükleri şiddet tekelleşmesinin üstünde ve ötesinde, yeni bir egemenlik türü ortaya çıktı, gerçekliğin tekelliği; bir tarafta dünyayı kendi imgesine göre şekillendirme gücü olarak tele teknoloji, diğer tarafta neyin var olmayı hak ettiğine karar verme gücü olarak para.[1] Bu kontrol mekanizmasının etkin anlayışı haber döngüsü ve işletme döngüsü arasında bir yerlerde salınmakta; an be an bildiği her şeyi şimdiki zamana tercüme etmektedir. İhtişamını ise sadece bugünün ne olduğuna dair tasdik hâkimiyetine borçlu değil; titiz bir şekilde geçmişte olanları sönümlerken henüz gelmekte olanı da devamlı surette önemsiz gösterir. Geçmiş ancak şu an korunmaya değer ise korunmalıdır ve gelecek, taşları daha henüz döşenmediği veya vadesi dolmadığı sürece kendi başının çaresine bakmalıdır. İstikrarsızlaştıran sermaye akımları yüzünden kontrolden çıkan ve hatta rekabetin daha da sıkı olan ağlarına yakalanan insanlar her yerde daha endişeli, daha şaşkın, daha savunmacı ve daha gerilimli hayatlar yaşıyorlar. Piyasa ideolojisi, sosyal hayatın bünyesine daha derin bir şekilde nüfuz ederken, daha da mutlak bir şeye dönüşüyor: mevcut her

1 Jacques Derrida, *'Artifactualites'* röportaj/makalesinde 'gerçekliğin tekelliği' hakkında yazmıştır, Derrida ve Bernard Stiegler'in *Échographies: de la television* içinde, Paris: Galilee, 1996. Bu açık ifade burada görünmemesine rağmen, bu 'fenomen' Guy Debord'un çalışması boyunca analiz edilmiştir.

rezaletin gelecek isimsiz fırsatlar uğruna meşrulaştırılmasına. Piyasa mantığı, bir doğa kanunu seviyesine yükselerek, herkesin özgür tercihler ve hesaplanabilir sonuçlar dairesi içinde yaşamasını talep ediyor; herkesi etkin özgürlüklerinden yoksun bırakacak yeni yöntemler icat ederken, başarıyı anında yukarı çekerek ödüllendiriyor, diğer yandan kötü sonuçlarını da bir süre sonra ve başka bir mekânda onları en zor taşıyabilecek olanların üzerine boca ediyor. Beklentilerin ihtiyatlı yönetimi ve alternatiflerin kati reddi aracılığıyla, yaşamımız hayatta kalmak için sayısız tasarıya ayrılmış durumda.

Böylece, çağımız bir yandan askeri gücü ve teknolojik yaratıcılığı kutlarken -ki bu tamamen savaş ve yüksek teknolojinin en yüksek manevi gerekçelerle süslenmesi nedeniyledir- ana olay örgüsü sermayenin doğurgan ve anlaşılmaz senaryosuyla yazılmaktadır. İşte bu yüzden, tarihin bu resmi biçimini 'muzafferler' değil, bundan böyle her insani başarıyı veya arzuyu bitmek bilmez bir çekişme ve istiflemeye tabi tutan alacaklılar yazacaktır. Balıkçılıktan ürün rotasyonuna, eczacılıktan, nükleer güce ve emeklilik fonlarına kadar her şey hakkındaki basit kararları sınır ötesi bir ekonomik aklın yönettiği bir dünyada, sosyal hayatın en temel devreleri -anlaşma, yükümlülük ve beraberlik- aşırı ısınarak aşındırıcı bir şekilde anti sosyal enerjiler yayacaktır. Zamanların en iyisinde kutsanmış bugünün her türlü kolektif ihtimal ve umut ifadesi, muazzam zenginliğin sonu gelmez övgüsüyle dolu bir atmosfer içerisinde sesini duyurmak için mücadele etmelidir.

Böylesi bir zamanda, dünya tarihinin en inançlı figürleri, ne sanayinin liderleri veya dünyayı arşınlayıp duran girişimciler olacaktır ne de devletin başındakiler; merkez bankacıları, fon yöneticileri, sigorta komisyoncuları, borsa simsarları ve onların peşinde toplaşan iş bitiriciler ordusu olacaktır. Bu dünyayı kendi dürüstlüklerine güvenerek yönetebileceklerini düşünmüyorlar; her biri sadece en kârlı mevkiye ulaşmayı, bir veya iki değişkeni yönetmeyi, eğilimleri tahmin etmeyi, zayiatları aşmayı, paylarını artırmayı, mükâfatlarını almayı ve dünyanın

geri kalanını kendi haline bırakmayı istemektedirler. Kârlarını düşürmediği veya kesmediği sürece, politika veya planlamayla ilgilenmezler. Hayat verdikleri küresel sistem hakkında, genellikle ilgisiz, hatta bilgisizdirler. Onların zaman algısı; arbitraj saliselerine, portföylerin değişken cirosuna, faiz rüzgârına, döviz kurlarının dalgalı rekabetine ve aktüeryal tablolarının amansız aritmetiğine endekslidir. Fırsatları değerlendirir ve bahislerini riskten korurlarken, 'çok erken' ve 'çok geç' arasında olabildiği kadar konumlanmış bir çeşit üstünlüğe ulaşmayı arzularlar; iyi bir fırsatı fark edebilecek kadar uzun, fakat dökümtülerle veya geri tepmelerle yüzleşmeyecek kadar da kısa. Sermayenin gücünü kullanabilen hiç kimse, elimizde kalan yegane dünya bu olmasına rağmen, maddi şeylerin ve gündelik hayatın çetin zamansallığında sıkışıp kalmak istemez.

Küresel ekonominin sözde 'finansallaşması', finansal sermayenin işlemlerinden daha fazlasını kapsar. Dahası, bütün ekonomik faaliyetlerin yeniden düzenlendiği, bütün yerel ve sektörel piyasaların her birinin diğerleriyle omnilateral[2] üst belirlendiği bir iletişim ağını ifade eder. 'Piyasa sinyallerinin' birbirlerine entegre olmuş anlık iletkenliği, bütün işlemleri kontrolün ve denetlemenin ötesindeki ulus aşırı değişkenlere daha çok tabi kılarak; döviz kurlarından, kredi maliyetlerine, sübvansiyon kalıplarından, vadeli emtia sözleşmelerine kadar her şeyden etkilenme eğilimindedir. Ancak en güçlü oyuncular bu farklı ve bambaşka zaman alanının ötesinde konumlandırabilirler: sermayeyi bir katmandan diğerine hızlıca aktarma araçlarına sahip olanlar nihai sonucu etkileyecek olan rekabet avantajlarına da sahiptirler, özellikle en son finansal teknolojilerce icat edilen soyut finansal enstrümanlar aracılığıyla zorlu rakiplerinden hep bir adım ve onlardan daha az çetin olan düzenleyici mekanizmalardan da hep iki adım önde olacaklardır. Kendi pozisyonlarını perçinlerken, finans sürüleri sadece marjlarla oynar ve kendi riske ettikleri para miktarını güçlendiriyormuş gibi

2 Felsefedeki anlamı; bütün bireylerin belli isteklerinden türetilen/türeyen (ç.n.)

görünürler izlenimi yaratırlar; yollarına çıkan her şeye bozulması, yeniden şekillendirilmesi ve kendisiyle mücadele edilmesi gereken bir değer kitlesi olarak davranırlar. En zayıf yeri bulabilmek için borsa simsarları, ekranları başına yapışmış bir şekilde kalırlar, her bir haber parçasına bir tehlike veya fırsat olarak değer biçer, durmadan gelen bilgi sağanağını sezgisel bir bakışla veya kaderin önsezisiyle elerler. Gündelik haberler-onları ilgilendiren tek şeydir-şifreler ve fiyatlarla kısaltılmış olarak ekrandan aşağı ham verinin ilahi berraklığı gibi akar. Geriye kalan sadece yorumlamaktır.

Doğal, gerekli ve vazgeçilmez görünmek için piyasa kurumları hem bilimsel söylemi hem de eğlence dünyasının sahte reklamcılığını yardıma çağırır. Fakat şimdi, ekonomik mübadelenin ve elektronik medyanın devreleri hiç olmadığı kadar kaynaştı: her biri bir diğerinde yankılanıyor; kesinliğin kutsal sesiyle hayvanların uğultusu birbirine karışıyor. Piyasalar, sonrasında ne yapılacağı hakkında medyada işaretler ararken, medya, 'var olanın' ne anlama geldiğine dair piyasalarda ipuçları aramaktadır. Bu yarın yamalak geri besleme döngüsü, aynı anda hem çabuk karar verme refleksleri hem de kalıcı belirsizlikler aşılar. Bir plan olduğu kadar siyasi varsayımlarla birlikte yıllardan beri oluşturulan piyasa-medya mekanizması, anti yönetimin küresel bir uzvu haline gelmiştir ve işlevsel özerkliği, düzenleme ve denetim tarafından her tehdit edildiğinde, değişmeye devam etmektedir. Genişlemesi ve yayılması, sadece yatırımların geçiciliğini, sektörler ve bölgeler arasında eşitsiz gelişimi yeniden tanımlamadı, aynı zamanda kendi zor kullanma aracını yarattı. Bu sayede, piyasa disiplinin keyfi salınımları ve inatçı kini en nihai gerçeklik haline geldi. Onun karmaşık sinyallerini dikkate alan planlamacılar, bürokratlar ve yöneticiler saatlerini ona göre ayarlayarak her an vazifeye hazır halde beklediler. Diğer herkesten istenen ise çalışmaya devam etmeleri, bölgeselel otoritelere itaat etmeleri, gösteriden hoşlanmaları ve şanslı bir an için sabırla beklemeleriydi. Şimdilik, küresel sermayenin geniş kalabalıklara atfettiği tarihsel rol budur.

Şimdilik. Fakat bu teşhisin doğru olduğu kabul edilirse, geleceğin şimdikinden farklı herhangi bir şey önerebileceğini görmek zorlaşır; çöküntü ve marjinal reformlarla kesintiye uğramış, gezegenin tükenişine kadar hepimizin dayanması gereken bir gelecek. İşte bu yüzden, kriz durumunda çağımızın davranış ve düşünceleri, bir rafa sırayla dizildikleri takdirde ne kadar farklı görünecek olursa olsunlar, tipik bir şekilde, genel güvensizliği kutsamaktan ve kaçınılmaz sonuçları onaylamaktan öte bir şey yapmazlar. Şeylerin mevcut düzeni, beklenti ve bellek kaynaklarını ele geçirerek, dünyadaki her şeyde sürekli olarak hak iddia eder; var olan güçler karşısında sürekli olarak borç içinde olan bir dünya.

Bu kitaptaki bölümler, mevcut duruma borçluluk sorusu üzerinden bir yaklaşım getirmektedir. Bu oldukça parçalı ve dolambaçlı bir yaklaşım, en azından bazı bölümler borçluluk kavramı üzerinden gitse de, ekonomiden felsefeye, oradan psikolojiye, sosyolojiden antropolojiye ve diğer pek çok yere değişen bir çizgi izlemekte. Yine de, bu disipliner işaretler bizim borç hakkında hali hazırda bildiğimizi düşündüğümüz şeylere gerçek anlamıyla dokunan şeyler değil. Açıkça görünen o ki, herkes bir borçluluk durumu içinde yaşıyor, yine de insanlar sanki borçsuz da yapabilecekmişiz gibi bazen ondan kaçınabileceğimiz ve kaçınmamız gereken bir durum olarak bahsediyorlar. Aynı zamanda, insanlar, borçluluk ihtiyacını yürürlükteki koşullar ve şeylerin olması gerektiği şekli arasındaki an be an yapılan bir pazarlık gibi verili olarak alma eğilimindeler. Öyle ya da böyle, biz kendi borçlarımızı kişisel bir parmak izi haline getirmeyi deniyoruz; isteklerin ve bekleyişlerin, sahip olmanın ve vazgeçmenin bir şekline.

İşte bu yüzden, borçluluk kavramını veya tecrübelerini tek bir tanıma sıkıştırmak bir hata gibi görünüyor. Kesin olan şu ki, kredi kartı şirketleri, faturalarının ödenmesi için çapraşık suçluluk duygusuna güvenir, ve çağdaş uluslar bireysel özgürlük adına toplumdaki bütün bireylere finansal yükümlülükler dayatır –fakat pratik hesaplamaların ne zaman bittiği ve ahlaki

zorunlulukların ne zaman başladığına karar vermek imkânsız görünmektedir, aynı şekilde bir özerklik hissinin ve kendine yetme halinin nerede sonlandığını ve başkalarının ihtiyaçlarını kabul etmenin nerede başladığını söylemek de imkânsızdır. Bir disiplin dilini diğerine tercih etmek yerine, sorunun ana hatlarını değişik birçok şekilde, farklı teorik deyişlerle izini sürmek ve farklı analiz objeleri kullanmak daha iyi görünüyor. Bir araya getirilen makalelerin tümünde yapılmaya çalışılan şey, borçluluk üzerine farklı söylemleri, farklı düğüm veya kümeleri birbirine bağlamaktır. Aslında, borçluluk üzerine bütün söylemler kesin bir 'biz' kavramını savunmaktadır –ve tam da her an değişebileceğinden ötürü- bu 'biz' kim olursa olsun, hangi borçların tutmaya değer, hangilerinin olmadıklarını öğrenmeyi kendimize borçluyuz.

1
HAYATTA BİR KERE

İlk başta kimse ona ne diyeceğini bilemedi. Herkes bir 'kriz'in patlak verdiği konusunda hemfikirdi, fakat sonra bir yerlerde devamlı surette bir krizin zaten sürdüğü fark edildi, ve bunun diğerlerinden farklı olduğu görüldü. Borsa değer kaybediyordu, merkez bankaları çırpınıyordu ve politikacılar hepsini yutacak yaklaşan felakete karşı nasıl konum alacaklarını anlamaya çalışıyorlardı. Ne olup bittiği hakkında hiçbir fikre sahip olmayan medya ağızları farazi konuşmalara başladılar: borsacıların metaneti, bankacıların kendi kendilerine acımaları ve halkçı öfke, hepsi birden. Ruh halleri iyice kararırken ve uzmanlar hangi korkunç senaryonun vuku bulduğunu bulmaya çalışırken, bir resesyonun[1] çoktan yaşanmakta olduğu belirgin hâle geldi. Bir sonraki aşama en iyi ihtimalle bir 'durgunluk', büyük olasılıkla bir 'iflas', ve belki bir 'depresyon'du[2], fakat bu işaretlerin

1 Üstüste üç çeyreklik dönemde, büyüme oranı sıfır ile %2 arasında kalırsa, resesyon (ekonomide durgunluk) tehlikesinden bahsedilmeye başlanır. Böylesi bir ortamda; ekonomi ivmesini kaybeder, talepte canlanma görülmez ve genel olarak bir karamsarlık havası egemendir (ç.n).

2 Piyasa faaliyetlerinin oldukça uzun süre durgun gittiği, işsizliğin arttığı, fiyatların düşme eğilimine girdiği ve toplam satın alma gücünün daraldı-

ne kadar ileriye gidebileceğine dair derin şüpheler vardı. Bir anda 'kredi krizi' ve 'mali donma' hâli, 'tsunaini' ve 'erime' haline gelmişti; sanki ancak ölümcül bir doğal afet veya nükleer bir felaket küresel piyasaların şimdi başına gelenleri tanımlamak için yeterli bir metafor olabilirdi. (Hatırlanmalıdır ki, 'tsunami' Alan Greenspan'ın tercihiydi, oysa IMF 'erime'yi tercih etmişti.) Saygın kâhinlerin ağızlarından yayılan kıyamet retoriği istenilen etkiyi yarattı: herkes korku içindeydi. Kurtarma operasyonları yoğunlaşmıştı, acil durum güçleri yardıma çağrılmıştı ve yüksek maaşlı birkaç yöneticinin üzeri çizilmişti. Sonra, paniğin ilk dalgası geçtikten sonra, yeniden yazım işlemi başladı.

Açıklamalar, yorumlar ve öngörüler sağanağının olay örgüsünün üzerinde çekişmeye başlaması pek zaman almadı. Karışıklık açıkça Birleşik Devletler finans sektörü merkezliydi, fakat olayın arka planı daha geri götürüldüğünde, felaketin kaynağının çok daha yaygın ve problemin boyutunun çok daha büyük olduğu anlaşıldı. İlk revizyonist anlatıda, bütün karışıklık 'subprime mortgage'[3] krizi haline geldi. Öfkeli parmaklar, kendi ev borçlarını ödemekte başarısız olan ve bu sebeple bankacıların özenli hesaplamalarını bozan avantacı ev sahipleri ordusunu tek tek suçlamaya başladılar. Düşük gelirli insanların, pahalı gayrimenkuller alarak, küstah ve pervasız hareketlerini ayrıntılandıran acımasız hikâyeler dolaşıma girmeye başladı. Bir süre sonra, federal hükümetin fakir insanlara ev satın almalarında yardımcı olmalarında da bir yanlışlık olduğuna karar verildi, çünkü böylesi insanların mülkiyet sahipliğinin ciddi sorumluluklarına hazır olmadıkları aşikârdı. Fabrika-çiftlik sığırlarının fast-food hamburgerlerine dönüşmesi gibi, mortgage kredilerinin de toplu bir şekilde masum görünüşlü ve yüksek değerli tahvillere dönüştüğü ve herhangi bir şekilde kaynağın izinin sürülemeyeceği ortaya çıktığında ise bu hikâyenin revize edilmesi gerekti. Kredilerin zayıflığı tahmin edilebilirken,

---

ğı konjonktür dönemine depresyon denmektedir. (ç.n).

3 Kredi notu iyi olmayan kişilerin, piyasadaki normal faiz oranlarından daha yüksek oranda faizle aldığı ipotek kredisi (y.h.n).

bir anda tahvillerin değerinin asla tamamen bilinemeyeceği görüldü. Sonradan ortaya çıktı ki, şimdi bilindiği şekliyle 'gölge bankacılık sistemi'nin bir dizi gizli ve hatta emniyetsiz tahvili alıp sattığı ve büyük-küçük bilançolar ve portföyler arasında dağıtıp bolca ürettiği finansal işlemlerin birçoğu bu şekilde işlemekteydi. Kısa bir zaman için, gölge bankacılık sisteminin karmaşıklığı, kafa karıştırıcı bu durum için gizemli bir mantık veya saklı bir gündem gibi bir çeşit çözüm öneriyor gibi görünüyordu. Ancak kimse onun gerçekte nasıl çalıştığını bilmiyor gibiydi. Çoğu yorumcu şoke olduklarını ve işlerin bu kadar çığrından çıkması karşısında dehşete düştüklerini ilan ettiler, ama bu şikâyetleri her zaman gönülsüz bir itiraf izledi; bu pisliği sadece onu yaratan insanlar temizleyebilirdi. Aynı şekilde, şüpheli değerlemeleri imzalayan derecelendirme kuruluşları ve muhasebeciler hasarı tespit etmeleri ve kurtarma planını tasarlamaları için çağrıldılar. Felaketler devam ederken ve açıklamalar yeniden değerlendirilip artırılırken, suçlanacak çok fazla şey olduğu açıkça görüldü. Er ya da geç bu herkesin hatası olacaktı, çünkü herkes kolay kredi ve yükselen piyasalar tarafından uyuşturulmuştu. Ve yine aynı şekilde, bu kimsenin hatası değildi, çünkü kimse bunun olacağını görememişti ve hatta bunu görebilmiş olsalardı, bunu durduracak her türlü çaba bütün sistemin üstüne kurulduğu temel prensipleri ihlal etmiş olurdu.

Likidite sorununun ödeme sorunlarına dönüşmesi gibi, yerelleşmiş bir güven krizi sistemik bir bilgi krizine dönüştü. En aşırı evresine 2008'in eylül ayının ortalarında ulaşan bu durum, 2007 ve 2008 arası dönem boyunca birçok aşamada kendisini gösterdi. Etkin piyasalar[4] teorisine göre, belirsizlik ve risk her zaman el ele gitmektedir, böylece tereddütlü alıcılar bir indirim talebinde bulunabilecek ve daha müphem anlaşmaların fiyatlarını aşağı çekebileceklerdir. Borsa simsarları alım satımını yaptıklarını tahviller hakkında çok fazla şey bilmediklerine kanaat

4 Etkin piyasalar hipotezi, finansal piyasaların bilgi açısından etkin çalıştığını bu yüzden ticarete konu varlıkların (örn. bonolar, senetler) zaten mevcut bütün veriyi yansıttığını ve yeni bilgiye mümkün olan en yüksek hızla tepki verdiğini savunan tezdir (ç.n).

getirmeye başladıklarında, fiyatların düşmesi, yeni tahvillerin tedavüle çıkmasının yavaşlaması ve her yerde daha fazla sigorta ve finansal korumanın olması gerekir. Ani bir soğuma anında bile sistem, güven temin edilene kadar devamlı olarak bozuk bir motor gibi öksürecektir. Fakat piyasalarda kol gezen fazlasıyla şüpheci tavır olduğu sürece, belirsizlik kendisine fiyat bulamayacaktır. Bütün varlıklar sistem bir kez donduğunda zehirli hale gelebilecektir, sadece basitçe değer kaybetmeyecekler fakat efektif olarak 'hiçbir şey' sayılacaklardır. Aynı şekilde, bir kredi, borç verenin ya da alanın veya bunlar arasındaki aracıların herhangi biriyle nereye giderse gitsin, telafi edilemez derecede kötü olacaktır. 2008'in sonbaharı bundan daha fazlasını getirdi: finansal sistemin durduğu gerçeğinin travmatik olduğunu kanıtlamasını. Hatalı bilginin üstesinden gelebilecek tekniklere sahip olduğu ve daha az olası senaryolar için bile koruma sağladığı yönünde reklamı yapılan sözde risk yönetimi modelleri, kuşku dalgaları altında dağıldı. Küresel bir kapitalist sistemin varlığına ilişkin en iyi kanıt onun başarıları değil, onun başarısızlıklarıydı: piyasalar korkuyu iletmekte çok daha mahirdiler.

Her boyuttan finansal kurum, maruz kaldıkları bu derin riskleri tanımlamaya çabalarlarken, herkesçe açıkça görüldü ki endüstrinin hem içsel hem de dışsal yönetimleri, feci bir şekilde ihmalkâr ya da kayıtsızdı veya her ikisi birdendi. Muhasebe kuralları üzerine anlaşılması zor tartışmalar kamusal görüş alanına zorla girdiler çünkü pek çok kurum sigortalı işlemlerin acısını çıkarmak ya da muazzam kayıttan düşürmeler yapmak için tamamen dillerini tutmakta, kayıplarına dair bir değer bildirmeyi reddetmekteydi. Bankalar birbirlerine borç vermeyi sonlandırdılar, dolandırıcılıklar açığa çıktı, koruma fonları sırra kadem bastı; bir zamanların kudretli canavarları eski benliklerinin gölgelerine büzüldüler, böylece ya silip süpürüldüler ya da devletin gözetimine/vesayetine sığındılar. Acil durum kredilerine ve Federal Rezerv tarafından sunulan diğer imtiyazlara neredeyse kimsenin itirazı yoktu, ancak likidite enjeksiyonlarının öz sermaye hisselerine dönüşmeleri tartışmaları ateşledi ve federal

yetkililerin empoze ettikleri şartlar yükünden sağ kurtulanların hepsi tarafından hoş karşılanmadı. (Wall Street firmaları böylece imparatorluğun askeri tarihinden bir senaryoyu tekrar canlandırmış oldular: Birleşik Devletler hükümetini müdahale etmeleri için 'davet' edip, ordunun kalıcı üsler kurması karşısında şaşırmak.) Eğer büyük oyuncuların hesabı, paranın ayarı bozulmadan, kapatılabilseydi -hâlâ belirsiz bir sonuç olmakla birlikte- çekişme içindeki finansal sistem özel sektöre geri verilebilirdi, gerçi sonrasında, yönetimdeki eski ve yeni arkadaşları tarafından tasarlanan yeni prensipler altında faaliyet göstermek zorunda kalabilirlerdi. Yine de, yeniden düzenleme üzerine olan tartışmaların isteksiz olageldikleri izleniminden sıyrılmak kolay değildir: bütün katılımcılar 'kapitalizmi kurtarma' çabasında birleştiler, ve bir şekilde muazzam miktarda kamu parası çok uluslu bankalar, sigorta şirketleri ve bireysel yatırımcıların elinde kendilerine yer buldu. Pek çok itiraf ve suçlamaya rağmen -'yapılan hatayı kabul etme' ve 'ben sana demiştim' arasındaki düet- göz önündeki hiç kimse bir saniye bile olsun kapitalizm denilen bu şeyin dünyayı yönetebileceği ve yönetmesi gerektiği inancından vazgeçmedi.

Muhtelif hikâyelerin ve yorumların ortak oldukları nokta, bir hesaplaşma gününün, bir doğruluk anının yaşandığı, eski yanılsamaların terkedildiği ve hakiki gidişatın en sonunda gün yüzüne çıktığı şeklindeki izlenimdi. Her tasvir dönüm noktasını farklı bir yere yerleştiriyor ve çok farklı sonuçlara çekiyordu. Eğer felaketler sadece birkaç ay ya da bir yıl kadar süreyle demleniyorduysa, asli bir yeniden düşünme sürecine girmeye gerek yoktu: bu sadece kontrolden çıkan periyodik bir değişimdi, o yüzden Washington'daki ve Wall Street'teki liderleri yeniden karmak bunun bir daha olmaması için yeterli olacaktı. Biraz daha geniş bir bakış açısından alınırsa, mevcut sıkıntılar için kötü şansın yoğunlaşması, hırs ve George W. Bush dönemine eşlik eden beceriksizlik, bir ihtimal Clinton döneminde etkinleştirilen bankacılık sisteminin deregülasyonu suçlanabilirdi. Mademki Bernanke, Summers, Geithner ve Greenspan'ın diğer

çocukları kendi hatalarından dersler almıştı, o zaman düzenleyici düzen tekrardan onarılabilirdi. Fakat biri sorunların tarihteki izini sürmeye başladığında, yakın geçmişin hâkim eğilimleri çürük görünmeye başlayacak ve bütün bir dönemin doğruluğu sorgulamaya açılacaktır.

Dönüm noktasının belki de otuz veya otuzbeş yıl öncesinde, Anglo-Amerikan neo-muhafazakar bir politikanın ve neoliberal ekonominin üstünlüğü ele geçirdiği ve dizginsiz kapitalist küreselleşmenin uçuşa geçtiği zaman diliminde, yani 1970'lerin ortalarında bir yerlerde aranması gerekmektedir. Bu periyotlamanın tarihsel dayanağı ne olursa olsun -daha sonra bazı bulguları inceleyeceğiz- bu yaklaşım, mevcut krizi dünya tarihinin bütünlüğü içerisinde gerçekliğin bir ânı olarak gösterebilme avantajına sahiptir. Piyasa modelinin zaferiyle, Birleşik Devletlerin tek süper güç olarak ortaya çıkışıyla ve Çin'in zenginliğin ve birikimin yaratılmasında en büyük motor güç olarak ortaya çıkışıyla şimdiye kadar domine edilmiş bir zaman dilimi. Bu bakışın ışığında, şimdi olanların küresel eğilimlerin halihazırda devamı olduğunu doğrulayan mevcut konjonktür, 1989'a göre daha önemli olacaktır. (Tiananmen Meydanı'ndaki tanklar ve Berlin Duvarı'nın yıkılışı aynı süreci işaret ediyor: ya silah zoruyla yürürlüğe giren ya da borçlanmayla kendisini dayatan piyasa kültürünün bastırılamaz ilerleyişi.) Aynı şekilde mevcut bağlantının da, diğer abidevi tarihlerden biri olan ve şimdi yıkarup temizlenen bir taşkından fazlası olarak görülmeyen 1968'den daha kati olduğu dikkate alınmalıdır. Aslında, tam da geçen otuz yıl savaş sonrası gidişatın bir uzantısı olarak görülebileceğinden ötürü (ve bunun için kendi karşıt kültürünü ve sistem karşıtı hareketlerini yadsıdığı) günümüz karmaşası da, geçmiş altmış yıla veya daha fazlasına bir yargı devrediyor olabilir. Böylesi kapanma anlarının, bunu izleyen yenilenme hissiyatıyla birlikte, hayatta sadece bir kez gelmesi beklenir.

Bu etkileyici hikâye de bir sorun var yalnız: gerçeklik ânı hiç yaşanmadı. Hiç dönüştürücü vahiy olmadı, kolektif olarak hatayı anlama hiç yaşanmadı, gerçeklik karşısında yeniden

düzenlenme, sıralanma yoktu ve Baby Boomers Kuşağı[5] için geçmişle yüzleşme hiç gerçekleşmedi. Panik çığlıklarının dengesizliğinden güvenin yeniden yapılandırılmasına geçiş daha sakindi, hatta trilyonlarca doların kaybolmasından bile sakindi. Bilgi sorunu –ne kadar kirli, kafa karıştırıcı ve utanç verici olsa da- bir inanç krizine dönüşmedi. Kapitalizmin felaketin kıyısından kurtarıldığı ilan edilebilirdi çünkü onun taraftarları ve koruyucuları imdat çığlıkları atarken bile herhangi bir ölümcül tehlike olduğunu kabul etmiyorlardı. Medya bütün bu çetin sınavı Coyote'nin bakış açısından çok Roadrunner'ın bakış açısından sundu: Roadrunner şunu biliyordu; eğer bir uçurumdan uçuyorsanız aşağı bakmadığınız sürece düşmezsiniz. Yine de, bu retorik üzerinde bu andan itibaren bazı değişiklikler yapmak gerekecektir. Hatta inşa edilen yeni görüş içinde yeni bir tür anlaşma bile mümkün olabilir: serbest piyasa köktencileri istediklerini elde etmek için artık yanılmazlık iddiasında bulunmak zorunda kalmayacaklar, diğer yandan idealistler ve şüpheciler de mevcut sisteme herhangi bir alternatif olmadığına dair fikirlerinden vazgeçebilecekler. Bu anlamda, kapitalizme eskisinden de fazla inanmamızı isteyen kişiler öncülüğünde ideolojinin olduğu yerde takla atması, aslında 'hayatta bir kere' olabilecek bir andı.

İnancı korumak o kadar da kolay olmayacaktı. Hem medyanın körüklediği panik (kısa ömürlü) hem de ideolojik karmaşa (çabucak yatışan), baştan başlamayı ve eskisi gibi devam etmeyi imkânsızlaştıracak cinsten daha temel ve kalıcı bir tür krizi örtbas etmek içindi. En azından iki veçhede faaliyet gösteren bu durumu biz bir *borçluluk krizi* olarak adlandırıyoruz. İlk etapta, mevcut kriz; kullanılmayan yükümlülükleri haşat eden, inancın ötesinde değerlerden yararlanan, kredi ve daha genel olarak değerin sermaye biçimini sağlayan mekanizmaların çökmesi anlamında klasik bir borç krizi olarak anlaşılabilir. Daha geniş ve anlaşılması zor bir anlamda ise, bu sosyal ve

5 İkinci dünya savaşı sonrasında yaşanan, yeni doğan bebek sayısındaki büyük artışı ifade eden terim. (ç.n.)

ruhsal ilişkilerde ekonomik borçlanmayı mümkün kılan bir krizdi: kişisel ekonomik eşyaların farklı formları, kişi özellikleri, sorumluluk ve her türden borçluluğu dayanıklı ve bağlayıcı kılan mobilizasyon. Farklı borç türleri yığıldığında, insanlar hiç olmadığı kadar, var olan her şeye karşı bağlı olduklarını gördü. Bu sadece var olan şeylerle ilgili bir sorun değildi -bütün dünya daha fazla enerji, zaman ve mekâna ihtiyaç duyan bir 'juggernaut'[6] sistemi tarafından hizaya getirildi- ayrıca bizim kendimizi ona ve birbirimize bağlandığımız yolla da ilgili bir sorundu. Bu daha kökten krizin herhangi bir yakın zamanda sonlanacağını hayal etmek çok zordur.

Günümüzün tarihini farklı anlatmak gereklidir. Hâlihazırda mevcut olan anlatılar tükenmiş durumda ve yenileri de kendi anlayışlarını ve ufuklarını çok uzağa yansıtamıyorlar. Anlatılabilecek hikâyeler hakkında bir kavrayış geliştirebilmek için, aynı ortak duyguyu paylaşan çağdaş kapitalizme yönelik farklı eleştirilerin bir karşılaştırması ile başlamalıyız: onlar sistemin muhakkak sürmesi gerektiğini veri olarak almadan sistemin nasıl çalıştığını anladılar. Aynı zamanda, her daim felaket öngörüleri yapan eleştirmenlerin ve şüphecilerin aksine, çalışmalarında tam olarak, sistemin dengesizliklerinden kâr elde etme ve çöküşü biraz daha erteleme kapasitesine odaklanmışlardır. Herkes bu finansal krizin bazı şeylerin sonu ve hatta muhtemelen tek seferde pek çok şeyin sonunu işaret ettiğinde hem fikir gibi görünse de, diğer her şeyin neden ve nasıl hâlâ devam ediyor olabildiğini incelemek çok daha önemlidir.

Robert Brenner

Robert Brenner, '*The Economics of Global Turbulence*' *(1998/2006)* ve '*The Boom and the Bubble: The US in the World Economy*' *(2002)* adlı iki kitabında, teorik olarak çok yönlü ve empirik olarak detaylı bir küresel ekonomi analizi sunuyor. Brenner'in temel anlatısı iki kısma ayrılıyor: 1940'dan 1973'e kadar süren 'uzun iyileşme' süreci ve sonra, daha keskin bir

6 Önünne geçilemeyen, büyük ve güçlü olan herhangi bir şey (ç.n.).

odak noktası olarak, şimdiye kadar devam eden 'uzun kriz' süreci. Hikâyesinde belli başlı üç kahraman var: Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya veya daha açık olmak gerekirse, belli bir dereceye kadar karşılıklı ortak çıkarlarında uyum içinde hareket eden bu ülkelerin birleşik işleri ve politik seçkinleri Brenner kahramanlarının hikâyelerini, onların anlatılmasını istediği, kendilerinin merkezde olduğu şekliyle anlatmıyor, fakat çakışan bölgeler arasındaki yapısal değişimler üzerinden anlatıyor. Ki bu da, onlar arasındaki dışsal ilişkilerin kendi iç dinamiklerinden daha belirleyici olduğunu kanıtlamaktadır. 1998 baskısının önsözünde ortaya konulduğu gibi:

> Emek ve sermaye arasındaki dikey ilişki, nihai anlamda modern ekonominin kaderini belirlemez, sermaye ve sermaye arasındaki yatay ilişkiyi belirler. Sınıf savaşımları değil, rekabetin mantığı büyümenin veya krizin ritmine hükmetmektedir.[7]

Brenner'in her adımda dikkat çektiği nokta, anlatıyı "*plansız, koordinasyonsuz* ve kapitalist üretimin *rekabetçi* doğası"nın sürdürdüğüdür. Bu ortamda, bireysel failler ve ulusal stratejiler kusursuz gibi görünebilecek bir işletme algısıyla hareket etmekte, fakat buna rağmen sistemi tekrar ve tekrar çıkmaz sokaklara sürükleyip durmaktadırlar.[8] En ateşli bölgesel liderlerin temsil ettiği dünya ekonomisi, birçok başarı ve intikam devresinden geçmektedir ve bu devre, sözde tehlikesiz karşılıklı rekabet avantajı arayışının amansız bir tehdide dönüşerek, zenginliğin karşılıklı olarak yok edildiği bir devredir. Uzun iyileşme dönemi boyunca, Birleşik Devletler, hem ülke içi ekonomisinin savaş zamanı canlanışını sürdürerek, hem de savaş sonrası küresel ticaret sistemini kendi lehine düzenleyerek, hızla büyüyen dünya ekonomisinden aslan payını kapmaya muktedir

7 Robert Brenner, "The Economics of Global Turbulence", New Left Review I:229, Mayıs/Haziran 1998, s. iii.

8 Robert Brenner, *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn*, 1945-2005, (Londra: Verso, 2006), s.7 (vurgular özgün) Bundan böyle EGT(kitabın isminin kısaltması) olarak kısaltılacak.

oldu. Almanya ve Japonya ise, daha devletçi bir kapitalizm çeşidiyle yetişmeye çalıştılar ve Birleşik Devletler'in ve Birleşik Krallık'ın dünya ticareti payından ufak paylar kapmaya başladılar.[9] Büyüme modeli sınırlarına 1973 yılında ulaştı, Brenner buna büyük ölçüde 'uluslararası imalatın aşırı kapasitesi ve aşırı üretimi' niteliğini atfediyor.[10] Uzun kriz dönemi boyunca bu sorun aşılamadı ve hikâyenin geri kalanı da, aşağı doğru sürüklenen sarmaldan kurtulmak için farklı ekonomik faillerin düzensiz ve yanlış yönlendirilmiş çabalarıyla ilgilidir. Brenner, bu düşüşün sadece 'neden' oluştuğunu değil, hâlâ neden sürdüğünü de açıklamak istiyor.

Onun yorumlamaları, her birisi süreç içerisindeki bir safhanın ve bir yapı içerisindeki bir seviyenin sınırlarını belirleyen üç parçada sunulmaktadır. Birinci döngü veya seviyeyi 'kapitalist üretimin anarşi ve rekabet gücü' olarak tanımlıyor ki bu her kapitalistin sistemin ihtiyaçlarını kaale almadan kendi çıkarı peşinde koşmasıdır. "Her şey iyi gittiği sürece", diye yazar Marx, "rekabet, kapitalist sınıfın pratikteki farmasonluğu gibi davranır."[11] Açık bir şekilde, bu tarz bir rekabet, belli ölçülerde devletçe de desteklenen, 1950 ve 1960'lardaki yukarıya tırmanışı sağlamıştır. Fakat ne zaman ki 'kronik aşırı üretim ve aşırı kapasite' sorunları baş göstermeye başlar, rekabet, Marx'ın kelimeleriyle, 'düşman kardeşlerin çatışması' haline gelir.[12] Kârlar azalmaya başladığında, her oyuncu ya kaybını kabul edip çıkacak ya da oyunda kalmak için daha ucuz yollar arayacak, dolayısıyla diğerlerini de aynı şeyi yapmaya zorlamış olacaktır. Bu seviyede, geleneksel ekonomik teorinin her şeyin yolunda olduğunu ilan etmesi beklenebilir: olay mahallinden yeterince çıkış olduğunda ve buna eşlik eden sermayenin başarısız girişimciler eliyle batması gerçekleştiğinde, sağ kalanlar daha yüksek kârlılığı elde edebilmek için bir fırsata sahip olacaklardır. Fakat

9 EGT, s. xxi.
10 a.g.e., s.141
11 Karl Marx, *Capital*, 3.cilt, çeviren David Fernbach, (Londra, New York: Penguin, 1981), s.361.
12 a.g.e. s. 362.

uzun kriz döneminin devamlılığı, sayısız hayal kırıklığı ve aşırı şişirilmişliğin patlamasıyla, normale dönmek için kolay bir yol olmadığını göstermektedir.

İkinci seviyede, Brenner kârların düzelmesine engel teşkil eden farklı bir şeyden bahseder: yatırımın ve çıkışın sürekli ve düzgünce olmaktan çok, "dalgalanmalar veya bloklar içinde sabit sermayenin birbirleriyle ilişkili olarak konumlanmasıyla"[13] oluştuğu gerçeği. Bu pürüzlü kalıp 'eşitsiz gelişmeyi' karakterize etmektedir. Brenner'in bu kavramı kullanışı ise, 'erken gelişmekte olan' ve 'sonradan gelişmekte olan' sermaye blokları arasındaki uçuı um rekabetin yeni eksenini temsil etmektedir. Farklı yatırım türleri içerisinde az veya çok yerleşik daha eski ve daha yeni sermaye toplulukları, azalan fırsatları iyi bir kâra dönüştürmek için savaşım vermektedirler. Buna bir örnek vermek gerekirse, birçok eski sabit sermayeyi ihtiyaç fazlası haline getiren bu süreçte, 1990'ların teknoloji balonları muazzam şekilde büyümüştü çünkü açık bir şekilde (bütün sektörler daha yüksek verimlilikle çalışmaya başladıklarından dolayı) daha büyük kârlılık dalgasının habercisi gibi görünmekteydiler. Ancak Brenner'in açıklamasına göre, teknoloji patlaması 1990'ların öz sermaye balonunun sadece bir bileşeni olarak görülmelidir. Bu büyük dalgalanmayı yeni bir teknoloji dalgası değil piyasaların mantıksız bağımlılığının sonu gelmez kısa vadeli hasılat olasılığıyla kendinden geçmesi ve zenginliği gerçek manada sağlama almadan herkesin kendisini daha zengin hissetmesini (yükselen borsa ve gayrimenkul fiyatları nedeniyle) sağlayan bir Merkez Bankası güveninin sağladığı rahatlık tetikledi. Daha geniş bir argümanla bütün bir olay göstermektedir ki, aşırı üretimi ve aşırı kapasiteyi kendi sınırlarından kurtarma işlemi sermayenin daha eski parçalarının ömürlerini uzatarak şimdiye kadar düşüşün sürmesine neden oldu.

Fakat Brenner'in açıkladığı gibi, anarşik rekabetin ve eşitsiz gelişmenin çifte nazarı bir üçüncü seviyede daha faaliyet gösterir: sürüklendikleri krizin üstesinden gelmek için ulusal ve

13 EGT, s.xxi.

bölgesel bir strateji bulmaya çalışan Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya'nın uyguladıkları geniş aralıktaki önlemlerde. Her birinin diğerinden kurtulmasına izin verecek bir kaldıraç sağlamak yerine rekabet her birinin aynı kaderi paylaşmasını sağlar. Bu paylaştıkları kader; "azalan kârlılık tarafından zincire vurulmuş, yarı-durgunluk içinde çamura batmış, giderek azalan bir direnme noktasının açığa çıktığı, iş çevrimleri tarafından çevrimlenmiş bir bütün olarak 1973 ile 1995 arasında gelişmiş bir kapitalist dünyanın"[14] içinde yer alır. Genel olarak büyümenin hızı kesilmiştir, her oyuncu düşük kârlar, yatırımlar, çıktılar ve verimlilik döngülerini kırabilecekleri, ticaret ve para revalüasyonlarını birleştirebilecekleri bazı formüller aramaktadır. Hiçbir yerde iyileşme aşamaları 1960'larda ulaşabildiği noktaya ulaşamadı ve 2006'daki stratejik noktadan bakarak Brenner, bütün çabaların her yerde başarısız olduğu sonucuna varıyor. Tekrardan sormak zorundayız: Neden?

Hikâyenin her bir aşamasında, ekonomik alan çok daha kalabalık olmaya başladı: çok fazla kapitalist, çok fazla makine, çok fazla meta, çok fazla hareketli sermaye. "Yeni yüzyılın balonlarını ve dengesizliklerini potansiyel olarak bu kadar öldürücü yapan şey, bunların şimdiye kadar gerçek ekonominin altında yatan ciddi zayıflıkları gizlemeleri ve taviz vermeleridir."[15] Ona sahip olanlar tarafından talep edilen kârlılık eksikliği, yakın zamanlarda üretilen bütün sermayenin saf ağırlığı, gelecek beklentilerde daha çok kâğıt para dolaşıma girdiğinde ancak yukarıda tutulabilir:

> [Bizim tanıklık ettiğimiz] hâlâ devam etmekte olan uzun krizin arka planını oluşturan; fazla tedarik edilmiş üretim hatları, yavaşlayan toplam talep ve dağ gibi yığılan aşırı fiyatlı kâğıt varlıkların hepsi, özel ve kamu borçlarının eşi görülmemiş bir hızda ve tarihsel seviyede birikmesiyle ancak mümkün olabilmiştir.[16]

14 EGT, s.280. Nicholas Crafts bu iddiaya ayrıntılı bir şekilde "Profits of Doom?"(Kârların Kıyameti)'nde itiraz etmektedir. *New Left Review* 54, Kasım-Aralık 2008, s. 49-60.

15 a.g.e, s. 336.

16 EGT, s.xxiii (vurgular eklenmiştir).

Vurgulanması gereken önemli nokta, Brenner'in bu finansal genişlemeye, olması beklenen hesaplaşmayı gizlediği veya engellediği sürece, uzun kriz döneminin nedeni olarak bakmıyor olmasıdır. Aslında borçların artışı, her seferinde sistemdeki daha fazla sektörü krize sürüklemekten başka bir şey yapmamıştır, hatta şirketler "kendi bilançolarını onarmaya" çalıştıklarında ve kolay krediler tarafından şişirilmiş balonlar er ya da geç kaba bir biçimde patladığında bile.[17] Böylesi bir bakış açısından ileriye dair öngörülebilecek hiçbir şey yoktur sadece her zamankinden daha kısıtlı durgunluk ve daha fazla karışıklık vardır, tabii bu daha büyük bir felaket değilse...[18] Prometevari görkeminden ve ütopyacı dayanaklarından mahrum bir şekilde kapitalizm, bu hikâyenin sonuna parçalanmış, çaresiz ve yolunu kaybetmiş olarak ulaşmaktadır.

Giovanni Arrighi

Giovanni Arrighi eşit oranda korkutucu fakat çok farklı bir hikâye anlatıyor. *Uzun Yirminci Yüzyıl'da* (1994) ve *Adam Smith Pekin'de* (2007) kitaplarında, daha küçük metinlerle ve ortak çalışmalarla, kapitalizmin 15. yüzyıldan beri evriminin tarihsel

17 Robert Brenner, *The Boom and the Bubble: The US in the World Economy* (Londra: Verso, 2003), 302. 2003 dipnotu milenyumun başında kolay kredilerin sonuçlarının özetini sunuyor. Bunlar, Birleşik Devletler ekonomisinde üç balon biçiminde patlamaya hazır beklemektedir: fiyatları aşırı yükselmiş tahviller, şişirilmiş ev fiyatları ve muazzam bir cari açık. O bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

> Birleşik Devletler borçlarında önlemez yükselişin olduğu kendi kendine zarar veren bu süreç, dünyanın geri kalanının Amerika'nın üretici gücü pahasına ihracat aracılığıyla büyümesine olanak vermiştir bu sebeple bu borçları ödemek için Amerika'nın kendi kapasitesini zorlaması... Faiz oranlarının yükselmesi, senet fiyatlarının düşmesi ve doların aşağıya doğru düşmesi Amerika'nın ve dünya ekonomisinin toparlanmasını kesintiye uğratacak yolu açacaktır. 2002'nin ortasında, Alan Greenspan resesyonun bittiğini duyurdu. Fakat ekonomi, tehlikelerden azade olmaktan oldukça uzaktı. (s. 311-12)

2007-2008 krizinden sonra bile, balonlar içlerinde hâlâ biraz havayı barındırıyorlardı ve hiç kimse tehlikeden uzak durmak hakkında bir şey söylemiyordu.

18 EGT, s. 343. Brenner'in kriz hakkındaki kendi açıklamaları için, bakınız "What's Good for Goldman Sachs Is Good For America: The Origin of the Present Crisis", linkten ulaşılabilir: escholarship.org/uc/item/0sg0782h.

ve coğrafik büyük ölçekli bir yeniden anlatımını sunuyor. Arrighi, kendisinin büyük yapılar kurarak başlamadığı noktasında ısrar etmektedir: çalışmasına, 1870'lerden başlayarak 1990'ların sonuna kadar yayılan Amerikan egemenliğinin "uzun yirminci yüzyılı"nın mütevazı bir incelemesiyle başlamaktadır. Fakat aynı zamanda Arrighi, Amerikan egemenliğinin yörüngesinin nasıl olup da daha erken dönemdeki "uzun yüzyıl" genişleme kalıplarını pekiştirdiğini de göstermek istemektedir. Bu hikâyeyi anlatabilmek için, ekonomik "sistemik birikim döngüleri" ile "bölgesel" tahakküm odaklı politik hegemonya arasındaki kesişime dayanan dünya sisteminin daha genel bir teorisinin ayrıntılandırılmasını gerekli görmüştür. Sistemin tarihi, biçimini bu farklı ve böyle olmasaydı birbirinden ayrı olacak iktidar biçimlerinin, sermayenin yeni bir merkeze sahip yeni coğrafyasına boyun eğmeden önce kısa bir süreliğine uzlaştırılma yollarından alırBir yanda, Arrighi dört adet sistemik birikim döngüsünün olduğunu keşfetmektedir: Cenevizli, Hollandalı, İngiliz ve Amerikan. Diğer yandan, üç başarılı devlet oluşumu öncesinde Hollandalıların sıkıntılı liderliği merkezli, daha sonra İngilizlerin ve Amerikalıların daha tek taraflı güç merkezli oldukları bir dünya hegemonyası uygulamaya muktedir olarak ortaya çıkabilmiştir. Bu nedenle onun anlatısı, uzun yirminci yüzyıldaki Amerikan güç yörüngesiyle, İngilizlerin "uzun on dokuzuncu yüzyıl"ı ve Hollandalıların "uzun on yedinci yüzyıl"larını karşılaştırmakta ve sıraya koymaktadır. (İşin tuhafı, modern kapitalizmin doğmasına yol açan endüstriyel ve demokratik devrimlerinin yetiştiği on sekizinci yüzyıl, bu kronolojideki en yüksek mevki konumunu kaybetmiştir.) Arrighi, 1994 tarihli kitabında açık bir şekilde Japonya'nın bunu başarıp başaramayacağı şüpheli olduğu halde, küresel gücün büyük bir yeniden sıralanması yoldadır demektedir; 2007 itibariyle tek soru Çin'in küresel merkez üssü olmasının ne kadar hızlı ve ne ölçüde bir bozulma ve şiddetle gerçekleşeceğiydi.

Bu bağlamda, Arrighi'nin tasarısındaki en vurucu bileşen, onun, "sistemik birikim döngüsünün" iç dinamizminin her

uzun yüzyıla benzer bir şekil verdiğine dair izahatıydı. İlk olarak, devletlerarası ticareti kontrol edebilecek kadar güçlü bir egemen blok himayesinde bir "maddi genişleme"nin olması ve "maddi işbirliğini güvence altına alması"[19] gelir. Daha sonra, bu tarz bir düzenlemenin potansiyel verimliliği sınırlarına ulaştığında, bir "finansal genişleme"nin sıçrama yapması; sermaye, maddi üretimin zararlarını daha fazla terk ederken, daha akışkan ve daha spekülatif olarak geri döner. Arrighi'ye göre, bir hegemonik merkeze dayanan maddi ve finansal genişleme arasında gerçekleşen bu dönüşüm, kapitalizmin ortaya çıkmasına neden olmaktadır; bir yandan her döngü daha büyük bir gücün bir yerde toplanmasını sağlarken, aynı zamanda yıkımını da hızlandırmaktadır. Finansal genişlemenin başlangıcı her döngü için bir "kriz sinyali" olarak görülebilir, fakat hiçbir geri dönüşün olamayacağı bir "son durak krizi" için birkaç yıl gerekebilir.

Bu bakış açısından, 1970'lerden itibaren başlayan bütün süreç (Brenner'in "uzun kriz" dönemi) sadece kârlılık arayışı için umutsuz bir çabayı ifade etmez, aynı zamanda Birleşik Devletler hegemonyasının alacakaranlığını da göstermiş olur. Bu yıllar boyunca, ABD elde ettiği avantajları korumak için askeri ve finansal gücünü uygulamanın peşinde koştu: serbest ticaretin neoliberal incilini yayarak ve yumuşak veya sert seçeneklerinden birini kullanarak kaybeden taraf olmanın en iyi şeklini uyguladı. Üstün ateş gücü ile birlikte her şeye gücü yeten doların ayrıcalıkları, ABD'ye dünyanın geri kalanı karşısında gittikçe artan bir cari açık dengesizliğini yürütme kapasitesi verdi. Sık sık gözlemlendiği gibi ABD 1980'lerden itibaren borç veren ülke konumundan dünyanın en büyük borçlu ülkesi konumuna geçiş yaptı: bu hiçbir şekilde kaza değil, daha ziyade en mantıklı stratejiydi; böylece çok daha fazla küresel sermaye maddi genişlemeden ayrılacak ve aslında bir anlamda bu "kalkınma"nın kendisinden vazgeçme anlamına gelecekti.[20]

19 Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century (Türkçesi; UzunYirminci Yüzyıl)*, (Londra: Verso, 1994), s.12.

20 Şimdi klasik bir argüman olan, neoliberalizmin modernizasyonun kendisinden vazgeçmekten başka bir şey olmadığı için bakınız; Robert Kruz'un

Arrighi'nin genişleme döngüsü üzerine vurgusu, Fernand Braduel'in geliştirdiği fikirlere dayanmaktadır. Üç ciltlik çalışmasında Braudel, kapitalizmin ve medeniyetin 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadarki sürecini anlatmaktadır. Ancak, Braudel'in çalışması çok iyi bir şekilde geleneksel tarihsel anlatının tenkitlerinden sıyrılmaktadır; bunun yerine, onun izahatları kapitalist bir medeniyetin üç seviye üzerine yapılandırıldığını işaret etmektedir. Bunlar içinde en alt seviyede "maddi yaşam" yer alır. Burada, insanlar büyük oranda kendilerini çevreleyen sistem ve akışların farkında olmadan kendine yeterlilik ve hayatta kalma değişkenleri içinde yaşarlar. Ortada daha geniş ve daha yoğun ağlara yayılarak mübadele ilişkilerinin sıradan devre sistemi gibi işlev gören "piyasa ekonomisi" yer alır. En tepede ise, finansal bir gücün birikmesiyle hem kendisine maddi yaşamın uğraşları içinde yer bulan hem de geleneksel piyasalar üzerinde yükselen kapitalizm yer alır.

Aslında, Braudel kapitalizmin, "toplumun tam tepesine" yayılan bir "piyasa karşıtı" katman olarak anlaşılmasında ısrar eder. Modernitenin izlerini erken dönem finansçılarının giderek artan gücünde ve onların devlete karşı büyüyen bağlılığında aramaktadır. Bunun en ideal formülasyonuna, ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında; bankaların her şeyi ele geçirdikleri, hem endüstriyel hem de ticari olarak ve ekonominin genel olarak bu yapıyı kalıcı olarak destekleyecek kadar güçlü olduğu zaman ulaşabilmiştir.[21] Arrighi'ye göre, kapitalizmin piyasa ekonomisi üzerindeki egemenliği kalıcı ve geri döndürülemez değildir ve bunlar arasındaki gerilim mevcut durumda bir intikam ile geri dönmüştür. Mevcut krizin, bir kez daha sermayenin en yüksek komuta kademeleri tarafından yönetilecek, hegemonik bir hâkimiyete ve finansal tanrılaştırmaya yöneltecek olan başka bir sistemik döngüye götürmeyebileceği ihtimalini

Der Kollaps der Modernisierung (Leipzig: Reclam Verlag, 1994). Muhtemelen Çin bu kuralı kanıtlayacak istisna olacaktır.

21 Fernard Braudel, *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*, çev. Patricia M. Ranum (Baltimore ve Londra: John Hopkins University Press, 1977), s.62-3.

akılda bulundurmamızı istemektedir. Aslında, önümüzdeki on yıllar, kapitalist modernliğe içkinmiş gibi duran bu doğal yaşam döngüsüne meydan okuyacak, tarihsel olarak özgün yeni bir tür piyasa ekonomisini beraberinde getirebilir.

Adam Smith Pekin'de'de, Arrighi yükselen çevrelerin ve özellikle güçlü bir maddi genişlemeye sahip olan Çin'in özelliklerinin izini sürmektedir. ABD'nin sistemik döngüsünün son krizi, İngiliz döngüsünün kalkışa geçtiğinden (takriben 1820'ler) beri geçerli olan Batılı "sermaye-yoğun, enerji-tüketen" birikim yolunu tüketmektedir. Şimdi ise, Batının teknolojilerini kendi ihtiyaçlarına uyarlayarak yükselen Doğulu bir "emek-yoğun, enerji tasarrufçu" yolu liderliği ele geçirmektedir.[22] Doğu Asya ekonomilerinin yükselişi etkileyici olabilir ancak bu eleştirilmeyecekleri anlamına gelmez: Arrighi bu ekonomilerin büyüyen eşitsizliklerinin olduğuna dikkat çekiyor ve onların daha uzun başarıları ve özellikle ekolojik pervasızlıkları için ihtiyatlı bir değerlendirme sunuyor. Arrighi için daha spekülatif soru ise, beklenmeyen ve geç kalmış bir bükülme ile, Çin'in izlediği bu yolun Adam Smith'in piyasa odaklı görüşünü fark edebilecek olup olmadığıdır. Bu piyasa odaklı büyüme, gücün en üst seviyede yoğunlaşmasından mahrum kaldığı kapitalist üretim tarzını karakterize etmektedir. Böylesi bir olasılık piyasa mantığının sadece aşkın gücünden sıyrılmasını sağlamaz, aynı zamanda devletin küresel piyasalarda sermayeyi çekmek için mücadele verdiği ve potansiyel borç verenlerden sermayeyi çekmek için sıkı politika reçetelerini izlediği neoliberal yazgıdan çok daha farklı bir görev de sağlar. Washington'un himayesi altında mali disiplinin su yolları gibi hizmet vermekten ziyade, bu alternatif yolu seçen siyasi kurumlar alışılmamış görevler, mesela "kır ve şehir arasında, bölgeler arasında ve ekonomi ve toplum arasında daha dengeli bir gelişmeye doğru" yönünü değiştiren politikalar üstlenebilirler. Aslında Arrighi, Çin'in yükselişinin "nihai

22 Giovanni Arrighi, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century* (Londra: Verso, 2007), s. 37-9. Bundan sonra 'ASB' olarak kısaltılacaktır.

anlamda kültürel farklılıklara saygılı bir medeniyetler topluluğunun ortaya çıkmasına katkı sağlayacağı" umudunda ısrar etmektedir.[23] Arrighi'nin metninin engin ufku içinde bu iyimser olasılık bir kehanet değildir ve bunu destekleyen eğilimler olduğu kadar karşıt argümanlar da mevcuttur. (Diğer itirazlar arasında, Slavoj Zizek'in daha "otoriteryen bir kapitalizm" dönemi geliyor şeklindeki uyarıları not edilebilir. Singapurlu Lee Yuan Yew'in bu görüşün öncüsüdür.[24]) Fakat Arrighi'nin olabilecek en geniş ve makul tarihsel aralığa yerleşen argümanı, mevcut anın belirgin kapalılığının ötesinde beklenmedik bir şekilde iyimser ve sınırlanmamış bir işaret sunmaktadır.

David Harvey

David Harvey'nin yeni çalışması, özellikle *The New Imperialism (Yeni Emperyalizm, 2003)* ve *A Brief History of Neoliberalism (Neoliberalizmin Kısa Tarihi, 2005)* kitapları, mevcut konjonktüre eşitsiz gelişen coğrafyalar ve sınıf gücünün dinamiği üzerinden yaklaşmaktadır. Onun analizi, birikim mantığı ile bölgesel güç arasındaki dinamik ilişkiyi araştırarak, Arrighi'ninkini tamamlamaktadır. Yine de, Harvey'nin tanımladığı şekliyle ortodoks serbest piyasanın Mesihi zaferini, Brenner'in kapitalistlerin kaybettikleri kâr seviyelerini geri kazanmak için mücadele etmelerinin resminin yanına koyabiliriz. Neoliberallerin entelektüel kibrine ve acımasız propagandalarına bayağı ve orantısız bir ekonomik performansın refakat etmesi tesadüfi değildir. (Birleşik Devletler'de, bu başarı havası dikkate değer bir kazanımdır; sadece uyuşturulmuş bir siyasi uzlaşı meydana getirmez, aynı zamanda piyasaları desteklemek için önemli bir personel yatırımını da sağlar.) Neoliberalizmin kurumsal zaferini vurgulayarak Harvey, Brenner ve Arrighi'nin çalışmalarında yer almayan, bilhassa mevcut sisteme eşlik eden ideolojik ve politik şartları ilgilendiren soruları sormaktadır. Gerçekten, marjinal olarak görünen ve kesinlikle akademik olan bir teori,

23 ASB, s.389.

24 Slavoj Zizek, "Berlusconi in Tehran," *London Review of Books*, July 23, 2009, s. 3.

nasıl olur da bütün küresel ekonominin temel işletim kurallarını yeniden yazabilir? Harvey'nin bu fenomen ile ilgili birincil tanımı şu şekildedir:

> İlk olarak neoliberalizm; insan refahının en iyi şekilde, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaret tarafından simgelenen bir kurumsal çerçeve içinde, bireysel girişim özgürlüğü ve yeteneklerinin serbest bırakılarak geliştirilebileceğini savunan bir ekonomi politik teori pratiğidir.[25]

Açıklamaya devam ederken, "insan refahı" ve "özgürlük" hakkındaki varsayımlarla dolu bir kavramsallaştırma körü körüne bir inancı gerektiriyor. "Serbest girişimciliği" insan özgürlüğü için ideal örnek olarak alarak, neoliberal politika sadece bu güce sahip olabilecek zenginleri kutsamakta ve ödüllendirmekte, diğer yandan bu tarz bir özgürlüğün paylaşılan bir şey olduğu anlamına gelmediği ve bu yüzden de "insan refahı"nın ilerlemesinin artık bir hedef olmayacağı gerçeğini de gizlemektedir. Özgürlük kavramını, altmışlar sonrası farklı kültür akımlarıyla alakasız olarak yanlış yorumlayarak neoliberalizm, kendisini "popülist kültüre dayalı bir piyasa tüketiciliği ve bireysel liberalizm" olarak inşa eder.[26] Bu, Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık'ta ikna edici bir formül olduğunu kanıtlamıştır. Buralarda, gözle görülür bir başarısızlık gösteren kurumlara ve hayal kırıklıklarıyla dolu umutlara karşı bir çare olarak sunulmuştur.

İdeolojik tutkusundan ayrı olarak, neoliberal birikim çemberi, kendi özgül gücünü kapsamlı bir ekonomik, politik ve yasal teknik cephaneliği aracılığıyla elde eder. Harvey bunu "mülksüzleştirme yoluyla birikim" olarak adlandırır. Bu başlık altında, hem eski hem de yeni baskı ve el koyma biçimlerinin neler olduğunu tanımlar. Bunlar, Marx'ın tanımladığı "ilksel birikim"in farklı biçimlerinden (toprak, emek ve doğal kaynakların birer metaya dönüştükleri), biyokorsanlık, kamusal olarak

25 David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005), s.2. Bundan sonra 'BHN' olarak kısaltılacaktır.

26 a.g.e. s. 42.

sahip olunan varlıkların özelleştirilmesi(eski sosyalist devletlerin ulusallaştırılmış mülklerini de kapsar) gibi daha yeni süreçleri, ve kültürün, işbirliğinin ve entelektüel emeğin biçimlerine kadar neredeyse her şeyi içermektedir. Neoliberal devletler, zenginliğin hem içerde hem de dışarda yeniden dağıtımını uygulamak için sosyal ve ekonomik kargaşayı manipüle etmeyi öğrenerek mülksüzleştirmenin anahtar kurumları haline geldiler.[27] Bu nedenle Harvey, kredi sisteminin kendisinin mülksüzleştirmenin 'radikal bir aracı' işlevi gördüğünü vurgulamaktadır: '1973'den sonra belirginleşen yoğun finansallaşma dalgası' daha derin borç kölelikleri ve göz alıcı dolandırıcılık biçimleri yaratmış, ayrıca yasal yolsuzluk ve piyasa manipülasyonu için olanakları genişletmiştir.[28] Bütün bu teknikler yeni değer bölgelerine sızarak, kâr etmeyen yatırım ve işe yaramaz sermaye ile tıkanan ekonominin çoktan ortaya çıkardığı engellerden sıyrılma girişiminde bulunur.

Mülksüzleştirme yoluyla birikim, böylece, kapitalist sistemin dışsal ve içsel sınırları boyunca uzanan yeni bir dizi antagonizma ve çatışmayı körükleyecektir. Bazı örneklerde, bu çatışmalar radikal politikalar için yeni ihtimalleri işaret etmektedir, fakat Harvey, tarım ve sanayide ücretli emek" üzerine olan daha eski mücadele alanlarının hâlâ yürürlükte olduğunu vurgulamaya heveslidir.[29] Bu analiz politik bir dilemmayı sunmaktadır: bir yanda, neoliberalizmin tam-spektrum stratejisi birçok cephede birden direnişle karşılaşacaktır. Diğer yandan, çatışma ve farklı retoriklerinin bolluğunun arasında, her direniş tasarısı, kapitalizm sisteminin kendisinin ana rakip olarak kalacağı gerçeğinin unutulması riskini tetikleyecektir. Harvey'nin, Ronald Reagan'dan süslü bir ifadeyi ödünç alarak, ortaya koyduğu gibi; "Bu yüzden öğrenmemiz gereken ilk ders, eğer bu bir sınıf çatışması gibi görünüyor ve bir sınıf savaşı gibi davranıyorsa bizim

27 David Harvey, *The New Imperialism* (Oxford University Press, 2003), s. 144-8. Bundan böyle *NI* olarak kısaltılacak. Bunun bir özeti için ayrıca bakınız; BHN, s.160-5.

28 NI, s.147,156.

29 BHN, s.178.

de utanıp sıkılmadan onu böyle isimlendirmemiz gerektiğidir."[30] Ve böylece, Harvey'nin 2008 krizine dair ilk okuması yüzsüz bir sınıf çatışmasına dayalıydı: devletin neoliberal yeniden yapılanması, ve her şeyin finansallaşmasını takiben bankaların ve sigorta şirketlerinin iflas etmesi, "ABD insanlarına ve yönetimine karşı finansal bir darbeden" farksızdı ve aynı şekilde kapitalist sınıfı ve özellikle finans kanadını sağlamlaştırmaya çalışan son otuz yılın politikalarıyla da uyumluydu ve bir süreklilik arz ediyordu.[31] Hangi tarihsel-dünya mantığı krizde kendisini gösterirse göstersin, Bush ve Obama yönetimlerinin verdikleri karşılıklar mevcut düzenin önde gelenlerinin yenilgiyi henüz kabul etmeye hazır olmadıklarını göstermektedir.

Borçluluk Düzeni

Brenner, Arrighi ve Harvey okuyucuları için, 2007-2008 finansal karmaşası bir sürpriz olmamıştır ve anında daha büyük dönüşümlerin hâlihazırda olup bitmekte olduğunun bir belirtisi olarak görülmüştür. Her ne kadar belirli bir birikim döngüsünün sonuna şahitlik ediyorsak da, ideolojik benlik saygısının ve politik hiyerarşisinin sonuyla birlikte, mevcut sistem kendi yükümlülüklerinin biriken ağırlığıyla hem desteklenmekte hem de bu yükün altında ezilmektedir. İşte bu yüzden, borç, mevcut sıkıntının hem nedeni hem de çaresi olarak belirlemektedir. *Financial Times*'ta yazan aykırı ekonomistler Nassim Nicholas Taleb ve Mark Spitznagel, "Sorunun merkezinde, kaçınılmaz gerçek şudur ki, ekonomik sistemimiz borç ile dolup taşmaktadır," diyerek çölden yeni gelmiş peygamberler gibi seslerini duyurmaya çalışmaktalar.[32] Yine gazete başyazısının tersine olan bir yazıda, bu kez bir koruma fonu erbabı şöyle duyurmaktadır; ***borç "kapitalizmin küçük kirli sırrıdır."***[33]

30 a.g.e. s.202.

31 David Harvey, "Is This Really The End of Neoliberalism?" *Counterpunch*, Mart 13/15, 2009. Counterpunch.org/harvey03132009.html üzerinden erişilebilir.

32 Nassim Nicholas Taleb ve Mark Spitznagel, "Time to tackle the real evil: too much debt," *Financial Times*, Temmuz 14, 2009, s.9.

33 Ben Funnell, "Debt is capitalism's dirty little secret," *Financial Times*,

Bunların pek çoğu eski haberler; fakat şimdi Brenner'in balonları feveranlarını yitirdi, Arrighi'nin nihai krizi geride kaldı ve Harvey'nin finansal cuntası iktidara yerleşti, sırada ne geleceğini hayal etmeliyiz. Amacımız, hangi hikâyenin geleceği daha doğru tahmin edeceğinin seçilmesinden çok, çöküntüye kadar götüren güçlerin aynı şekilde nihai sonuca da önderlik edip etmeyeceğinin sorulmasıdır. Geleceğe doğru olan bütün yollar, çok büyük bir borç yığını üzerinden geçiyor. Hâlbuki daha önceki krizler bir sektöre yoğunlaşmış borç balonuyla ilişkiliydiler sadece (mesela, Büyük Buhrandan önce şirketlerin borçlanarak aldıkları muazzam boyutlardaki hisse senetleri veya Üçüncü Dünya ülkelerinin devasa borçları), son kriz ise, çeşitli türden, fakat çoğunlukla çatışan nedenlere bağlı borçlar üzerine inşa edilmiştir. Bu patlamaya götüren şey neydi? İlk etapta, gördüğümüz gibi, artan borç küresel olarak rekabet eden pek çok imalat firmasına seksenler ve doksanlar boyunca her şeye rağmen başarıya ulaşma olanağı verdi, kârlılık bu dönemde düşe kalka arttı, ta ki genişlemelerini sürdürmek için tam bir kredi genişleme patlaması yaşanana kadar.[34] Aynı zamanda, ev borçlanmalarındaki neredeyse evrensel fakat eşitsiz artış (özellikle yeniden finanse edilen mortgage ve hızla çoğalan kredi kartları biçiminde), Batı'da tüketici talebini canlandırmış ancak onu sürdürebilecek uzun dönem büyümeyi ve istihdamı harekete geçirmemişti. G20 ülkeleri içindeki kamu borcu (GSYİH oranı olarak) 1980'lerden itibaren çoktan iki katına çıkmıştı ve gelecek yıllarda çarpıcı biçimde daha da yükseleceğe benziyordu.[35] Son olarak finansal sektör, spekülatif stratejiler peşindeydi ve bunları yüksek oranda gerçekleştirdiği borçlanmalar aracılığıyla yapmaktaydı. Alan Greenspan buna kibar bir şekilde "riskin dünya genelinde düşük fiyatlanması" diyerek arka

Temmuz 1, (2009), s.35-83.

34 Bakınız David McNally, "From Financial Crisis to World-Slump: Accumulation, Financialization, and the Global Slowdown," *Historical Materialism*, cilt 17, sayı.2, (2009), s. 35-83.

35 IMF, "The State of Public Finances: Outlook and Medium-Term Policies After the 2008 Crisis," (Washington, D.C.: IMF, 2009) s.24.

çıkmıştır. Aslında, bu spekülasyonların birçoğu kesinlikle desteksizdi, çünkü başarısızlığın riski asla hesaplanmamıştı. Wall Street'teki hiç kimse Mallarme'yi okumamıştı; "zarın atılması asla şansı ortadan kaldırmaz..."

Yine de, borçların ve yükümlülüklerin, ekonomik görünümleri ve yaşam olanaklarını çok daha temel yollardan şekillendirdiğini hatırlamak önemlidir. En basit anlamda, borçlar, mevcut kaynakları en dolaysız verimlilik ve kârlılık baskılarından kurtararak, ekonomik faaliyete olanak tanır. Brenner'in yorumu, uzun kriz dönemi boyunca çok daha umutsuz bir şekilde dağılmış olan borçların bu etkinleştirici kapasitesinin boşa harcandığını açıkça göstermektedir: arz tarafı üzerine olan verimsiz borç kitlesinin miktarını talep tarafı olan yeni bir verimsiz borç kitlesi çok büyük oranda artırmıştır. Bütün bu borçlar, serbest sermaye imtiyazına sahip olmayı arzulayan bir borç verenler sınıfının sahipleneceği ve zorla dayatacağı gibi, devam etmesi kesin gibi görünen tek ekonomik eğilim, hâlihazırda ona fazlasıyla sahip olanlara zenginliğin aktarımının sürmesi olacaktır. Aynı anda, kamu borcunun temel politik fonksiyonu -kaynakları toplumsal olarak gerekli yatırımlara aktarma- özel sektörün gücünü artırmak için bir teşvik programı olarak yeniden tanımlanacaktır. ('Ulusallaşmadan, sorunlu endüstrilerden veya kamu hizmetleri hakkında konuşmaktan kaçınan çarpıtmaları başka nasıl açıklayabiliriz?) Arrighi'nin anlatısını akılda tutarak, kamu finansının bu "yapısal düzenlemelerinin", Washington Uzlaşısının uygulandığı pek çok yerde -sadece Washington'un kendisinde değil- nasıl kötü bir şekilde bittiğini görebiliriz. Asya ülkeleri ve özellikle Çin, diğer taraftan, borçların politik fonksiyonunu hem devletin ekonomideki gücünü koruyarak hem de piyasa fırsatlarından kalkınmayı teşvik etmede yararlanarak çok farklı bir şekilde konumlandırmıştır. Buna rağmen, her iki yolda, paylaşılan borç yükü büyüdükçe ve toplumsal koşul kötüye gittikçe, halk desteğinin daha da yabancılaşmasına götürmüştür. Son olarak böylece, borcun varlıksal ve biyo-politik ifade içinde nasıl çalıştığını da görebiliriz. Hayata daha fazla

nüfuz ederek ve katılığı kendi imgesine göre yeniden şekillendirerek, borçluluk, kişinin belirli bir anda sahip olduğu borç listelerinden çok daha fazla şeyi kapsamaktadır. Aynı şekilde, hayatın tüm ayrıntılarını küresel ölçeğe çevirmeyi ve dönüştürmeyi öngörmektedir, sanki ekonomik sistem iyi bilinçaltı ve temel içgüdüler arasında anlaşmaya varabilirmiş gibi. Mikro ve makro arasında sayısız kısa devreler kurarak borçluluk, bütün bir "duygu yapısı" gibi bir hâl alacak, bunun sayesinde insan kendi varoluşunu (diğer canlıların hayatlarıyla birlikte), hayatı yönetme iddiasındaki ekonomik aygıta çok daha fazla borçlu hisseder hâlde bulacaktır.[36]

Kapitalizm koşulları altında, kolektivitenin rahatsız edici durumuna Marx'ın Kapital'de önerdiği sivri gözlem üzerinden göz atılabilir: "Modern bir ulusta kolektif mülkiyete gerçek anlamda dâhil olan, sözde ulusal zenginliğin tek parçası; ulusal borçtur."[37] Pek çok insan espriyi anladığında kederli bir şekilde gülecektir: kapitalist bir ulusun kolektif olarak sahip olabileceği veya paylaşabileceği tek şey kamu borçlarıdır. Marx, bu tarz bir kolektif bağın bir tür baskı ve el koyma aracı haline geleceğini açık bir şekilde görmemizi istemektedir. Yine de, eğer kolektif borçluluğun bir baskı mekanizması olarak işleyişini, sadece farklı kolektif ilişkileri, üretken, asli güçler halinde sıraladığından ötürü görmezsek, içerisindeki diyalektik gücü kaçırabiliriz; Sermaye asla sadece kendi gücüne dayanmaz: sosyal dayanışma kaynaklarından yararlanabildiği ölçüde, -ki bu şimdiye kadar tüketemediği bir şeydir- kendi kurallarını koruyacaktır. "Ulusal borç" olarak adlandırılan şey, gerçek anlamda, politik olarak sınırlandırılmamış bir toplumun kolektivist potansiyel zenginliğini ele geçirmek için bir araçtır. Bu potansiyelin

36 "Duygu Yapısı" kavramı için, bakınız: Raymond Williams, *Marxism and Literature* (Oxford: Oxford University Press, 1997) s. 128-135. "Apparatus" (aygıt) kavramı ve onun oikonomia kavramıyla yakınlığı için Giorgio Agamben'in *What is and Apparatus? and Other Essays* kitabındaki "What Is an Apparatus?" makalesine bakınız. Çev.. David Kishik ve Stefan Pedatella (Palo Alto: Stanford University Press, 2009) s. 1-24.

37 Karl Marx, *Capital*, 1. Cilt, çeviri Ben Fowkes (New York: Vintage Booksi 1977), s.919.

sembolik tahsisi yukarıda bahsedildiği şekliyle "kredi" biçimini alır, ve sermaye gibi, Marx'ın ortaya koyduğu biçimiyle "cennetten düşmüştür." Aksine, *borçluluğun* özel anlamını muhafaza etmeliyiz. Bu sayede, insanlar arasında meydana gelen karşılıklı üretkenlik bağlarını, işlerinde ve aynı şekilde hayatlarında, kapitalist üretim ilişkilerinin karşısında, ötesinde ve üzerinde tarif edebiliriz.

Tanım gereği, bu tür bir borçluluk bütün kredi türlerinden üstün olmakta ve onları aşmaktadır. Kendi payına, kredi, kendi değerini iki tarafın karşılıklı belirsiz "inançları" aracılığıyla değil, birikim mekanizmalarını kendisine uyarlamak için süregiden üretim güçlerinin belirgin bir şekilde yeniden kodlanmasını canlandırdığı için kazanır. Bir kolektif, her türden üretimi sürdürebilmek için her zaman kendisine "borçlu" olmalıdır. Diğer bir deyişle, kendi potansiyelini gerçekleştirebilmek, beklentiye sahip olmak ve harekete geçirmek için dayanıklı ve sürdürülebilir yollar bulmalıdır. Kredi çevrimleri dünya genelinde üretimle eş zamanlı olduğu andan itibaren, küresel bir borçluluk düzeninden bahsedebiliriz demektir. Bundan sonra, kapitalist toplumları tanımlayan şey bu kolektif borçluluk halinin genelleştirilmiş kredi biçiminde açıklanması olacaktır. Bu da bireyler, devletler ve piyasalar arasındaki ilişkilere şekil verecek ve aracılık edecek, böylece borçluluğun zorunlu olarak gerektirdiği kolektivitenin alt bölümlere ayrılması ve bölünmesine yol açacaktır. Borçluluğu mümkün kılan şey, krediyi kârlı hale getirecektir. Her ne kadar sermaye insanların ortak yaptığı her şeyden kazanç sağlamaya çalışsa da, onun gücü her an için, birikim yapıları ve borçluluk potansiyelleri arasında çalışan değişken ilişkilere dayanmaktadır. Bu yüzdendir ki sermaye, yanına kâr kaldığı sürece her zaman değer kazanır, ki bu ne sonsuza kadardır, ne de her şey anlamına gelir.

Şu halde, mevcut krizde borç sorununu vurgulayarak, hâlihazırda mevcut olan finansçıların aşırı kibrine, borçluların akılsızlıklarına, kurumsal yapının irrasyonalitesine veya uluslararası sistemden yerleşik olan dengesizliklere odaklanan birçok

açıklamanın da önünü almış oluyoruz. Şunu söylemek önemlidir, bu açıklamaların hepsi bir şekilde doğrudur. Borçluluk düzeninin genelleşmiş bir krizini yaşıyoruz, ki bu, sistemin yeniden üretilmesinin bağlı olduğu tanımlanmış, yapılandırılmış ve yaşayan sosyal ilişkiler kümesidir. Demek ki, bu düzen, kapitalist girişimleri destekleyen ve piyasa zorunluluklan dayatan finansal ve yasal altyapıyı kapsamakla kalmaz bütün aygıtı devinime sokan iç içe geçmiş beklentileri ve sorumlulukları da kapsar. Mevcut borçluluk düzeni, diğer öncekilerden daha farklı bir ölçekte ve çok daha büyük bir eksende faaliyet göstermektedir. Bugün, "ulusal borç" ve endüstriyel veya ticari kredilerin sağlanması sadece baskı altında değil; yeni uluslararası kredi akımları olduğu kadar derinlere nüfuz etmiş farklı hane halkı borçları da baskı altındadır. Şu anki sınırlar içinde diyebiliriz ki, kendisine borçlu olan kolektif artık kontrolsüzdür -muhtemelen bu, şimdi bazı teorisyenlerin küresel çokluk- adını verdikleri şeyin kendisidir. Böylece bizler bugün, kriz kredi yapılarının verimlilik fazlasını ele geçirdiği, böldüğü ve sömürdüğü bir âna tanıklık ediyoruz, ve nihai anlamda bu, kendi gücünden başka hiçbir şeye borçlu değildir.

Bütün bunlar, "kriz" kavramının yeniden biçimlendirilmesi gerekliliğini önermektedir. Genellikle bir krizin bir şeylerin bozulduğu ya da düzgün çalışmadığı anlamına geldiğini düşünürüz. Kelime kendi içerisinde, felaket olmasa da panik yaratan bir anlamı barındırmaktadır. Fakat şimdi, ekonomistlerin son zamanlarda benimsediği kıyamet sesine rağmen, bir ekonomik tecrit ve kalıcı istisna durumuna benzeyen mevcut kriz, ürkütücü şekilde sessiz görünüyor. Aynı şekilde, sistemin kendini "batmak için fazla büyük" göstermek istemesiyle, büyüklük, devlet düzenlemelerine ve halk karışıklığına karşı en büyük savunma olarak anlaşılıyor. Küresel sermayeyi dünya dışı bir güç yörüngesi olarak görmek yerine, onun sadece gerçeklik üzerine oturduğunu değil, ayrıca arkasında bıraktığı yıkıntılar üzerine inşa edilerek buraya yeni yerleştiğini de görmeliyiz.

Aynı zamanda, kriz, eğer ekonomik yapı dağılırsa neler olabileceğine dair birkaç küçük işaret de sağlamıştır. Böylesi tehlike anlarında, eli kulağında yıkım görüntüleriyle zihnimizi meşgul etmemeliyiz. Aksine, böylesi anlar, koşullara farklı gözlerle bakmamız için bizleri harekete geçirmektedir; işlerin gerçekte nasıl yürüdüğü, bir neslin kesinliklerinin nasıl yeniden düşünülmesi gerektiği ve ortak yaşamın nasıl farklı bir şekilde düzenlenebileceğini fark etmemizi sağlar. Bunlar da şu tanım üzerine oturur; herhangi biri herkese, herkes de herhangi birine muhtaçtır ve zenginlik, birbirimize muhtaç olduğumuz şeylerde başlayıp biter.

2
EŞİTSİZLİK, FAKİRLİK, BORÇLULUK

Eski zamanlarda, fakir olanlar sadece halklar değildi;, yönetenler de öyleydi.
-Herodot, *The Histories*

İnsanlar uzun bir zamandır, "zenginler daha zenginleşti, fakirler daha fakirleşti" diyor, fakat bu ifadenin hâlâ aynı keskinliği taşıyıp taşımadığı açık değil. Tam tersine: her ne kadar bir zamanlar bu yönetici kademesine karşı bir çeşit şikâyet gibi tınlamışsa da, şimdi bu sıklıkla onun savunmasına hizmet etmektedir. Her şey olması gerektiği gibi işliyor demenin başka bir yoludur. Eğer bunu başkanlardan ve merkez bankalarından temel bir politika hedefi olarak henüz duymamışsak, bunun nedeni onun sonuçlarına dair kalıcı sıkıntıların olabileceğidir, özellikle de bu zor zamanlarda. Hiç kimse bu ifadenin ilk kısmını tartışmıyor: zenginler daha da zenginleşti, ilerde bunları ayrıntılı olarak göreceğiz. Ancak fakirlerin daha da fakirleştiğine dair bir ihtilaf söz konusudur ve eğer böyleyse nasıl ve neden. Tabi ki, gezegenimizdeki en zengin insanlar açısından bu bir mesele değildir. Onlar, zenginlerin kutsanmış bir hayat yaşadığına inanmış görünüyorlar ve eğer fakirler daha da fakirleşiyorsa, bu sadece doğaldır. Diğerleri bu fikrin daha ılımlı bir yorumunu öneriyor. Zenginlerin daha da zenginleşme eğiliminde olduklarını kabul ediyorlar, fakat fakirlerin *mutlak suretle*

fakirleşmeleri gerekmediğinde ısrar ediyorlar. Böylece fakirlerin olduklarından daha az fakir olabilecekleri gibi ihtiyatlı bir umudu taşıyabiliriz. Aslında, mevcut sistemin tek ahlaki gerekçesi bu ince çizgiye tutunmaktadır: fakirlerin her yerde ve her zaman fakirleşmediği tartışılabildiğinden dolayı, zenginler, iyi ve kötü zamanlarda, yapabildikleri ve devam edebildikleri kadar çok miktarda zengin olmalıdırlar.

Bu küçük vicdan -yaygın fakirliği ortadan kaldırmasada iyileştirme adına zenginliğin birikimine ve belli noktalarda yoğunlaşmasına meşruluk kazandıran bu dürtü- küresel kapitalizmin mevcut meşruiyeti ve aslında, hepsini meşrulaştırmak için gereken zayıflık hakkında hayati bir ipucu sunuyor. Yaygın söylem ayrıntılar hakkında mahcup olabilir fakat ağır basan görüş hakkında pişmanlık duymamaya devam etmektedir: serbest piyasalar mükemmel şekilde işlemiyor olsalar da, herkes kapitalist büyüme modelinin zenginler için olduğu gibi fakirler için de tek umut olduğunda hemfikirdir. Zenginlik arayışının, insan medeniyetinin özünü ve amacını temsil ediyormuş gibi durması, fakirliğin başkasının tarihinden geriye kalmış bir şeymiş gibi biçimlendirilmesindendir. Cam kutular içerisine hapsedilmiş şehir siluetlerinin salgın gibi yayılmasının ve lüksün sonu gelmez bir şekilde televizyonlardan yayılarak kutsanmasının arifesinde, fakirlik bir tür sakatlık ve kapitalizm olmadan oluşacak düşük bir durum olarak görünecektir. Fakirlik gerçeği, ya uzaktan göz ucuyla bakarak ya da onları acil bir tehdit olarak şeytani bir şeymiş gibi göstererek, ancak bu acınası insanları daha da acınası ve hastalıklı yapmak için kabul edilir. Fakirlik sürekli bir insani bir sorun olarak kabul edilse bile, ancak kısmileştirilerek açıklanacak; sanki ülkeler kendi öznel dezavantajları ve bireyler de vazgeçemedikleri kötü alışkanlıkları dolayısıyla fakirlermiş gibi, duruma göre temellendirilecektir. Çok katmanlı karmaşık piyasaları en büyük gücü olarak kullanan gelişmiş kapitalizm, bu sorunu (hikâyenin sürmesi için) ancak herkes kendisini fakirliğin nedeni değil de tedavisi olarak gördüğü zaman çözebilir. Bu yüzdendir ki, fakirlere yardım etmek

için en iyimser tasarılar büyük miktarda yoğunlaşmış olan zenginlikten ağız ucuyla bahsederler, kaldı ki bu tarz bir zenginliğin rahatsızlığın bir parçası olduğunu önersinler.

Şimdiye kadar, fakirliği "düzeltme"nin birikim sürecini "düzeltme"den başka bir yolu olmadığı açık olmuş olmalıdır. Dünya ekonomik mimarisinin en sağlam yapıları parçalara ayrılmadan, fakirliği azaltma programları ve açığı kapatma odaklı mali politikalar, yerleşik eşitsizlik kalıplarını tersine çevirmede çok az etki yapacaktır. Dahası, fakirlere yardım etmek için oluşturulan girişimcilik tasarıları sıklıkla gelişmiş ülkeler tarafından düzenlenen öncelikleri takip etmektedir. Dolayısıyla sermayenin imtiyazlarını korurlar ve bir başka orantısız birikim döngüsü başlatırlar. Mevcut krizin bir kez daha gösterdiği üzere, yenilenmiş gaddarlıkla birlikte, küresel sistem güçlü karşılıklılık biçimleri geliştirmeden daha derin bağımlılık biçimleri empoze etmektedir. Ticaretin erdemli döngüsü kendi haline bırakıldığında her zaman kısır bir döngüye dönüşecektir ve eşitsiz yükselmeler hatasız bir şekilde daha da eşitsiz patlamalara neden olacaktır.

Eşitsizliğe kaçınılmaz ve fakirliğe de bir çeşit olgunlaşmamış durum olarak bakmak yerine, her ikisini de devam eden bir sürecin sonucu olarak görmekle başlayabiliriz. Şimdi yaşadığımız fakirleşme, sistematik bir şekilde şeylerin mevcut düzenlenmesi tarafından üretilmekte ve korunmaktadır. Fakirleşmenin temel mekanizmaları olan şiddetin içinde kök salmış baskı ve el koyma yüzyıllardır işbaşındadır. Bunları, bir dizi farklı toplumsal form ve çok yönlü politik düzen tarafından idare etmektedir. Bu uzun tarih akışı içinde fakirliğin anlamında köklü bir kayma olmuştur: bir zamanlar toplumsal organizasyona büsbütün dışsal olarak tutunmuşken (ve bu yüzden doğal, yerel ve köklü olarak görünmüştür), şimdi sistemin küresel işleyişine, nüfusun büyük çoğunluğunun diğerlerinin zenginleşmesi için ödemesi gereken bir bedel olarak, daimi olarak yerleşmektedir. Bu olası kıtlıktan yapısal mahrumiyete kaymanın olması ve dışlanmanın mezolitik çağ veya postmodernite boyunca ortaya

çıkması çok önemli değildir (bu kişinin kapitalizmi bir dünya sistemi olarak kavramasına bağlıdır); bizim bugün yüzleştiğimiz tamamen çağdaş bir sistemdir; muazzam zenginliğin sürdürülmesi uğruna geniş çapta fakirliğin üretilmesi ve sürdürülmesi.

Fakirlik ve eşitsizlik üzerine olan tartışmalar hesaplanabilen ekonomik etkenlere dayanmaktadırlar. Varoluşsal değerlilikler ise ölçülemezdirler. Bu zorluk, refah ve yoksunluk göstergelerinin çarpılmasıyla çözülemez, ekonomistlerin genellikle yaptığı gibi; sadece hayatta kalma ile bolluk ve refah ortalanamaz, ve soykırım tehdidinin yaşam beklentisi tablolarında çetelesi tutulamaz. Ne zaman ki yoksunluk için bir fiyat koyulur, o zaman tarih çatışmaları ortadan kalkar ve en kötü durumlar faydacı hesaplamada kendisine özne olarak yer bulur. Bu zorluk filozofların denediği fakirliğe yalın bir varoluş durumu gibi niteliksel olarak yaklaşan, insanlığın maddi ve manevi sıfır derecesinde, her zaman yok olmanın veya yenilenmenin sınırında olan bir şeymiş gibi davranan diğer şekliyle de çözülemez.. Onu ölçmeye çalışan ekonomistler, fakirliği geri ödenebilir bir şeymiş gibi tasvir etme riskini ; onu varoluşsal bir nitelik haline getiren filozoflar ise onu kutsallaştırma veya ebedileştirme riskini taşırlar. Yine de her iki yaklaşımda da bir doğruluk payı var: fakirlik ve eşitsizlik sorunları, mevcut kapitalist düzen etrafındaki çatışmaların indirgenemez biyopolitik veçhesinin belirtilerini gösterir. İşte bu yüzden zenginlik ve fakirlik kesin bir şekilde niteliksel zeminlere ayrılamıyorlar, yine aynı şekilde niceliksel karşıtlar olarak da görülemezler. Bu kavramlar, bizim çözmekte aceleci olmamız gereken bir bilgi sorununu ortaya çıkarıyor. Dünya hakkında bildiğimizi düşündüğümüz şeyleri nasıl bildiğimizi sorgulama aşamasında, ve hatta bildiklerimizin doğruluğunu sorgularken, ampirik ölçümleri ve felsefî kavramları birlikte ve fark gözetmeden ortaya koymak zorundayız.

Sayılar

Buradaki temel argüman basittir: geçici marjinal eğilimlerden ziyade devasa coğrafi yapılarda süregiden eşitsizlikler üzerine

vurgu yaparak, bulguları mevcut birikim sistemi temeli üzerine araştırarak başlayacağız. Mevcut zenginlik yapısını meydana getiren özel politika ve pratikler şu anda yeniden düzenlenme veya en azından yeniden paketlenme aşamalarında olsalar dahi, bu yapıyı bütün veçheleriyle incelemeye ihtiyacımız var. (Önceki bölümde gördüğümüz üzere, neoliberalizmin sloganları yakında yitip gidecek, fakat onun yarattığı yağma istifleri o kadar kolay yok olmayacak.) Kendimizi bilinçli bir şekilde büyük krizin ortasına, bir dönüm noktasına yerleştirerek, önümüzdeki yıllara hâkim olacak sorulara daha geniş ve açık bir perspektiften bakabiliriz. Mevcut sistem kendisini kurtarabilecek mi ve eskiden olduğu gibi devam edebilecek mi? Yaygın eşitsizlik kalıpları sürecek mi, veya daha kötüsü, zenginlik blokları yok olduğunda da devam edecekler mi? Yeterince cesur bir siyasi iradeyle birlikte yeniden düzenlenen, farklı bir tür geleceği açacak boyutta bir zenginlik yıkımı gerçekleşebilecek mi?

Her ne kadar dünyadaki herkes, her gün onun kanıtlarıyla çevrelense de, çağdaş kapitalizmin şiddeti artan çarpık sınırlarını kavramak kolay değildir. Gelir, zenginlik ve fakirliğin dağılımıyla alakalı istatistikler küreselleşme tartışmalarında her zaman ön planda olmuşlardır. Bunlar, bir dizi oldukça şematik karşıt savın da bel kemiğini oluştururlar. Bazı yorumcular açısından, bu figürler mevcut sistemin adaletsizliğinin en kesin kanıtlarıdır; diğerleri için ise, bunlar dünyanın yükselen bir altın refah çağını yaşadığını gösteren kanıtlardır. Bu iki pozisyon alış arasındaki farklılık küresel krizin başlamasıyla daha da keskinleşmiştir. Yine de, her iki görüş de aynı veriye başvurduğu ölçüde (veya aynı verinin farklı türevleri), bizim şunu sormamız gerekir; sayıların aşikâr nesnelliği nasıl olur da hem paylaşılan öncüller hem de temel anlaşmazlıklar haline gelebilmektedir? Verinin oluşturulması asla tam anlamıyla teknik değildir, ve sayılar üzerine olan tartışmalar, her zaman temel prensipler ve hedefler üzerine özünde politik farklılıklara kapı aralamaktadır.

İlk etapta, zenginliğin eşitsiz birikimine dair istatistikler zorunlu olarak, dağıtıcı adalete veya adaletin ve ahlakın basit

nosyonlarına uzanan bir *eşitlik* ilkesini hatırlatmaktadır. Politik bir ideal veya hedef anlamına gelmesinden bağımsız olarak eşitlik, tarafsız bir ölçüt gibi durmaktadır. Belli bir nüfus ve değerlerin niceliği verildiğinde, ne kadar eşitlik olduğunu ölçmek için kullanılacak bir şeydir. Aynı şekilde eşitlikten küresel ölçekte söz etmek de kolay görünmektedir: eşitsizliğin ölçülmesi göreli kaynakların ve farklı nüfusların başarılarının kaydını tutmaktadır. Ancak, böylesi ölçümler, dünyanın etkin bir şekilde birleşmiş tek bir ekonomi gibi entegre olduğu farz edilirse, yeni ve belirgin bir önem kazanmaktadır. Ancak neoliberal küreselleşmenin gelişimiyle birlikte dünyanın ekonomik ve sosyal dokusu etkin bir şekilde homojenize olabilmiştir ki, eşitsizliğin ölçümünün yapılması, sistemik süreçlerin kullanışlı tanımlayıcısı olarak hizmet edebilsin. Yine de eşitlik bir politik hedef olarak neredeyse her yerde reddedilmektedir. Bu yüzden herhangi bir sistemik ayarlamanın özellikle zayıf olduğu gerçeği şaşırtıcı olmamalıdır. Bilhassa, neoliberal politikalarla eşitlik arasında güçlü bir korelasyon olduğu fikri gittikçe daha da sürdürülemez hale gelmektedir, IMF için bile.[1] Mevcut sistemin en sadık öncüleri için, eşitsizlik biçimleri mevzu edilmez. Refahın eşit paylaşımı asla gündemlerinde yoktur. Diğer yandan, bütün eşitsizlik biçimlerinin sürüp gitmesi ve büyümesinin, mevcut sistemin ahlaksızlığının ve çalışamaz olduğunun kanıtı olarak gören pek çok eleştiri vardır. Mesela, Peter Singer, ikna edici bir şekilde şöyle demektedir; küreselleşme öngörüsü temel metaforunu hayata geçirmekte başarısız oldu; üretimsel anlamda bir "tek dünya" yaratmadı, çünkü ekonomik

1 Bakınız IMF, *Global Economic Outlook: Globalization and Inequality* (Ekim 2007), özellikle 4.bölüm. Eşitsizliğin yükselişini açıklarken, rapor suçlamanın büyük kısmını "teknolojik ilerlemeye" atıyor, ve şunu söylüyor; "[küreselleşme] toplamda çok daha az bir eşitsizleştirici etkiye sahiptir. (s.159). Giovanni Arrighi şuna işaret ederken meseleyi daha açık olarak ortaya koyuyor; Çin ve Hindistan'ın olumlu başarılarının karşısına şunları koymalıyız, "alt-Sahra Afrika'sı, Latin Amerika ve eski Sovyetlerdeki uzun ekonomik felaketlere [Washington Uzlaşısı] talimatlara aşırı bağlılık neden olmuştur. *Adam Smith Pekin'de* (*Adam Smith in Beijing*, London: Verso, 2008, s. 354.)

bütünleşmenin ve karşılıklı bağımlılığın maddi getirileri eşitlikçi bir şekilde paylaştırılmadı.[2]

Farklı bir eksende ve daha az belirgin bir şekilde, fakirliği ölçen istatistiklere sıklıkla özgürlüğün tersyüz edilmiş bir şekli olarak bakılır. Bu ise, fakirlerin ihtiyaçlar tarafından çaresiz bırakıldıkları, zenginlerin ise bolluk ile birlikte özgürleştikleri varsayımına dayanmaktadır. Neoliberal küreselleşme taraftarları bu korelasyonu çok sıkı olarak çizme eğilimindedirler, fakirlik rakamlarında herhangi bir azalmayı, bir ülkenin ekonomik özgürlük ve açıklık atmosferini desteklemelerinin bir işareti olarak görürler. Özelde, Çin ve Hindistan'ın GSYİH'ları son yıllarda yükselişe geçtiğinden dolayı, yeni ve karşı konulamaz bir özgürlük dalgasına girdikleri söylenegelir. Küreselleşme namına bu başarıları methedenler, bu ülkelerde eşitsizliğin de artıyor olduğunu fark etmekten hoşlanmazlar. Aynı şekilde, bu değişimleri getiren veya destekleyen politik sistemler hususunda da nadiren farklılık gösterirler. Aslında, çok az anaakım yorumcu, devlet gücü hakkında iyi bir şeyler söyler ve artık küresel sisteme karşı devletin bir siper işlevi gördüğüne inanan çok fazla kimse de yok gibi görünmektedir. Fakirliğin doğrudan politik nedenleri olduğuna inananlar -"yolsuzluk endeksleri" ve "demokrasi oylarını" çizelgelere aktararak en çok kötü yönetişimin suçlanması gerektiğini kanıtlamak için kullananlar- yönetimlerin sadece piyasanın reçetelerini uygulamak için var olması gerektiğine inananlarla aynı insanlar olma eğilimindedirler. Ve böylece, bir yönetimin performansını ölçmenin en iyi yolu, uluslararası tahvil piyasalarında sermayesini yükseltme yeteneğidir. Amartya Sen'inki gibi eleştiriler, hakiki demokratik güçlendirme olmadan resmi veya gayri resmi özgürlük taahhütlerinin yetersiz olacağına odaklanmaktadır. Sen, fakirliği tek başına bir insanın hayatına rehberlik edebilecek asli özgürlük demek olan temel insani kabiliyetlerin bir yoksunluğu olarak tanımlamaktadır. Böylece, "gelişme" ileri ekonomik koşullardan çok

2 Bakınız Peter Singer, *One World: The Ethics of Globalization* (New Haven: Yale University Press, 2004)

daha fazlasını önermelidir; "özgürlüğün imkânlarıyla birbirine önemle bağlanmış," sosyal büyümenin kendisini etkin kılacak bir süreç olmak zorundadır.[3]

Eğer eşitlik terimleri açısından küresel ekonominin eleştirisi bize ne kadar başarısız olduğumuzu gösteriyorsa, özgürlük terimleri açısından eleştirisi de bize daha gitmemiz gereken ne kadar yol olduğunu gösterir. Aslında, bu iki kavram mevcut duruma ilişkin temelli farklı perspektifler sağlar. Eşitlik, doğrudan ve pratik bir prensip olarak, farklı stratejilere izin veren bir hedef olarak, hizmet edebilir. Ancak, özgürlük, daha çok özel yollarla geliştirilebilecekken, ölümsüz aşkın bir ideal olarak ayakta durmaktadır. (Bu yüzdendir ki, zenginlik fikrini özgürlüğe aşılamak onursuz bir ideolojik manevra olarak görünür: özgürlük evrensel eleştiri tarafını kaybeder ve diğerlerinin üzerinde esaretin bir mazereti haline gelir.) Alan Badiou'dan gelen bir öneriyi izleyerek, Fransız Devrimi'nin klasik sloganının üçüncü kavramı için burada bir yer açmalıyız: égalité ve *liberté*'ye ilave olarak, *fraternité veya* dayanışma. Badiou'nun açıkladığı gibi Lacancı terimleri kullanarak: eşitlik, objektif bir biçim olamayacağından, eğer "Hayali Konumu" alırsa; özgürlük, varsayılan bir araç, verimli negatif olduğundan dolayı "Sembolik Konumu" alacaktır. Burada ve şimdi olanla çatışma halindeki beraberlik diye adlandırdığımız şey ise "Gerçeğin Konumunu" alacaktır.[4] Dünya tarihinin kayıtlı defterlerinde beraberliğe nasıl bakılacağı tam olarak açık değildir: Mevcut küresel durum ile ilgili daha

3 Amartya Sen, *Development as Freedom* (New York: Anchor Books, 1999; Türkçesi Özgürlükle Kalkınma, Ayrıntı Yayınları), s.298. Ayrıca, "kapitalizmde değerlerin rolü" üzerine olan iki sayfalık yorumuna da bakınız. Yorum şu yargıyla bitmektedir: "fakat etki alanı içerisinde kapitalizm, etkin bir şekilde bir ahlak sistemi aracılığıyla çalışır. Bu da ona piyasa mekanizmasını ve ilgili kurumları başarılı bir şekilde kullanmak için gerekli olan bakış açısını ve güveni sağlar." (s.263). Sosyal ilişkilerin bir tutkalı olarak "güven" teması, bireysel değerlerden neşet eden iyi huylu bir piyasa nosyonuna benzeşen bir şeydir. Bu denemenin tartıştığı gibi, piyasa mekanizmasının neyi yapabileceği ve neyi yapamayacağını eksiksiz bir yeniden düşünmeyi gerektirecek "borçluluk" ve "beraberlik" kavramları toplumu birbirine bağlayan şeyler için daha iyi isimler olacaklardır.

4 Alain Badiou, The Century, çev. Alberto Toscano (Cambridge: Polity Press, 2007), s. 102.

iyi bir kavrayışa sahip olduğumuzda, bu soruya tekrar dönmemiz gerekecektir.

Çağdaş küreselleşmenin bilançoları üzerine süregiden tartışmalar farklı tür kanıtlar etrafında dönmektedir. Ve biz burada sadece bunların taslağını çizebiliriz. İşleyen farklı ideolojik çıkarlardan oldukça ayrı olarak, her düzeyde aldatıcı metodolojik zorluklar bulunmaktadır. Amaçlarımız açısından, son küreselleşme döngüsüyle birlikte nasıl bir dünyanın bir araya getirildiğini araştırmak için mevcut durumun genel bir görüntüsünü hedefleyeceğiz. Bu şekilde, resmi araştırma durumuyla ilgili sadece daha açık bir fikir edinmiş olmayacağız, ayrıca bu araştırmanın oynadığı role ilişkin polemik içerik hakkında da bir bakış edinmiş olacağız. Materyaller açık ve basit sorular etrafında düzenlenmiştir: hem farklı ülkeler içinde hem de küresel sistemin genelinde, fakirlik ve eşitsizlik ne boyutlardadır? Son yıllarda fakirlik ve eşitsizlik artmakta mı azalmakta mıdır? Bir ekonomik rapor karnesi tasarlayarak, Neoliberal projenin hâkim yıllarından onun ezici momentinin durduğu şu ana kadar olan zaman dilimi için bir bilanço oluşturabiliriz.

Daha fazla ilerlemeden önce, sayıların nasıl ölçüldükleri ve açıklandıklarını göz önüne almak önemlidir. Fakirliği değerlendirmede farklı yollar olduğu gibi, gelir ve zenginliğe dair istatistik üretmenin de farklı teknikleri vardır. Bu araştırmaların pek çoğu Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler çatısı altındaki ekonomistler tarafından üretilmektedir.[5] Eşitsizlik raporlarında sıklıkla atıf yapılan kişi başına gelir istatistiki, ya ulusal muhasebe değerleri, hane halkı araştırma verileri ya da bu ikisinin bir kombinasyonu kullanılarak hesaplanabilir. Her bir veri kümesi, "gelir"in ne olduğu ve ölçümü yapılan düzeyin insanların refahı hakkında bize ne söyleyebileceğine dair varsayımları bünyesinde taşır. "Gelir," ulusal gelirin bir payı olarak mı yoksa

5 Bkz. Eoin Callan, "World Bank 'uses doubtful evidence to push policies,'" Financial Times, 22 Aralık, 2006. s.4. Kenneth Rogoff ve Angus Deaton tarafından yürütülen "bankanın ilk büyük dışsal denetim araştırması" sonucuna göre banka olumsuz araştırmaları dışarda bırakmıştır, özellikle de ticaret liberalizasyonunun maliyetlerine ilişkin olanları.

hane halkının harcanabilir geliri olarak mı hesaplanmalıdır? Veya hane halkının tüketimini ve harcamalarını ölçmek daha mı uygun olacaktır? Bir açıdan, ya ücret olarak ya da farklı şekilde insanların yaptıkları işlere ödenen her şeyi hesaplayabiliriz, başka bir açıdan ise, insanların hayatlarını devam ettirmek için aldıkları ve elde ettikleri her şeyi hesaba katarak da yapabiliriz bunu. Bakış açısını seçtikten sonra, zaman dilimini seçmeliyiz. Gelir ve tüketim dağılımı değerleri gerekli bir şekilde yıllık oran şeklinde ifade edildiği için, zenginlik dağılımı değerleri süregiden birikiminin sonuçlarını yakalamaya çalışır ki bir yandan bunu açıkça belirtmek gittikçe zorlaşırken, sistemin sosyal değişmezliği düşünüldüğünde bu, açıkça daha elzem olmaktadır. Çok zenginlerin serveti hakkında pek çok haber vardır (Forbes dergisinden, Merrill Lynch'e kadar), fakat zenginliğin dağılımının geniş kapsamlı izini sürmek çok daha zor bir iştir. Bunun için geniş ve tutarlı bir araştırma veri kümesi olmalıdır. (Kısaca bir örneğe bakacağız.) Eğer bu zorluklar yeterli değilse, hâlihazırda mevcut hane halkı araştırmalarının hane halkları arasındaki eşitsizliğe dair herhangi bir bilgi sağlamadıklarını not etmek önemlidir. Bu da daha baştan, küresel fakirliğin istatiksel görüntülerinin yanlış çıkmasına yol açacak bir cinsiyet ve yaş boşluğu oluşturacaktır. Özetle, her bulgu havuzu -ulusal muhasebe, vergi beyanı, nüfus sayımları ve araştırmaları- özellikle de ekonomik hiyerarşinin amaçlarının tersine farklı sınırlamaları ve tahrifleri içermektedir.

Aynı şekilde, sayıları dönüştürürken verilen temel kararlar onları belirgin bir şekilde yanıltabilir. Ülkeden ülkeye farklı döviz kurlarını karşılaştırmak için "satın alma gücü paritesi"ni (SAGP) kullanmak yaygındır (dövizler arasındaki resmi veya piyasa döviz kurlarının tersine), fakat SAGP oranlarını oluşturmak için önemli derecede sayısız farklı yol vardır. Bu konu teknik incelemeden daha fazlasını hak ediyor. SAGP farklı ülkelerdeki ürün ve servislerden oluşturulmuş "tüketim sepetlerinin" fiyatlarının karşılaştırılmasıyla oluşturulur. Yöntem, farklı ülkelerdeki insanların, her ülkede zenginlerin olduğu kadar

fakirlerin de, tüketim alışkanlıklarını genelleştirecek "sepetin" içerisindeki bileşenlere bağlıdır. Açık bir şekilde, ortak ölçümün bileşenlerini oluşturmak, karşılaştırılan yaşamsal farklılıkları silmekle başlayacaktır. Herkesin aldığı şeyler nelerdir? Herkesin kullandığı hizmetler nelerdir? Uluslararası karşılaştırmaları tasarlarken; daha çok fakirlerin aldığı yiyecek ağırlıklı aşağıdan yukarıya işleyen bir SAGP sepeti mi kullanılmalı yoksa daha çok zenginlerin satın aldığı yüksek maliyetli hizmetlerin oluşturduğu yukarıdan aşağıya işleyen bir SAGP sepeti mi kullanılmalı? Mevcut döviz kurlarının aksine SAGP oranlarıyla gelir ve zenginliği hesaplamak fakir ülkelerde çok daha yüksek bir çıktı seviyesini kaydedecektir, fakat biz farklı dövizlerin dünya ölçeğinde farklı kullanım seviyelerini bilmek istiyorsak bu yanıltıcı olacaktır. Bir dolar eğer gerçekte bir *peso* ya da *yuan* olursa bir dolar olmayacaktır: aynı şekilde bir *yuan* dolar satın alabileceği ve bu sayede değerleri yukarı ve aşağı oynatabildiği zaman sadece bir *yuan* olmayacaktır. "Alım gücü", "araştırma gücüne" benzer şekilde hangi dövize gerçekte sahip olduğunuza bağlıdır: bazı dövizlerin sadece yerel güçleri varken diğerlerinin küresel geçerlilikleri vardır. Bu yüzden, sayıların ayrı politik perspektifleri nasıl kodladıklarını görebiliriz: günlük hayatın bakış açısından değer ölçülmesiyle küresel sermaye açısından değer ölçülmesi arasında temel bir farklılık vardır. Son olarak, bu araçların hiçbirisinin piyasa mekanizması dışında kalan (kamusal karşılıklar ve müşterek kaynaklar dâhil) ürünleri ve faaliyetleri doğru düzgün ölçemeyeceklerini akılda tutmak önemlidir. Daha sonra göreceğimiz üzere, bu faktör özellikle önemlidir.

Ekonomistler tarafında eşitsizliği kayıt altına almak için kullanılan soyutlanmış yazı dilleri arasında en yaygın olanı Gini endeksidir (ayrıca Gini katsayısı da denir). Bu yöntem, incelediği şeyin bir anaokulu sınıfı veya Kenya gibi devlet olup olmamasına bakmadan, tek bir sayıyla belli bir insan kümesi arasındaki eşitsizlik derecesini açıklamaktadır. Demek ki, Gini sadece gelir veya zenginlik dağılım eğrisini ima etmektedir ve insanların aslında ne kadar zengin veya fakir olduklarını belirtmemektedir.

Zenginliğin derecesini değil sadece soyut bir ilişkiyi açıklar.[6] Örneğin, Avustralya ve Sri Lanka yaklaşık olarak aynı Gini dağılımına sahiptirler, fakat ortalama gelir dağılımı seviyeleri birbirinden oldukça farklıdır. Gini sayısının '1'olması mükemmel eşitlik (herkesin eşit pay sahibi olduğu) anlamına gelirken, '100' olması ise mükemmel eşitsizlik (bir kişinin her şeye ve diğer herkesin hiçbir şeye sahip olduğu) demektir. Sayı ne kadar yüksekse, bu dağılımın daha dengesiz olduğu anlamına gelir. Çeşitli teknik noksanlıklar dışında, bizi burada hiçbir şey engellememelidir. Sezgisel olarak kavramak veya politik olarak yorumlamak için zor bir sayıdır bu. Eğer Gini değerinin '1' olması sağduyulu bir adil nosyona tekabül ediyorsa ve '100' mutlak despotizm anlamına geliyorsa, arada kalan değerler her zaman için ya daha az veya çok adil, ya da daha az ya da çok dayanılmaz ve savunulmaz olarak görünecektir. Bu bağlamda, Gini sayıları kullanışlı ideolojik bir Rorschach testi olarak hizmet eder: ne kadar eşitsizliği mazur görebileceğiz ya da örtbas edebileceğiz?

Zihnimizdeki bütün uyarılarla, artık şunu sorabiliriz: dünya ne kadar eşitsiz? İnsanlar ne kadar fakir? Muhtemel cevapların şöyle olması beklenir: Görebildiğinizden daha eşitsiz ve düşündüğünüzden daha fakir.

Zenginlik ve Eşit(siz)lik

2006 yılında, Dünya Bankası için çalışan ekonomist Branko Milanovic, küresel gelir eşitsizliğini 65 civarında olarak hesapladığı bir makale yayınladı.[7] Bu rakam herhangi bir ülkede

6 Gini katsayısı, bir sıklık dağılımının eşitsizlik miktarı değerlerini ölçer (örneğin, gelir seviyeleri). Gini katsayısı, bir ülkede milli gelirin dağılımının eşit olup olmadığını ölçmeye yarayan bir katsayıdır. Katsayı 0 ile 1 arasında değerler alır ve yüksek değerler daha büyük eşitsizliğe tekabül ederler. Örneğin herkesin aynı gelire sahip olduğu bir toplumun Gini katsayısı 0 iken tüm gelirin bir kişide toplandığı (birden çok kişinin mensup olduğu) toplumun bu katsayısı 1'dir. Gini katsayısı Lorenz eğrisinin üstündeki alanın, 45 derecelik eşitlik doğrusunun altında kalan tüm alana bölünmesiyle bulunur. Bu ölçümün, hiçbir negatif değeri varsaymadığına, mesela hiçbir hanehalkı negatif gelire sahip olamayacağına, dikkat etmek önemlidir.

7 Branko Milanovic, "Global Income Inequality: What it is and why it mat-

görülenden oldukça fazlaydı: bir başka deyişle, bir bütün olarak dünya ekonomisi genelinde gelir dağılımı herhangi bir ülkenin olduğundan daha eşitsizdi. Karşılaştırma olarak, ABD içindeki gelir eşitsizliği 41 ve Birleşik Krallığınki 36; Hindistan'ın 37, Rusya 40 ve Çin 47 değerlerine sahip. Skalanın en altında 25 değer ile Japonya ve İskandinav ülkeleri geliyor, en yükseğinde ise, 57 ile 60 arasında değişen değerlerle Brezilya, Güney Afrika, Botswana ve Bolivya yer alıyor. Daha genel konuşursak, yüksek gelire sahip ülkelerdeki Gini değerleri küresel değerin yarısına yakın veya daha az. Orta gelirli ülkeler bundan bir nebze daha eşitsiz olma eğilimindeler, en eşitsiz ülkeler ise Latin Amerika ve Afrika'da bulunmakta.[8]

Küresel Gini'nin 65 olması aslında ne anlam ifade ediyor? Makalesinde, Milanovic bunu şu şekilde açıklıyor:

> Dünyadaki bireylerin en üstteki yüzde 5'lik kısmı toplam dünya gelirinin 1/3'ünü, en üstteki yüzde onluk kısım ise yarısını alıyor. Eğer en alttaki yüzde 5 ve 10'luk yüzdeyi ele alırsak, onların sırasıyla dünya gelirinden 0.2 ve 0.7 yüzde pay aldıklarını görürüz. Bu şu anlama gelmektedir: en zengin yüzde 5 ile en fakir yüzde 10 arasındaki ortalama gelir oranı 165'e 1'dir. Zenginlerin 48 saat içerisinde kazandığını, fakirler 9 yıl içerisinde kazanabilmekteler.[9]

Milanovic'in Gini sayılarını üç farklı şekilde yorumlaması önemlidir, eşitsizliği yüzde oranları, oranı ve kazanma gücü

---

ters," World Bank Policy Research Working Paper, Mart 2006, s. 14.

8 Gini değerleri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Kalkınma Raporundan (2007/2008) alınmıştır.
(New York: Palgrave Macmillan, 2007). Bundan böyle HDR07 olarak kısaltılacaktır.

9 Milanovic, "Global Income Inequality," s. 16. Burada Milanovic SAGP değerlerini kullanmaktadır. Not edilmeye değer bir şey olarak, Roma İmparatorluğu döneminde tahminen MS 14 dolaylarında, nüfusun en tepedeki yüzde 1.5'lik kesimi (imparator, senatörler, şövalyeler, komutanlar ve diğerleri; toplamda 330.000 kişi eden bir rakam), imparatorluk toplam gelirinin yüzde 26'sını alıyordu. Bu oran, Milanovic tarafından ortaya koyulan figürlerden daha eşitsiz değildir. Bkz. Angus Maddison, Contours of the World Economy, 1–2030 AD: Essays in Macro-Economic History (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 50.

olarak açıklaması. Böylesi formülasyonlar gelirin dağılımı üzerine olan tartışmalarda aşina bir özelliktir. Bu soyut endekslerin bir anlam ifade ettiği tek bir bakış açısı yok gibi görünmektedir. Matematiğin metafora izin vermesi gerekmektedir. Herkes her ülkede "zengin" ve "fakir" insanlar olduğunu ve bir yerde "zengin" olanın başka bir yere gittiğinde "fakir" olabileceğini bilir. Fakat bu dengesizliği kusursuz olarak ölçmek zordur, çünkü zenginlerin ve diğer herkesin arasındaki coğrafik ve istatistiksel mesafeler daha da genişlemektedir. Dünya ekonomisi öyle bir gelişiyor ki, genel olarak eşitsizliğin kavrandığı, tecrübe edildiği ve üzerinde kavga edildiği yerel veya ulusal yapılar genellikle sadece kendi içlerinde daha eşitsiz olmuyorlar, aynı zamanda birbirleriyle daha kıyaslanamaz da oluyorlar. Bu yüzden bireysel kavramlar bağlamında bu istatistikler küresel eşitsizliği temsil ediyor olsalar da, fenomenin kendisi bireysel ödül veya ceza ölçeğinde kavranamayacak boyutlardadır. Her birimize kaderin ve kısmetin değişkenleri olarak görünen şey, aslında genellikle anlaşılmaz bir şekilde daha sağlam ilişkiler ve süreçler tarafından düzenlenir. Bir eğilim olarak, istatistikler ortalama birey, hane halkı, uluslar veya ulus grupları bakış açılarından yaklaşır. Fakat bu bakış açılarından hiçbirisi en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün sosyal sınırların ötesine geçmiş durumdaki eşitsizliğin yapısal biçimlerini kapsayamaz.

Gelir yerine zenginliği ölçtüğümüzde resim çok daha dengesiz görünmektedir. Birleşmiş Milletler Üniversitesi Kalkınma için Ekonomik Araştırma Dünya Enstitüsü'nün (KEADE) 2006 yılında yayınladığı küresel zenginlik dağılımı hakkındaki detaylı çalışma dünya genelindeki zenginliğin Gini değerini hesaplamıştır. Buna göre, alım gücüne göre hesaplanan değer, 80'dir.[10] Bu, birkaç ülke hariç bütün ülkelerin değerinden yüksektir. (Ölçeğin en yüksek noktası olan 80, Amerika, İsviçre ve Nambiya ve Zimbambe gibi birkaç ülke tarafından paylaşılmaktadır. Katar

10 James B. Davies, Susanna Sandstrom, Anthony Shorrocks, Edward N. Wolff , "The World Distribution of Household Wealth," United Nations University, World Institute for Development Economics Research, 2008, s. 16. Online erişim: wider.unu.edu.

gibi bazı ülkelerin ise verileri eksiktir.) Hem küresel seviyede hem de bireysel ülkeler nezdinde, Birleşmiş Milletler Üniversitesi (BMÜ) araştırmaları "zenginlik dağılımını gelir dağılımından daha eşitsiz" olduğunu ortaya çıkarmıştır.[11] Böylesi bir sonuç aşikâr görünebilir, fakat tehlikedeki çelişkileri algılamak yine de zor olacaktır. Örneğin, ABD'nin gelir dağılımı Gini değeri 41 iken, zenginlik dağılımı Gini'si 80'dir: ciddi bir şekilde çok daha eşitsiz. Dünya genelinde, yetişkinlerin en üstteki yüzden 10'luk kesimi, bütün gelirin yarısını alıyor fakat mülklerin neredeyse yüzde 75'ine sahipler. En yüksek yüzde 5 gelirin 3'te 1'ini alırken, bütün zenginliğin yarısından fazlasını ellerinde tutmaktadır. Ve eğer bu değerleri resmi döviz kurlarından ifade edersek(mevcut piyasa güçlerini kayıt altına almak için), çelişkiler çok daha şiddetli bir hâl almakta: bu durumda küresel Gini 89 olmaktadır; en yozlaşmış ülkelerinkinden bile yüksek. Bu şu anlama gelecektir: "100 kişilik bir toplulukta bir kişi $900 alırken, kalan 99 kişinin her biri $1 alacaktır."[12] Rapor, özellikle en yüksekte fahiş bir yoğunlaşmanın olduğunu tasdik etmektedir. Burada "en yüksek yüzde onluk kesimin üyeleri ortalama olarak yüzde 50'lik kesimin altındakilerden 400 kat daha zenginken, en yüksek yüzdelik dilimin üyeleri ise, neredeyse 2000 kat daha zengindir." Orta kesimde de yumuşak bir geçiş yoktur. Orta 60 (en yüksek ve düşük yüzdelikleri çıkartırsak) toplam mülklerin sadece yüzde 6'sına sahiptir. (Bu geniş kitle, serbest piyasa hayranlarının sıklıkla başvurdukları efsanevi "yükselen küresel burjuva"dır.) Veya başka bir açıdan: ortanın alt seviyesindeki bütün yetişkinler (1.8 milyardan fazla insan) "küresel zenginliğin yüzde 1'ini güçbela ellerinde tutmaktadır."[13]

Finansal krizin eşiğinde zenginler için durum bu şekildeydi. Hiç şüphe yok ki bu tarihten itibaren kâğıt zenginlik de önemli ölçüde telef oldu. Fakat eşitsizlikte bir tersine çevirme yaşandı mı? Veya zenginler avantajlarını kalıcı kılmaya devam

11 a.g.e, s. 9.
12 a.g.e, s. 7.
13 a.g.e. Küçük ondalıklar için, sayfa 14'teki çizelgeye bakınız.

mı edecekler? Daha önceki işaretler zenginlikteki aşınmanın aşikâr, ancak geçici olduğunu öne sürmüşlerdir. 2009 yılındaki Merrill Lynch/Capgemini'nin Dünya Zenginlik Raporu, dünyanın en zengin insanlarının ("yüksek net kazanca sahip olanlar" olarak tanımlanan ve 1 milyon doların üzerinde finansal mal varlığına sahip olan insanlar, yaklaşık 8.6 milyon kadar insana tekabül etmektedir) 2008'e göre yüzde 20 azalma göstererek sahip oldukları servetin 32.8 trilyon dolar değerinde olduğunu göstermiştir.[14] Yine de bu düşüş onların toplam değerini ancak 2005 düzeyine geri döndürebilmiştir; başından beri ortalama kazançtan daha fazlasının semeresini aldıklarının bir işareti. Aynı anda, en zenginler de-"ultra yüksek net kazanca sahip olup", en az her birisinin 30 milyon dolar finansal varlığı olanlar- zenginliklerinin yüzde 24'ünü kaybetmişlerdir, son birkaç yılda ölçü dışı kazandıklarının bir telafisi. Yine de 2009 raporu dört yıl içinde en zenginlerin ortak servetlerinin büyüyerek 48.5 trilyon dolara çıkacağını beyan ederek onları teselli etmektedir. Ancak bu artışa rağmen, bu insanların genel nüfusu geçmişe nazaran önemli ölçüde daha düşük olacaktır. En zenginler arasında bile, amansız har vurup harman savurma ve istifleme süreçleri daha da şiddetlenecektir.[15] Asya Pasifik bölgesinin 2012 dolaylarında liderliği alması beklense de, Kuzey Amerika en büyük yoğunlaşmış zenginlik bloğunu bir araya getirmeye devam edecektir. Ölçülemeyen fakirliğin yayılmasının aksine, "Dünyanın sahibi kim?" sorusunun cevabı dikkat çekecek derecede nettir. Hatta aslında, isimlerin adını koymak daha da kolaylaşmıştır.

Otuz veya daha fazla yıldan beri, "yükselen bir akıntı bütün botları kaldırmaktadır" slogan olagelmiştir. Küreselleşme aracılığıyla nelerin olduğunun bir açıklaması olarak, bu açık bir

14 Megan Murphy, "Credit crunch cuts swathe through ranks of the superrich," Financial Times, 25 Haziran, 2009, ve Peter Thal Larsen, "World's rich reduce property exposure to dodge credit crisis," Financial Times, 25 Haziran, 2008.

15 Süper zenginler arasındaki son dönem trendler için bkz. Robert Frank, "Millionaire Population Drops 15%," Wall Street Journal, 24 Haziran, 2009. Online erişim: blogs.wsj.com/wealth.

şekilde yanlıştı. Yıldan yıla, birikim mekanizmaları daha fazla zenginliği daha az insanın kucağına boşaltmaktaydı. Londra Ekonomi Okulundan Robert Hunter Wade'in ortaya koyduğu gibi: "dünyadaki eşitsizlik 1980'lerin başından beri artmaktadır... [ve] ülkeler arasındaki kati gelir uçurumu hızlı bir şekilde genişlemektedir."[16] Birer ekonomist olan Gérard Duménil ve Dominique Lévy, zenginlik kutuplaşması ve büyüme oranları üzerine olan çalışmalarını karamsar ifadelerle sonlandırırken şunu savunuyorlar: "yönetici sınıfın üst katmanlarının güçlerinin artması her yerde; kendi ülkelerinde veya çevre ülkelerde, büyüme için zararlıdır."[17] Bu özellikle ABD için doğrudur. Son otuz yıl içinde ABD'de büyük çapta zenginlik yukarı doğru kayarken, genel büyüme oranları, kısmen daha eşit dağıtılan önceki ekonomik dönemlerin gerisinde kaldı. Şimdi esas soru şu hale geliyor: Bir dalga çekilmesi bütün botları batırır mı? Küresel darboğaz daha eşit bir zenginlik dağılımını getirebilecek mi? Burada çizilen resim ışığında, görünen o ki, dünya ekonomisinin yöneticileri arasında çok fazla dikkate alınmayan en girişken yeniden dağıtım hesaplamalarını bile, birikim sisteminin kemikleşmiş sonuçları karşısında zor zamanlar beklemektedir. Mevcut sistemin işleyişine dair önerdikleri bütün anlayışlara rağmen, eşitsizlik görüşü, gerçek bir değişim için neler yapmamız gerektiğini görmemizi engelleyebilecektir.

Er ya da geç, zenginlik ve fakirlik arasındaki aralığı ölçmeye çalışacak her deneme, fakirlerin ne kadar az tüketebilecekleri ve zenginlerin de ne kadar birikim yapabilecekleri bağlamında bir tür parçalı görüş üretecektir.. Veriler sadeleştiklerinde, ekonomik çember artık bir çember olmayacak, iki farklı eşik arasında bölünmüş istikrarsız bir antagonizma olacaktır. Bir taraftan, hayatta kalamayacak olan insanlar için hayatta kalma fiyatını sabitlerken, diğer taraftan, hayatın ötesine geçerek ona

16 Robert Hunter Wade, "Poverty and Income Distribution: What Is the Evidence?" içinde, Ann Pettifor, editör, Real World Economic Outlook (New York and London: Palgrave Macmillan, 2003), s. 147.

17 Gérard Duménil and Dominique Lévy, "The Neoliberal (Counter)Revolution" içinde, A. Saad Filho and D. Johnson, Neoliberalism: A Critical Reader (London: Pluto Press, 2005).

hâkim olsun diye sermayenin gücüne bir değer atfedecektir. Bu aşırı uçlar arasında, eşit mübadele de ortak bir zemin de olmayacak, sadece bir tarafta kredi kumanda yapılarının diğer tarafta borçluluk ağlarının birbirlerine karşı meydan okudukları bir alan olacaktır. Bu noktaya daha sonra tekrar döneceğiz.

Ekonomik paralaks da politik alanı pekâlâ kesebilir. Pratikte, eşitlik prensibine, daima hazır ve nitelikli bir şekilde, eşitsizliğin bazı türlerini idame ettirirken bir günde binlerce kez başvurulabilir. Buna karşın, ekonominin otonom yapısını ortadan kaldırabilecek olan evrensel eşitlik hedefi gibi bir hedef ise, neredeyse hiçbir yerde politik olarak herhangi bir rol üstlenmez. Medya retoriğinin ve ahlaki ideallerin yörüngesinden çıkartılmasına rağmen, yine de bu, bazı çevrelerde kozmopolit bir ideal olarak övülür, açık bir şekilde onurlandırılır çünkü böylesi bir vizyonu gerçekleştirebilmeye muktedir herhangi bir sorumlu otorite veya kurum yoktur. Bir serbest piyasa evangelisti olan Jagdish Bhagwati küresel eşitsizliğin ölçülmesi fikrini bu yüzden reddetmektedir: ona göre bu tarz sayıların, kendisine kullanışlı bilgi sağlayabileceği hiçbir muhatap mevcut değildir. Sanki dengesizlikleri düzeltebilmeye muktedir meşru bir küresel organ veya vergilendirme otoritesi varmış gibi, istatistiklerin bu bakış açısı üzerine inşa oldukları gerçekçi olmayan bir bakış açısı vardır. Bu kesinlikle Bhagwati'nin istemediği bir şey. Ve bu bağlamda haklıdır da: aslında gerçekten de dünya ekonomisini yöneten herhangi bir sorumlu güç yoktur. Bırakın kolektif çalışan eşitleyici bir politik ekonomi failimizin olmasını, şu anda, eşitlikçi bir politikanın kolektif muhatabını tanımlayacak olan politik bir lügattan bile yoksunuz. İşte bu yüzden, bugünlerde eşitlik prensibinden ilham alan çareler ateşli ifadelere sebep oluyorlar; hayırsever aşar vergisi veya birisine balık tutmayı öğretme vaazları kabilinden şeyler, daha fazlası değil.

Fakirlik ve özgür(süz)lük

Fakirleri hesaplamak da farklı bir uygulama türüdür. Buradaki mesele göreceli nicelikleri karşılaştırmak değil, dünyada

yaşamanın niceliksel durumunun bir tanımını vermektir. *Fakir olmak ne anlama gelir?* sorusuna belli geçimlik standartlara göre cevap vermektir. Bir kez referans ölçütü belirlendiğinde, kaç insanın bu noktanın altında kaldığı veya kaç insanın bu noktanın üzerinde olduğunu hesaplamak mümkün olacaktır. Şüpheciler her zaman, bu tarz bir yöntemin keyfiliğe ve manipülasyona yatkın olduğuna ve daima, bunun yoksullaştırmanın aslen zihni ve öznel veçhelerini hesaplamaya muktedir olamayacağına işaret edeceklerdir. Gerçekten göreli bir yaklaşım, adaletle birlikte, fakirliği her yerde bulacaktır: kendisini fakir hisseden insanların gerçek sayısını hesaplamak imkânsızdır. "Fakirlik çizgisi"ni ayarlamak bir nevi "geçimlik ücret" oluşturmak veya "kamu refahını" korumak gibidir. Bu demografiyle olduğu kadar politik söylem üzerindeki kavgalarla da alakalıdır. (Karşılaştırmalar için SAGP oranlarını kullanmak ilave karmaşalar ekleyecektir: çünkü gıda, tüketim sepetinin en temel bileşenidir, SAGP hesaplamak beslenme ve sağlık üzerine bir dizi varsayımı işin içine katacaktır.) Ana akım medyada, Dünya Bankası'nın küresel fakirlik tanımı en sık kullanılan referans ölçütü haline gelmiştir: günde 1.25$'ın (SAGP oranlarına göre) altında yaşayan insanlar fakir olarak değerlendirilir. (Her ne kadar bu referans ölçütü son zamanlarda yükselse de, hala sıklıkla "günde 1 dolar" olarak atıfta bulunulur.) 2008'de Dünya Bankası 6.7 milyar insan içerisinde 1.4 milyar dolar insanın uluslararası fakirlik çizgisinin altında yaşadığını hesaplamıştır. Ayrıca Dünya Bankası günde 1.25 ile 2 dolar arası geliri olan insan sayısını da 1.1 milyar olarak hesaplamıştır.[18]

Günde 1.25 ve 2 dolar referans ölçütleri "aşırı" ve "ılımlı" fakirlik arasında farklılaştırma, sırasıyla aşırı yoksulluğun az veya çok şiddetli dereceleri arasında bir ayrım yapma çabasıdır.[19] Aslında, genelde "ılımlı" fakirlik hakkında çok fazla şey duymayız: pek çok medya haber kapsamı açısından, fakirlik aşırı boyutlarda

18 World Bank, World Economic Indicators: Poverty Data (Washington, D.C.: World Bank, 2008), s. 10.

19 Jeffrey Sachs, The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time (New York: Penguin Press, 2005), s. 20.

olmadığı sürece fakirlik değildir. Her durumda, Dünya Bankasının fakirlik çizgisi, fakirlerin aslında neye ihtiyaç duyduklarını dikte etme çabasından ziyade pratik bir soyutlama olarak görülmelidir.[20] Gelişmekte olan ülkelerin yönetimleri tarafından belirlenmiş olan ulusal fakirlik çizgileri, uluslararası fakirlik eşiğinden oldukça farklı olabilir. Örneğin, Honduras nüfusunun yüzde 51'inin fakirlik çizgisinin altında yaşadığını bildirmekteyken, Dünya Bankası Honduraslıların yüzde 22'sinin günde 1 dolardan daha az tükettiğini hesaplamıştır. Bu tersinden de kurulabilir, Dünya Bankasının ölçümleri Mozambik nüfusunun yüzde 75'inin "aşırı fakirlik" içinde olduğunu ortaya koyarken, Mozambik'in kendi "fakirlik" tanımına göre bu rakam yüzde 54'tür: aynı insan kümesine dair aynı zamanda birbirinden farklı iki bakış açısı. Durumların kahir ekseriyetinde, ulusal fakirlik çizgisi günde 1 ve 2 dolar arasında bir yerlere düşmektedir ve böylece daha çok insan, Dünya Bankasının fakirlik hesap sıralamasına göre yerel olarak tanımlanmış fakirlik çizgisinin aşağısında kalır. Bu tabloları üretirken tehlikede olan çatışan çıkarlar açısından bakıldığında, fakirlik hesaplamasının neden çarpıtılmaya çalışıldığını ve sıklıkla eksik hesaplandığını görmek kolaylaşır. Fakat en doğru toplamın ne olabileceğini bilmek oldukça zordur. Dünya Bankasından aldıkları rakamı yuvarlayan uzmanlar ve editoryal yazarlar, 400 milyonu atarak dünya üzerinde bir milyar fakir olduğu klişesi benimsemiş durumdalar. Muhtemelen, "bir milyar" veya "insanlığın altıda biri" ideolojik bir rahatlık alanına tekabül etmektedir: mevcut dünya görünümü bakış açısından, bir sorun olabilecek kadar büyük bir sayıdır bu, ancak çok tehlikeli veya yönetilemez olduğunu dile getirmek için fazla büyük değildir. Bu durum, "onların" (fakirlerin) mahrumiyetlerini sınırlamakta, "bizim" hayat biçimimizle olan irtibatını yok saymaktadır; kalanların bir kısmının yaşayabileceği uğursuz bir paylaşım. Fakat bir fakirlik çizgisi çizmekte

20 World Bank, World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, (Washington, D.C.: World Bank, 2000), ss. 17 ve 320. Bu sayıları kullanırken, Robert Wade'in daha önceki notta alıntılanan ihtiyatlarının akılda tutulması önemlidir.

ısrar ettiğimiz sürece, oranları tersine çevirmek çok daha dürüst olacaktır: "En alt" 6 milyar kendi arasında, daha önce gördüğümüz gibi dünya gelirinin yarısından fazlasını ve toplam zenginliğin 4'te 3'ünü kontrol eden "en üstteki" 700 milyondan çok daha fazla ortak noktaya sahiptir. Dünyanın toplam zenginliği ve bütün insanlar düşünüldüğünde, fakirlik bir istisna değil, bir norm olarak görülmelidir.

Dünya Bankası fakirliği ağırlıklı olarak ekonomik kavramlar açısından tanımlarken, yıllık BM İnsani Gelişmişlik Raporu "insani fakirlik" olarak adlandırdığı şeyi ölçmeyi denemektedir. Bağışıklık oranları, beslenme düzeyleri, eğitim harcamaları, prezervatif kullanımı, internete erişim, işsizlik ve hapishane nüfusu gibi çeşit çeşit gösterge, raporun verileri tarafından takip edilmektedir. Bunların dışında, rapor her ülke için bir "insani gelişmişlik endeksi" (İGE) oluşturmak için üç anahtar göstergeyi; ortalama yaşam süresini, okur-yazarlığı ve kişi başına düşen GSYİH'yı seçmekte ve sentezlemektedir. İGE, insan refahının özet bir ölçüsünü sunduğu ve sağlık, zenginlik ve bilgiye eşit ağırlık verdiğinden dolayı kişi başına düşen GSYİH'ye göre çok daha etkin bir alternatif sağlamaktadır.[21] 2007 yılında sonuçlar sınıflandırılmış ve sıraya konmuştur. Bu sıralamaya göre İzlanda en yüksekte ve Sierra Leone en altta yer almaktadır. Daha sonra bu sonuçlar yüksek, orta ve düşük insani gelişmişliği temsil eden üç gruba tanzim edilmiştir. Bu hesaba göre, 1.6 milyar civarında insan yüksek, 4.2 milyar insan orta ve 650 milyon insan da düşük insani gelişmişliğe sahip ülkelerde yaşamaktadır.[22] Rapor ayrıca, kısaltılmış yaşam süresini, normalden zayıf çocukları, işlenmemiş su kullanımını ve okuma-yazma bilmeyen yetişkinleri ölçerek, bir "insani fakirlik endeksi" hesaplamaktadır. Gelişmiş ülkeler için, uzun dönem işsizlik oranı,

21 HDR07, s. 225.

22 Sıralamaların ve gruplamaların en kötü durumlardan, en büyük orta sınıf ve yüksek gruplardan ayrıldığı not edilmelidir. Bu ayrımlara dayanan değerler özellikle keyfi olarak görünmekte: 0.8'in üstü; 0.79 ve 0.51 arası; 0.5'in altı. Eğer alt eşik 0.6'ya yükseltilirse, aşağı grup iki katına çıkacaktır, ilave olarak 631 milyon kişiye.

bir "sosyal mahrumiyet" göstergesi olarak endekse eklenmektedir.[23] Çünkü veriler ulusal ortalamaların içinde kullanılmaktadır. Bu endeksler, bireyler veya gruplar arasındaki farklılıkları bulandırarak tamamen belirsiz bir eşitsizlik anlayışı sunarlar. Bu yüzden fakirlik, gelişmişliğin göreceli bir eksikliği olarak tanımlanır, ölçümlerin dizilişine göre ifade edilir, değerlerin bir bileşimi gibi betimlenir ve her ülkenin karşılaştırmalı başarıları açısından görünür. Bu soyutlama seviyesinde, görünen o ki, ortalama sağlık, zenginlik ve eğitim düzeyleri geniş kapsamlı bir şekilde ilerlemektedir. Geçen on beş yıldan beri, pek çok ülke açısından İGE değerleri istikrarlı bir şekilde yükselmektedir. Ancak bazı ülkeler, kesintisiz bir regresyon yaşamakta ve daha önceki seviyelerine gerilemektedirler. (Orta ve güney Afrika'da ve eski SSCB ülkelerinde kümelenen bu ülkelerin nüfusu en azından 440 milyonu bulmaktadır.) Ne kadar geniş olursa olsun, yakın zaman ilerleme eğilimleri istikrarsızdır ve eşitsiz bir şekilde dağılmıştır.

Eğer "sıralamaya" veya "aşırı" fakirliğe odaklanacak olursak, önümüzdeki manzara çok daha kötü görünecektir. İnsani Gelişmişlik Raporu, BM'nin Milenyum Kalkınma Hedeflerini (MKH) izlemeye özel bir ilgi göstermektedir. Bu program tarafından öngörülen 8 maddelik küresel iyileştirme hedefleri "hem ulusal hem de küresel düzeyde kalkınmayı sağlayacak ve fakirliği ortadan kaldıracak bir çevre oluşturmak adına" 2000 yılında kabul edilmiştir.[24] Listedeki ilk madde olan "aşırı fakirliği ve açlığı ortadan kaldırmanın" kısa vadede hedefi, 2015 yılına gelindiğinde aşırı fakirlik çeken insan sayısının yarı yarıya azalmasıdır. Bunun haricindeki Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin diğer yedisi, eğitime, cinsiyet eşitliğine, çocuk ölümlerine, anne sağlığına, HIV gibi hastalıklara, çevresel sürdürülebilirliğe ve aralarında en kapsayıcısı olan ekonomik gelişmeye değinmektedir. Pek çok misalde, özel maksatları içeren hedefler İnsani Gelişmişlik Raporu içinde hesaplanmıştır. (Örneğin: "2. Hedef:

23 HDR07, p. 357.
24 HDR07, ss. 383–4.

Evrensel ilköğretimin sağlanması, 2015 yılına gelindiğinde her yerdeki kız ve erkek çocuklarının tam bir ilkokul eğitimi almalarını sağlamayı hedeflemektedir.") Bunların haricinde başka reçete mevcut değildir: BM'nin 189 üye ülkesi de, mevcut bütün araçları kullanarak bu hedefleri gerçekleştirmek üzerinde anlaşmışlardır. Ancak sekizinci hedef olan "Kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesi" yedi özel amaçla birlikte daha kapsamlı, daha politika odaklı, herhangi bir zaman sınırı olmayan ve bu yüzden bitmek bilmeyen müzakerelere gebedir. Paketin içerisinde bulunan finansal altyapı reformları, borç yardımı, istihdam kotası, ilaç erişimi, teknolojik gelişme ve diğer unsurlar, aslında bütün hedeflerin de karşılanacağı koşulları oluşturmaktadır. Küresel krizin başlangıcıyla birlikte, bütün öngörüler yarım kalmıştır ve ana hedeflerden herhangi birisinin tam anlamıyla ne zaman gerçekleştirilebileceği de meçhuldür.[25] Özellikle ekonominin gündemindeki temel bileşenler tam anlamıyla raydan çıkmıştır. BM üye ülkelerinin bir bütün olarak BM çatısı altında veya OECD, WTO, IMF, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, AB, Afrika Birliği vb. gibi daha küçük gruplar halinde faaliyet göstermeleri ikincildir. Sonuçta, 2000 yılından beri, bu BM üyeleri, fakirliğin giderilmesi, kalkınma yardımı sağlanması veya ticaret sisteminin kurallarını değiştirmek gibi ortak bir strateji oluşturmak üzere taahhütte bulundukları konular üzerine uzlaşıya varmaktan ve harekete geçmekten oldukça uzaklar. Kriz derinleştikçe, böylesi konular üzerinde ittifak edilmiş bütün bu hareketler çok daha acil yakarışlar olmalarına rağmen, gittikçe daha da ihtimal dışı görünüyorlar.

Bu noktada tekrardan şu fikre geri döndük; fakirliğe karşı savaş vermek ister istemez özgürlük ilkesini davet eder. En iyi ihtimalle, bu bağlantı kendi kendine yetebilmenin özgürlüğün en temel durumu olduğuna dair kadim ilkeyi onaylayacaktır. En kötü ihtimalle, özgürlük yakarışı yeni bağımlılık türlerini

25 United Nations, The Millennium Development Goals Report (New York: United Nations, 2009). Rapor küresel ekonomik krizin nasıl da çoktan katedilen mesafeyi sıfırladığını ve yeni gelişmelerin önünü kestiğini göstermektedir.

meşrulaştıracak çok yönlü bir soyutlama olarak hizmet görecektir. Pratikte, özgürlük çağrısı, zenginliğin yüce dorukları ve fakirliğin geniş sığlıkları arasında bir yerlerde kaybolmaktadır. Hangi özgürlük kimin için daha önemlidir? BM Milenyum Deklarasyonunun ekonomik maddeleri "piyasa erişimi" ve "fırsat" dili boyunca uzanmaktadır, diğer yandan Dünya Bankasının fakirlik üzerine olan 2000 yılı raporu, "eylem ve seçim özgürlüğü"nü onaylayarak başlamaktadır.[26] Küresel sistem içerisinde dikkate alınan özgürlükler sadece bunlar mıdır? Ya da bunlar gerçek anlamda özgürlük müdür?

Sınırsız birikimin ufuk noktası olan kapitalizmin bakış açısından herkes, sadece sermayenin keyfini sürebileceği geniş bir özgürlüksüz ortam içinde yaşarlar; sermayenin gücü "eylem" ve "tercih"i acımasız bir seviyeye yükseltmek değil de nedir? Fakat çalışan kitlelerin bakış açısından en temel özgürlük; insanların birlikte bir şeyler yaptıkları ve birbirlerine verdikleriyle herkesin hayatını sürdürebilmesidir. Kendisini "özgürlüklerin özgürlüğü", aşkın bir şey olarak kabul eden piyasa yasası aslında "yasa" ve "özgürlük" nosyonlarını gülünç bir hâle sokmaktadır. Küresel piyasaların krizi derinleştikçe, herkes bir kez daha özgürlüğün, ancak isminin içindeki özgürlüğe ait olmayan ifadelerden sıyrılabildiğinde gerçek anlamda özgür olacağını öğrenmiş olacak. Bu ise "kalkınma" ile "özgürlüğün" birleşimindeki hakikat tohumudur: süregiden krizden kurtulmak için gerekli olan kaynak ve imkânları tanzim ederken, insanlar daha önceden sermayenin zorunlulukları tarafından tanımlanan hayatları için tekrardan bir amaç iddiasında bulunmaktalar. Ne yapmak istediklerine karar vermekteler, nereye gitmek isterlerse oraya gitmekteler, borsa ve döviz kurlarına karşı muazzam bir ilgisizlik içinde yaşamaktalar. Şimdilik bunlar, kendisini düzenleyen bağlantılar ve karşıt ekonomik bölgeler oluşturmaya çalışan dağınık çabalarca ortaya çıkmaktadır ve bu tarz bir özgürlük hepimiz için oldukça az bulunan bir şey olarak

26 World Bank, World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, s. 1.

durmaktadır. Yani bir anlamda şöyle bir sonuca vardık; eşitlik ve özgürlük ilkeleri bir zamanlar karşılıklı olarak birbirlerini pekiştirirken, şimdi zıt yönlerde faaliyet gösterme eğilimindedirler. Bizleri bir ve bütün bir dünya olarak bağlayan ahlaki söylem, çözümü en radikal özgürlüklerde arayan insanlar için bir bağlayıcılık ifade etmeyecektir.

Giyabi Kardeşlik

Küresel ekonomik durumun bu gözden geçirmesini, Fransız Devriminin meşhur sloganını tamamlayarak bitirebilirsek bu güzel bir çaba olacaktır: eşitlik ve özgürlükten sonra kardeşlik gelmeli. Fakat kardeşlik-kolektif aidiyet ve dayanışma bağlamında- resmi istatistikler tarafından ölçülemez. Bu onun gerçek bir güç olmayı bıraktığı anlamına gelmez. Tersine, dayanışmanın mevcut durumunu onun yokluğu üzerinden ölçerek veya daha açık olarak, dayanışma için ayrılmış farklı yolları araştırarak, onun hakkında bir bakış açısı elde edebiliriz. Kardeşliğin diğer yüzü borçluluktur. İnsanların hayatlarını aralıksız olarak sermayeyi arama çabasına bağlayan kredi ve borç arasındaki bu bağı araştırarak çağdaş dayanışmanın bir tür zıt imajına da ulaşabiliriz.

Başka bir deyişle, borçların toplam seviyesini; bütün sistem tarafından seferber edilen maddi, hayali ve sembolik kaynakların dışındaki mevcut güçlerin kolektif kapasitesinin bir ifadesi olmasa da, bir gösterimi olarak ele alabiliriz. Bu hipotezin amaçları açısından, bu kaynakların eşitsiz ve özgür olmayan araçlar aracılığıyla seferber edilmesi önemli değildir. Aslında, borçluluk haritası hem sistemi hem de onun en ölçüsüz aşırılıklarını sürdürmek için gerekli temel bileşenlerini sağlayacak bir tür X-ışını işlevi görür. İnsanoğlunun neyi yapmaya muktedir olduğunu anlamaya çalışma meselesidir; bu ifade, hem en iyi hem de kötü manaları aynı anda bünyesinde barındırır. Bu yüzden borçluluk dayanışmanın gerçekliğini birden fazla farklı ve ayrı şekilde ifade eder: bir şekliyle maddi üretimi sürdürür, bir şekliyle bir bağımlılık ve diğer türlü erişilemez olan

bir paylaşım alanını ifade eder ve son olarak bir şekliyle de diğer insanlarla olan birlikteliğimiz üzerinden dünyaya olan aidiyetimize mührünü basar. (Sartre'nin söylediği gibi, hepimizin aynı "gemide" olduğumuzu bilmemiz gerekiyor.)

Bir tür muhasebe kaydı olarak, borç kimin kimden ne borç aldığına bağlı olarak genellikle farklı geniş kategorilere ayrılır. Bir hükümet *kamu borcu* aracılığıyla borç alır. Diğer her şey ise özel borç olarak adlandırılabilir, bu da yine iki sektöre bölünebilir: *işletmeler* ve *hane halkları*. Bu sektörlerden her birisi pek çok borç türüne bağlanmıştır. Kamu borcu, ulusal (federal veya bağımsız) borç demektir ve yerel, bölgesel veya devlet yönetimlerinden borç almayı kapsar. İşletme borcu, tüzel veya tikel olup olmadığı önemsiz, bir dizi ticaret, yatırım ve spekülatif amaçlar için borç almayı kapsar. Resmi istatistikler *finansal* ve *finansal olmayan* kurumlar arasında her borç alanın yaptığı faaliyete göre ayrılır (ki genellikle bu belirsiz bir konudur). Son olarak, hane halkı borcu; ev mortgagelarını, araba ve öğrenci kredilerini, kredi kartı borçlarını ve insanların hayal etmesine bağlı her türlü borç almayı içermektedir. Yine de bu sınıflandırma sadece borç alan tarafından olaya bakar. Daha tam bir resim elde etmek, kredinin kaynağının ve hedefinin yerli mi yabancı mı olduğunu ayırmak ve borç senedinin süresini ve farklı türlerini araştırmak için farklı borç veren türlerini hesaba katmak gerekmektedir. Bir bütün olarak kredi piyasaları bütün bu sektörler arasında dönmektedir ve her birisini diğerlerinin üzerine çıkarır. Bu sistem işlediği sürece, bir ekonominin işlemesini sağlayan bütün hızlandırıcı ve bütünleştirici güçlerin birbirleri arasında iletimini sağlar. Bu sistemin çalışması durduğunda ise, kredi piyasası müthiş bir engel görevi görür; felci bütün sisteme iletir, mübadele akışlarını altüst eder ve ona bağlı olarak gelişen her şeyi durdurur.

Bir sayı cinsinden açıklandığı şekliyle borç, ancak borçlanılan miktar diğer başka bir miktarın karşısına konulduğunda, mesela teminatın veya borç alanın gelecekteki kazancının beklentilerinin birbirine oranı gibi, ekonomik bir anlam kazanır.

Örneğin, birisinin 1 milyon dolara bir ev kredisi alması bize çok az şey söyler: evin değerinin 1 milyon veya 3 milyon dolar olması ve borçlunun da buna karşılık 30.000 veya 300.000 dolar yıllık gelire sahip olması fazlasıyla önemlidir. Bir başka deyişle, borç veren açısından evin değerinin krediden fazla olması; borçlu açısından da borç faizini ödemek için yeterli gelire sahip olması önemlidir. Her halükarda, eğer evin değeri düşerse veya gelir kaybolursa veya her ikisi de olursa, bu 1 milyon dolarlık mortgage kredisi tamamıyla farklı görünecektir; yakın zamanda milyonlarcasının can sıkıcı bir şekilde tecrübe ettiği gibi. Bu senaryodan daha genel bir ders çıkartabiliriz: herhangi bir finansal borcun işlemesi, başka tür bir değer kaynağı üzerindeki iddiası üzerine temellenir. Belli bir noktada, daha ilerisini bilmek imkânsız hale gelecektir, her borç onu teminat altında tutan değerlerinden, özelliklerinden ve kapasitesinden kesip ayrılabilir; bunlar fiziksel birer nesne de olabilir, başka bir kâğıt varlık da veya da borçlunun kabiliyeti sonucu meydana getirdiği bir şeyler de. Bu noktada, borç sadece bir finansal düzenleme olmaktan çıkar ve yeni bir anlam kümesi kazanır: bir uçta insanları devamlı olarak kontrol eden *sınırsız* bir etkinlik talebi, diğer uçta ise herhangi bir itiraz anında çabucak ortadan kaybolacak *hükümsüz* bir güç. Son olaylarda bu aşırı iki uç insanlara kalıcı tecrübeler yaşatmışlardır: bir anda küçük bir miktar çabuk bir şekilde çok yıkıcı bir hale gelebilmiş veya tamamen gerçek dışı olabilmiştir. Daha genel terimlerle ifade edecek olursak, bir borçluluk sistemi, insanların sınırsız olan tarafından ezilmeden hükümsüz olana dayanmasına hem *izin verir* hem de *onu gerekli kılar*.

Peki, neoliberal borçluluk sisteminin göze çarpan özellikleri ve eğilimleri nelerdir? İşte bazı göstergeler ve kayda değer örnekler:

- Prensipte, kamu borcu kolektif rasyonalitenin bir aygıtı olarak işlev görür; politik gücün kararlarını almak için ekonomik kaynak iddiası aracılığıyla işleyen bir mekanizmadır. Ancak mevcut pratikte tam zıt şekilde işler:

herkese empoze edilen kolektif irrasyonalite -yaygın kibir ve pervasızlık, aşırı dışsallıklar, bozuk teşvikler ve sistemik tehlikeler- maliyetleri aracılığıyla işleyen bir mekanizma. Kârların özelleştirilmesi ve risklerin toplumsallaştırılması arasındaki klasik çelişkilerden çok daha kuşatıcı bir şeyle yüz yüzeyiz: kamu borcu bütün bir ekonomik sistemin yükünü omuzlanmış durumda ve sistemin başındaki ideologlar ve liderler kamu sorumluluğu fikrini devamlı olarak reddetmekteler.

- Hem finansal hem de finans dışı işletme borcu ticaretteki ve yatırımdaki eski fonksiyonlarının çok ötesine geçmiştir. Deregülasyon ya da devlet destekli girişimler ve ortaklıklar aracılığıyla neoliberal politika, finansallaşma güçlerini serbest bırakmayı her şeyden çok hedeflemektedir. Bu çaba temel olarak borcun düzenlenmesi ve pazarlanması tekniklerinin genişletilmesine odaklanmaktadır; böylece her şirket finansal mühendislikle birleşebilecek, diğer yandan devlet de ahlaki çöküntünün ve sosyal sorumluluğun kısıtlamalarını ortadan kaldırabilecektir. Kullanılan aygıtlar rezil bir hale gelmişlerdir: türev sözleşmelerinin genel kategorisi, teminatsız değerin menkul kıymetleştirilmesi veya sözde geçerliliğinin onaylanması, kredi temerrüt takası ve teminata bağlanmış borç taahhütleri, aynı şekilde bütün bir kaldıraçlı satın alma personeli. Finansal "yenilik" tarafından yaratılan kurumların art arda çökmesi-tasarruflar ve kredilerden döviz fonlarından özel hisse senedi firmalarına kadar- kamunun kurtarma paketleri için muazzam masraflar yapmasına neden oldu.
- Hane halkı borcu ABD başta olmak üzere en çarpıcı biçimde değişti. Savaş sonrası dönemde ve özellikle 1970'lerden bu yana, ev kredisi finansmanı ve öz varlık kredileri liderliğinde yeni kategoriler ortaya çıktı. Fakat aynı zamanda, artarak büyüyen borç oranları gerekli, çünkü eskiden kamunun karşıladığı şeyler (eğitim gibi), artık

kişisel borçlar aracılığıyla finanse edilmelidirler. Sosyal güvenlik ağı korumalarının durduğu ya da geçersiz kılındığı yerde, hane halkı borçlarının emek piyasaları ve iflas yasaları arasında arabuluculuk yapmalıdır.

- Küresel ekonominin sürmesi için daha ve daha fazla mali yakıta ihtiyaç olduğundan dolayı toplam borç düzeyi yükselmektedir. 2008 yılında finansal ve hane halkı sektörlerinin öncülüğündeki ABD'de, toplam borç ve GSYİH arasındaki oran yüzde 358'e ulaşmıştır. Tabi ki, artan borç ve daha fazla refah arasında kendiliğinden bir geri besleme döngüsü mevcut değildir: tam tersine, onlarca yıldır en zengin ülkeler daha büyük borç oranlarına, bunun karşılığında ise daha yavaş büyüme oranlarına sahipler.[27] Daha önceki bölümde gördüğümüz gibi, daha büyük borç seviyeleri durgunluğa karşın toplu talebi canlandırmışlar, sürdürülemez ekonomik yapıya destek olmuşlardır. Ve şu an görünen o ki, bir başka borç genişlemesinin çöküşün etkilerini gizlemesi gerekmektedir: işte borçluluğun çifte bağı.
- G7 ülkelerindeki devlet borcu, güvenlik ağından sonra bile büyümeye devam etmektedir, özellikle İngiltere ve ABD'de.. Her ne kadar bir bütün olarak AB, finansal krizin eşiğine gelene kadar büyümesini makul bir seviyeye çekmiş olsa da, baskıya karşı duyarsız kalamayacaktır. Harcama teşvikleri ve banka kurtarmaları, mali iflas hâli tehdidi havada durduğu sürece, daha önce özenle başarılmış ne varsa geri alacaktır. Tarihsel çifte sorunun acımasız etkilerini yine burada fark edebiliriz: Neoliberal yapılanmanın ve deregülasyonun bütün maliyetini yüklenen vergi mükellefleri ve işçiler, şimdi zararı düzeltmek için tekrardan sorumluluk almalıdırlar.
- Finans dışı kurum borçları kendi canlanmaları ve başarısızlıkları arasında sendelemeye devam etmektedirler.

27 Robert Pollin, Contours of Descent: US Economic Fractures and the Landscape of Global Austerity (London: Verso, 2003), s. 132.

Ekonomik erimeye yol açan dönem boyunca, hâlâ pek çok şirket, şirket birleşmelerini ve şirket alımlarını finanse eden, finansal operasyonlara doğru genişleyen ve büyük oranda kredi hatlarına dayanan 80ler ve 90lardan kalma senaryoları kullanıyordu. Şu ana kadarki en büyük balonlardan biri olan bu balon, bütün bir gayrimenkul piyasasını kuşatmış ve okyanuslar dolusu yatırımı içine çekip, onları gökdelenler ve işletme alanlarına çevirmiştir. Sonuç her anlamıyla muazzam bir aşırı birikim ve sonrasında ise iktisadi durgunluktu. (Bir önceki bölümde, Robert Brenner'in bu kalıp üzerine olan argümanını gözden geçirmiştik.) Aynı zamanda, mutlak suretle, finansal sektör borcu da onlarca yıldır suni bir şekilde şişiyor ve aslında bütün bir sektörün potansiyeli havaya karışıyordu. 2008-09 çöküşü, kamu borçlarıyla fonlanan kurtarma paketlerinin hafiflettiği borç yıkımlarının uzun serilerinden birisine benziyordu.

- ABD'de, Birleşik Krallık'ta ve AB'de, GSYİH'nin hane halkı borçlarına oranı 1980'lerden bu yana kaygı verici şekilde artmaktadır. Yine de, bu geniş çaplı ölçümler zenginlik ve eşitsizlik rakamları arasındaki derin farklılığı gizlemektedir: hane halkları için borç araçlarının anlamı farklıdır ve çok başka sonuçlar içerir. Zengin hane halkları için daha fazla borç, ev için borçlanma, ürün alma, eğitim vb. şeyleri alabilme yetisinin artması anlamına gelir. Diğer herkes için, artan borç ücretlerdeki kalıcı durgunluk bağlamında görülmelidir. Bu noktada bir ev için borçlanma, tüketimi desteklemek için en kolay ve muhtemelen de tek yol olarak değerlendirilir. Her iki durumda da, ev kredisi ve mortgage şeklinde borçlananlar şimdi bu hisse senetlerinin finansal kurumlara geri dönmekte olduğunu tecrübe etmekteler. Ve insanlar krizle birlikte kendilerini çok daha fazla korunmasız halde bulacaklardır. (2007'de ABD'de hane halkı borcu

harcanabilir gelir yüzdesi olarak yüzde 130'a çıkmış, bu oran AB'de ise yüzde 90 civarında kalmıştır.)

- Çin yönetiminin borcu, son yıllarda GSYİH bazında yüzde 20 seviyelerinde kalmıştır; başka yerlerde de görülebilecek bu oran, ayrıca, ihracata dayalı büyüme üzerine temellenen ülkenin yıllardır biriktirdiği tasarrufların ve rezervlerin de bir oranını yansıtmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerde, resmi kurumlar dış borç hizmetlerinin GSYİH'ye oranına odaklanmaktadırlar. Gelişmekte olan dünyada sürekli artan borç yükü görüntüsünün aksine, bu oran her iki yönde de dalgalanmaktadır. Örneğin 1990 ile 2005 arasında, bazı ekonomiler (Şili, Malezya) bir düşüş yaşamışlardır, diğer yandan bazıları yükselişe geçmiştir (Meksika, Macaristan, Tayland). Fakat çok az durumda bu oran yüzde 10'un üzerine çıkmıştır. (Aşırılıklar yol göstericidir: 2005'te Çin'in oranı yüzde 1.2, Vietnam'ınki yüzde 1,8, Türkiye'nin yüzde 11.6 ve Belize'ninki ise yüzde 20.7'ydi.) Genel olarak, borç hizmeti yükü orta gelirli ülkelerde yükselirken, düşük gelirli ülkelerde düşmektedir. Dünya Bankası'na göre, toplam borç hizmeti, orta ve düşük gelirli ülkeler için, toplam GSYİH'larının yüzde 5.1'ine ulaşmıştır. Bu ülkeler artık zengin ülkelere net sermaye ihracı yapan ülkelerdir. Sonuç olarak fakir ülkelerde, kamu sektörü borcu tükenirken, özel sektör finansının genişlemesi açık bir şekilde hassas, küresel piyasalardaki en nazik krizlere bile dayanıksız hâle gelmektedirler.

Her yerde borçluluk sistemi yayılmaya ve şiddetlenmeye devam etmekte ve şimdiye değin neoliberal hesaplamalar tarafından denenmiş sistemik sınırları aşmaktadır. Yayıldıkça ve derinleştikçe, bütün toplumsal yapının dışsal sınırlarını ve içsel bölümlerini yeniden çizmektedir. İşlemler boyunca zenginlik ve fakirlik arasındaki ayrışma kendi kendisini takviye eden bir kıskaca dönüşecektir. Bir tarafta, büyük bir zenginliğin olduğu yerde, Harvey'nin "mülksüzleştirme yoluyla birikim" dediği şey

gerçekleşir. Veya daha basit ifadelerle "çitleme" gerçekleşir. Her ne kadar kapitalizm tarihi boyunca temel bir bileşen olsa da, bu kamu kaynakları tarafından yaratılan kârların özelleştirilmesinden daha başka bir şeyi ifade eder. Çitleme her şeyin özelleştirilmesine neden olmaktadır; bir zamanlar müşterek olarak tutulan bütün kaynak ve ürünlere el koyar, "toprak, su, orman ürünleri, geleneksel mekânlar, toplumsal müzakere konuları, mineral madenler, okyanus ve denizler..."[28] Zengin ve fakir arasındaki dramatik aşırılıklara doğrudan odaklanmak yerine, bunlara kimin sahip olduğu ve kimin borçlu olduğu arasındaki ilişkiyi araştırmalıyız. Diğer taraftan böylesi bir ifşa etme, özel girişimlerin kamu fonları tarafından sigorta edilmesi aracılığıyla risklerin toplumsallaştırılmasından daha fazla şey ifade etmektedir; bugün ifşa etme, sistem işlesin ya da işlemesin, herkesi telafi edilemez bir yıkımın içine sokmaktadır. Emek veya meta piyasasını uluslararası rekabete açma veya piyasa düzeni aracılığıyla kamu fonunu kesme meselesinin dışında, borçluluk sistemi mecburi sorumlulukların ve cezai yükümlülüklerin yayılmasını mecbur kılar. Bu borçluluk kıskacının, daha fazla çitleme ve teşhire yol açtığı ve bu yüzden el koyma ve fakirleştirmeyi yerel ve küresel ölçekte derinleştirdiğinin, yeni politik talepleri (bizim kolektif borçluluğumuzun tamamen farklı kavramlarla yeniden düzenlenebileceği farkındalığı üzerine temellenen) tetiklediğinin görülmesi gereklidir.

Her halükarda, borçluluk dışında bir dayanışma inşa etmeyi arayan bir kriz politikası, açık bir şekilde, eşitlik ve özgürlük ilkeleri için yürürlüğe giren reformlardan çok farklı görünecektir. Her ne kadar bazı yönetimler daha fazla demokratik katılım için yerel eşitsizliği ele almış ve hatta fakirliği azaltma programları yerel yaşam standartlarında bir gelişme sağlamış olsa da -her ikisinin sonucu da hesaplanamaz çünkü her iki strateji de herhangi bir resmi listede yüksek önceliğe sahip bir konumda değildir-, acımasız birikim aygıtı ayakta kalmaya devam edecektir.

28 Retort, Afflicted *Powers: Capital and Spectacle in a New Age of War* (London: Verso, 2005) ss. 193–4.

Sadece bir borçluluk politikası, dayanışma kaynaklarını, anlık çöküşün feci cezalandırmalarının ve önceki borçluluk sisteminin umutsuz restorasyonunun ortasına yerleştirerek, krizin dönüştürücü ihtimallerini gerçekleştirmeye muktedirdir

Aynı zamanda, reform planları tartışıldığı ve resmi sonuçlar geride kaldığı için, hem ülkenin içinde, hem dünya sistemi genelinde bir azınlığı çok zengin, çoğunluğu da çok fakir yapan bütün bir borçluluk düzeneği nedenleri ve özürleri beklemeden kendi işini yapmaya devam edecektir.

3
KALICI BARIŞIN EKONOMİK SONUÇLARI

"Savaşın ortak, çatışmanın hak olduğu ve her şeyin çatışma ve gereklilikten geçtiği bilinmelidir."
Herakleitos, 80. fragman

Herakleitos fragmanlarına uyararak ve üstüne basa basa "Savaşın ortak olduğunu bilmeliyiz", "Bunu bilmelisiniz", "Bunun farkına varmalısınız" diyerek başlamaktadır (*"Il faut connaître" "Man soll aber wissen"*). Çatışma çoktan başladı ve anlaşmazlıklar da sürmekte. Herakleitos'un birileriyle tartıştığını görüyoruz (muhtemelen Homer), yine de sanki kendi kendisiyle tartışıyor gibi de duruyor. Kelimelerin kendileri, fragman boyunca birbirlerini tanımlamak için kavga veriyor, her biri, kendi sırası geldiğinde tahrip olmadan evvel diğerini sıkıştırmaya çalışıyor ve denklikler dizisi bir denge oluşturma noktasında yetersiz kalıyor. Bu duyurunun kendi konuştuğu çatışmadan muaf olduğu ise farklı bir konudur. Bu kadar saldırgan ve belirsiz olmasının nedeni de budur: dünyanın bir gün barış dolu bir yer olabileceğini dileyen insanları kışkırtmakla kalmamakta, bizim bilgeliğimizle bunu gerçekleştirebileceğimizi umut edenleri de hedef almaktadır. Mücadele olmadan hiçbir şeyin olmayacağını öğrenmemiz gerektiğini ve böylece bilginin her savaşta yer alacağı ve taraf tutacağını öğrenmemiz gerektiğini ısrarla söylemektedir.

Ne yüce idealler ne de ince düşünülmüş konuşmalar farklılıklarımızı bir karara bağlayabilir. Ya da, başka bir şekilde ifade edecek olursak; ne zaman dünya üzerinde barışı bulduğunu düşünürsen, eli kulağında olan öfkeli savaşa karşı hazırlıklı ol, çünkü sen de onun bir parçasısın.

Bu ders, özellikle Batının iyi vatandaşları için oldukça uygun düşmektedir, çünkü onlar kendi hayatlarındaki özel sükûn anlarını dünyadaki nihai barış olarak tasavvur etme eğilimdedirler. Gezegenin olası huzurlu bir refah durumuna doğru gittiğini farz edenlere karşı -bazı insani meselelerin çözüme kavuşturulması gerekliliğini, çözümlenmemiş bazı etnik isyanları, şoke edici zulümleri ve tesadüfi çok uluslu polis eylemlerini saymazsak eğer- birilerinin de çıkıp çatışmanın fay hatlarının her yere yayılmakta olduğunu göstermesi gerekmektedir. Savaşın ön cepheleri ilk etapta görünmez olabilir, fakat hane halklarından iş yerlerine, aşağı mahallelerden kırsal bölgelere, kentsel alanlardan köylük arazilere kadar her yere yetki ve etki alanlarını örtüştürerek sirayet etmektedirler. Toplu göç ve zorunlu göç hareketleriyle birlikte ileri geri hareket etmekte, bölgesel gasplar, silah tehditleri, tıbbi müdahaleler ve büyük stratejik bölgeler tarafından silinmekte ve yeniden yazılmaktadırlar. Savaşın nihai olarak artbölgelere hapsedildiği veya düşük dozda kontrol altına alındığı ve barış zamanı olarak reklamı yapılan dönem, aslında tam tersine genelleşmiş uzun bir şiddet sisteminin yürürlükte olduğu bir dönem olarak kabul edilmelidir. Sadece itinalı bir sahne oyunu vasıtasıyla gerçekleştirilebilecek barışın istikrarsız ve güvenilmez kabul edildiği endişe verici bir dünya. Küresel barışı sağlama adına, en güçlü savaşçılar tekel imtiyazları ile birlikte kalıcı olağanüstü güç talebinde bulunmaktalar.

Peki, yeni olan şey ne diye sorabilir birileri. Muhtemelen her sosyal düzen çözümsüz çatışmalarla kaynamaktadır. Savaş ve barışın arasındaki sınırda büyük olasılıkla doğru bir şekilde kurulamayacaktır çünkü bu sosyal düzenin kendisini sınırlamakta ve haklı çıkarmaktadır. Bütün politikalar, "düşmanları" toplumdan dışlayan bir çizgi çekmekle ve "dost olanların"

kendi farklılıklarını bir kenara bırakmak zorunda oldukları alanın etrafını çizmekle işe başlar. Eğer durum buysa, arabulucular çatışmanın olmadığı bir yerleşim kurmayı asla umamazlar; dünyayı şu an olduğu hâle sokan bitimsiz kavgayla hesaplaşabilecek özel stratejiler düzenlemeyi ve yapılanmalar uygulamayı sadece deneyebilirler. Aslında bir barış ilanı, bir savaş ilanından bile daha çok, ancak sadece en güçlü şekilde dile getirilip, zorlanabilir; zira barışın müdafaası topraklar ve nüfuslar üzerinde dışsal bir kontrolü gerektirmektedir. Böylesi nedenlere atıfta bulunarak, bazı filozoflar yüzyıllar boyunca insanları sürekli barışa olan özlemlerinden vazgeçirmeye çalışmışlardır, çünkü bu ancak en güçlü tiranlar aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Son yıllarda, bu argüman daha da ileriye götürülmüştür: artık barış arzusunun kendisinin bile, herhangi bir ütopik istek gibi, her yönüyle tiranlık olacağı bizlere söylenmektedir. Duyduğumuz ve alışmamız gereken şey şudur: tarih asla dinlenmez ve daima bela üretir.

Peki, gerçekten böyle mi? Tarih, felsefenin tersine, gerçekten de barışın imkânsızlığını mı temsil etmektedir? Son bilanço tabloları pekiyi görünmüyor. Tarihçiler, 20. yüzyıl boyunca dünyanın sadece iki veya üç yıl süreyle bir genel barış yaşadığı gözlemini ortaya atmaktadırlar. (Bu kıymetli birkaç ay, görünüşe göre, 1920'ler boyunca bir yerlere denk gelmektedir.[1]) Savaşın idaresine gelindiğinde ise, modern toplumlar yorulmak bilmez şekilde girişkendirler. Katliam teknikleri, çok uzun zamandır bütün stratejik hedefleri geride bırakmıştır. Aynı zamanda, stratejik hedeflerin peşinde koşmak, en büyük birlikteliklerden en samimi ilişkilere kadar hayatın bütün veçhelerine nüfuz etmektedir. Her savaş önce içeride başlar. İnsanlar, "silahlanma" ve "korunma"nın; öznelliğinden, günlük hayattaki taktiksel kurnazlığından, savaşmaya değer her şeye dair devamlı mücadeleye hazır olmak gerekliliğinden herhangi bir metafor kullanmadan bahsedebilir. Bu sürekli çaba ve entrika hali, derinden

1 Eric Hobsbawm, The Age of Extremes (New York: Vintage, 1996), s. 13. (Türkçesi, *Aşırılıklar Çağı*, Everest Yayınları, 2006.)

işlenen savunmasızlıkla birlikte, çağdaş öznelliğin başlıca koşulu olmuştur: özellikle başarılı olma arzusunu kabullenerek oluşan savunma, hiçbir sınır tanımayan bir toplumsal ideal konumuna yükselir. İnsanlar *homo economicus*'tan öznelliğin verili bir biçimi olarak bahsettiklerinde, insan türünün sosyal hayatına kalıcı olarak yerleşmiş yaygın bir savaş türünü onaylamış olmaktadırlar. Fakat rekabetçi dürtünün doğanın sözde durumuyla ilgisi yoktur: saldırganlık her geçen gün medeni insanların gelişmiş davranışlarında görünür bir hâl almaktadır. Onların bilinçaltları tarafından tüketilen, bütün bir yapı parçalara ayrılmadan önce bütün ganimet üzerinde hak iddia etmeye hevesli bir saldırganlıktır bu.[2] Savaş zamanlarında insanların birlikte çalışması ve fedakârlık yapması fikri de ters yüz olmuştur: tam tersine, ne zaman ki yeni zenginlik türleri ve tüketim kalıpları elde etme imkânı olur, sonu olmayan bir savaş için savaşmaya değer hâle gelir.

Sık sık söylendiği üzere, savaşın idaresi her seferinde niteliksel bir sıçrayış yaşamıştır, 1914'ten (topyekûn savaş) 1939'a (blitzkrieg)[3] ve 1945'e (Hiroşima), buna benzer şekilde devam etmiştir. Ta ki, Batılı izleyiciler için harikulade bir şekilde sahnelenen Körfez Savaşı'na kadar; ki bu o kadar etkin bir şekilde yapılmıştır ki Jean Baudrillard'ın çok iyi tanımladığı üzere farkedilir tarihi bir olay olarak bile "herhangi bir yer" işgal edememiştir.[4] Baudrillard'ın tezinin en iyi onayı, 1991'den sonra Irak'ın ABD/Birleşik Krallık tarafından askeri ve ekonomik olarak kuşatılmasının, sıklıkla gerçekleşen bombalamalar ve yaygın sivil kayıplara rağmen Batı medyasında asla bir savaş olarak kayda geçmemesidir. Bu bağlamda, Körfez Savaşı asla gerçekleşmemiştir ve gerçekleşmemiş olmaya devam etmektedir. "Ekonomik yaptırımların" bir tür savaş çeşidi olup olmadığı sorusu

2 On the possibilities of "disarming" the cynical subject, bakınız Peter Sloterdijk, Critique of Cynical Reason, çeviri. Michael Eldred (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987), s. 379.

3 Yıldırım savaşı; Almanların II. Dünya Savaşı boyunca kullandığı savaş taktiği (ç.n.)

4 Jean Baudrillard, The Gulf War Did Not Take Place, çeviri. Paul Patton (Bloomington: Indiana University Press, 1995).

kamuoyu tartışmalarında çok fazla yer almamıştır. Bu savaş için çok marjinal bir boyut olduğu için değil, mevcut ekonomik sistemin acımasız sıradan boyutlarını çok açık bir şekilde ifşa ettiğinden dolayıdır. Diğer yandan, son yıllardaki diğer kitle katliamları (Ruanda, Sierra Leone, Çeçenistan gibi) da başka bir bağlamda "hiç gerçekleşmemiştir." İlk etapta küresel kamuoyunun ilgisine girmemişler, ancak gecikmeyle küresel felaket olarak ünlenmişlerdir. Böylesi olayların sistemik nedenlerine dair bir hissiyat olmadan, uzak diyarlardaki şiddetin temaşası temelde bizi kendi pasifliğimize sıkıştırmaktadır. Bu tecrübelerden çıkartabileceğimiz ana ders bu yüzden olumsuz olacaktır: ekranlarda ve ekran dışında birçok yerde çok fazla öldürmenin süregelmesi, onun genelleştirilmiş bir şiddet sistemi olarak tanımlanmasından ziyade aslında temel tarihsel bir olaydır.

1990'lar ve 2000'lerin başlarında, herhangi bir zamanda bir yerlerde, elli ile altmışaltı yılları arasında savaş yaşanmaktaydı. Genellikle "iç savaşlar"dı bunlar, fakat isim olarak olmasa da (Körfez Savaşı, Balkan Savaşı, Kongo) "dünya savaşları"nı da içeriyorlardı.[5] Bu istatistik sadece iki veya daha fazla sayıda organize olmuş gücün düşmanlıklarını hesaplıyordu dikkatle. Fakat bizim dönemimiz büyük oranda bu tanıma uymayan daimi savaş benzeri durumların yaygınlaşmasıyla nam salmıştır: mayınlı araziler, açık arazi silahlı çeteleri, vekil savaşları ve özel ordular, polis ve hapishane sanayi kompleksleri, apartheid rejimleri, temizleme harekâtları, askeri kuşatmalar ve tabii ki kitle imha silahları (nükleer, biyokimyasal veya konvansiyonel) tarafından yaratılan ayrım gözetmeyen tehdit. Tehlike aralığı aynı zamanda hem eşitsiz bir şekilde dağılmış, hem de kapsamlı bir şekilde değişkendir. Dahası, resmi raporların bize söylediği şey savaşların "fakir ülkelerde orantısız bir şekilde ortaya çıktığı" ve ölümlerin yüzde 90'ını silahsızların oluşturduğudur. Bir savaşın nasıl tanımlandığı bir yana, ölenlerin, güçsüz bırakılanların ve yok olanların, askere yazılsın ya da engel olarak hedef

5 World Bank, World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty (Washington, D.C.: World Bank, 2000), s. 50.

alınsın önemli değil, çoğunlukla zayıflar olmaya devam ettiği gerçeğidir. Savaşanlar ve mülteci olarak kaçanlar tek kelimeyle haritadan silinerek görünmez olmaktadırlar. Bu savaşın "küreselleşmesini" anlamanın bir yoludur: sırayla herkesi veya hiç kimseyi hedef almayan toplumsal şiddet eylemi, devlet gücü ve sivil düzenin sınırlarına karşı kayıtsızdır. (Etienne Balibar, bu konudan, dünyanın "yaşam bölgeleri" ve "ölüm bölgeleri" olarak bölündüğü "aşırı şiddet" olarak bahsetmiştir.[6]) Yine de, en doğrudan şiddet eylemleri daha geniş aktarıma aracılık etmek üzere dönüştürülen imgelerdir. İnsanlar "bir mesaj vermek" için öldürülür: bazıları harcanabilir "hiç kimseler" olarak ölür, bir gece ortadan kaybolurlar; diğerleri güzelce reklamı yapılan felaketlerde kurban edilen "herkesler" olarak ölürler. Bu estetize edilmiş öldürme muhabbetleri günlük gazetelerin standart özelliği haline gelmiştir, fakat mesajı kimin kime gönderdiği veya bunun ne anlama geldiği her zaman açık değildir: devletler, inançlar veya "medeniyetler" arasında küresel bir diyalog seviyesine yükselen şiddet kullanımı, kullanıldıkça daha anlaşılmaz hâle gelen tek dildir. Televizyonun savaşın dünya genelinde organize olmasında vazgeçilmez bir yardımcı olmasının nedeni budur: televizyon ekranı, genellikle bazı kurbanların yüzlerini göstererek, küçük ve büyük bütün katillerin tehditlerini en üst seviyede duyurmaları için bir ilan tahtası olarak hizmet görür. Burası tehditlerin tehdit haline geldiği yerdir, bu tehlike içinde olma hissinin, ebediyen bir saldırma iştiyakına dönmesidir. Sözde mesaj verenler ve alıcılar, duyamayacak veya çoktan yitip gitmiş olsalar da, televizyon ölüm mesajlarını ilan etmeye devam edecektir.

Muhtemelen, savaşın idare edilmesinde ortaya çıkan en önemli teknolojik atılımlar; ne kadar etkileyici olurlarsa olsun askeri donanımı kapsamamakta, savaşı daha ziyade onun planlayanları, savaşanları, kurbanları ve izleyicileri için oldukça

6 Étienne Balibar, "Outline of a Topography of Cruelty: Citizenship and Civility in the Era of Global Violence," içinde We, the People of Europe?: Reflections on Transnational Citizenship, çeviri. James Swenson, (Princeton: Princeton University Press, 2004), ss. 115–32.

"gerçekçi" kılan iletişim teknolojilerini kapsamaktadır. Stratejilere karar verenler, savaşanlar, ölenler ve ekran başına oturup izleyenler arasındaki mesafe çok daha fazla manipüle edilebilir ve ölçüsüz hale getirilebilir. Fiziksel şiddetin yansıtılmasının teknikleri yayıldıkça, aynı şekilde onun zihni ve sembolik güçlerinin araçlarının yönlendirilmesi de yayılmaktadır. Daha basitçe ifade edersek: her askeri strateji bir medya stratejisine ihtiyaç duyar (veya tam tersi). Daha açık bir şekilde, savaş, bir grup insanı ve dostlarını savaşan güçler olarak bir araya getirmek ve diğer tarafı da düşman olarak tanımlamak ve hakir görmek maksadıyla her zaman için bir "medya stratejisine" ihtiyaç duyar. Fakat medya stratejileri, kültürün kendisi gibi, tek bir hat boyunca faaliyet göstermez: her türden ileri ve geri çekilme takdiğini içerir, üretken güçleri ve yasal kurumları, kimlikleri ve şehvetli arzuları sınıflandırmak için birbirlerine bağlar. Motivasyon veya ikna gibi arka planları süreçleriyle sınırlı değillerdir; stratejiler sadece orada hâlihazırda olanı düzenlemezler. Maddi güçlerin pratik temayülleri ve az çok etkin saldırı ve savunma araçları gibi her türden toplumsal yapı, stratejik olarak oluşturulmuştur ve yarış içindedir. Can alıcı nokta burasıdır: medya stratejileri artık gıyabında yasal fonksiyonlar icra ederler; yasal süreçlere başvurmadan bir "meşrulaştırma", demokratik prosedürlere gerek kalmayan "halka ait bir yetki" ve belirlenmiş hedefin ötesinde devam etmesine lüzum olmayan "evrensel prensipler" üretirler.

Böylesi bir durumda, herhangi bir askeri gücün yürütmesi ve temsil etmesi gereken politik gruplarla, ekonomik çıkarlarla veya insani değerlerle nasıl bir ilişki kuracağı gittikçe muğlaklaşır. Veya başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, dost ve düşman arasındaki ayrım yapısal olarak dengesiz veya tazmini mümkün olduğunda ve ileri savaş teknikleri aşırı kayıplara ve istenmeyen hasarlara neden olduklarında, medya stratejilerinin ne kadar gerekli olduklarını görmek çok kolaylaşır. Potansiyel düşmanlara dair sabit konuşmalarda, her zaman bir halk ve onun lideri veya önemli bir ticari ortak ile onun dostça

olmayan yönetimi arasındaki farklılığa dair hep bir vurgu ayrımını duyarız. Sanki bu tarz ayrımlar, masum kurbanlar için bir mazeret teşkil edebilecekmiş gibi. ABD'de devamlı gördüğümüz üzere, askeri harekâta "kamu desteği" oluşturmak için yapılan televizyon tartışmaları, bir savaşa gitmek için gerçekte politik bir önkoşul değildir, fakat savaşın medya stratejilerinin çoktan başladığının en açık göstergesidir. Sadece "yurtiçinde bir konsensüs" oluşturmanın gereksiz olmasından dolayı değil, ayrıca anlaşılan o ki, bir savaşın süregittiğine dair "uluslararası bir konsensüs"e ulaşmanın da imkansızlığındandır. (Aynı şekilde, bir savaşı bitirmek için yerel bir oy birliğine varmak sonun yakın olduğu anlamına gelmez ve saldırganlığa karşı uluslararası bir mutabakat bir omuz silkme hareketiyle yabana atılır.) Günümüzde savaş göz alıcı bir televizyon dizisi şeklinde veya sansür ve örtbas örtüsü içerisinde sarılıp sarmalanarak, pek çok farklı şekilde paketlenebilir; bazıları uzun dönemli bir pazarlama sürecinde beklenti içerisinde kuvvetlenirken, diğerleri en kötüsü geçtikten hemen sonra çok nadiren haber olurlar. 7/24 panik güdülenmesinde veya cehaletinde ısrarcı bir tutum: bunlar medya stratejistleri tarafından arz edilen büyük dünya resminin ikiz kutbudurlar. Bu şekilde, süregiden değişik çatışmaların gerçek bağlamı ya bilinmezciliğin çizgilerinde aşırıya giderek ya da hiçbir şey olmamış gibi yaparak okunmaz hâle getirilir.

Sarsıcı bir sonuç için büyük ölçekli delil noktaları: savaş ve barış arasındaki büyümekte olan bir kafa karışıklığı gibi görünen şey -geleneksel ayrımların gerçeği algılamada yetersiz olduğu bu noktada- gerçekte büyük güçlerin varsayılan programları ve politikaları olarak görülmelidir. Genelleştirilmiş barışın değişmeyen yakarışı, şiddetin ve kırılganlığın toplumsal hayatın her katmanına düzgün bir şekilde yayılmasını tersine çevirir. Bu veya şu polis eylemi üzerine olan göreceli bilgelik tartışmaları genellikle incelenmemiş daha büyük bir tarihsel sürecin onaylanmasıdır. ABD merkezli yükselen neoliberal kapitalizm, veya emperyalizm, kitleleri pasifize etmeyi ve sürekli devam eden dengesiz ve eşitsiz gelişmenin yönetimini gerektiren

kudurmuş bir yeni denetleme mantığının peşinde koşmaktadır. Sermaye, 1990'lardaki mucize başarısı tükendikten sonra, misyonerlik azmini kaybetmeden ani yükseliş ve düşüşler arasında yalpalarken, ve 2000'lerin ilk on yılında öldürücü açmazlarla birlikte gişe rekorları kıran işgalleri izlerken, bizim için, piyasa sisteminin, küresel bir savaş alanı boyunca askeri güçle birlikte kaynaklar üzerindeki saldırgan rekabeti nasıl reddettiği, sınırları ve ikmal yollarını nasıl sağlamlaştırdığı, ve aslında yeni bir tür olan kemer sıkma programlarını, düşman "yapısal uyum" şemalarını ve "yaratıcı yıkım"ın gerçekte kanlı eylemleriyle birlikte kendisini nasıl geliştirdiği ve savunduğunu sormanın zamanı gelmiştir.

Savaşın genişlemesi ve son 200 yılda piyasanın yayılmasıyla alakalı uzun bir tarih anlatılabilir burada. Yine de her iddia bir diğerinin tamamen tersi olacaktır. Şu anda, tarihin göz alıcı bir dönemecinde durmaktayız. Daha yeni şiddet yoluyla bir başka piyasayı ele geçirme teşebbüsüne ve tek bir süper devletin ellerinde onun meşrulaştırılmasına şahit olduk. Her ne kadar bu girişim -sadece Irak ve Afganistan'a yapılan harekâtları değil, aynı zamanda NATO'nun Avrupa'nın ötesine taşınmasını ve 700'ün üzerinde askeri üssün dünya geneline yayılmasını içermektedir- yenilmezlikten uzak olmanın kanıtı olsa da, her halükarda temel olarak başarılı olmuştur. Süper devlet stratejisi, en azından şimdilik, küresel piyasaların güvenliğini temin edecek tek elverişli şema olarak duruyor. ABD politikaları açısından bunun anlamı Clinton'dan, Oğul Bush'a ve Obama'ya kadar temel bir sürekliliğin ifadesidir; Doha'da pazarlık edilmesi, şok ve dehşetin Bağdat'a yayılması veya G20 ile Toronto'da toplanılması fark etmeyecektir. Aslında, hikâyeyi daha geriye doğru izlemek mümkündür: daha Soğuk Savaş döneminde bile Batı kendi caydırıcılık stratejisini uzun dönem piyasa stratejisiyle birlikte tamamlamaya başlamıştı. Bu stratejinin hedefi, sosyalist ve üçüncü dünya ülkelerini borçluluk disiplinini müşkülleştirmekti. Bu noktadan itibaren, nükleer strateji ve piyasa stratejisi birbirlerini çok iyi bütünlediler: her ikisi de bütün gezegenin

geleceği üzerinde hak iddia ederek, sürdürülemez ve yaşanmaz olan arasında iyi kurgulanmış bir anlaşmayla birlikte mutlak bir tehlikeyle yer değiştirdiler.

Ancak daha geniş bir tarihsel perspektiften, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana küresel yönetişimin politik veçhesini oluşturan devletlerarası yapının artık dağılmaya başladığını sorgulamak mümkün hâle gelmiştir. Anaakım politika tartışmaları içinde, Philip Bobbitt güçlü bir şekilde yeni coşkulu bir yazgının yükselmekte olduğunu savunmaktadır: sadece piyasa kurumlarıyla ulus-devlet arasındaki dengede bir kayma değildir bu; tarihsel olarak özgün bir sistem olarak "piyasa-devletlere" dönüşen kusursuz bir süreçtir. *The Shield of Achilles* (2002; Aşil'in Kalkanı) ve *Terror and Consent* (2008; Terör ve Rıza) adlı çalışmalarında sunulan Bobbitt'in bakış açısına göre, piyasa-devletlerden zuhur eden toplum, Alman ve Japon türevleriyle uyumlu bir dizi modeli kapsayacaktır. Fakat ABD, anayasal düzeninin ucunun açık olması ve askeri gücünün ahlaki olarak yönlendirilmesi dolayısıyla, bütün sisteme önderlik etmesi için tek başına yetkilendirilecektir.[7] Piyasa-devletlerin dünyasının resmi açılışı, 1990'lardaki Doğu/Batı ayrışmasının sonlanmasıyla yapılan, uzun çağlardır süren evriminin sınırlarına gelen modern devletler çağına bir nokta koyacaktır.[8] Büyük oranda 11 Eylül'den önce yazılan daha önceki kitapta, piyasa-devlet çağının kurulması fırtınalı fakat iyimser bir süreç olarak görülmüştür. ABD, 20.yüzyıl meydan okumalarının, ahlaki vizyonunun ve anayasal düzeninin sağlamlığı sayesinde üstesinden gelebilmiştir. Ve şimdi artık kendi demokrasi sistemine dayalı yeni bir sistemin kurulması için destekçi olmaya hazırdır. Sonraki kitabın zamanında, yeni doğmakta olan düzen daha

7 Philip Bobbitt, *The Shield of Achilles: War, Peace, and the Course of History* (New York: Knopf, 2002); *Terror and Consent: The Wars for the Twenty-first Century* (New York: Anchor, 2009 [first edition 2008]). Bundan sonra sırasıyla SA ve TC olarak bahsedilecek.

8 *The Shield of Achilles*'ın tarihsel silsilesi ve izdüşümleri üzerine tam bir eleştiri için bkz. Gopal Balakrishnan, "Algorithms of War," New Left Review 23 (Eylül/Ekim 2003), ss. 5–33. *Antagonistics: Capitalism and Power in an Age of War* (London: Verso, 2009) içinde yeniden basılmıştır.

çok tehlikeli bir endişe ile yüklü gibi görünmektedir. ABD, küresel bir stratejiye karar vermeye muktedir tek güç olarak, artık muhalefetle, bozulmayla ve terörle her seferinde savaşmak zorundadır. Piyasa-devlet düzeni oluşturmak için benimsenen şiddetin, onu savunmak için uygulanan şiddetten fazla olacağından şüphe etmek için herhangi bir neden yoktur. Devletler eğer odaklarını toplumsal refah veya yurt içi kendi kendine yeterlilik gibi eski moda hedeflerden, özel girişimciler için zemini hazırlamak gibi bir hedefe yöneltirlerse, piyasa köktenciliğinin en şiddetli biçimlerinin politik tercihlerle değil, tam polis kuvvetiyle desteklenen değiştirilemez denetim planları altında dayatıldığını hayal etmek kolaylaşacaktır.

Bobbitt'in senaryosu ışığında (onun çığır açan değişim hipotezi çagdaş tartışmalarda kendisine yer bulmuştur) devletin tekelci şiddetinin, bir borçluluk sistemi altında kendisine zemin bulabileceği üç farklı yolu ayırt edebiliriz.

Savaş ve borç arasındaki en eski ve en aşina bağlantı devletin savaşabilmek için vergi ve borç alması ihtiyacı etrafında dönmektedir. Her devlet savaşın bütün maliyetlerini insanlarının üzerine yıkarak onları asker olarak kaydeder; ya mülke ve bedene el koyarak doğrudan olur bu, ya da finansın oldukça karmaşık araçları aracılığıyla dolaysız olur. Hatırlanmaya değer bir nokta da, Immanuel Kant 1795 tarihli makalesidir; "Daimi Barış" adlı makalede Kant, "paranın gücü"nün, ordulardan veya dostluklardan çok daha güvenilir bir şekilde "en güvenilir savaş aracı" olduğunu ileri sürmektedir. Devletin serveti biriktirme yetisinin, bir ordu oluşturmak gibi, komşu ülkeler için daimi bir tehdit olduğu konusunda uyarmaktadır. Aynı şekilde, Kant kredi sisteminin bir çeşit "saldırganlık aracı" olarak da kullanılabileceğini görmüştür. Bu devlete mevcut kaynaklarının ötesinde silahlı bir kuvvet toplayabilme olanağı sağlayacaktır. Böylece, mali olarak daha mütevazı olan komşularına karşı bir üstünlük elde edecektir. Daha sonra, barışın tesis edilmesiyle ilgili önerisinin bir kısmında Kant, yabancı borçları yasaklamayı ve devletin paralı askerler aracılığıyla ordu kurma yetisine de sınır

koymayı istemiştir.[9] Bu sınırlamaların bir sonucu olarak para "barışın soylu gayesi" olacak, her devlette "ticaretin ruhunu" besleyerek, bütün ulusları ticaret ile birbirine bağlanmış karşılıklı faydaya dayalı bir işbirliğine sevk edecektir.[10] Her ne kadar ticari ahenge karşı olan bu eğilimin doğal isteklerce güvenceye alınacağını farz etse de Kant, savaşı teşvik eden özel veya devlet borçlarının yerine ticaret aracılığıyla barışı destekleyen evrensel bir ahlaki ödevin hepimize bir vazife olarak düştüğünü ilan etmektedir.

Savaş ve borç arasındaki ikinci bağlantı gerçekte ilkinin tersi bir önermedir: savaş gerçekleştirmek için zaruri olarak dayatılan borçların yanında, barışı sağlamak için zorunlu olan borçlar da vardır. Veya daha açık ifade edersek: kaybedenlerin ve kazananların borçları vardır. Muhtemelen, savaş ganimetlerinin bir parçası olarak ödenen yenilenlerin borçlarını haraç veya himaye parası olarak ifade etmek daha doğru olur. Bir yandan Kant tam da modern devletin "savaşçı yönelimlerini", onların borç içerisine girmesini sınırlayarak, ehlileştirmek isterken, John Maynard Keynes, 1919 tarihli *The Economic Consequences of the Peace* (Barışın Ekonomik Sonuçları) adlı kitabında kaybeden tarafa yüklenen cezai tazminatların tehlikelerine karşı uyarmaktadır. Versailles Antlaşmasının ekonomik hükümlerine dair itirazları serttir: müttefikler "yıldan yıla daimi olarak" Almanya'yı çiğ çiğ yemeyi hedefliyorlardı ki bu da ona göre "medeni tarihin acımasız zaferleri içindeki en zalim hareketlerden birisiydi."[11] Ekonomik uzmanlar tarafından gerçekleştirilecek felç edici toplu cezalandırmanın yerine Keynes, daha farklı bir barışın düşünülmesi gerektiğinde ısrar eder. Eğer dünyanın tek bir piyasa gibi birleştiğini kabul edersek, bir ülkenin ticari ortaklarına düşman olarak yaklaşması, kendi refahının

9 Immanuel Kant, "Perpetual Peace," in Political Writings, ed. by Hans Reiss ve çeviri. by H.B. Nisbet (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), ss. 94–5. Orijinal metin için, bkz. Zum ewigen Frieden (Stuttgart: Reclam, 1984), ss. 5–6.

10 Kant, "Perpetual Peace," s. 114. (Almanca baskı için, s. 33).

11 John Maynard Keynes, The Economic Consequences of the Peace (New York: Penguin Books, 1995), s. 168.

düşmesinden başka bir işe yaramayacaktır.[12] Kant için olduğu gibi Keynes'e göre de barış için en iyi çözüm, her ulusun kendi ekonomisini düzen içinde tutarak diğerlerine katkı sağladığı küresel bir ekonominin gelişmesinde yatmaktadır. Bu da liberal hayalin ulaşmayı istediği noktadır: prensip olarak içeride bencil, diğer yandan dışarda her yere erişim ve konukseverlik talebi olan kozmopolit bir kapitalizm.

Yine de bu mütevazı umutlar uygulanamamıştır. Uluslararası çatışmalarda yabancı borçları, daimi orduları ve borcun bir silah olarak kullanılmasını kaldırmakta bariz bir şekilde başarısız olan kapitalist sistem, askeri ve piyasa güçleri arasında istikrar bozucu eşitsizlikleri üretmeye devam etmektedir. Bobbitt'in piyasa-devlet görüşünde, bu gerilimler göz ardı edilmekten ziyade sahiplenilmektedir. Orantısız askeri güç ve barışı sürdürmekle görevlendirilmiş merkezsiz bir ekonomik sistem arasındaki uyumsuzluğa dair kaygılanmak yerine, devlet-temelli kurumlara başvurmadan bireysel çıkarlar ve küresel strateji arasında bir uzlaşı oluşturmaya muktedir yeni bir tür bölgesiz egemenliğin yükselişini hayal etmemiz gerekmektedir. Hukukun egemenliği, artık ulusların veya insanların eşitliğini varsaymayan çeşitli görevlere adanacaktır: ilk olarak, ABD gücünün istisnai durumunu koruyacak; ikincisi, sermayenin dolaşım mekanizmalarını muhafaza edecek (özellikle mülkiyet haklarının hareketliliğini ve dövizlerin tahvil edilebilirliğinin garantiye alınmasında); üçüncüsü, özel girişimcilere bir "ayrıcalık" ortamı sağlayacaktır. Bununla birlikte yeni düzene ani geçiş temel bir sorunu ortaya çıkaracaktır. Bir kez devlet biçiminin yasal ve politik işlevleri şirketlere taşeron olarak verildiğinde, yerel gruplara devredildiğinde veya henüz oluşturulmamış küresel kurumlara tahsis edildiğinde, sistemin emirlerini uygulamak nasıl mümkün olacaktır?

Görünüşe göre bu soru, Bobbitt'in zihnini oldukça meşgul etmiş. Ayrıca "rıza" ve "meşruiyet" kavramlarını günümüze uygun şekilde yeniden formüle etmeye oldukça çaba vakfetmiştir

12 a.g.e. s. 295.

etmiştir. Fakat bütünüyle medya stratejileri tarafından bahşedilmiş bu değerlerin hayali bir totolojiye indirgenmesi izleniminden kaçınmak kolay değildir: rıza, gücün rızanın zevahirini üretebildiği şey üzerine meşruiyeti müzakere eder. Muhtemelen "rıza" kavramı "mecburiyet" olarak telaffuz edildiğinde daha anlamlıdır. Öznel yönelimi politik alandan (işlevini kaybetmiş sembolik ritüellerle, partilerle vs. birlikte) ekonomik alana (mübadele kurallarının belirlediği a priori bir uzlaşı alanı) doğru saptırır. İnsanların kusurlu politik teşekküllere olan zamanı geçmiş yükümlülüklerini hafifletirken, piyasa devleti onlara dünya ölçeğinde, yaşamak için tek olasılık olan rekabet için sınırsız bir zorunluluk sunar. Herkesin bu özgürlüğü hoş karşılayacağı bizlere söylenmiştir, tek istisna teröristlerdir. Onlar da piyasa-devletinin sunduğu özgürlükleri nankörce istismar ederek ticaret akışını keserler ve küresel polis gücünün otoritesine karşı gelirler.

Retorik/ideolojik çatallanma bu program aracılığıyla işler: bir tarafta evrensel düzeyde sistemin güvenliğini sağlayacak, hiçbir yerel açığın veya karşıtlığın onun üstünlüğüne zarar veremeyeceği bir sistemi garanti altına alacak bir otoritede ısrar etme ihtiyacı; diğer yanda, çeşitli şekillerde oluşturulmuş destek gruplarına, piyasa rekabetinin güvencesizliğini kabul ederek bireysel avantajları vurgulayan farklı bir evrensel söylemle yaklaşma ihtiyacı. Artık zorunlu esaslar olarak kabul edilebilecek tanımlanmış medya stratejileri vasıtasıyla izleyiciler, kendilerini çağın büyük savaşının içinde bulurlar: piyasa-devletinin egemenliğini hâkim kılmak için onun muhalifleriyle yapılan bir savaştır bu: hem ulus-devletin yetkilerine teslim olmayı reddedenleri, hem de devlete veya sisteme aynı şekilde teslim olmayı reddenleri kapsar bu muhalif grup. Üçüncü bir tür borçluluk ortaya çıkar burada. Kendisini piyasa-devletinin serbest failleri ve girişimcileri olarak göstermek isteyen herkes, dünyayı bir fırsatlar sahası haline getirmek için gerekli olan bütün bedelleri peşinen ödemeyi kabul etmelidir. Doğrusu, bu tarz sorumluluklar koşulsuz ve tükenmezdir, çünkü bunlar sadece sonu gelmez savaşın masraflarını kapsamaz, aynı zamanda anlaşmanın

dışında bırakılan herkese karşı duvar örmeyi veya rüşvetle satın almayı da kapsar.

Askeri ve medya stratejilerinin sunduğu birleşik cepheye dair bir kavrayış edinmek için, artık Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisinin (NSS) yakın zamandaki iki belgesine bakabiliriz. Birincisi Oğul Bush yönetimi tarafından Eylül 2002'de, diğeri de Obama yönetimi tarafından Mayıs 2010'da çıkartılmıştır. Bu belgeler, 1986'dan beri Kongre'nin emriyle yıllık bütçe işlemlerinin bir parçası olarak çıkartılmaktadır, fakat pratikte güvenlik stratejileri yalnız gelişigüzel bir şekilde mevcut yönetimlerce ele alınmaktadırlar. (Şu ana kadar dokuz tane olmuştur, Reagan'la başlayarak: '87, '88, '90, '91, '93, '94, '97, '99, '02, '06 ve şimdi 2010'da.)[13] Her ne kadar bu belgelerin görünürdeki amacı özel bütçe ayrıcalıklarını desteklemek olsa da, silahlı kuvvetler, ekonomik-kurumlar ve küresel düzen arasındaki ilişkinin doktrinel olarak şekillenen resmi bir açıklamasına doğru evrilmişlerdir. Metnin her bir türevi, bir şirket tanıtım broşürünü andıran emperyalizm kurallarının kirli gerçeklikleri aracılığıyla retoriksel bir silah haline getirilir. Kuşkucu bir gözlemcinin muhtemelen şaşırarak göreceği üzere resmi şiddetle alakalı herhangi bir açıklama da yer almaz: Donald Rumsfeld'in çok hoşlanarak söylediği gibi, *"bu böyledir"*. Fakat açık olan bir şey daha vardır ki, NSS kendisine karşılık olarak rıza ve onay önerebilecek veya önerecek herhangi bir politik topluluğa hitap etmez. Bunun yerine, bu farklı dinleyicileri -müttefikler ve rakipler, dostlar ve düşmanlar- hedefleyen karışık bir mesaj olarak

13 2. Bush dönemindeki 2006 yılındaki NSS 2002 yılındaki raporla aynı başlıklar altında tasarlanmıştır. Aslında aynı türden bir ilerleme raporuna benzemektedir, ve 2002'nin aynı hedeflerine atıfta bulunmaktadır. Sonuçta da aynı iddia tekrar edip durur, "Görev tamamlandı." Sadece tek bir yeni bölüm vardır, başlığı da "Küreselleşme"dir. Fakat bu daha önce tekrar edilen serbest ticaret esasıyla ilgili değildir. Daha çok yasadışı ticaret, AIDS, ve çevresel felaketlerle uğraşır –sanki Bush yönetimi küreselleşme fenomeninin sadece vahim sonuçlarıyla ilgileniyormuş gibi. Bu garip ilave, metin boyunca yer alan piyasa ve askeri retorik arasındaki çözülmemiş çelişkinin bir işareti olarak okunabilir. Elbette ki, 1999'daki Clinton NSS'i, Bush ve Obama belgelerinin erken bir anlatısı olarak gelebilir. Üç tema etrafında döner metin; "arttırılmış güvenlik", "ekonomik refahı desteklemek" ve "demokrasi ve insan haklarını ilerletmek."

okunmalıdır. Daha sonra göreceğimiz üzere, her metin çelişkili hatta tutarsız bir ideolojik performans sergilemekten öteye gidemez ve bu şekilde hepsi, medya söylemi ve piyasa mantığının ABD gücünün uygulamalarını abartılı tanımlamalarının ibretlik birer örneği olarak hizmet ederler.

2002'deki NSS George W. Bush'un tek taraflılığı coşkulu bir şekilde ilan etmesiyle ünlenmiştir; 2010'daki Obama'nın kararı bozması, hatta daha önceki yönetimin konumunu reddetmesiyle selamlanır. Bunları karşıtlar olarak görmek çok basit olacak ve yine aynı şekilde dosdoğru bir süreklilik olarak görmek de çok basite indirgemek olacaktır. (Temelde, Tarık Ali'nin müthiş bir açıklıkla gösterdiği gibi Obama, Bush'u tersine çevirmemiştir aslında.[14]) Retorik/ideolojik düzeyde, iki metin de paradoksal olarak birbirlerini tamamlamaktadır. Bush'un metni, bizim gerçek bir tehdit olarak görmemiz istenen saldırgan bir tutum sergiler. Hatta bunlar bizim gerçekten inanmamız beklenemeyecek olan idealler, haklar vs. gibi standart terimlerle bezenmiş olsalar da. Obama metni de, temel olarak aynı göz alıcı basmakalıplığı verir ve bir yandan askeri duruşu, kılıfına uydurduğu bir aldatmaca içerisinde, önemsiz gibi göstererek, bütün bunları kendi söylemiyle yutmamızı ister. Konuşma metni yazıcılarınca işlenen ve bezenen sıkıcı yazılar şeklinde kaleme alınan her iki belge de, inançlı bir şekilde partizan söylemleri yeniden üretirken, bir yandan da Coca-Cola veya Merrill Lynch gibi şirketlerin dışında bir yerlerde olamayacak değişmeyen ve her şeye galip gelen bir optimizme bağlanmaktadır.

2002'deki NSS metni tam anlamıyla kısa ve özdü, sadece otuz bir sayfa uzunluğundaydı ve Bush'un imzası altında üç sayfalık bir önsözü de içeriyordu.[15] Göz alıcı yükseklerden

14 Tariq Ali, "President of Cant," New Left Review 61 (January/February 2010), pp. 99–116. Ayrıca bkz. "Social Work with Guns," Andrew Bacevich, London Review of Books, December 17, 2009, ss. 7–8.2010 NSS yayınlanmadan sadece bir hafta önce, Obama yönetiminin, Orta Doğu, Orta Asya, ve Afrika boyunca "geniş kapsamlı gizli askeri hareketlilik" için yetki verdiği rapor edildi. Hedef ise "böylesi çabaları daha sistematik ve uzun dönemli" kılmaktı. (Mark Mazetti, "U.S. Is Said to Expand Secret Actions in Mideast," New York Times, 24 Mayıs, 2010.)

15 White House, National Security Strategy of the United States (2002 edi-

başlayarak tehlikeli sulara dalan sonra tekrar yüksekten uçan metin, ABD'nin "eşi görülmemiş ve dengi olmayan gücü ve nüfuzunun" bir kutsanması ve "insan onuruna" bir münacatla açılıyor(I. ve II. Bölümler); küresel terörizmin, bölgesel çatışmaların ve kitle yıkım silahlarının tehditlerinin bir dökümü yapılıyor (III-V. bölümler); ve bu tehditlere cevap olarak küresel serbest ticaret, kalkınmanın erdemli döngüsü ve büyük güçler arasındaki işbirliği vaadi dile getiriliyordu (VI-VIII. bölümler). Belgenin dönüp dolaşıp sonunda geldiği yer "Amerikan askeri gücünün" net bir şekilde tasdik edilmesi ve ABD varlığının dünya geneline yayılması planıdır. Son satırlar bu planları, piyasa-dinamizmi ile askeri güç arasındaki bağlantıyı yarı-teolojik bir iddia içerisinde sunmaktadır: "Farklı ve modern bir toplum özünde hırslı ve girişimci bir enerjiyi barındırır. Bizim gücümüz bu enerjiyle ne yapabildiğimizden gelir. İşte burası bizim ulusal güvenliğimizin başladığı yerdir."[16] Belge ekonomik gücün emperyalizm gücüne dönüştüğü eşikte sonlanmaktadır: her ne kadar her "modern" toplum girişimci bir enerjiye sahip olsa da(bu küresel ekonominin ahlaki temelidir), ABD kendi enerjisini aşkın bir güç yaratmak için kullanır. Tam da bütün ulusları birbirine bağlaması beklenen güç bir şekilde ABD'yi eşsiz bir şekilde hâkim kılmaktadır.

Başkan Bush BM'de Irak'a karşı meydan okumak üzere ortaya çıktıktan sekiz gün sonra, Bush'un Beyaz Sarayı ilk NSS'i 20 Eylül 2002'de yayınladığında, *The Economist* dergisi bunu,"herhangi yeni bir yabancı-politika ideolojisi ileri sürmemesine rağmen"[17] "uzun zamandır üretilmiş en önemli jeopolitik belge" olarak adlandırmıştır. Paradoksal olarak görülmesine rağmen bu doğrudur. 2002'deki NSS önemliydi, başka bir deyişle, önemi ABD politikasının yörüngesini değiştirmesinden değil, onun kamuya sunum terimlerini sıfırlamasından gelmekteydi. Daha açık olmak gerekirse, önemliydi çünkü ekonomik

tion). Online olarak orijinaline erişim için: whitehouse.gov; erişim tarihi 12 Ekim, 2002.

16 NSS 2002, s. 31.

17 "Unprecedented Power, Colliding Ambitions," The Economist, 26 Eylül, 2002, s. 27.

ve askeri öncelikler arasında bir zıtlığı ifade ediyordu, neoliberal piyasa stratejileri ve neo-muhafazakar süper güç duruşu arasındaki açıklığı (Clinton'dan miras kalan) bozuyordu. Peki, "Bush doktrininin" büyük parçaları neden Clinton tarafından çıkartılan benzer belgelerden farksızdır? Şu başlık; yeniliği yakalamak, -önleyici askeri saldırı için açıkça hak iddiası- gerçekten çok yeni bir şey miydi? Ve eğer Beyaz Saray temel askeri stratejisine 2002'de çoktan karar verdiyse, neden meşruluk iddiası için bir ihtiyaç hissetmişti? Sirk gösterileri gibi geçen BM toplantılarını reddetmek ve "gösteri için" delil uydurmak yerine, meseleye diğer taraftan yaklaşmak daha iyi olabilirdi: her şeyden önce, neden böylesi bir gösteri ortaya koymak zorundaydılar? Eğer "ahlaki ve yasal" meşruiyet hükmüne varabilecek tek yapı, bütün etkin hesap verebilirlik mekanizmalarından yoksun ve karşıt güçlerin demokratik biçimlerinden soyutlanmış bir "kamu alanı" ise, neden Bush yönetimi görünüşü kurtarma oyununu oynamıştı? Bırakın medeni olarak görülmeyi, böylesi bir güç neden kendisini haklı olarak sunmak ister veya buna ihtiyacı vardır? Kimin gözünde haklı olmalıdır?

Radikal *Retort* grubunun 11 Eylül'den sonraki durumu tarif ettikleri gibi:

> Devletler çıldırmış hayvanlar gibi davranabilirler...ve yine de kendi yollarını bulabilirler. Ve genellikle böyle yaparlar. Fakat şimdiki çılgınlık tekildir: kendi satraplıklarını düzene sokma işinin gösteri boyutu daha önce hiç bu kadar ısrarlı ve apaçık bir şekilde gözümüze sokulmadı. Ve daha önce asla gösterişli politikalar yenilginin gölgesinde -"tarihsel bilgi"- idare edilmedi. Askeri-endüstriyel-eğlence kompleksinin yeni mutasyonunun bir hercümerçten ortaya çıktığının görülmesi gereklidir.[18]

Bunun ışığında, 2002 NSS'i boyunca devam eden çılgın kibrin parlak şeridini görebiliriz. Onun her tarafa nüfuz eden tehlike

18 Retort, *Afflicted Powers: Capital and Spectacle in a New Age of War* (London: Verso, 2005), s. 37. "Permanent War" Bölümü (ss. 78–107), ve aslında bütün bir kitap, 11 Eylül sonrası durum için gerekli bir izahat sunuyor.

yakarışı, tam olarak hayali emirlerin stratejik düşünceyi şekillendirdiği noktayı işaret eder. (Tekrardan, savaş alanı komutanları ve bono tüccarları aynı dili konuşurlar.) Aslında NSS hiçbir zaman kuvvet kullanmak karşısında herhangi bir nedeni bir bir anlatmaz, ve o böyle yapılmasını meşrulaştırmak için bir dizi neden sıralar, özgül tehditleri, ortaya çıkmakta olan tehlikeleri ve "medeniyet düşmanları"nın belirsiz düşmanca davranışlarını kapsar bunlar. "En büyük tehlike"nin "bireylerin müphem bağlantıları sayesinde, bir tanktan daha az maliyetle, ayaklarımızın dibine büyük bir kaos ve çile getirebileceği", "radikalizm ve teknolojinin kesişim noktasında yattığı" anlatılmaktadır bizlere. Bu sembolik tehdidin ötesinde, bir dizi tehlike uzanmaktadır. Bunlar; diğer büyük güçlerden ve devletlerden, küçük devletlerden, başarısız devletlerden ve gücendirilmiş birkaç devletten oluşmaktadır. "Girdiğimiz bu yeni dünyada, barış ve güvenlik için tek yol eylemdir."[19]

Pek çok yorumcu, bu büyük çaptaki tehlikeye karşı, Irak'la önleyici bir savaş ihtiyacı iddialarının ötesine geçen harekete geçme planı karşısında çarpılmıştı. Durum böyle olunca, devletin kendisinin "eylem yandaşlarının" vahşiliğini ve küstahlıklarını birleştirebileceği konusunda uyaran bir çeşit modası geçmiş gerilimi tırmandırma veya korku politikası gibi görünüyordu. Daha somut terimlerle, metin, özellikle istihbarat operasyonlarını genişleterek ve "hızlı kesin" askeri yeteneklerin geliştirilerek, önleyici seçenekler için Amerikan güçlerinin teçhizatının yenilenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu kuşkusuz emperyalizmin gücünün kötülüğünün habercisidir. Jürgen Habermas vakti zamanında NSS'nin rahatsız edici ve "tahrik edici bir metin" olduğunu ve onun önleyici duruşunun uluslararası hukukun "medeni kazanımlarını sileceğini" savunmuştu.[20] Elbette önleyici saldırı doktrini oldukça yenidir -Clinton dönemi belgeleri bunları kapsamaktadır ve onların pratiğini istediğiniz kadar geriye götürebilirsiniz- ve şu merak edilebilir, nükleer güçlerin

19 NSS 2002, ss. iv–v.

20 Jürgen Habermas, "Letter to America," The Nation, 16 Aralık, 2002, s. 15.

varlığı mesela, bütün anlaşmalara ve toplantılara rağmen (veya bu yüzden) uluslararası hukukun belirsiz başarılarını çoktan silip süpürmedi. Yani Habermas'ın uyarısını gerçekten ciddiye almalı mıyız? O, bu belgenin "savaşçı uluslararasında devletin doğasını uygarlaştırırken" kat edilen bütün ilerlemeye zarar vereceğini söylerken haklı mıdır? Mevcut küresel düzene dayanan her şeyin -uluslararası hukuk, politik ittifaklar, kamu düşüncesi ve temel haklara saygıyı kapsayan şekilde- herkese her zaman açık olageldiğini göstermek için kasıtlı bir sürçülisan mı gereklidir? Başka bir deyişle, burada harekete geçirilmiş tutarsız bir "önleyici saldırı" vardır ve onun hedefi açık bir şekilde, ABD'nin, BM'nin ve bütün yerli karşıtlarının tarihsel müttefikleridir. Bu, demokratik prosedürlerin yükümlülüklerinin halihazırda yerine getirildiğini, ve bu yüzden sadece yönetimin yeni oluşturulmuş sınırsız yetkisini kabul edenlerin onun korumasını hak edeceğini dinsel bir ağırbaşlılıkla yüksek sesle dile getirmeyi içermektedir.

2010'daki NSS ise aslında bir üslup değişimi sunar. Söylendiğine göre, Obama'nın Aralık 2009'da Afganistan'daki birlik kampındaki konuşmasını, Prag'taki nükleer silahsızlanma üzerine olan konuşmasını, Müslüman dünyaya hitaben Kahire konuşmasını ve Nobel Barış Ödülü konuşmasını da hazırlayan Ben Rhodes tarafından kaleme alınan metin, başkanın bütün ana yabancı politika bildirilerinden parçalar içermektedir.[21] "Güvenlik", "refah", "değerler" ve "uluslararası düzen" gibi anahtar kelimelerle birlikte etiketlenen belge, Amerikan çıkarlarının bileşenlerinin ayrıntılı listesi olarak düzenlenmiştir. Her bir kavram bir öncekinden daha tutarlı bir gölge yansıtır: güvenlik, ABD "askeri avantajının" kurulması ve ABD küresel liderliğinin yeniden ileri sürülmesine bağlıdır; refah, Washington'un

21 White House, National Security Strategy of the United States (2010 baskısı). İnternet erişimi: whitehouse.gov. On Ben Rhodes, bkz. Jason Horowitz, "Obama speechwriter Ben Rhodes is penning a diff erent script for the world stage," Washington Post, 12 Ocak, 2010. Tariq Ali Obama'nın (ve Rhodes'un) stilini "yankılı bayağılık ve zırhlı riyakarlık"ın bir karışımı olarak tarif eder. ("President of Cant," NLR 61, s. 115).

taslağının uluslararası ekonomide geçerli olmasına bağlıdır; söz konusu "değerler" evrenseldirler çünkü başka türlü olmaktan ziyade, Amerikandırlar; ve uluslararası düzen, bir çeşit Amerikan merkezine dönüşmüştür çünkü ABD tek başına demokrasi, insan hakları ve ahlaki liderlik için standartları belirlemektedir.

Obama'nın ABD'ye karşı tehditler listesi dikkat çekici bir şekilde Bush'unkine benzemektedir: bunlar "uluslardan, devlet dışı faillerden ve başarısız devletlerden oluşmaktadırlar." (Bu alışılmamış kavram, "devlet dışı failler", daha önce bahsi geçen "bireylerin müphem bağlantıların"dan daha az tehlikeli gibi görünmektedir, fakat bu muğlaklık içinde aslında daha fazla şüphe barındırmaktadır.) Obama'nın tehdit listesi ayrıca yakıt bağımlılığını, çevresel kırılganlığı ve "küresel suç bağlantıları" sorunlarını da kapsamaktadır. Aslında, küreselleşmenin kendisi burada bir sorun gibi görünmektedir, "uluslararası terörizm ve ölümcül teknolojilerin yayılmasından, ekonomik kargaşa ve değişen iklim yapısına kadar yüzleştiğimiz tehlikeleri de şiddetlendirmektedir." Böylesi bir metinde kapsayıcı bir tehditler listesi iki yola ayrılır. Bir tarafta, kuşatılmış panik hissini tetikler ki sadece ABD bunun karşısında katı bir şekilde duruyormuş gibi görünsün. Diğer taraftan, tehlikelerin ve meydan okumaların sayılıp dökülmesi doğaçlama, birbirinden bağımsız çözümlerin yardıma çağrıldığı bağlantısız bir sorunlar yumağı olarak görülebilir. Obama, korkutucu ve paranoyak olarak tanımlamaktan kaçınıyordu çünkü o daha çok iyimser ve başkalarıyla işbirliğine hevesli gibi görünmek istiyordu, fakat kendi selefleri-nin başkanlıklarının içine ekledikleri korku salan hiçbir yetkiyi de geri teslim etmedi.

İdealizm ve realizm arasındaki alışılageldik ayrımların burada herhangi bir geçerliliği yoktur. Önleyici askeri eylem için "realist" ve ilkesiz bir noktadan başlayarak, 2002'deki NSS kendi "insan hakları" ilkelerini uygulamak ve tanımlamak için yetki iddiasında bulundu. Bu haklar ise, serbest ticaretin "ahlaki prensipleri"nin yönlendirdiği, kusursuz neoliberal programın "büyüme-yanlısı yasal ve düzenleyici politikaları" ile birbirine

eklemlendi. (Belge, IMF'nin yükselen ekonomileri yeniden düzenlemesi ve finansal krizleri önlemesi -yine başka bir başarısız önleyici strateji parçası- çabalarının onaylanmasını içermektedir.) Obama idealist açıdan başladı ve farklı bir yol izleyerek yine aynı sonuca ulaşarak çıkarcı realizme geri döndü. Söylemleri de "bizim çıkarlarımızdan" "diğer uluslarla ve diğer insanlarla paylaştığımız ortak çıkarlara" doğru rahatlıkla kayarken, görünüşe göre hiç kimse yeniden dirilmekte olan Pax Americana'nın dışında bırakılmayacaktı. 2010 NSS'ini, askeri gücün perspektifine dair daha naif ve nazik bir duruşun işaretleri olarak okuyanlar, anında yeni bir özel bölüm başlığına doğru evrildiler; "Güç Kullanımı." İşte birlikte okuyalım: "Amerika Birleşik Devletleri, kendi ulusunu ve çıkarlarını korumak için gerekiyorsa tek taraflı olarak hareket etme hakkını muhafaza etmelidir. Yine de biz güç kullanımının standartlarına da her zaman bağlı kalacağız." "Standartlar"a dair bu mütevazı meziyet mevcut pratikte çok fazla bir değişiklik vaat etmez, zira değişiklik yolunda pratikler meşrulaştırılır. Her ne kadar Guantanamo'nun, insansız hava araçlarının veya Gazze'nin ablukaya alınmasının erdemlerine dair yasal ve teknik kelime oyunları bir vicdan hareketlenmesine neden olsa da, bir Amerikan başkanı her zaman en yüksek mutlak ahlaki zeminde durmayı seçebilecektir. "Hata yapmayın," diye şakıyordu Nobel konuşması sırasında Obama, "bu dünyada kötülük var." Bu yorumla birlikte, bir yandan başaramadığı bir barış ile onurlandırılırken, Obama savaşın araçlarına dair retorik koleksiyonuyla konuşmasını sonlandırıyordu.

Bobbitt'in ortaya koymaya çalıştığı gibi, ABD'nin mevcut stratejik fonksiyonu "dünyayı güvenli bir yer haline getirmedi" fakat "dünyayı kullanılabilir hâle getirdi."[22] Kant'ın "Daimi

22 Bobbitt, SA, s. 233. Niall Ferguson hâlihazırda Emperyal Amerika adına olan Wilsoncu ifadeyi güncellemiştir: Amerika Birleşik Devletleri, geniş kaynaklarının büyük bir kısmını dünyayı kapitalizm ve demokrasi için daha güvenli bir yer kılmak için ayırmalıdır. Bu kitap bunu göstermeye çalışmaktadır, bunlar serbest ticaret gibi kendiliğinden meydana gelen şeyler değildirler. Fakat kanun ve düzenin güçlü kurumsal temellerine ihtiyacı vardır. Emperyal bir Amerika'nın özgün rolü ise bu kurumların eksik olduğu yerlerde, eğer gerekliyse -Almanya ve Japonya'da olduğu

Barış"ta önerdiği, "misafirperverlik hakkı"nı tekrardan hatırlamamız gerekiyor, fakat bir konuksever güler yüzü beklememek lazımdır, tam tersi daha çok elinde silahla insanları buyur eden bir konukseverlik olacaktır bu. Her bir dostane tavsiye, yabancı yardım paketi, bütün yönetimsel güvenlik uygulamaları, önleyici işgaller fırsatların yayılması yönergelerince koordine edilir. Not etmeliyiz ki "fırsat" mefhumu ideolojik sözlüğe temel bir katkıdır. (2010'daki NSS'de otuz dört defa geçmektedir.) Kısmen "demokrasi" kavramından daha güncel ve "adalet" kavramından daha az pahalı duran "fırsat" mefhumu o kadar saf, o kadar soyut ve o kadar içi boş ki, hiç kimse onun emirlerinden azade olamaz. Aynı şekilde fırsatlar kavramı, saf ve olumlu, eski ve modası geçmiş olan ortadan kalktığında çiçek veren bir cömertlik ve yaratıcılığın bileşiminden doğan bir şeymiş gibi kullanılır. Zamanın yansıması göstermektedir ki fırsat mefhumu aracılığıyla dünya dalından koparılmaya "hazır" hale gelmiş görünmektedir. Her ne kadar, özünde göreceli olarak ekonomik bir kavram olarak gözükse de, düzenlemeden ve sınırlamadan yoksunluğu ifade eder şekilde, her türden savaş çeşidinin, ne anlama gelirse gelsin, "fırsat" adına yapılacağı olası görünmektedir.

Her iki metin boyunca da, her küreselleşmeci veya evrenselci emareye vatanseverliğin sert tokadıyla cevap verilir. Bu ikilik sabit bir nakarat haline gelir. 2002'deki NSS, ABD'nin temsil ettiği "ulusal başarı için tek sürdürülebilir model olan: özgürlük, demokrasi ve serbest girişim" üzerine temellenen "ayırt edici bir Amerikan enternasyonalizm" çağrısında bulunmaktadır. 2010 NSS'i aynı kelimeleri kullanmaz fakat sonuç kutsamasında aynı

gibi- askeri güçle birlikte tesisini sağlamaktır. 2001'de yazarken Ferguson ABD'nin kendi emperyal sorumluluklarını yükseltmemesi gerektiğinden emindi. Acı bir şekilde sonlandırırken şöyle diyordu: "Muhtemelen yirmi birinci yüzyılın yüzleştiği en büyük hayal kırıklığı budur: bir devletin liderleri ekonomik kaynakları kullanarak dünyayı daha iyi bir yer yapma coşkusundan uzaktır." Daha sonraki bir bölümde göreceğimiz üzere, bu retorik Bono'nun kalkınma yardımları yararına ikna edici konuşmalarıyla oldukça benzerdir. Niall Ferguson, *The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World, 1700–2000* (New York: Basic Books, 2001), s. 418.

mesajı iletir; "bizim kurucu belgelerimiz" ve "bizi bir araya getiren inanç", "Amerikan liderliğini dünyada yineleyecek" olan hakikatin kaynağıdır. İmzanın tezatlığı buradadır: bütün insanlar bizim ideallerimizi paylaşırlar, fakat hiç kimse bizimle karşılaştırılamaz ve kimse bizi yargılayamaz. Bu tezat özellikle, bu belgelerin neden olduğu yeni döneme ait çığır açan değişikliklerin şafağında daha keskin hâle gelir: bir yandan, ABD, tamamen şebekeleşmiş/yayılmış bir "piyasa-devlet" paradigmasına doğru hareket etmek isterken fakat garip bir şekilde bu gücü kullanabilmeye sadece kendisin muktedir olmasını da arzulumaktadır. İdeal olarak, ABD piyasanın kendi karmaşıklığının üstünde bir yerlerde durur: eşit olmayanlar arasında daima birinci konumda. Burada bir çeşit kavramsal hata veya sansürsüz rüya gibi görünen şey, aslında en son süper gücün odaksal kötü vaziyetini göz önüne serebilir. Dünya piyasalarının koruyucusu vasfı ve onun askeri üstünlüğü vasıtasıyla kazançlı konumunu muhafaza edip edemeyeceği belirsizdir. Dünyanın geri kalanı için bu belirsizlik hali, ABD üstünlüğünün ne kadar arzulanır, ikna edici veya gerekli olduğunun hayal edilmesi anlamına gelir.

Bu çelişkinin birkaç retorik dönüşle çözülebileceğinden şüphe etmeye başlarsak, NSS'nin bu iki türü de gözümüze daha az ilkelerin özlü bir ifadesi ve daha çok karışık dalavere dolapları gibi görünmeye başlayacaktır: bir tarafta boş bir desteğin ağza alınması, diğer tarafta çelik gibi bir iradenin ortay konması, başka bir paragrafta kaçamak bir örtmeceye sığınılması ve bir sonrakinde ciddi tehditlerin üstü kapalı biçimde ima edilmesi. Böylesi koşullarda, Amerikan erdemlerinin reklamı ve emperyalizm emirlerinin mevzu bahsi arasındaki satırlar daha bulanık hâle gelirler. Nihai olarak bu metinler basit bir ideolojik fonksiyon icra ederler: ABD'nin ikiyüzlülük, tutarsızlık, adaletsizlik veya gaddarlığa dayanan politikalarının bütün eleştirilerini fuzuli hale getirirler. Diyalog ve hesap verebilirlik üzerine olan kamu çevresine ait bu tarz eleştiriler, küresel üstünlük, evrensel değerler ve güç imtiyazları üzerine olan milenyum söylemlerince herkesten önce ele geçirilmiştir.

Michael Hardt ve Antonio Negri, *Çokluk* adlı kitaplarında şunu öne sürmektedirler; "şiddet, bugün en etkin şekilde, her hangi bir a priori (deneyden önce) çerçeve, ahlaki veya yasal yoldan değil, sadece sonuçlar üzerine temellenen bir a posteriori aracılığıyla meşrulaştırılabilir."[23] Bu böyle sürdüğü sürece doğru gözükebilir, fakat bir sonraki adımı atmak ve şöyle demek gereklidir; bütün bir şiddet meşrulaştırması sorunsalı, politik ve yasal kurumların sembolik alanlarından ziyade medya stratejilerinin hayali diyarlarına aittir.

Kendi tutarsızlıkları ve aleni ikiyüzlülüklerinde, her iki belge de aslında onlara karşı duran her şeyin hayali izlerini aramaktadır. Fakat müzakere piyesi veya hatta muhalefet ihtimali asla tanınmaz. Her NSS'in hakikat tanesi kendi arzu ettiği düşünme ve hayali söylemleri içerir. "Var olduğu haliyle dünya" ve "arzuladığımız dünya" arasındaki gerçek uçurum arasında gidip gelen bu söylemler, kendisini bağlayacak herhangi bir vaatte bulunmayı reddeder ve her konuyla ilgili karar verme hakkını kendisinde mahfuz kılar. Aksi halde, bu kendi otoritesinin sorgulanmasını gündeme getirebilir. Aslında Amerikan devleti, kendi otoritesini bu şekilde ambalajlayarak, etkin bir şekilde bunları öteler ve kendisini politik ve yasal itirazlardan geri çeker. Egemenliğin en yüksek şekli tamamen, yalanın içerisinde var olabilme kabiliyeti ve gerektiği yerde kaba kuvvete başvurarak gerçekliğe boyun eğdirme haline gelecektir.

Geri kalanlarımız, şeyleri bu hâkim doruklardan görmeyi başaramayız; akşam haberlerinde veya serbest kürsü sayfalarında böyle yapmaya davet edilsek bile, bunu kesinkes reddetmeliyiz. Kamu kesiminin stratejik mobilizasyonuyla yüz yüze gelindiğinde, bütün mekanizmayı işler tutmak için ne kadar az izin gerektiğini keşfetme yolunda olacağızdır. Sonu gelmeyen savaş halinin kaçınılmaz bir kader olarak görülmesi, serbest piyasa görüşünün ilahi takdir olarak görünmesinden daha farklı bir

23 Michael Hardt and Antonio Negri, *Multitude* (New York: Penguin Press, 2004), s. 30 [*Çokluk* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004, çev. Barış Yıldırım].

şey değildir. Savaş ve ticaretin bileşiminin ebedi birlikteliğince düzenlenen piyasa-devletin dünya resmi, ancak komutanların, merkez bankacılarının ve TV bilginlerinin bakış açısından güvenilir hâle gelir. Onun "özgürlükleri" güvenli bir şekilde en fazla, çok zenginlere, yürütücülerine ve sözcülerine aittir. Bu tarihsel zamanın içinde kaybolan diğer herkes için, sonu gelmeyen savaş, günlük tehdit altında çalışmak, hiçbir muzaffer amaç olmadan emeği yerine getirmek, ve her gün "yok edilme veya şansı yaver gitmek" arasında günü sonlandırmak gibi bir durum olacaktır belki de.[24] Bunun gibi belirsiz günlerde, şansın yaver gitmesine bel bağlamak daha da zorlaştığında, hiç kimse kendilerini yok etmekle tehdit edip bunu huzur olarak adlandıranlara kalben ve manen bağlanmak zorunda değildir.

Mevcut koşullar altında nereye yöneleceğini bilmek zorlaşır. Mevcut borçluluk düzeni, herkesi (veya neredeyse herkesi) bir zaman sonra kendilerine geri dönecek olan şiddet sistemine ödeme yapmak üzere tasarlanmıştır. Böylesi bir saldırıyı tersine çevirmek veya yönünü değiştirmek veya ondan kurtulmak nasıl mümkün olacaktır? Bu bahsi, büyük Alman yazar, film yapımcısı ve teorist Alexander Kluge'nin, "Air Raid on Halberstadt, April 8, 1945" (Halberstadt'a Hava Saldırısı, 8 Nisan 1945) başlıklı çok parçalı metninden bir hikâyeyle veya aslında iki hikâyeyle bitirelim.[25] Her iki hikâye de, diğer pek çoğunun tam ortasında sıralanmıştır, hepsi çok özel ve çok ölümcül bir an boyunca tezahür eden insan davranışlarıyla ilgilenmektedir. "Aşağıdan Strateji" adlı ilk hikâye, bombalama başladığında üç çocuğuyla birlikte soluğu bodrum katında alan Gerda Baethe adlı okul öğretmeninin hareketlerini ve düşüncelerini tanımlamaktadır. Ne yapabilirdi? Etrafına bakındı ve patlamaların ne kadar yakında gerçekleştiğini tahmin etmeye ve onların olduğu tarafa gelip gelmediğini anlamaya çalıştı; yakınlardaki evlerin sağlamlığını değerlendirmeye, çocukları avludan ne kadar hızlı

24 Oskar Negt and Alexander Kluge, *Geschichte und Eigensinn, Band II Der unterschätzte Mensch* (Frankfurt am Main: Zweitausendeins, 2002), s. 820.

25 Alexander Kluge, Chronik der Gefühle, Band II (Suhrkamp, 2004), ss. 43–66.

koşturarak geçirebileceğine karar vermeyi denedi. Fakat bunların hiçbirisi yeterli değildi; bu sadece onun göremeyeceği veya tahmin edemeyeceği bir düşmanın taktiksel atlatmasıydı. Aslında, stratejik olarak düşünmeye çalışıyordu, bütün bir kasabayı kafasında canlandırmaya ve nerelerde yangının çoktan kaçış yollarını kapadığını öngörmeye çalıştı. Bombacıları zekâsı ile alt etmeyi deniyordu. Fakat Kluge'nin işaret ettiği gibi, artık çok geçti. Bombacılara karşı etkin bir strateji geliştirebilme şansı o sabah veya hatta bir gece öncesinde bile yoktu, veya 1939, hatta 1933'te bile...fakat 1918'de bir önceki savaşın sonunda, diğer binlerce öğretmene katılarak, Nazilerin yükselişini durdurabilecek kalıcı toplumsal ilişkiler inşa etmek için organize olması ve "zoru" öğretmesi gerekiyordu. Fakat Gerda Kasım 1916'in dersini Nisan 1945'te öğrendi: *Bir Zamanlar, Tarihi Geriye Döndürmek Mümkündü.*

Diğer hikâyenin başlığı "Yukarıdan Strateji"dir. Bu da vaziyetin diğer tarafını belgelemektedir: en nihayetinde bombacılar hiçlikten gelmediler. Uzun-dönemli endüstriyel planlama, teknik araştırma yoğun ve kapsamlı işbirliği iş gücü ilişkileri olmak zorundaydı ki bu sayede bu büyük çapta ve ölümcül hedefler yükseklerde muazzam hızlarda gidebilsin ve bir stratejik planın etkin araçları millerce uzakta geliştirilebilsin. Kluge tam bir sicil kaydı sunar: farklı türde bombaların grafikleri ("ürünler" olarak isimlendirilmiş), fotoğraflar, yetkili mercilerden raporlar ve uçak dizilimlerine dair şemalar; bunların hepsi de yıllar sonra Alman bir muhabir ile bir Amerikan topçusu arasındaki bir röportaj ile tamamlanmıştır. Muhabir bir hava saldırısının işleyişini öğrenmek ister: Kahvaltıda ne yerdiniz, emirler nasıl verilirdi, kokpitteki insanlar görevlerini nasıl anlarlardı? Amerikalı oldukça dostanedir: onların yapacakları bir işleri vardı ve onlar da yaptılar. Bu rutin bir işti, hatta dışarıdan bakmalarına bile gerek yoktu. Muhabir meraklanır: Saldırıdan kopmanızın herhangi bir yolu var mıydı? Şehrin insanları saldırıyı durdurmak için herhangi bir şey yapabilirler miydi? Beyaz bir bayrak sallamak gibi mesela? Hayır, hayır, hayır. Birincil hedefler,

ikincil hedefler ve tesadüfi hedefler halihazırda çoktan İngiltere'deki bombardıman komutanlığınca hazırlanmıştı. Uçaklar geri merkeze dönmeden önce bombalar bırakılmalıydılar—tek mesele ne zaman ve nereye olacağıydı.

Hiç şüphesiz, bodrum katındaki öğretmen, modernitenin tipik tecrübelerinden birisine örnek teşkil etmektedir. 11 Eylül'de, ABD'deki bazı insanlar, hâlâ böyle hissedebilmenin mümkün olduğunu öğrendiklerinde şaşkına dönmüşlerdi. Birkaç saat için, hava korsanları gökyüzündeki savunma noktasını ele geçirdiler; onlar öldükten sonra sadece, ABD askeri güçleri ve TV kanalları tarafından geri alınabildi. Fakat büyük güçlerin vatandaşlarının, aşağıdaki savunma noktasında fazla sıkışmış gibi hissetmelerine gerek yoktu. Medyanın dünya-resmi, gökyüzündeki savunma noktasına eşlik eden bütün ilkel korkulara ruhani bileşenleri sunmak üzerine tasarlanmıştı. Öyle bir imtiyaz bahşedilmişti ki, bunun üzerinden hareket edebileceğimiz tam olarak hiçbir pratik yol yoktu. Eğer bu düzenlemeleri kabul edersek, çok uzun süreyle hayali hücrelere kapatılmış gibi hissetmemize asla gerek olmayacaktı; tehdit altında olma hissi çabucak yerini silahlara sarılmaya bırakacaktı ve seyirciler bir kez daha savaş odasının vızıltısını hissedebileceklerdi. Sefil korkudan kanlı gaddarlığa giden en kestirme yol. 11 Eylül'den sonra, bu kayma yaklaşık iki gün aldı, haber kanalları edilgen vatanseverlik gösterilerinden intikam alma ve saldırgan bir tutum almaya yönelik çağrılara çabucak geçiş yaptılar. Afganistan'daki savaş artık yeni yönetim altındadır, fakat hâlâ vızıltısı sürmekte.

Talk show programları, süregitmekte olan terörü tartışmak için uzmanların katıldığı oturumlar yapmaya başladıklarında fikirlerdeki, gerçek anlamdaki tek farklılık bombalamanın ne zaman ve nereye yapılacağıyla ilgiliydi. Sık sık reklamlarla üzerine tuz biber ekilen bu keyifli gevezelikler, bombalamanın bir sonraki hedefini belirleyenin aslında bu tarz geyikler olduğunu unutursak çok alakasız görünebilir. (Haziran 2009'daki yayın araçlarından rasgele alınan bir örnek: Fareed Zakaria, CNN'de Afgan Dışişleri Bakanına şu soruyu sormuştur: "Şu an yanlış

insanları mı öldürüyoruz?" Nasıl bir konuşmada bu soru kabul edilebilir bir sorudur? Böylesi gelişigüzel zalim bir dili sadece dinlemek bile bir savaş suçu hissi veriyor.)

Ekonomik krizle ilgili de tamamen aynı şey geçerlidir: yukarıdaki savunma noktası, refah ve fakirlik olanakları için milyarları telaffuz eden piyasa büyücüleri ve veciz bankacıların kullanımına sunulmuştur. Her sözümona tartışma, yapısal ayarlamalara veya ahlaki yardımların hikmetini ilgilendirip ilgilendirmediğine bakılmaksızın, bir emperyal güç ve mevki oluşturma ve ekonomik üstünlüğü ve onun gelirlerini koruma ihtiyacı etrafında dönmektedir. Ana medyanın, istisnasız bu tarz stratejik uzman görüşüne tamamen teslim edilmesinin ispatıdır: Televizyonu açtığımız andan itibaren bizleri suç-ortağı olmaya davet ederler ve onlara "yukarıdan" gelmiş muamelesi yapacağımıza güvendikleri sürece de, haberleri destekleyecek kabul edilebilir fikirleri toplayacaklardır. Günlük medya, stratejik düşüncenin herkesin hareketlerini ve retoriğini yönlendirmesi gerektiği üzerinden beslenmektedir: ne kadar uzak ve güçsüz hissedersen hisset, artık sen de yukarıdaki son savunma noktasında görev alabilirsin. Medya uyduları, son model ateş gücü ve bütün ticaret araçlarıyla sen de kendini bu çarkıfeleğe bırakabilirsin. Kamusal alan, küreselleşmiş piyasalar için sürekli barış demek olan, sonu gelmez bir savaşa programlanmıştır.

Acilen ve hararetle, bütün aksi görünüşlere rağmen, en iyisini umut etmeliyiz, hâlâ Kluge'nin hikâyesindeki okul öğretmeninden öğreneceğimiz şeyler var. Tabii ki, bir bodrum katında sıkışmış olduğumuzu hayal etmemize gerek yok, zaten hâlihazırda kavrayışımızın ötesinde güçlerin saldırısı altındayız. Bu yüzden dersimizi daha erken bir andan başlatmamız daha makul görünüyor; öğretmenin etrafında neler olup bittiğini merak etmeye ve bunun için neler yapabileceğini sormaya başladığı andan ve bombalamanın henüz başlamadığı, bu yüzden hâlâ bu felaketi engellemek için organize olmaya gücünün yettiği andan başlatabiliriz. Kısacası hâlâ hikâyenin sonunu hayal edebildiğimiz zamandan.



Bono ve Bush Beyaz Saray'da, 14 Mart 2002

4
BONO'YA MEKTUP

Bilmelisin ki bu mektup gerçekte seni hedeflemiyor. Küresel fakirlik politikasında gösterinin rolü üzerine bir sav geliştirmeyi istiyorum ve benim söylemek zorunda olduklarımdan en az ikna olması gereken insanın sen olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden, bu mektup gerçekte sana değil, bir insana değil, fakat O'na, o kişiliğe, Bono olarak bilinen o medya imgesinedir. Bu görkemli ve her yerde birden bulunan imge, küresel fakirliğin kamu yüzü haline gelmiş durumda ve elbette bu bir sorun teşkil etmektedir.

Bu mektup repliğini Jean-Luc Godard ve Jean-Pierre Gorin'in 1972 yapımlı *Letter to Jane* (*Jane'e mektup*) adlı filminden almaktadır. Jane Fonda'ya ithaf edilen film, görüntüler ve seslerle oluşan sinematik bir mektup gibidir. Godard ve Gorin ile birlikte *Tout va bien* (*Her şey yolunda*) adlı bir film yaptıktan kısa bir süre sonra Fonda Kuzey Vietnam'a gitmişti. Burada bombalanmış köylere oldukça reklamı yapılan bir tura rehberlik etti. Godard ve Gorin de sinematik mektuplarını, Fonda'nın Vietnam turuna dair medyada yer alan haberlere bir cevap olarak

göndermişlerdir. Filmin çoğunluğunda sadece tekbir görüntü görürüz; Fonda'nın Vietnam'da çekilmiş bir magazin fotoğrafı. Bir yandan da Godard ve Gorin'in görüntüye dair enine boyuna konuştuklarını, onun detaylarını incelediklerini ve bunun muhtemel kullanımlarına dair sorgulamalarını duyarız. Fonda'nın kendi magazinsel ününü, o sıralarda ABD askeri gücü tarafından ağır bir saldırı altındaki Kuzey Vietnamlıların yararına kullanma şeklini araştırmayı istemektedirler. Her ne kadar Godard ve Gorin, Fonda'nın Vietnamlı insanlara yardım etme arzusunu takdirle karşılasalar da, onlara göre bu dayanışma jesti yetersiz ve çelişkilidir. Onu duruşu ve hareketleri üzerinden eleştirdikten sonra, ondan cevap vermesini istemişlerdir. Bildiğim kadarıyla, Fonda bu mektuba hiç cevap vermedi, ne kelimelerle ne de görüntülerle. Ancak, yakın zamanlarda, bu ziyareti ile ilgili oluşturulan reklam amaçlı tanıtımlar için "düşüncesiz" davrandığı için bol bol özür dilemiştir. Görüntülerin gücünü kavramış birisi olarak Fonda, bundan daha fazlasını bilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Geçmiş örneklere karşı olunsa da, ünlü politiği açık bir şekilde gerilemiş durumdadır. 1972'de, Jane Fonda, B-52 uçakları köylere ve kasabalara bombalarını bıraktıklarında neler olduğunu kendisi gidip yerinde görmek istemiştir. 1985'de, rock yıldızlarından oluşan bir topluluk (Bob Geldof'un organize ettiği ve içlerinde Bono'nun da bulunduğu), Etiyopya'daki açlık çeken insanlara para toplamak için *Live Aid* adıyla iki devasa konser düzenlemişlerdir. Para acil ihtiyaçları almak için kullanılmıştır, yine de basın raporları göstermiştir ki bu çaba, Afrika Boynuzu çevresindeki yerel çatışmalar ve hatta süper güçlerin dalavereleri yüzünden hedefinden saptırılmıştır. 2005'de, başka bir rock yıldız topluluğu (Geldof ve Bono'nun liderliğinde), *Live8* adıyla bir dizi konser gerçekleştirmişlerdir. Burada hedefin ne olduğu aşikârdır: bu etkinlik, Gleneagles, İskoçya'daki G8 liderler zirvesinde önerilen kalkınma ajandasını desteklemeli ve halka tanıtımını yapmalıydı. Bu tarihin her devrinde, siyasi mutabakat çağrısı daha az eleştirel, daha az elle tutulur

ve taahhütleri daha az yerine getirilen bir hâle gelmektedir. Bu evrimin mantığı -ki bu süreç boyunca her türlü muhalefet, uzlaşmazlık ve olumsuzluk izi kaybolmaktadır- resmi politikaların pop-kültürel bir ifadesinden çok da farklı olmayan uslu bir "aktivizme" öncülük etmektedir.

Bono elbette, küresel rock yıldızlarını yaratan ekonomik ve ideolojik makinenin, küresel fakirliği yaratan ve sürdüren devasa makineden ayrılamayacağını biliyordu. Pragmatik kurallarca yönlendirilen bir iş adamı gibi görülmektense, yüce idealleri gerçekleştirmeye çalışan bir iyi-niyet elçisi olarak görünmek istediğini söylemiştir. Hiçbir ödülü, madalyayı ve şövalyelik ünvanını reddetmemiştir; uzmanlar ve siyasetçiler tarafından kendisine yapılan övgü ve payelerin boş jestlere ait olduğunu ve onun vasıtasıyla sistemin bekçilerinin böylesi bir vicdana sahip oldukları için kendilerini tebrik ettiklerinin farkında değilmiş gibi görünmektedir. Bu sistem içerisinde Bono oldukça başarılı olmuştur: başkanlara, bakanlara ve şirket liderlerine ulaşabileceği sıradışı bir konum kazanmıştır; zirve toplantılarına ve özel topluluklara katılmıştır; ve kendisine uzmanlık ve tanıtım sağlayacak bir destekçi ağı oluşturmuştur. Kendi süperstar kişiliğinin dünya liderlerini küresel fakirlik sorununa yöneltebileceğine inanmakta ve mücadelesini bir isyan ve haçlı seferi olarak yansıtmaktadır. Fakat, bu sistem içerisinde daha fazla başarılı oldukça, siyasi ajandasının aslında onlarınkiyle bir olduğu ve onun siyaset yapma şeklinin, temsil iddiasında bulunduğu herkese eşitsizlik getirdiği daha açık hâle gelmektedir. Vaatlerin, gecikmelerin, hayal kırıklıklarının ve tavizlerin dönme dolabına katılarak Bono -bütün bu kepaze gösteriye- kendi rolünü hatta kendi rolünden de fazlasını oynumakta, ve bir anlamda fakirliğin nedeni olan küresel sisteme dair gerçek bir değişimi engellemektedir.

Politika, strateji ve ahlak konusunda tartışmak yerine -bütün bunları politika yapıcılarına, stratejistlere ve ahlak kuramcılarına bırakalım- biz tam olarak *Bono'nun ne işlev gördüğünü* inceleyelim. Her şeyden önce, politika sahnesinde faaliyette

bulunmak için, şov dünyasındaki ününü resmi bağlantıların ve haber medyasının dikkatini çekmek için değerlendirmeliydi. Rock yıldızı kişiliği olarak "Bono", çok farklı geniş bir alanda işlev görebilme yetisine sahip yaşayan bir marka haline gelmiştir. Açıkçası, bu kamu imgesinin gücü bir tek kişiye ait değildir, ve cazibe veya yetenek gibi kişisel özelliklerle çok az ilgisi vardır. "Bono" imajı aslına bakılırsa, birçok insan tarafından, uzun zamanda özenle inşa edilmiş, bağış toplama, sponsorluk ve lobi faaliyetleri, CD ve iPod satışları gibi bir dizi pratik amaca hizmet etmesi için üzerinde özenle işçilik yapılmış, çok büyük bir yapımdır. Diğer yandan etten kemikten oluşan Bono'nun kendi imajını yaymak, güçlendirmek, etkinleştirmek ve sahnelemek konularında uzman olması gereklidir; bu onun sunması gereken özel yetenek ve uzmanlık alanı olmalıdır; kendi yetkinliğinin yegâne kaynağıdır. Herkes bunun üstesinden gelemez. Kendisini görünür kılmak ile az bulunur yapmak arasında kurnazca bir denge tutturmalıdır; hayatın çok üstünde ama samimiyetle ayakları yere de basan bir figür. Onun rolü, kendi popülerlik aurasını -piyasa değerini yani- güncel ürünlere, hedeflere ve gündemlere bağlayarak bu imajı doğru şekilde yaşatmaktır.

Bono'nun ve George W. Bush'un fotoğrafına bir göz atın. Fotoğraf AP fotoğrafçısı Ron Edmonds tarafından 14 Mart 2002'de çekilmiş ve gazeteler, dergiler ve internet aracığıyla çabucak dünyaya yayılmıştır. Altyazıya göre, Bono ve Başkan Bush, Inter-American Development Bank'taki bir toplantıdan sonra Beyaz Saray'ın çimenliklerinde yürüyorlar. Peki, bu görüntü bize ne anlatır?

İlk olarak, iki ayrı el hareketi ve bakış var. Bono sağ elini kaldırmış, bir zafer işareti veriyor. Bu hareketin tam olarak ne anlam ifade ettiği ilk bakışta açık değil, özellikle de Beyaz Saray'ın çimenliklerinde boy gösteren ilk insan kendisi olmadığı için. Vietnamlılara karşı zaferin işareti olabilir mi, Nixon gibi mesela? Sovyetlere karşı kazanılan zaferin işareti de olabilir, Reagan gibi? Veya bunun bir barış işareti olması mı gerekiyor?

Eğer böyleyse, bu barış tam olarak kimin içindir? Muhtemelen barış için bir zafer işaretini veriyordur veya zaferle gelen barışın veya tamamen başka bir şeyin? Aynı anda, Bush da avuçlarını yukarı bakar şekilde sağ kolunu kaldırmış vaziyette. Dostça bir el sallama olabilir bu, fakat otoriter bir selamlama da olabilir. Bu birbirine zıt el hareketleri, arkadaşları selamlama ve emirler vermenin genellikle aynı şey olduğu Beyaz Saray çimenliklerinde oldukça yaygındır. Bono doğrudan kameraya bakmaktadır. Ağzı kapalı ve bütün yüzü sakin ve sanki görüntü için hazır hâle getirilmiştir. Diğer yandan Bush, yavaşça dönüp gitmekte, başka bir yerlere bakmakta ve ağzı da sanki gülmeye çalışırmış gibi açık durmaktadır. Görünüşe göre, Bono gülümsemeyi göze alamayacağına karar vermiş gibi duruyor. Kasılmış ve ciddi · Bush'un ise baştan savma ve kafası karışmış bir ifadesi var. Kıyafetleri ise tam tersi bir hikâye anlatıyor: Bush'un takım elbisesi düğmelenmiş ve bir kravat takıyor; Bono'nun ceketi ise ilikli değil ve altında pantolonun içine sokulmamış bir gömlek görünüyor. Bono gevşek ve dağınık görünüyor, kamera için duraklamış gibi, Bush ise yürümeye devam ediyor, ağır ağır ilerliyor veya dönmek üzereymiş gibi. Bono, çok iyi pratik edilmiş bir şekilde kararlı ve hatta bir kahraman edasıyla poz verirken, Bush ise gergin, mesafeli ve ilgisiz gibi görünüyor.

Fotoğraf her ikisi için de hesaplanmış bir risk anlamına gelmektedir. Bunun gibi bir görüntü planlanmış bir eylem, umumi bir ifade ve hatta muhtemelen bir çeşit vaat ifadesidir. Şu kadar ki, her ikisinin de gündemleri farklı olduğundan dolayı -biraz sonra açıklayacağımız bir varsayım- bu fotoğrafın varlığı ve yayılmasının bu ajandalara farklı ve eşitsiz bir şekilde hizmet edeceği açık olmalıdır. Birisine mesela kısa dönemde çıkar sağlayan diğerine uzun dönemde fayda sağlayabilir ve hangisinin daha uzun olan oyunu oynadığını söylemek de oldukça güçtür. Yani her ne kadar her ikisi de eşit bir şekilde fotoğrafta görünür olsalar da, gerçekte onlar aynı şekilde yer almamaktadırlar.

İyi eğitimli, kuşkucu bir göz için, bu fotoğrafı deşifre etmeye gerek yoktur, çünkü şüphe tam da aleni bir şekilde içindedir.

Bu görüntü, basit olarak bir tür anlaşmanın vuku bulduğunu afişe etmez sadece: görüntünün kendisi aslında anlaşmanın özüdür.[1] Buradaki tek soru; bunun iyi bir anlaşma mı olduğu ve eğer öyleyse kimin için iyi olduğudur.

İnsanların ne söyleyeceğini tahmin etmek zor değildir: Bono ve Bush'un her ikisi de düz bir şekilde birbirlerini kullanmaktadırlar. Bono, Afrika'ya borç yardımı ve AIDS için fon ayırması yönünde kendi şöhretini kullanarak Bush'a baskı yapmaktadır. Bush ise Bono'yu, bir şekilde popüler olanla temasının kopmadığını ve Bono'nun desteklediği fikirlere iyi kötü bir şekilde sempati duyduğunu göstermek için kullanmaktadır. Devletin görkemli gücünün pop yıldızının şatafatı ile böylesine serbestçe iç içe geçmesine hiç kimse şaşırmayacaktır. Hiç kimsenin bu iki adamın küresel fakirlik sorunu üzerine çok ciddi bir konuşma yaptıklarına inanması gerekmez. Aslında herkes, her birinin diğeriyle kamuoyunda birlikte görünmek için geçerli iyi bir nedeni olduğunu varsayar. Bono açısından bu fotoğraf ileride başkana sözlerini hatırlatmak için kullanılabilecek bir şantaj aracı olabilir. Bush açısından ise, birisi onu fakirliğe karşı duyarsız kaldığı için eleştirdiğinde mazeret olarak çıkartılıp kullanılabilecek bir şey olacaktır. Bono taraftarları, bunu yönetimden koparttıkları bir çeşit taahhüt olarak görebilirler, diğer yandan Bush taraftarları da bunu başkanlarının muhafazakârlığının gerçekten de şefkatli olduğuna bir delil olarak görebilirler. Yine de tersinden bir okuma aynı oranda mantıklıdır: Bono kendi gündemini dayatmak için orada değildir, aksine Bush'unkini desteklemek

1 New York Times Sunday Magazine'de Bono üzerine bir kapak hikâyesinde James Traub, bu fotoğraf fırsatına Condoleezza Rice'ın aracılık ettiğini bildirmiştir. Bush'un arkasında durmasına karşılık olarak Bono, Bush'un yeni bir AIDS fonunu açıklamasını talep etmiştir. Olaydan bir gün önce, böyle bir duyuru olmayacağını öğrenmiştir, fakat Bono, Bush'u daha sonra ikna edebileceğini umut ederek yoluna devam etmiştir. Göreceğimiz gibi, bu davranış kalıbı sonraki yıllarda da devam edecektir. (James Traub, "The Statesman," New York Times Sunday Magazine, 18 Eylül, 2005, ss. 87–9.) Sol cenahtan saldırılar için: (George Monbiot, "Bards of the Powerful," Guardian, 21 Haziran, 2005; online erişim: monbiot.com) ve serbest ticaret inancı için: (Jagdish Bhagwati, "A noble effort to end poverty, Bono, but it is misdirected," Financial Times, 28 Şubat, 2006, s. 13).

için oradadır. Ve karşılık olarak da Bush, Bono'ya kendi sahip olduğu politikacılara, "dünya liderlerine", parlamenterlere ve muhtelif zengin insanlara ulaşabilmesi imkânını sağlayacaktır.

Bono anlaşmanın iyi tarafını aldığını düşünebilir. Onun bütün yapması gereken kameralar önünde gösteriş yapmaktı; Bush'un ise politik sermaye ve gerçek parayı bulması gerekiyordu. Bono'nun vazgeçmesi gereken tek şey kendi görsel sermayesiydi ve buna fazlasıyla sahiptir. Fakat anlaşma her iki tarafı da kesiştirmektedir. Bono'nun asi rock yıldız imajından vazgeçmesi gibi, Bush da devlet gücünün en sorgulanamaz biçiminin nasıl olup da gösterinin sürekli göz boyamasına dayandığını gösterir.

2002'deki bu olaya daha yakından bakalım. Bu anlaşmada Bono'nun oynadığı rol neydi? Borç yardımı için kampanya yapılırken, kimin tarafını tutuyordu? Paralarını geri almaya bakan alacaklıların tarafında mıydı? Dünya piyasasındaki konumlarını yükseltmeye bakan yüksek borçlu yönetimlerin tarafını mı tutuyordu? Ya da yoksa daha genel anlamıyla hayatlarını mahveden ekonomik koşullardan çıkmaya çalışan bütün borçlu insanlar adına mı konuşuyordu?

Bono'nun ABD siyasi lobisine ilk ayak bastığı 2000 yılında Kongre'den geçen "borç yardımı" tasarısı, yoksullara doğrudan yeni para yardımı yapılmasını onaylamıyordu. Aslında bu 435 milyon dolarlık onay, ABD yönetimine çift taraflı borçları için içsel bir tür hesap tutma ölçüsüydü. ABD büyük bir bütçe fazlası verdiği yılda geçmiş olan borç yardımı ölçüsü, ne cesur ne de cömertti. Unutulmamalı ki, "borç yardımı" alacaklıların külfetli ve muhtemelen ödenemeyecek borç miktarlarını devam ettirmelerine imkân veriyordu. Bundan iyi bir pay aldıkları sürece, borç verenlerin hoşuna gidecektir. Bankacılar ve tahvil sahipleri ödeme gününün asla gelmeyeceğini düşünüyorlardı. Borçları silen hükümetler, gelecek borç ve yardımlar için yeni koşullar oluşturma gerekliliklerini kullanabilirler. Görünüşte, borç yardımlarının insani faydaları gibi, her şey borçlu ülkelerin politik konumuna bağlıydı. Her ne kadar fakir ulusların finansal

bilanço tabloları borç hizmet yükümlülükleri düştüğünde muhakkak surette iyileşecek olsalar da, yoksul insanların hayat kalitesinde bunun gerçek etkisi çok az olacaktır.

İşte bu yüzden borç yardımı konusu, borçların imzalanma, zorlanma ve eşitsiz bir şekilde bütün topluma ve dünyaya dayatılması şekli, tarihsel ve politik soruların sorulmasını gerekli kılar. En azından şunu söylemek gerekir ki, borç anlaşmasını imzalayanlar ve borçluluk egemenliğinin gölgesinde yaşayan halk yığınları arasında her zaman bir eşitsizlik vardır. Çağdaş küresel ekonomide, borçluluk kör talihin veya kötü planlamanın tesadüfi bir ürünü olarak görülmemelidir. Gördüğümüz gibi, her yerde yukarıdan aşağı bir denetleme ve şebeke disiplini düzeni şeklinde çalışır. Kendinden önceki toplumsal uzlaşı ve politik özerklik biçimlerinin yerine geçmek üzere tasarlanmıştır. Bu düzen yerleştikçe de, toplumsal hayatın her bir veçhesi borç alacaklıların ve onların yerel uygulayıcılarının arzularına göre şekillenecek, işten eğitime, temiz sudan havaya kadar her şeye erişim karneye bağlanacak ve yerel ekonominin her bir bileşeni küresel piyasalardan gelecek bütün etkilere açık hâle gelecektir. Küresel güney boyunca, bu süreç on yıllardır devam etmektedir. Aslında, kölelik, kolonizasyon ve borçluluk arasındaki noktaları bağlamamıza göre, yüzyıllardır sürdüğü iddia edilebilir. Ve işte bu yüzden borçların tam olarak iptal edilmesi, borçlu insanların gerçek anlamda özgürlüğünü sağlaması gereklidir. Bu onlara sadece yerli ve yabancı borç verenlerin dayattıkları finansal yükümlülüklerden değil, aynı zamanda yönetici elitlerinin uyguladığı politik hâkimiyetten de özgürleşme izni verir. Ama yine de hiçbir zaman böyle işler gibi görünmez—neden peki?

ABD yardımları ile, gelişmekte olan dünya için neoliberal politika önerilerini bağlamaya yönelik yeni bir çaba olan Bush'un Inter-American Bank'daki konuşmasına geri dönmeliyiz. Mart 2002'deki konuşmasında Bush, yönetiminin Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne (Millenium Development Goals) bir cevap olarak Milenyum Meydan Okumaları Hesabı'nı

(Millenium Challenge Account) açıklamıştır. Bush, yardımların hem zengin hem de fakir ülkeler için geçerli olacak şekilde "hesap verebilirliği" içermesi gerektiğinde ısrar etmekteydi. Bu da şuna işaret ediyordu, var olan "şartlılık ilkesi" ibareleri hâlâ çok zayıftı ve gelecek yardımlar daha yakından denetlenmeli ve kapsamları daha daraltılmalıydı. Ve bu programın en yüksek amaçlara hizmet ettiğini ispat etmek için, gelişmekte olan ülkelere yardım etme çabasıyla teröre karşı küresel savaşı birleştirdi. Detaylara gelindiğinde de, gelecek üç yıla dair 5 milyar dolarlık bir yıllık artış önerdi. Bu bütçe miktarı da Bono'nun dikkatini anında çekmiş olsa gerek. Jeffrey Sachs'ın akıl hocalığının denetimi altında hazırlanan 2000'deki BM Milenyum Hedefleri, yabancı yardımlar için önemli artış ve fakir ulusların insani kalkınması için temel geliştirmeleri gerçekleştirme çağrısı yapmaktaydı. Yani, Bush'un Milenyum Meydan Okuması'nın ABD'nin hâlihazırda vaat ettiği sözlerden uzak olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir. Sachs'ın kendisinin de gösterdiği gibi, Bush'un 5 milyar dolarlık para yardımı sözü yerine getirilse dahi, bir yıllık GSMH'nın yüzde 0.05'inden düşük olacaktır. Hâlbuki BM hedefleri(BM üyelerince mutabakata varılan) zengin ülkelerin 2015 itibariyle yüzde 0.7'lik bir miktar vermesini öngörmüştü. Aslında, Sachs, Bush'un 2002'deki konuşmasını, fakir ülkelerin yüzleştikleri sorunların analizi ve bu sorunlara çözüm olarak önerdiği kıymetsiz toplamlar arasındaki "bağlantısızlık" nedeniyle şiddetle eleştirmektedir.[2] Bono'nun, Bush'un Milenyum Hedefleri'nin altını ciddi oranda oyduğunu fark ettiğini varsayabiliriz, fakat sahnedeyken veya Beyaz Saray'ın çimenliklerinde yürüyüp fotoğrafçılara poz verirken, bunu fark ettiğine dair herhangi bir emare göstermemektedir.

Bugün açıktır ki, Milenyum Meydan Okuma girişimi ABD yönetiminin fakir insanlara yardım etme vaadine dair azalan beklentilerin ötesinde fazla başarılı olamamıştır. Bu bağlamda, Bush yönetimi tarafından 2002'de hazırlanan, gelecekteki dört

2 Jeffrey Sachs, *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time* (New York: Penguin Press, 2005), s. 337.

yıla dair bir projeksiyon çizen zaman çizelgesini takip edebiliriz. İlk olarak, girişimin yeni bürokrasisini, Milenyum Meydan Okuma Şirketini (MMOŞ), oluşturmak iki yıldan fazla almıştır. MMOŞ tam finanse edilmiş hiçbir yere asla yakın olmadı; üç yıl için 10 milyar doların yerine, Kongre sadece 4.25 milyar doları onayladı. Bunun dışında MMO, aslına bakılırsa 1.6 milyar dolar değerinde projeyi onayladı ve toplamda bunun sadece 19.5 milyon dolarını dağıtmayı başarabildi.[3] Şu sayılara tekrardan bakın: 2002 Mart ayındaki halihazırda vaat edilen yetersiz toplamın, o günkü toplantıdan dört yıl sonra, beşte birinden az bir kısmı belli ülkeler için tahsis edilmişti, ve bunun da çok küçük bir kısmı (toplamın yüzde ikisi kadarı) gerçek anlamda bir yerlere gönderilmişti. Fakat, MMOŞ'nin kronik fon yetersizliği ve etkinsizliği, devlet temelli kalkınmayı reddetmesi ve resmi yardımlara karşı kaynaklarını kesme davranışı el ele gitmektedir. Bono'nun satış konuşmasında vurgulamayı sevdiği eşyaların (sıtma cibinlikleri ve köy kuyuları gibi),sağduyulu hayat kurtarma programları ile ilgisi pek azdır; para çoğunlukla altyapıyı (limanlar ve yollar gibi) ve tarımdaki, turizmdeki ve finanstaki özel sektör işletmelerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Aslında, MMOŞ, Heritage Foundation, Freedom House, Dünya Bankası vb.lerinin ürettikleri bir dizi göstergeyi kullanarak muhtemel alıcıları derecelendirmektedir. Bono'nun başından beri tanıtımı yaptığı anlaşmanın özü budur: yaşamları kurtarmak için yapılan bir acil yardım çağrısı serbest girişimi yaymak için uzatmalı bir kampanyaya dönüşmüştür.

Tersinden, aynı zaman diliminde 2006 Haziran'ı boyunca Irak savaşına ve yeniden yapılanmaya harcanan para miktarının düşünülmesi gereklidir: 251 milyar dolar. Aynı dönem boyunca yönetim o kadar zor bir zaman dilimi yaşıyordu ki, Milenyum

3 Michael A. Fletcher ve Paul Blustein, "With New Leader, Foreign Aid Program Is Taking Off ," Washington Post, 31 Ocak, 2006, s. 15. Ayrıca bkz. Celia W. Dugger, "U.S. Agency's Slow Pace Endangers Foreign Aid," New York Times, 7 Aralık, 2007, s. 1. Dugger'dan alıntıyla; "2007 sonuna kadar harcamalar sadece 155 milyona ulaşmıştır. Onaylanan miktar ise 4.8 milyar dolardır. Harcamalar ve anlaşmalar üzerine mevcut veriler için online olarak: mcc.gov.

Meydan Okumasına harcadığı, 4 milyar dolarlık miktarın neredeyse altmış katını Irak savaşına harcamıştı. Financial Times yazarlarından Martin Wolf'un belirttiği gibi, "savaşın en düşük asgari bütçe maliyeti, gelişmekte olan ülkelere dünyadaki net yıllık resmi kalkınma yardımının 10 katı kadardı."[4] (Kongrenin Irak Savaşı'na ayırdığı ödenek 2010 bahar ayıyla birlikte 748 milyar dolara ulaşacak; buna ilave olarak 53 milyar dolar yeniden yapılanma için ayrılmıştır.[5]) Dahası, bütçe tarafından hesaplanmayan savaş gazilerinin sağlık hizmetleri ve savaşta ölen Amerikalılar gibi maliyetler de vardır. 2008'de Joseph Stiglitz ve Linda Bilmes savaşın toplam ekonomik maliyetinin (hayatını kaybeden Iraklıların değerleri hesaplanmamıştır) 3 trilyon dolara kadar çıkacağını hesaplamaktadırlar.[6] ABD hükümeti çok istediği birşeyi ne kadara mal olacağını önemsemeden yapmak istediğinde bu kadar çok para harcayabiliyorsa, Afrika'yı ne kadar az önemsediğini hesaplayabiliriz. (Tabi ki aynı dersi finansal kriz içinde yapabiliriz: batan bankalar, sigorta şirketleri ve koruma fonları için milyarlar harcanırken, küresel bir krizden çok fazla etkilenecek olanları desteklemek için çok cüzi bir para ayrılmıştır).

Bush'un Afrika'daki AIDS politikasında da yem ve değnek manevraları hakimdir. Büyük törenlerle birlikte ilan edilen paralar ve miktarlar gerçekleştirilmez, ve hatta harcanan önemli fonlar çarpıcı bir şekilde çekişmeli gündemlere aktarılır. Yönetimin stratejisinde, bir yanda fakir ülkelerin ilaç üretimini ezmeyi amaçlayan büyük ilaç şirketlerinin yasal ve finansal desteğine, diğer yanda da önleyici tedbir olarak tek eşlilik ve cinsel ilişkiden sakınılmasına aşırı vurgu yapılması göze çarpmaktadır. Aslında eskiye nazaran daha fazla insan anti-retrovirüs ilaçlar almaktadır, çünkü ABD yönetimi büyük ilaç şirketleriyle bir

4 Martin Wolf, "America failed to calculate the enormous costs of war," Financial Times, 11 Ocak, 2006. Online erişim: ft .com.

5 Matthew Duss, Peter Juul, and Brian Katulis, "The Iraq War Ledger," 6 Mayıs, 2010, online erişim: americanprogress.org.

6 Joseph Stiglitz and Linda Bilmes, *The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict* (New York: W.W. Norton, 2008).

patent koruması anlaşması imzalamıştır. Elbette bu stratejinin de bir bedeli var. Pro-patent yaklaşımı sayesinde "kurtulan" insan sayısına karşılık olarak, eğer bu patent tehlikedeki ülkeler tarafından kırılsaydı kurtulacak olan insan sayısını hesaplamalı mıyız? Ve kamu sağlığına ahlaki yönden yürüttükleri kampanyaların verdiği zararın miktarını kim ölçebilir? Performans değerlendirme ölçütü "hiç olmamasından iyidir" sloganıyla başladığı sürece, her zaman şekilsel bir ilerleme olacaktır, aslındaysa gerçekte hiçbir şey gerçek manada değişmemiştir. Fakat Başkan Bush'un politikaları nedeniyle bugün "hayatta olan" insanların sayısını kutlamak,-Bono'nun ısrarla kaçındığı-eğer farklı öncelikler yaygın olsaydı ne kadar insanın daha hayatta kalacağını sormadan zordur. Veya başka bir şekilde ifade edecek olursak: Bir süper güç bir yerlerde kurtardığı hayatları boru çalarak ilan ediyorsa, gereken şey kesinlikle başka yerlerde aldığı hayatların sorulmasıdır.

Yem her zaman verilmeserilmese de, değnek her zaman vurulmuştur. Bush'un çıkarcı "hesap verebilirlik" retoriği, dış yardımlar hakkındaki tartışmaların esas noktasını oluşturmaktadır. Pratikte anlam ifade eden şey başarılı yönetimlerin Washington Mutabakatının bayraktarlığı altında dünyaya "özgürlüğü" yaydıkları iddialarınca değerlendirilebilir: yumuşak ve uysal olan ülkeler tam manasıyla demokratik olarak selamlanırlar, diğer yandan Washington'un emirlerini takip etmede inat edenler ise dışlanırlar. Bu, yardımın "mecburi liberalizasyonu" zorunlu kılıp kılmayacağı meselesi değildir, bu konu zaten çoktan güç zoruyla kurulmuştur. Liberalizasyonun zorlukları ve egemen önceliklerden vazgeçilmesi vuku bulduğunda, yardım ve yatırım daha serbestçe akacaktır; bu gerçekleşmediğinde ise, yardım daha küçük ve dar amaçlara bölünecektir. Bu düzene karşı her türlü meydan okuma -demokratik olarak seçilmiş Bolivya yönetiminin gaz endüstrisini millileştirmeye çalıştığı zamandaki gibi- sert uyarılar ve açık tehditlerle karşılanır. "Hesap verebilirlik", vidanın bir tur daha döndüğü "şartlılığın"ın ötesidir. Bu şu anlama gelir; bağışçıların daha sıkı inceleme yapması ve

alıcıların da baştan itaati. Bu yaklaşım, IMF kemer sıkma planlarının ektiklerini almakta, hatta onların başarısızlıklarını da kabul etmektedir. Borç yardımının ancak borç köleliğinin olağan etkilerini hâlihazırda hissettirdiği yerlere bahşedilebileceğini bekleyebiliriz: baştan aşağı sadeleştirilmiş ve yeniden yapılandırılmış bir ekonomi, zayıflatılmış bir devlet ve içi boşaltılmış bir sivil toplum. Böylesi çürümüş bir dünyada, "özgürlük" adı altında yeniden ambalajlanan yeni bir tür bağımlılık ilişkisi elbette yeşerecektir.

2002'ye geri dönecek olursak, Bush, "gelişmekte olan uluslara" dair planlarını, Monterrey Konferansı'nda ve daha açık bir şekilde de 2002 Eylül'ünde Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde tekrarladı. Bu belge, gördüğümüz kadarıyla, ABD'nin dünya üzerinde askeri ve ekonomik hegemonyasını arzuluyor, "ahlaki bir ilke" olarak serbest ticareti yüceltiyor ve herhangi bir tehdide karşı önleyici güç kullanılmasını meşrulaştırıyordu. Bütün bu yıllar boyunca, Bono'nun bütün bu parçaların bir araya nasıl getirildiğini düşünmek için oldukça fazla zamanı vardı. Şimdi veya sonrasında, yönetimin küresel stratejisinin herhangi bir parçasına gerçek manada aykırı bir tutum sergilediğini farz etmemiz için herhangi bir neden var mıdır? Bir fotoğraftan başka bir fotoğrafa, Bono ve Bush görüntüleri bizlere aynı hikâyeyi anlatmaya devam ediyor: yeni hâkim politikaların duyurusu, miktarlar üzerine kamu pazarlığı, eşi görülmemiş başarılar karşısında kutlamalar, bir dahaki sefer için daha çok para talebi. Bir "acil" durumun dehşetli çağrışımı nasıl sıkıntıyı asla gidermez ise, daha çok çalışmak gerektiğine dair mütevazı ve iyiniser müdafaalar da bunu yapamaz. Bu zıtlıkları birlikte kucaklayabilmek için, hayali planlar, heves kırıcı itaatler ve süregelen felaketler arasındaki kopmalara alışmamız beklenmektedir. Uzun soluklu bu iş için, her daim baskıyı sürdürerek, büyük problemlere karşı en küçük bir yardım ihtimali yaklaşımını benimseyerek kendimizi kuvvetlendirmemiz istenmektedir. Bu şekilde, küresel fakirliğe karşı sadece bir tek yolun (buna mesiyanik neoliberalizmi diyelim) olduğu fikrine

alışır hâle geliriz. Bu fikrin temel prensiplerinin tartışılmaz ve herkesçe kabul edildiği; ve tek gerçek tartışmanın Bono ve devletin farklı başları arasında vuku bulduğu vehmiyle büyürüz. Bu tarz konuşmaların (her zaman başka bir fotoğrafla anılan) dünyadaki fakirlerin görüntü olasılıklarını tükettiğini kabul etmemiz gerekir. Ve hatta, küresel güneydeki politik gelişmelere bakarak, Bono'nun sonu gelmez itici cazibesinin tek umut olmadığını görmek kolaylaşır; aslında onunkisi en iyi umudumuz değildir—ve bunun tam olarak bir umut bile olmadığını söyleyebiliriz.

2005 boyunca, Bono görüntüsü, özellikle Live8 ve Gleneagles G8 zirvesini çevreleyen medya saldırıları sayesinde, her yerde karşımıza çıkan yeni bir biçim aldı. Jamie Drummond'un yazdığı gibi "Live8 ve G8 zirvesi, en iyi tahminlerimize göre bu yıl sadece Amerika'da 2.7 milyardan fazla medya izlenimi elde etti."[7] Çarpıcı olan Drummond'un Live8 ve G8'ten aynı olay gibi bahsetmesidir. Bir "medya izleniminin" ne olduğunu bilmek zordur -kaldı ki 2.7 milyarın onlar için ne tür bir önemi olabilir- fakat sadece tek bir görsel olay üzerinden gidelim: Bono'nun 26 haziran tarihinde *Meet the Press* programındaki görünümü. Bono'nun yüzü ve sesi Dublin'den Washington'daki stüdyoya iletiliyordu, bu yüzden Tim Russert onunla "canlı" olarak röportaj yapabiliyordu. Biraz önce ise Russert, Donald Rumsfeld ile Irak savaşı hakkında röportaj yapmıştı.

Her ne kadar Bono Rumsfeld ile aynı stüdyoda olmasa da, aynı programı paylaşıyordu, birbirlerinden finansal hizmet şirketlerine dair sadece birkaç reklamla ayrılmışlardı, Boeing Aerospace ve tarım holdingi Archer Daniels Midland. Bütün bu görüntülerin güzel bir şekilde içiçe geçtiklerini görmek kolaydır. Televizyon her an, bazen şaşırtan, bazen de şaşırtıcı olmayan yeni bağlantı şekilleri oluşturur.

7 Jamie Drummond, DATA website. data.org/archives; erişim 12 Ocak, 2006. The DATA group (Afrikaya Borç Yardımı Ticareti) Bono'nun ONE grubuyla birleştiler.

Russert Bono'ya bir dizi soru sorar. Live8'le bağlantılı olarak, Bono ve Geldof'un, Bush ve Tony Blair'e Irak savaşına dair herhangi bir eleştiriden kaçınmak noktasında anlaşmaya vardıklarının doğru olup olmadığını sorar. Bono cevap verir, "Elbette. Bu da diğer bir savaş. Bu, terôre karşı olan savaştan çok daha kolay kazanılabilecek türde bir savaştır, ve biz başkanımıza ve diğerlerine, terôre karşı savaşlarında bol şans diliyoruz." Afrika için yardımın "hesap verilebilirliği" bağlamında da şunları söyler Russert'a:

> Afrika'nın yüzleştiği bir numaralı sorun yozlaşmadır. Ne afetler, ne de AIDS virüsü. Bu birincil konudur ve bundan kaçış yoktur. Başkan Bush'un Milenyum Meydan Okumasının en akıllıca tarafı budur. Bu, yeni demokrasileri başlatacak paradır. Bu para sadece yozlaşmayla mücadele eden ülkelere yardım akışını sağlamaktadır. En akıllıca yanı da budur. Milenyum Meydan Okumasının vuku bulmayan uygulaması budur. Bu durum zordadır. Onlar da bunu fark etmişlerdir. Başkan Bush'un canı bu konuya çok sıkılıyor. Onlar bunu doğru şekilde yapmaya çalışıyorlar. Fakat fikir ve kavram bir harika.[8]

Milenyum Meydan Okuma Şirketinin zaten ne kadar dar kapsamlı ve kötü finanse edildiğini çoktan işlemiş bulunuyoruz. Bütün bunlara rağmen, Bono bir kez daha bütün desteğini sunuyor, hayati bir anda Bush yönetimi için hasar kontrolü icra ediyor. Elbette ki, bu yayından bir gün sonra Devlet Departmanı, "ABD'nin Afrika'ya Yardımı Rekor Seviyeye Ulaştı; Geldof ve Bono, İskoçya'daki G8 zirvesi öncesi Bush'a övgüler dizdiler." başlıklı bir haberi gururla sundu.[9]

---

8 NBC News, Meet the Press, transkripsiyon 26 Haziran, 2005, s. 23. online: msnbc.msn.com.

9 State Department, "Rock Star Bono Applauds Bush Efforts to Aid Africa, Cites AIDS Funding, Anti-corruption Element of Millennium Challenge Account," 27 Haziran oluşturulmuş, 28 Haziran'da erişim, 2005. Online erişim: america.gov.
Devlet Departmanının ağ yöneticilerinin kendi hikâyelerini sunmak için Bush ve Bono'nun 2002 Mart'ındaki Associated Press fotoğrafını kullandığını not etmek önemlidir.

Bu yayından birkaç dakika önce Russert, Donald Rumsfeld'e, teröre karşı savaştaki gelişmeler ve Irak'ta demokrasi ihtimali hakkında soru soruyordu. Rumsfeld de cevapladı:

> Iraklıların bir fırsatı var. Onlar ya karanlık bir patikaya sapacaklar ki bu yolda kelleleri koltuktadır, ve küçük bir grup insan daha önceden de olduğu gibi onları bu yola sürüklümektedir; ya da bir temsil sistemine sahip olacaklar, böylece bu sistemde kadınlar yönetime katılabilecek ve anayasadan dolayı insanlar birbirlerine karşı korumaya sahip olacaklar. Ve bana göre onlar ışığın yolunu seçecekler. İnsanlık tarihinin yönelimi özgürlük için olmuştur hep. Lübnan'a bakın, Kürdistan'a ve Ukrayna'ya ve bu gibi diğer ülkelere bakın. Bence gelecek için iyimser olabiliriz. Fakat bunun çok ama çok zorlu bir dünya olduğunun ve yol boyunca 'şimdi' ile 'sonra' arasında pek çok tümsek bulunduğunun farkına varmalıyız.[10]

Savunma Bakanı'nın kalın kafalı bir realizmle sertleşen öngörüsü gerçekten de iyimser midir? Gerçekten de bütün bunlar Bono'nunkinden farklı mıdır? Birisi Afrika'daki yozlaşma ve fakirlikle savaşırken, diğeri Irak'taki bir ayaklanmayla mücadele etmektedir. Bunların, metaforsuz bir şekilde, aynı savaşın parçası olduğunu devamlı olarak duyuyoruz.

Russert, bir yandan Bono'yla röportajına devam ederken, bir yandan ONE kampanyasının[11] bir parçası oynuyordu arka planda, Nelson Mandela'nın şu ifadesiyle birlikte: "Bizim ihtiyacımız olan liderlik, duyarlılık ve politik cesaret." Russert da kendi düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: "'Politik cesaret.' Bu kelimeler Başkan Bush'a ve diğer liderlere doğrudan bir meydan okuma gibi görünmektedir." Ki buna Bono'da şöyle cevap vermiştir: "Evet, evet bu bir meydan okuma." Avrupa ülkelerini, kalkınma yardımlarını artırdıkları için(GSMH'ye oranla) metheder, diğer yandan "ABD yüzde 0.17'nin altında; görünürde ise 0.2'dir. Fakat ciddi olmak gerekirse, ABD'nin 0.3, 0.4,

10 "Meet the Press" transkripsiyon, s. 4.

11 Fakirlikle savaşmak için yürütülen, 3 milyonun üzerinde üyesi olan uluslararası bir kuruluş/kampanya (ç.n.)

0.5'lere çıkması gerekmektedir. Bu bizim dileğimizdir. Ama biz buna ulaşılmasının zaman alacağını biliyoruz. Biliyoruz ki, sizin açık bir probleminiz var. Anlıyoruz ki, devam etmekte olan bir savaşınız var."[12]

Bu sayılar önemlidir. Bono tesadüfen söylediği bu sayılarla ABD'nin yardım seviyesini GSMH'nın 0.3, 0.4 veya 0.5'ine çıkarması gerektiğini önermiş olmaktaydı. Böylesi bir artışın Milenyum Meydan Okuma'sının vaat ettiği miktarın üç, beş veya yedi katına çıkartılmasını gerektirdiğini bilmek zorundadır. Ve vaatler, özel anlaşmalar ve güncel harcamalar arasındaki farklılık düşünüldüğünde, bütün bir yardım sisteminin daha etkin ve etkili hale getirilmesi gereklidir ki para gerekli yerlere iletilebilsin. Her şey bir yana -başkan, kongre, açık, savaş- basitçe ifade edersek bu öyle ciddi bir dilek değildir. Russert da bir meydan okuma yöneltmemiştir ve izleyiciler de Bono'nun kendi yönelttiği taleplerden dolayı inatçılık mı gösterdiğine yoksa sadece kurnazca mı davrandığına karar verememişlerdir. Politik durumda temel değişiklikler yapılması ihtiyacından bahsetmeden böylesi hedeflerden konuşmak sadece hayalci bir idealizm değil, ayrıca yanlış bilgilendirmedir. Kitle iletişimin iş bölümünde, politikacılar gerçekler hakkında, ünlüler de umutlar hakkında yalan söylerler.

Soruyu şu şekilde de kurabiliriz; yardımlardaki bu yükseliş gerçekten de olumlu neticelenecek mi, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını çözecek mi ya da "fakirlik tarih mi olacak." Her ne kadar bu açık bir şekilde elzem bir konu olsa da, yardımların nasıl harcanması gerektiği konusundaki argümanlara girmemize gerek yoktur. (Ekonomist Robert Pollin mantıklı bir argümanla, Bono'nun neoliberal ticaret düzeniyle yardımların ittifakı teklifinin neoliberalizme alternatif üretme çabalarından çarpıcı bir şekilde daha kötü olacağını savunmaktadır.[13]) Bizim

12 a.g.e. s. 21.

13 Robert Pollin, *Contours of Descent: US Economic Fractures and the Landscape of Global Austerity* (London: Verso, 2003), ss. 163–8. Aynı zamanda bu yardımların etkinliğinin sorgulanması konusunda, Dünya Bankası ekonomisti William Easterly tarafından dile getirilen sorunlar, *The Whi-*

buradaki amaçlarımız açısından, imajlar düzeyinde, en agresif emperyal güçlerle işbirliği içinde olan Bono'nun kampanyasını önyargısız ve insancıl göstermek için ne kadar örtmece ve yanlış yönlendirme yapıldığını göstermek yeterli olacaktır.

Yayının başlarında Russert, Mart 2003'te Kongre'de ifade veren Rumsfeld'in eski yardımcısı Paul Wolfowitz'in bir ifadesini alıntılamıştır: "Uğraştığımız ülke(Irak) kendi yeniden inşasını çok kısa sürede finanse edebilir... Petrol gelirleri bu ülkeye önümüzdeki iki veya üç yılda 50 ile 100 milyar dolar arasında gelir getirebilir." Russert sonrasında Rumsfeld'e sorar, "Savaşın maliyeti hakkında yanlış bir hüküm mü verdiniz?" ve Rumsfeld soruyu bir omuz silkme hareketiyle geçiştirir: "Ben asla savaşın maliyetini hesaplamadım. Ve kim maliyeti hayatlar ölçüsünden veya para cinsinden hesaplayabilir? Bundan sürekli olarak kaçınırım."[14] Savaşı yönettiği yıllarda Rumsfeld'in sayılarla kendine has bir ilişkisi vardı, insan hayatlarıyla olduğu gibi: hiçbirini umursamıyordu.

Wolfowitz, Irak savaşının maliyeti konusunda feci bir yanılgı içindeyken, uzmanlığına karşılık Dünya Bankasının başkanlığına getirilerek ödüllendirilmişti. Kısa ömürlü olduğu kanıtlanmış bir ayrıcalık. Bu pozisyona yerleştikten sonra Bono'yla konuşmak istediği bir gösteri talep etti, ve Bono da derhal onun bu çağrısına kulak verdi. Sonrasında Wolfowitz ile Live8'in kulisinde buluştular, Dünya Bankası da bu buluşmayı gururla kendi web sayfasında duyurdu. Rumsfeld, Condoleezza Rice, Robert Gates ve yönetimin geri kalanı, "ışık yolunun" yanında insan hayatlarının kaybının hesaplanmasına yönelik herhangi bir girişime karşı açık bir kibir içindeydiler. Bono nasıl olurda

---

te Man's Burden (New York: Penguin Books, 2006), ve Goldman Sachs ekonomisti Dambisa Moyo'nun, *Dead Aid*'inde yer almakta. (New York: Farrar, Straus & Giroux, 2009). Moyo, Afrika hükümetlerine şok terapisi reçetelerinin dayatılması gerektiği ve bütün kalkınma yardımlarının sonlandırılması çağrısı olarak başlattığı ve basında "Bono karşıtı" olarak yer bulan kısa ilginin tadını çıkarmıştır. Sachs onun bu planına itiraz edince, reçeteyi Harvard'da bir öğrenciyken ondan öğrendiğini neşeli bir şekilde ifade etti.

14 Meet the Press, transkripsiyon, s. 13.

böylesi bir grubun içinde bulunup hâlâ Nelson Mandela'nın ahlaki nüfuzundan medet umabilir? Savaş aceleciliği konusunda Mandela'nın eleştirilerini hatırlayalım: "Amerika Birleşik Devletlerinin tutumu dünya barışına karşı bir tehdittir... Hiç şüphe yok ki, Birleşik Devletler kendilerini dünyadaki tek süper güç ve her istediğini yapabilmeye muktedir hissediyor."[15] Bush yönetimi boyunca, her ne olursa olsun, Bono başkanla ve onun etrafındakilerle iş tutmaya devam etmiştir. Gündemler değişse de, imajlar hep aynı kalmıştır: bir tebessüm ve tokalaşma, sonra tekrar ve tekrar.

2005'in sonunda, anaakım medya yorumu, G8 zirvesinin arifesinde şekillenen borcun hafifletilmesi, yardım ve ticaret anlaşmaları konusunda dikkat çekici bir şekilde iyimserdi. Genelgeçer kabule göre bu anlaşmalar ilk göründükleri gibi değillerdir, bu bir yana, gerekli olan da bu değildir. Bir kez daha, iyi eğitimli kötümserler bütün bir hadiseyi kuşatan abartılı savurgan reklamları suçlayacaklar ve keskin gözlü eleştirmenler bu anlaşmaların uygulama aşamasında yavaş yavaş bozulduğunu fark edeceklerdir. Önceki gibi eski borçların silinmesi ve yeni yardımların öngörülmesi arasındaki ayrım kesinlikle elzemdir, çünkü bunlar resmi bildirilerde açık bir şekilde bulanık olarak bırakılmışlardır. Yine de, iyi bir şeylerin olduğunu ve Fakirlik Tarih Olacak (FTO)[16] kampanyasının bu sonucun elde edilmesinde önemli bir rolü olduğunu inkâr etmek kabalık olarak görülecektir.

Buna rağmen, hikâyenin bu türevini kabul etmek için, Bono, Geldof ve FTO kampanyasının "kamu görüşünü", G8 yönetimlerine ve çok yönlü finansal kuruluşlara etkin bir şekilde baskı yapmaya muktedir kolektif bir organa dönüştürdüğüne inanmamız gerekmektedir. Bütün bir sözde "medya etkisinin" bir sağanak halinde beyaz bileklik, kamu toplantıları, kitle konserleri, TV reklamları, internet dilekleri, gazete editöryalleri ve STÖ'nin

15 Nelson Mandela, röportajı, "The United States is a Threat to World Peace," Newsweek, 10 Eylül, 2002.

16 Make Poverty History (MPH) (ç.n).

basın açıklamalarının hepsinin sonunda, politika kanadında bürokratları ve politikacıları doğru şeyi yapmaya yönlendirecek bir yön değişikliği oluşturmak için birleştiklerine inanmamız gerekmektedir. İşlerin bu şekilde işlediğine inanmak güzel olurdu, fakat bundan şüphe etmemiz için nedenlerimiz vardır.

2003'teki o günde milyonlarca insan -en az 14 milyon, muhtemelen 20 milyona yakın- sokakları ele geçirdikleri ve Irak'taki savaşı protesto ettikleri zaman, Live8 ile F15'i karşılaştırabiliriz. Savaş her halükarda ilerliyordu, beraberinde de milyonlarca insanın ve daha fazlasının kendi hükümetlerine karşı hakiki muhalefetin dehşeti ve sarhoşluğunu tecrübe etmelerini sağlıyordu. Yönetici güçlerin büyük kitle protestolarını kendi meşrutiyet krizleri olarak görmek yerine bir polis durumu olarak ele aldıkları her zamankinden daha açık hâle gelmiştir. Yaygın hoşnutsuzlukları ortak bir projeye dönüştürmesi beklenen demokratik mekanizmalar, görünüşe göre daimi olarak işlemez hâle gelmişti.

F15 savaşı başlamadan bitirmeyi denedi; Live8 ise bakanlar ve bürokratlar tarafından haftalar önce karar verilmiş bir ekonomik planı onaylamayı hedefledi. Politik bir eylem olarak onun değeri, izleyicilerine sıkıntısız ve ihtilafsız bir fikir birliğinin açık zevkini vermesi kadardır. Medya gösterisi aracılığıyla kalabalıkların kitle mobilizasyonu temelde muhafazakardır: aşağıdan yukarıya bir ifade aracı olarak değil yukarıdan aşağıya tanımlanmış amaçlar olarak işlev görür. Bu yüzden Live8'i yeni oluşan görsel-işitsel seçmenlerin politik gücünün başarılı bir yayılma çabası olarak görmek yerine, bu konseri, duyarlı ve insancıl görünmek konusunda zaafları olan hükümetler adına -özellikle ABD ve Birleşik Krallık, ve hatta Rusya- düzenlenen bir "kamu diplomasisi" kampanyası olarak düşünmek daha inandırıcı ve makul görünmektedir. Live8, seyircilerine, esasında onların atıl izleyicilikleridir bu,-*American Idol'ün* seyirciliğinden daha az etkileyici bir rol- politik bir failliği tecrübe ettiklerini açıkça savunmaktadır. Modern medya demokrasilerinde bu tarz kısa ömürlü popüler meşrutiyet türleri, bu kadar

ucuza satın alınabilir. İşte bu tarz hadiseler ileri tüketici toplumlarında gücün törensel ritüelinin mükemmel bir tamamlayıcısı olarak işlev görür: insanları, onların yerine çoktan karar verilmiş şeyleri talep etmeleri için cesaretlendirerek hükümetler müspet bir kamu vicdanı ve kitle düzeyinde bir başarı algısı üretirken diğer yandan da alternatif yokmuşçasına emirler yayınlayabilirler.

Her ne kadar Live8, ilhamını, kendisinden yirmi sene önce gösterilen Live Aid'ten alsa da, tarihteki yeri geçtiğimiz birkaç yıldaki olaylarla daha doğrudan irtibatlıdır. İki türlü krizin konjöktüründe sahnelenmiştir ve onun başarısı bu iki türü uzlaştırmasında yatmaktadır. Bir tarafta, Seattle ve Cenova'da inşa ettiği momenti geri kazanmak için mücadele veren anti-kapitalist hareketle bir kriz olmuştur. Hiç şüphesiz, Fakirlik Tarih Olacak hareketi için popüler desteğin büyük bir kısmı, 2005 kampanyasını daha kapsayıcı değişimlere doğru küçük bir adım olarak gören, bu hareketin emektarları tarafından elde edilmiştir. (STÖ'lerinin iç politikasına ilgisi olanlar için, Bono'nun Jübile hareketiyle olan ilişkisinin izlerini takip etmek ve onlarla ilişkilerini neden uzak tutmaya karar verdiğini nedenlerini araştırmak, öğretici olacaktır.) Aynı zamanda, çok daha farklı bir ölçekte de, kendi içsel yapısı sarsılan ve önerdiği reçeteleri başarısız olan hâkim ortodoks ekonomide de bir kriz meydana geldi. 1970'lerden beri emin bir şekilde IMF, Dünya Bankası ve diğer ekonomik kurumlar tarafından güçlendirilen sözümona Washington Mutabakatı'na, kendi uygulayıcıları tarafından kapsamlı bir şekilde meydan okunmaktadır. Şu an açık ki, Adam Smith'e körü körüne bağlı olanlar bile, fakir dünyadaki zayıflayan devlet yapılarında, bir tür yönetim yapısını yeniden inşa etmeye çabalamaktadırlar. Ve böylece, yeni bir sentezin zamanı gelmiştir. Görevin kendisi -dünyayı en zengin insanlar, girişimciler ve uluslar için güvenli hâle getirme-değişmemiştir, fakat bir zamanlar kendisine yöneltilen eleştirilerdeki doğruculuk da kendisini içselleştirmiştir.

Jeffrey Sachs, cansiperane bir neo-muhafazakâr politik iklimin arifesinde, neoliberal ekonomi reçetelerini yeniden yazmak için *The End of Poverty* (Fakirliğin Sonu) kitabını yazmıştır. Kitap, kendi şok terapisi reçetelerinin, güneydeki bir dizi yeni hasta için yeniden markalaştırılmasını sunmaktadır. Kitabın çıkışı, Gleneagles zirvesine denk gelmiştir ve onun ana akım cazibesini maksimize etmek için bir tanıtım kampanyasıyla donatılmıştır. Kitabın kapağında: "Bono'nun önsözü ile" diye ilan edilmektedir. Aslında, önsöz kitabın anahtar temalarını etkin bir şekilde anlatmaktadır. Herşeyden önce, Bono, Sachs'ın uzmanlığı ve bilgeliğinden dolayı övgü doludur. İkinci olarak, onun uydurmaya çalıştığı alımlı sloganlar, sadece argümanın "satması"(iyi bir pop yıldızı gibi) için değil, ayrıca onu yenilmez ve kaçınılmaz olarak göstermek içindir de. Sadece bir tek anahtar cümleye birlikte bakalım: Bono'nun ifadesine göre Sachs "insani ile finansal sermayenin, zengin dünyanın stratejik hedefleri ile fakir dünyadaki yeni bir tür planlamanın kesiştiği bir eşitliği" savunmaktadır.[17] Sloganların önemli olduğunu kabul edersek eğer, onun ifade beceriksizliğinden dolayı şaşkına dönmemek elde değildir. Dünyanın bütün sorunlarının ve ihtimallerinin "sermaye" cinsinden ifade edilmesi gerektiğini kabul etsek bile, "insani" sermaye ve "finansal" sermaye arasında neden bir eşitlik kurmak isteyelim ki? Kavramları dengelemek yerine, sanki küresel sorunlara daha sert ekonomik yaklaşımlar bizi politikanın aşırılıklarından kurtarabilecekmiş gibi, finansal tabirlerle temel insani endişeleri başka kelimelerle ifade ederek, bu eşitlik boyun eğmez bir şekilde tek bir yöne doğru kıvrılmaktadır. Bu borç krizinin en baştaki sorunu değil miydi? Ve "zengin dünyanın stratejik hedefleri", "fakir dünyadaki" planlamayla birleştirildiği zaman ne meydana geldi? Zengin dünyanın kendi tercih ettiği planlama türünü dayatarak, stratejik üstünlüğünü garantiye alması, bütün "eşitlikler" içinde en ezicisidir. Bir bakıma, Bono'nun ifadesi kesindir: planlama fakir dünyanın "içinde" yer alacaktır; ne onlar tarafından, ne de onlar için.

17 Bono, "Foreword," in Sachs, The End of Poverty, s. xv.

"Yeni paradigmanın" esasında eskisiyle aynı olduğu izleniminden kaçınmak kolay değildir. Buna göre küresel serbest ticaret artık ekonomik etkinlik yerine ahlak adına yeniden inşa edilmektedir. (Eğer insanlar "doğru şeyi yapmanın" daha etkin ve kârlı olacağına inanmak istiyorlarsa, bu çok daha iyi olur.) Zayıf devletler, yeterince sağlık hizmeti ve temel eğitim sunmaktan belki uzak olabilirler, fakat kendi ekonomik öncelikleri üzerinde hakimiyet iddiasında olmaktan uzak değildirler. Sachs'ı, Bolivya, Polonya ve Rusya için aynı şok terapisini önermeye iten küresel piyasaya dair değişmez ilahi inanç burada sektörel yardıma, ticaret reformuna ve gelişmekte olan dünyanın-ekonomik paylaşım önceliğine uygulanmaktadır. Reçeteler öyle yazılmalıydılar ki, Sachs'ın ortaya koyduğu gibi, politikanın ekonomi üzerinde herhangi bir üstünlüğü gerçekleşmesin. (Sachs, Bolivya'da neoliberalizmin popüler reddini ve Rusya'daki oligarşik restorasyonu, ekonomi biliminin kalıcı hakikatlerinden geçici sapmalar olarak değerlendirmektedir.) Bilhassa, Sachs fakirliğin sonunun, zengin dünyanın düzenlediği birikim düzeninin azalması bir yana, onun sayesinde başarılabileceğini tartışmak istemektedir. Böylece suçluluk vurgusu geçmişten geleceğe kayacaktır: zenginlerin artık, fakirlik ve cefaya neden olan tarihsel süreçlerden dolayı suçluluk duymasına gerek yoktur, çünkü bunun onların zenginliğinin birikmesiyle bir ilgisi yoktur, ama bu konuda diğerlerinin çilesini hafifletme konusunda sorumlu hissetmelidirler, zira onların güvenliği bunu talep etmektedir ve gerektiğinde, artıkları bunu karşılayabilir.

Gleneagles G8 zirvesinden üç buçuk ay sonra, çok katmanlı borç ertelemesi ve yardım paketi duyurulduğunda, Bono Beyaz Saray'ı başka bir fotoğraf fırsatı için tekrar ziyaret etti. Bu seferki anlaşma neydi? Kimin adına bu anlaşmaları yürütüyordu? Kimi veya neyi temsil ediyordu? Kendisi gibi batının iyi yurttaşlarını mı temsil ediyordu; fakirler ve hastalar için suçluluk ve kızgınlık duyan diğerlerini? Veya, kendi kendisini fakirler ve hastaların sözcüsü ve savunucusu olarak atayarak, bizzat onları mı temsil ediyordu? Bono, Bush ile olan bu buluşmasından

hemen sonra *Rolling Stone* dergisinde yayınlanan röportajında kendi pozisyonunu oldukça net bir şekilde ortaya koyuyordu: "Ben, fakir ve savunmasız insanların temsilcisiyim. Ruhani bir seviyede, ben, içimde buna sahibim. O odada olamayan insanların öfkesini, hiddetini ve acısını temsil eden ben, onların yerine yumruklar sallıyorum. Benim sahip olduğumdan fazlasına sahip ahlaki güç ise arkamda."[18]

Peki, bu böyle midir? Hangi hakla fakirleri ve savunmasızları temsil ettiğini iddia ediyor? Bütün dünyadakileri mi temsil ediyor, hepsini birden? Böylesi bir ifadeden tam olarak ne demek istediğini anlamak oldukça zordur. Politik temsiliyetin, en azından demokratik bir anahtar olarak, bir tür bilinçli süreci içermesi beklenir. Bunun vasıtasıyla bir grup insan, kendilerinin vekili, avukatı veya aracısı olarak bir temsilci seçerler. Dahası, bir temsilci atama kararının özgürlük ilkeleri ve egemenlik prosedürleri temelli olması gereklidir ki böylece taraflardan her birisi -diğer insanların temsilcileri de dâhil olmak üzere- temsilcinin meşruiyeti onaylayabilsin. Sadece böyle bir süreç vasıtasıyla, bir temsilci temsil ettiği kişilerce sorgulanabilir ve sorumlu olarak kabul edilebilir. Bu kadar teknik ayrıntı yeterlidir sanırım. Bono'nun, fakirlerin ve savunmasızların "lafzi" veya "yasal" temsilcisi olamayacağı açıktır. Eğer öyle olsaydı, Oval Ofis'te duruyor olmazdı.

Aslında o, kendisini çok geniş bir yelpazedeki milyarlarca insanın simgesel ve ruhani temsilcisi olarak görmektedir. O, onların çıkarlarını, perspektiflerini veya hatta umutlarını temsil ettiği iddiasında değildir, daha ziyade onların "hiddeti, öfkesi ve acılarını" temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, o insanları temsil etmiyor, gerçek hayatlardan soyutlanmış ve onun şöhret görüntüsü aracılığıyla süzülmüş duyguları temsil ediyor. Uykulu gözlerindeki ciddiyet ve sempatik yürüyüşünde -bir "sevecenlik" işareti- milyarlarca insanın kendi adlarına söyleyebilecekleri her şeyi özümsemekte ve yönünü değiştirmektedir. Sanki

18 Jann Wenner, "Bono: The Rolling Stone Röportajı", Rolling Stone, 20 Ekim, 2005. Online erişim: rollingstone.com

"fakirler ve savunmasızlar" kendilerini durmadan sayısız şekilde ifade etmiyorlarmış gibi. Onlar sadece acıları veya fakirlikleri üzerinden toplanamayacak kadar karışık ve farklılar. Aynı zamanda yönetimlerin içinde ve dışında pek çok temsilcileri de var. Hepsi seslerinin duyulması için sızlanıyorlar. Bunların hiçbirisi Bono, Beyaz Saray'a gittiğinde bir anlam ifade etmiyor gibi görünüyor. Aslında, bu konuda hata yapmamalıyız: bu insanlar çok eksik oldukları için, tam da *orada* durabilir; onlar çok sessiz olduğundan dolayı onlar adına konuşabilir; Bush'a, Tony Blair'e, Obama'ya veya herhangi birisine "bir yumruk savurabilir" çünkü sadece o onların muazzam maddi güçlerini, kendi "ahlaki güç" retoriğiyle gizleyebilir. Emperyal güç ile medya gösterisi arasındaki kısa döngü, Bono'nun bütün görüntülerini -Beyaz Saray'da, Davos'ta, Cannes'da, Gana'da veya başka herhangi bir yerdeki- hâkim küresel düzenin muhtemel görselleştirmesine dönüştürmektedir. Bu görüntü, emperyal projeksiyonun uzaktan kumandası ve hayırseverliğin yardım eden eli arasında mekik dokumaktadır. Görülmeyen, gözden kaçan, gündem dışı kalan ise, ekonomik kalkınmanın kolektif bir kendini yeniden tanımlama olabileceği inancının, fakirlere, milyarderlerin onlar için öngördüklerinin ötesinde bir özgürlükler alanı açacağıdır.

Bono'nun kampanyasının geçen son on yılda izlediği yol, küresel kolektiviteye dair herhangi bir hissiyatın gittikçe artan şekilde yabancı görüldüğü bir dünyada, hayırseverliğin, reformun, ve popüler politikanın sınırları hakkında çok fazla şey söylemektedir. Önceki süreçlerde borç ertelemesi çabası, eskiden beri süregelen tarihsel adaletsizliklere meydan okuyan kurulu hareketleri kullanmaktaydı; Bono, (diğerleri arasında) Bush ve Blair ile anlaşmaya varabilmek için bunları geride bırakmıştır. Engellerle karşılaştıkça, benzeşmeyen nedenleri ana akım medyaya doğru akın eden geniş kapsamlı bir programın içine iteleyerek, muhafazakar dindarlığı da ilerlemeciliğin aşındırıcılığına tercih ederek, gündemini daha geniş çizmiştir. Kırmızı Proje kampanyası -spor ayakkabıları, güneş gözlükleri, bilgisayarlar ve diğer istek uyandıran ürünler arasında sembolik bir

sinerji yaratmayı hedefleyen bir dizi markalaştırma anlaşması- tüketim akımının hem eski tarz hayırseverliğe hem de resmi yardımlara baskın çıkabileceğini kanıtlamak için kurulmuştur. Yıllar süren birleşmelerden sonra, ONE organizasyonu (ki bir U2 şarkısının ismini almıştır) artık bütün amaçları icra eden bir sivil toplum örgütü, ünlülerle ve renkli bilekliklerle doldurulmuş bir gölge BM gibi işlemektedir. Bir ara Bono, piyasayı ahlaki açıdan ele geçirmiş gibi duruyordu. Bunu, karşılığında çıkar olarak dönecek ve devletin başındaki tedirginleri yatıştıracak bir biçimde yeniden paketlemişti. Yine de onun gösterişli retoriğine rağmen, Batı'da hitap ettiği izleyici kitlesi ve Güney'de temsil ettiğini iddia ettiği failler arasında bir dayanışma ve yükümlülük bağı oluşturmayı istemedi. Böylesi bir bağ, çabucak şekilde hizmet ettiği sisteme karşı dönebilirdi. Ne kadar denerse denesin, şeylerin mevcut düzeninde fakirliği sona erdirmenin radikal bir değişikliği gerektirdiği gerçeğinin üzerine örtmesi çok zordur. Bu, Bono'nun vaat edebileceği hiçbir şeye benzemeyecek olan yeni diller ve yeni görüntüleri gerektirecektir.

5
BORÇLULUK MEKÂNLARI

Borçluluk nasıl görünür? Eğer borç içinde olma hali zihni bir durumdan veya yasal bir pozisyondan daha fazlasını kapsıyorsa ve zorunlu olarak bir dizi toplumsal ilişkiyi ve üretken gücü kuşatıyorsa, izlerini görüş alanımız içinde ve ekranlarımızda parıldayan bir şekilde, her yerde bulabilmeliyiz. Yine de borçluluk hali kendisini tam olarak bu şekilde göstermez: onda tam olarak görünmeyen bir şeyler vardır, sanki içindeki fenomen dünyası ve insanlar her zaman için borçlarına karşılık olarak ölçülebilecekmiş ve bir şekilde eksik çıkacakmışlar gibidir. Borçluluğu, dünya üzerinde iş başında görmek zordur -her ne kadar başka bir yerde var olmasa da- çünkü bilhassa bu bize kendisinden başka hiçbir şeye ait olmayan bir dünyayı göstermektedir.

Borçluluk, görünürlük ve boşluk arasındaki ilişki hakkında düşünmeye başlamak için, Gilles Deleuze'ün bir makalesine dönmeliyiz: "Denetim Toplumları Üzerine Not" (1990, Postscript on Control Societies). Bu metinde Deleuze, daha öncesinde Foucault tarafından analiz edilen "disiplin toplumu" dediği şeyden, kendisinin "denetim toplumu" olarak ifade ettiği tarihsel bir kaymanın yaşandığı günümüze dair bir çerçeve sunar.

Disiplin toplumları "kapatılma alanları"nca tanımlanırlar -hapishaneler, hastaneler, fabrikalar, okullar, hane halkları- ve bireyleri toplumsal gücün kitle bileşenleri olarak şekillendirirler: emeğin uysal bedenleri, sağlık sisteminin hasta bedenleri, eğitim sisteminin eğitilen bedenleri, ailenin ödipalize olmuş bedenleri ve benzeri. Foucault, bütün bir modernite hikâyesini bu eşbiçimlilik üzerinden anlamayı ister. Bu eşbiçimlilikler, onun "hükümran toplum" olarak adlandırdığı toplumsal gücün daha eski bir modelinin yerine geçerler ve rasyonalize olurlar. Bu ardışık modellerden her birisi -hükümran, disiplin, denetim- kendi "mekanizmalarına", kendi mekânsal ve zamansal organizasyon biçimlerine sahiptir. Hükümran toplumun tanımlayıcı mekanizması, kralın bedeninde merkezileşen, yukarıdan aşağıya doğal bir hak olarak yetkilendirilen devlet aygıtıydı; disiplin toplumununsa ceza sisteminden türeyen Panoptikon'u, toplumsal koşullanmanın bütün kurumlarına yayılan kendi gözetim sistemi vardır. Soru şu, bizim yaşadığımız âna hâkim olan denetim toplumunun tanımlayıcı mekanizmaları, mutlak mekânları ve egemen mantığı nelerdir?

Bu nokta da, Deleuze Foucault'nun ötesine geçerek, bir dizi kışkırtıcı zıtlık ortaya koyuyor: disiplin kalıba sokar, denetim değiştirir; disiplin yoğunlaşır, denetim yayılır; yine aynı şekilde disiplin kitle içindeki bir bireyin kimliğini ve ilişkilerini düzeltmek için bürokratik rakamları ve şahsi imzaları kullanırken, denetim şifreli kartları, elektronik etiketleri ve Pin kodları kullanarak farklı seviyelerde bir akışkanlık ve güvenlik ağı yaratır. Disiplin toplumlarını karakterize eden kapatılma teknikleri, denetim toplumlarında "anlık iletişim" ve "sürekli gözetim" şekillerine evrilmektedir. Kendi günlük tecrübelerimizden yola çıkarak, bu iki tür düzen arasında her türden süreklilik ve örtüşmeye rastlayabiliriz. Çünkü özellikle gözetim denilen hadise, insanlar kendi hallerine bırakıldıklarında ve kendi araçlarını kullanmaya başladıklarında çok daha etkin işleyecektir. Fakat Deleuze besbelli ki, "denetim toplumlarında" gözetim ve kapatılmanın tek başlarına uygulanmadığı temel bir teknik veya işlemi

tanımlamayı istemektedir. Bu radikal olarak oldukça yeni hipotezini ortaya koyarken, sadece karmaşık ve değişken bir durumun hatalı yanlarını göstermeye çalışmaz, ayrıca gelişmekte olan tehlikeleri ve onlara zorunlu olarak eşlik eden olasılıkları da tanımlamaya çalışır.

Denetim toplumlarında özel olarak ayırıcı olan nedir? Muhtemelen pek çoğumuz en bariz cevabın üzerine atlayacağız: bilgi teknolojisi, telekomünikasyon ağları, dijital kültür—ve Deleuze de aslında bu özelliklere değinir. Fakat bunlara bir de beklenmedik bir şey ekler. Şöyle yazar: "İnsan, artık kapatılmış insan değil, borçlandırılmış insandır." [*L'homme n'est plus l'homme enfermé, mais l'homme endetté.*][1]

Muhtemelen bu cümle üzerine söylenecek onlarca şey vardır. Anahtar nokta, kapatılma ve borçluluk arasındaki çok değerlikli ayrıma bağlıdır. Fakat önce *insan-l'homme* (*the man*) kelimesindeki ısrarın nedenlerini araştırmak üzere bir süre durmalıyız. Bu, insan kavramı, genel anlamda kullanılan anlamıyla okunmamalıdır. Tam tersi bu, yani İnsan, varlığın tek bir hâkim biçimi ve bu durumdan başka bir şeye dönüşerek (kadın, hayvan, algılanamaz bir şeye dönüşmek) sayısız şekilde sıyrılmayı ifade eden Deleuzecü özel bir ayrımı simgeler. Bu manada, insana doğru her yaklaşım -felsefede, politikada, veya sanatta fark etmez- bir tür tuzak olarak görülmelidir. Bu, aşkın bir düşünce veya katı bir imgeyle ile birlikte kaçınılmaz bir şekilde kendimizi tanımlamanın bir başka yoludur. Deleuze'ün felsefesinin çoğunluğu, İnsan mefhumuna yapışık olan soyut kuraldışılığın ve onun tarihsel olarak değişken suretlerinin ortaya koyulması ve çözümlenmesine yöneliktir. Bir antagonizma olmadan İnsan hakkında asla konuşmaz; evrensel bir kavram olduğundan dolayı değil, mecburi, indirgemeci ve ayrımcı bir kavram olduğundan dolayı. Sonraki yıllarında sıklıkla, Primo Levi'yi anımsayarak,

1 Gilles Deleuze, "Postscript on Control Societies," Negotiations, 1972–1990, çeviri. Martin Joughin (New York: Columbia University Press, 1995), s. 181. Orijinal metin için bakınız, Pourparlers (Paris; Minuit, 1990), s. 246.["Denetim Toplumları", çev. Ulus Baker, *http://www.korotonomedya.net/kor/index.php?id=6,24,0,0,1,0*]

"insan olmanın utancı"ndan(la honte d'être un homme), Kendimizi onunla birlikte götürdüğümüz ve bu yüzden kendi yaşamlarımızı oluşturma imkânından koparılmış bulduğumuz, her açıdan yıkıcı ve bayağı utançtan bahsetmiştir. Deleuze'ün "insan olmanın utancı", yargıçların ve ahlakçıların utanç suçlamasından oldukça farklıdır ve kalıcı mahpusluk halinin ve sonsuz mükellefiyetin ahlaki bir reddini ilan eder.

Deleuze için "kapatılma" ve "borçluluk", her birisinin keskin ekonomik emirler ve mantıklarla birlikte özgün bir devlet otoritesinin birbirine karıştığı toplumsal gücün iki hâkim idaresini ve tahakküm düzenini ifade eder. Mevcut anda, denetimin zorunlu aygıtı olabilmek için, borçluluk kapatılmayı tamamlar ve ele geçir. Bu düşünceyi işleyen bir hipotez olarak düşünürsek, sormamız gereken birçok soru oluşur. İdeal olarak, "borçluluk" üzerinde, onun çağdaş kıta teorisine yaptığı sık atıf şekline dair bir araştırma yapmak için, yeterince duracağız. Bu, sorumluluk kavramının yapısökümcü bir sorgulanmasını, mübadele edilemez hediye kavramının tekrarlayan antropolojik rüyasını, toplumsal görünümün sosyolojik olarak haritalandırılmasını ve suç ile şiddet arasında arabulucu olan hukuk kurumunun eleştirel bir incelemesini içermektedir. Geride kalan yıllarda sosyal bilimlerden her biri, öznelerin ve toplumların kendilerini mübadele karşısında veya ötesinde, nasıl ifade edebilecekleri sorunu üzerinde durmuşlarcasına, bütün bu muhtelif araştırmalarda ortak bir silsile bulunması gerekmektedir.

Fakat bu noktada ben en baştaki soruma geri dönmek istiyorum: mevcut borçluluk düzeni nasıl *görünmektedir?*

Artık "kapatılma"nın nasıl göründüğünü biliyoruz diye düşünüyorum. Daha önceki biçimlerinde, "çitleme"[2], insanları topraklarından söküp atarak ve müşterek alanları ortadan kaldırmak suretiyle kapitalist tarımın topografyasını üretmiştir. Uzun

2 Şu ana kadar kapatılma olarak çevirdiğimiz "enclosure" kavramını burada, ekonomi-politik referansı dolayısıyla, diğer kullanımı olan "çitleme"yle karşılamayı uygun bulduk. Metnin kalanında iki şekilde de kullanılacaktır (y.h.n).

bir tarihe sahip olan kapatılma, en ilkel ve acımasız evresinde, çalı çit engellerine, mülkiyet tapularına, çift taraflı sınırlara ve özel yasal yetki alanlarına sahipti. Foucalt, en büyük yönetimsel bölgeleri ve en sıkı hapsetme boşluklarını homojenize eden çok daha sert bir şekilde rasyonalize olmuş bir kapatılma türü tarif eder. Onun mega mekanizmaları açık bir şekilde bizimledirler ve yakın zamanda gideceğe de benzemezler. Yine de kapatılmanın bütün biçimleri ve işlevleri, egemenliğe ve toplumsallaşmış disipline dayanan politik modeller ve ekonomik süreçlerle başlayarak, azil işlemleriyle birlikte yeniden değerlendirilmelidirler. Hapishane hücresi, okul sınıfı, fabrika, genel merkez, bürokratik alan, şehir sınırları, "ulusal ekonomi", sabit iş gücü, iyi vatandaş: tutarlılıkları içerden emir almaya bağlı olan bütün bu alanlar ve birimler, dışardan yeniden şekillendirilmeye hazır bir şekilde dağılma veya parçalara ayrılma evresindedirler.

Aslında, şehir otonomisi, kendi kendine yeterlilik ve toplam planlama gibi farklı modernist programlar aracılığıyla gelişen mimari, bu toplumsal güç rejiminin en iyi görselleştirmesini sağlamıştır. Panoptikon sisteminden, Dünya Ticaret Merkezinin İkiz Kuleleri'ne varıncaya kadar bir dizi yapı bu mantığın ürünüdür ve bunlar Michel de Certeau'nun ünlü eseri *Gündelik Hayatın Keşfi*'nde (*The Practice of Everyday Life*)[3] incelenmiştir. Bunlar "görsel dürtünün" anıtsal "yüceliği"dir, şehrin tepeden kuşatılması, onun rasyonel düzeni, eşzamanlı bütünleşmesi ve anonim yönetiminin sürdürülmesi hayalinin bir parçasıdır. Doğrusu, de Certeau'nun şehir analizi, bir yandan kendisini Foucault'nun totalleştirici kapatılma eleştirisinin genişletilmesini ifade ederken; diğer yandan da, tahmin edilemeyen ve planlanamayan "pratikler" hüviyetinde ona aşağıdan içkin olanın bir eleştirisi, sıradan hareketler ve fark edilmeyen mekânlarda istiflenen bir tür direnç noktasını ifade eder. de Certeau'nun eleştirisinin eksik ve

3 Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life* çev. Steven F. Rendall (California: University of California Press, 2011) [*Gündelik Hayatın Keşfi*, çev. Lale Arslan Özcan (Ankara: Dost Kitabevi, 2009)] [Yazar metinden alıntı yapmadığı için künye bilgilerini vermese de biz eklemeyi uygun bulduk (y.h.n).]

yanlış konumlanmış olduğunu öğrenmemiz için Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılışını görmemize gerek yoktu. (O kadar insanın öldüğü o gündeki korkunç hissiyattan kaçabilmek zordur. Onlar oradaydılar çünkü, Amerikan gücünün yerini herhangi başka bir şeyin alamayacağı bir anıtın içinde çalıştıklarını düşünüyorlardı. Her ne olduğu düşünülüyorduysa, onun öyle olmadığı anlaşıldı.) Eğer, de Certeau, toplumsal gücün hâkim sisteminin görsel dürtü aracılığıyla yaşadığını söylemekte haklıysa, o zaman bir alanın bürokratik ve rasyonel yollarla sınırlandırılması anlamında, kapatılmanın, kendi gidebileceğinin ötesindeki sınırlarına ulaşıp ulaşmadığının sorulması olası görünmektedir. Bu modele göre inşa edilen boşlukların az veya çok plana göre "işlemeye" devam ettiğinden şüphe duymak için herhangi bir neden yoktur. Fakat onların biriktirdiği güçler yeni eşiklere ulaştıklarında -fabrikalar yeni üretici güçleri içeremediklerinde, okullar eğitim talebini karşılayamadıklarında, hastaneler sağlık hizmetlerini göremediklerinde- model, boşluklara doğru genişleme kapasitesini tüketecek ve yeni bir toplumsal ilişkiler dinamiği, yeni merceklerle birlikte, gerekli hâle gelecektir.

Bu yüzden mevcut borçluluk düzeni kendisini, şimdiye değin genişleyen bir sürecin kaldığı yerden daha da yoğun şekilde yeni yörüngesinde devam etmesi olarak ifade eder. Bu kendisini nasıl görünür kılar? Borcu bir tür görünmez, içsel ve hatta ruhani şey olarak düşünmeye alışmadık mı? Ödeme vaadi veya inanma vaadi her zaman bir eğilim veya davranış gibi bir şey değil midir? Bütün bunlar görünür işaretlere ve desteklere dayanmadıkları zaman daha etkin hale gelmezler mi?

Yine de Deleuze, tam manasıyla içselleştirilmiş borçluluk kavramını reddetmektedir. Elbette ki, uzun zaman önce Nietzsche *Ahlakın Soykütüğü* Üstüne *(Genealogy of Morals)* adlı eserinde bütün ruhani borçların gerçek kan üzerine yazıldığında ısrar eder. Deleuze ve Guattari'nin ilk kitabı *Anti-Oedipus*'ta (1972)[4]

4 Gilles Deleuze&Felix Guattari, *Anti-Oedipus:Capitalism and Schizophrenia*, çev. Robert Hurley, Seem Mark ve Helen R.Lane (Minnesota: University of Minnesota Press, 1983). [*Anti-Ödipus*, çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yiğitalp (Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2012)]

bu noktayı daha ileriye taşınır: burada artık borcun tarihsel biçimlerinin, üç temel grup içinde düzenlenen sönümsüz bir uygulamasını buluruz. İlkinde, sözümona "ilkel ve vahşi" sistemde, borç, kan davası ve zalimlik demektir ve kan üzerinden ödenir. "Despotik/ barbar" sistemde, bütün borçlar, gücünü tanrısallıktan alan yöneticinin sonsuz kudretinden kaynaklanır (Sistemin bundan sonraki evrelerine de Foucault, "egemen toplum" adını verecektir). Son olarak da, üçüncü sistem olan kapitalizmde borçlar, sonunda devletin otoritesinden azade olmuşlardır ve bütün toplumsal tabaka boyunca dolaşırlar. Geçmişin mirası olan kolektif depolama veya doğrudan verasetin yerini, sermayenin ilksel birikimi, karşılıklı sorumluluk ilkesinin yerini de yanal ittifaklar veya hiyerarşik yükümlülükler almıştır ve daha ziyade iki taraf arasında gidip gelen ve isteğe bağlı işlemlerin konusu haline gelmişlerdir. Bundan sonra, her yöne giden ve farklı yasa ve protokellere göre borçlu olabilmek için sayısız yol oluşacaktır..

Bu sistemlerden her biri, kendi borç görünümünü ve kendi toplum "gözü" türünü üretir. Her grubu veya toplumu gözetleyen ve bunların ürettiği her görselliğin üzerine kendi damgasını vuran bir "göz"den söz etmek gerçekten de sadece bir metafor mudur? Her halükarda, toplumsal "göz", hısımlıkları ve dostlukları kaydeden, emirler dikte eden ve ödemeleri kaydeden bir tür kolektif yazılı bellek gibi olacaktır. İlk sistemde, bellek doğrudan bedene kaydedilir, acının bir nişanesi olarak; ikincisinde, Kanun tarafından gereği düşünülmüştür; üçüncüsünde ise, para akışı içinde dolaşıma sokulur. Hiçbir sınıflandırmada borcun yeri değişmez; otorite kurumuyla ilişkide, tahakküm ilişkilerinde ve mübadele döngülerinde hep birincil konumdadır. Bunu da dikkate alarak, Adam Smith'in "görünmez el" metaforunun "görünmez göz" ile eşleşmesi gereklidir. Böylece kapitalist düzende neyin yeni olduğunu kavrayabiliriz: piyasa-gözü, sürekli olarak mevcut değerleri ve potansiyel

[Yazar birebir alıntı yapmadığı için kitabın künye bilgisini vermemişti. Biz eklemeyi uygun bulduk(y.h.n)]

değerleri hesaplayarak her şeyi gözetim altında tutar; eylemin gücü ve otoritenin sesi, kendisini ancak paranın çıplak ışığında hissedilir kılar. Zamanımızı tanımlayan iki devasa soyut makine[5] -piyasa ve medya- yazılı izdüşümsel sürecin iki veçhesi, yaşanan zamansallığın düzeni, sonsuz bir borçluluğun çevresinde bitmez tükenmez bir çalışmanın sürmesi, Alexander Kluge'nin belirttiği gibi, "Günümüzün, geri kalan zamana karşı saldırısı"dır.

Bu teşhise ne gibi bir somut delil getirilebilir? Piyasa ve medyanın kavramsal eşleşmesini akılda tutarak diyebiliriz ki, göz boyama hilesi, yukarıdan ve aşağıdan olmak üzere iki yönde hareket eder; bir yanda değerin her bir görünüşü, küresel akımların karşı konulmaz çekişine uyarak kendi acil ayarlarından havalanmayı arzu eder. Diğer yanda, muazzam küresel piyasaların maddi insan yapımı şekline bürünerek dünyaya inmekten başka çaresi yoktur ve bu da inşa edilmiş mekânları aralıksız bir şekilde yeniden şekillendirir. Burada, böylece bizim ilk baştaki sorumuza cevap geliyor: göz alıcı finansın ve dünya-tarihsel alışverişinin uç noktaları arasında çaprazlama kesişen borçluluk düzeni, kendisini ancak gayri maddi soyutlamanın ve maddi tüketimin paralaksında görünür kılabilir.

Bu sistemin şaşaalı tarafını görmemek imkânsızdır. Finansal piyasalar, bir yanda spor izleyicisi ve online oyunların övgü dolu bir birleşimi olmayı sürdürürken, diğer yanda borsa simsarlığı bir tür estetik tecrübe olarak yansıtılır. (Eğer bir zamanlar bir şeker şirketinden hisse senedi almanın güzel göründüğünü düşünüyorduysak da, şimdi o kadar emin olamayız.) Sermaye piyasaları ile medya aygıtının gittikçe artan sıkı fıkı birleşiminin bir karşılıklılık etkisine sahip olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir: bütün bir anlatı dağarcığı ve duyusal araçlar, bir tarafta aşırı duygusal aşkınlıkla birlikte paranın hayvani ruhuna yatırım yaparken, diğer tarafta medya ürünlerinin tüketimi piyasanın tatmininin anlık geri bildirimleriyle tamamlanacaktır. Tatminin ölçülmesi ise gişe hasılatlarının sıralanması

5 Deleuze ve Guattari'nin "abstract machine" kavramının Türkçe'de yerleşmiş bir karşılığı bulunmamaktadır. Biz "soyut makine" olarak tercüme etmeyi tercih ettik (y.h.n).

veya internet sayfası tıklanma sayılarının eklenmesiyle olacaktır; sanki para harcamak, rekabetçi bir kültürel girişimde bir tür yatırım aracıymış gibi. Ve daha genel manada, bu aygıtların birleşimi tam anlamıyla yeni bir şey değildir: "piyasalar" ve "medya" ta en başından beri girifttirler. Piyasalar, bölgeleri ve nüfusları ticaret aracılığıyla birlikte çalışan farklı medya değerleriyle birbirine bağlanmış telekomünikasyon sistemleri olarak tanımlanabilirler. Teleteknolojiler de, mükemmel birer yersizyurtsuzlaştırıcı[6] mekanizma olarak anlaşılabilirler. Bu araçlar vasıtasıyla, her şeyin buradan alınıp başka bir yere taşınabileceği ve zamanda ve mekânda başka bir yere gönderilebileceği bir imkân sunar. Piyasalar ve medya basit anlamıyla birbirinin tamamlayıcısı veya kopyası değildirler: birbirlerini devamlı olarak yapar ve bozarlar; bu öyle bir şekilde cereyan eder ki, kültürün, politikanın ve ekonominin fonksiyonları kendi eksenleri boyunca karşılıklı olarak sürekli tekrar karıştırılır ve yeniden dağıtılır. Öznellik, kendisini bir aidiyet sarmalı içinde bu yapım ve bozum sürecinde ifade eder: daha ve daha fazla aitliğin biriktirilmesi mecburiyeti, insanların sistemin bu aygıtına daha da fazla ait olmasını gerekli kılar.

Ve yine de, yakın zamandaki gelişmelerin gösterdiği üzere, zenginliğin bütün kuşatıcı görünüşlerinden beslenen bir kapitalizm, beslendiği şeylerin boğazına takılmasıyla boğulabilir de. Tehlikeli bir şekilde aşırı yüklenmiş, kendi getirilerinin çok ötesinde at koşturan finansal sektör, kendi aşırı savurganlığı içinde yerel veya vaktinde olan olayların sermayenin dünya zamanını artık rahatsız edemeyeceği kabulünün reddini ortaya atmıştır. Hesaplaşmanın herhangi bir gününün önüne geçmek için yapılan her türden çaba, bizi hiç kimsenin gerçek anlamıyla karşılayamayacağı bir dünyada yaşamaya ikna edecektir. Frederic Jameson'un *Zamanın Tohumları (Seeds of Time)* adlı kitabındaki, çevresel felaketin kapitalizmin çöküşünü hayal etmekten daha kolay olduğuna dair keskin gözlemleri, doğrudan, tarihsel zamanın ani patlamalarının ve uzun dönemlerinin riskin piyasa

6 Bu kavram da yine Deleuze ve Guattari'nin kavram dağarcığına özgü olan "deterritorialization" kavramına karşılık olarak kullanılmıştır (y.h.n).

fiyatlandırılması aracılığıyla ve tarafından sağlandığını ifade eder.[7] Kyoto'nun topallayan uygulamalarında, gezegenin kendisinin kaçınılmaz yıkımı, kâr ve zarar açıkgözlü hesaplamalarının konusu haline getirilir. Toprağın, denizin ve havanın kirletilmesi hakkının piyasalara bırakılması bir tür ilerleme olarak farz edilir. Burada bizim gördüğümüz şey, aslında daha ileri bir borçluluk türünün kodlanmasıdır; -bir tür tersine ekoloji- bu düzende herkesi kapsayan ekonomik kurumlar kendi kurallarını koyarken doğa ve insan türü de kendi hayatta kalma mücadeleleri için bedel ödemek zorundadır. Bir korku hissiyle birlikte, kapitalist yapıların bir anda çökmesinin çevresel olarak felaket olacağını fark etmeye başlamış bulunuyoruz: David Harvey'nin öne sürdüğü üzere, dünya ekosistemleri üzerine "sürekli insan eyleminin" tarihi o kadar ileri gitmiştir ki, kısa bir kesinti bile korkunç sonuçlara yol açabilir. İnsan müdahalesi baştan aşağı küresel ekosistemi öyle bir yeniden düzenler ki, bu sistem artık bizim denetimimize bağlı kalır, hatta öyle ki bizim sömürmemize de çok fazla yatkın hale gelir.[8]

Dünyanın, borçluluğun "bütün bir gövde" halinde sıraya girdiğini hayal etmek mümkün hâle geldiği zaman, kavram belirgin bir şekilde kendi dış sınırlarına ulaşmış demektir. Yine de bu yörünge bakış açısı medya söyleminin önerdiği şeyin ta kendisidir: öyle bir bakış noktasıdır ki her birimiz dünya ölçeğinde kararlar alabiliriz. Daha önceki bölümde gördüğümüz üzere, görüntülerin ve bilginin savurgan dolaşımı, her bir durumun "stratejik" sunumu tarafından çerçevelenmiştir. (Bu, soruyu Microsoft'u satın almanız veya Irak'ı bombalamanız gerektiğine göre eşit oranda doğrudur.) "Stratejik" bakış açısının, Fox'tan CNBC'ye kadar, mükemmel küçümseyici bir duruş

7 Fredric Jameson, Seeds of Time (New York: Columbia University Press, 1995), s. xii. Ayrıca bakınız. "The Brick and the Balloon: Architecture, Idealism and Land Speculation," 'The Cultural Turn' içinde (London: Verso, 1998). Finansal spekülasyonlar ve mimari estetik arasındaki bağlantıların kalın bir teorizasyonu için.

8 David Harvey, "What's Green and Makes the Environment Go Round?" 'Cultures of Globalization'içinde, ed. Fredric Jameson ve Masao Miyoshi (Durham: Duke University Press, 1998).

olduğunu söylemek kolaydır. Fakat bu plancı, hesapçı gözün medya sübjektivitesinin zaruri bir veçhesi olduğunu söylemek çok daha inandırıcı ve makuldür. Bu medya aygıtı, pasif uysallık oyununda düzenlenmiş hamleler hariç gözümüzün gördüğü şeylere karşı etkin bir şekilde harekete geçmekten mahrumdur. Bu, Deleuze ve Guattari'nin kapitalizmin; el, ses ve göz arasındaki bir iletişimsizlik aracılığıyla şizofrenik bir şekilde işlediğini söylerken kastettikleri şeydir. *Akıl Oyunları (A Beautiful Mind)* filmi bu uyumsuzluğu tam da bu kavramlarla anlatmaktadır: oyun teorisi üzerinden piyasanın işleyiş mantığını resmileştirerek itibar kazanan adam, Amerikan medyasının aşırı yüklemesi sonucu bir şizofrene dönüşmektedir. Her iki akli durum da -her biri hakikatin bir bölümünü yakalayan- yalnızca aynı bedende kazara yaşamaktadır. Filmin sormadığı ise, gerçek onu bir şizofrene dönüştüren şeyin piyasanın işleyiş mantığını kavraması mı yoksa medya gücünün faaliyetlerinde içli dışlı olması mı olduğudur. Zenginliğin hayal dünyasının ortasında yaşamanın şizofrenik bir tarafı olduğu kesin. Sistemin etrafında strateji oluşturmak için onun hâkimiyetini varsayarak, bu noktadan sonra kendi kişisel mekânlarımızın egemenleri olarak kendimizi ödüllendirebiliriz. Alışveriş bunun içindir.

Varlıklarını yakın zamandaki finansal spekülasyon patlamasına borçlu olan binalar ve gökdelenlerin tersine, alışverişin çağdaş mekanları özellikle ayırıcı gibi görünmemelidir. Tam tersine: en yüksek teknolojili tek tip ürün satan mağazalardan, en yaygın aşağı mahalle çöplük alanlarına kadar alışveriş mekânlarının her türlü çeşidi bulunmaktadır. İşte bu yüzdendir ki herkes alışveriş mekânları hakkında böylesi ince ayarlı psikocoğrafik içgüdüler geliştirmektedir: Tüm alışveriş mekânlarının paralı veya kredi kartlı herkese açık olması gerektiği halde, nereye ait olduğunu ve nereye ait olmadığını hemen bilirsin. Böylesi mekânların olağan düzeni, erişim ve şeffaflığı vurgulayarak, en olağan yürüme ve sağa sola bakma eylemlerini bile alışverişçi ve ürün arasındaki bir dizi karşılaşmaya dönüştürür. Esasında, alışveriş mekânları bir tür kapatılma ve buna ilaveten

bir hareket vektörü üretirler. Büyük çaptaki *Harvard Tasarım Okulunun Alışveriş Rehberi*'nin açılış sayfalarında -konu üzerine yakın zamandaki muhtemelen en tanımlayıcı metin- İsfahan'ın pazar yerleri ve Paris'in pasajlarından, Londra'nın Crystal Palace'ına ve oradan da Edina'nın Southdale'ine kadar pek çok yerde sert bir evrim görürüz: her mekânda çatısından ışık girebilecek kadar bir boşluk vardır.[9] Ancak bu göz alıcı kitabın en büyük argümanı alışveriş mekanının değişmekte ve taşınmakta olduğudur: yazarlar, kişi başı perakende alanının küresel ortalamasının 0.4 metrekare olduğunu hesaplamaktadırlar. (ABD'de, her zamanki gibi yine dünya lideri olarak, bu oran kişi başına üç metrekareye yakındır.[10]) Altbölümlerin yayılması veya yarı dolu gökdelenlerden daha fazlası olarak, alışveriş mekânlarının pıtrak gibi çoğalması borçluluk düzeninin fiziksel genişlemesi olarak görülmelidir. Burada bireysel öznelerin kendi sadakatlerini paranın egemen gücü karşısında sahnelemelerine izin verilir. Alışveriş, tüketimciliğin en temel çelişkilerini sahiplenir ve borca katlanmak için bir yol önerir, sonu gelmez yükümlülükleri çabucak sönen hazlara dönüştürür ve son olarak kolektif bir fazlalık içinde salt bireylere erişmenin imkânsız olduğu iddiasına sımsıkıya yapışır.

Alışveriş Rehberi, Hollandalı bir mimar olan Rem Koolhaas'a bağlı bir araştırma grubu tarafından derlendi. Projenin dersleri hemen Koolhaas'ın firması olan Metropol Mimarisi Ofisi (MMO) tarafından üretilen tasarımlar elenerek İtalyan moda şirketi Prada'nın alışveriş mekânları için bir dizi tasarıya dönüştürüldüler. "Merkez" olarak adlandırılan New York Prada mağazası 2001 yılında açıldı ve ikinci bir "merkez" de Los Angeles'da 2004 yılında açıldı. (Bu ve benzer diğer projeler için hazırlık materyalleri *Prada için Projeler* adlı bir ciltte basıldı.[11] MMO da Prada Vakfı için yaptıkları bir sanat sergisin-

9 Chuihua Judy Chung, Jeffrey Inaba, Rem Koolhaas, Sze Tsung Leong, ed., Harvard Design School Guide to Shopping (Köln: Taschen, 2001).

10 a.g.e. s.51

11 Rem Koolhaas, Projects for Prada, Cilt 1 (Milan: Fondazione Prada Edizioni, 2001).

deki tasarımları başka bir ciltte basmışlardır.) Öyle ya da böyle ne olursa olsun, Koolhaas'ın Prada tasarımlarının hâlihazırda mevcut olanlar içinde en yoğun ve bütün yanlarıyla en çağdaş alışveriş mekânlarından birisini temsil ettiğini söylemek abartı olmayacaktır. Bundan daha fazlası, Bir Koolhaas/Prada projesi analizi bize, çağdaş mimarinin nasıl da borçluluk mefhumunun, ima ettiği küresel süreçlerin bir tür temsili sunumunu önerdiğini gösterecektir. Aynı eski iktidar rejimlerinde olduğu gibi, her iktidar rejimi kendi ayırıcı mimarisini üretir (Barok hâkimiyeti mesela, ya da hücrevi hapishane sisteminin kendisi). Fakat artık şunu merak etmeliyiz: iktidar -ekonomik devrelerinin iletişim ağlarına geçtiği ölçüde– hâlâ kendisini bu şekilde mi görünür yapmaktadır? Borcun küresel olarak yayılmasının bir tek bina üzerinden gerçekleşmesi mümkün müdür artık?

Koolhaas tasarımlarını, müşteriler ve Prada'nın tüzel varlıkları arasındaki bir dizi fiziksel ve görsel buluşma çerçevesinde oluşturmuştur. Her döngüde bu buluşmalar, ricalar, anlaşmalar ve yükümlülükler üzerinden yapılandırılır. Müşterilerin nezdinde, buluşma mekânı kaldırım ile giriş arasında bölünen "sokak" -müşterilerin Prada'dan herhangi bir şey satın almak zorunda olmadığı nokta- ile başlar. Bu konuksever takdim, cömertliğinden dolayı değil, bize bir soruyu ikaz ettiği için şaşırtıcıdır: bir mekân veya bir görüntü nasıl olur da bir satın alma yükümlülüğü dayatır? Hangi noktada müşterilerin arzuları kendisini, itaat edilmesi gereken bir emir, ticaretten kaynaklanan bir talep gibi dışa vurur? Prada'nın nezdinde, Koolhaas şöyle yazar, "Prada yükümlülüğü olmayan bir haleye sahiptir. Tek bir kalıplaşmış görüntü ile yüklenmemiştir." Bu noktada şunu sorabiliriz: Prada kendi geçmişindeki halesi üzerinde, gelecekte de bunu yeniden üretmeden, nasıl iddia sahibi olabilir? Sattığı her şeyin içinde ne tür bir vaat ya da garanti içkindir? Bir tarafta, elimizde büyülenmeye hevesli alışveriş izleyicisi; diğer tarafta ise, kendi itiraz edilemezliğinin cazibesinin temel unsurunu şekillendirdiği çekici ve güvenilmez satıcı bulunmaktadır. Bu muğlak ilişkilerin ortasında, Koolhaas, tasarımlarını borçları

silmek için bir yol olarak sunar: Prada'nın talep etmesi muhtemel yükümlülükleri müşterilerden uzaklaştırır, Prada'nın, geçmişini mirasçı kılarak yenilediği kendi tarihini de azade kılar. Koolhaas, veya bir mimar, bir arabulucudur—bu oldukça güzel ve ustaca bir yaklaşım. Tabi ki, bu bir aldatmaca: ne Prada ne müşteriler sıkıntıdan kurtulmuşlardır; aksi halde, bu iki şeyin buluşması için bir mekân tasarımına bu kadar çok yatırım yapılması için herhangi bir neden olmayacaktır.

İşte bu yüzdendir ki, tasarımların aynı zamanda çok özel bir tür borcu dayatması zorunludur. Müşteri birkaç farklı yoldan, mimari lüksün gerçek bir öznesi olarak (Prada, bütün maliyeti buna savurganca harcayacaktır) ve hizmetin potansiyel bir öznesi olarak (satın almak için örtülü bir vaat karşılığında, Prada bunu daha derin bir yakınlığa çevirecektir, ta ki bu işlemin kendisi mümkün olduğu kadar önemsiz görünene kadar) ele alınabilir. Kamunun anonim bir parçası olarak davranılan ve saygı gösterilen müşteriden, özel bir arkadaş olarak karşılanmaya geçiş oldukça kısa sürede gerçekleşebilir. Gözetim ve tanımlama müşterek ve hatta samimi bir sözleşme haline gelir: Koolhaas, müşterilerin elektronik Prada kartları taşıyacağı ve satış elemanlarının da insanlar ve metalar arasındaki girift ilişkinin izini sürebilecekleri bir çeşit tarayıcı kullanabilecekleri bir sistem öngörmektedir. Mağaza, Prada'nın bir parçası olma arzusunun ancak bir şeyler satın almayla gerçekten tatmin edilebileceğini gösterebileceği bütün ihtiyaç duyduğu mekânı müşterilerine sunar.

Bölümlemeyi pasif izleyiciden, tutkulu tüketiciye doğru yoğunlaştırmak için, Koolhaas kat planının kendisinde bir dizi fazla erişim sağlanan ve az erişim sağlanan boşluklar tanımlar. New York mağazasının en can alıcı özelliği -zeminden dev bir dalga gibi fırlayan, temsili bir ayakkabı teşhiri sahnesi koyulmuştur- giriş katının kalabalıkların boş boş bakmaları için heba edildiği kamu için abartılı bir hediye gibi görünmesidir. Zemin katında gizlenmiş, özenle hazırlanmış giyinme kabinleri ise tam tersi bir lüks türü sunar; dışarıdan aynı anda hem uzak

hem de her an hizmete hazır. İşte bu noktada, kapatılma ışık ve gazdan yapının çevresinde inşa olunmuş bir tür teleteknolojiden ve tersinden bir hücrevi sistemden yapılmıştır: bir tuşa dokunulduğunda şeffaf veya ışık geçirmez olabilen bir kapıyı; aslında bir kamera olan ve kişinin görüntüsünü farklı açılardan aralıklarla gösterebilen "sihirli bir aynayı"; ve son olarak da dışardaki insanlarla iletişim kurmaya yarayan "hapishane telefonuna" benzer bir telefonu içerir. Planlarda ayrıca VIP odaları, özel "klinikler", kütüphane bölümleri ve gizli girişler yer alır; bu daha derin kapatılmış bölgelerde, ticari yükümlülük ilişkileri kaybolmaya yüz tutmuştur, böylece müşteri Prada ile farklı türde ortaklık rolleri oynayabilir. Belgeler boyunca Koolhaas, sanki müşteri, tüketici ve marka arasındaki bağları yenileyebilecek nesneleri tahmin etme şansına sahip olabilecekmiş gibi. deney ve araştırma vurgusu yapar.

Kendi payına Prada, kendisi olma, kendini tekrar etme veya hatta kurumsal bir varlığa sahip olma, "hale" olarak uydurdukları, yükümlülüğünden azade olmuştur. Sözlük tanımına göre "istikrara", "sürekli bir yenilik sistemiyle" ulaşılabilir. Mağaza düzeyinde, bu dinamizmi temsil eden şeyler sadece mimari unsurlar (duvar kağıdı, medya sahnesi) veya satışa sunulan metalar değildir, ayrıca özellikle mağazanın geneline yayılmış medya bileşenleridir: websitesi konsolu, farklı görüntülerin yanıp söndüğü küçük LCD'lerle dolu "dikizleme" odaları, ve dinsel bir huşuyla bağlı Prada müşterisinin Prada'nın halesiyle samimi ve üç boyutlu bir iletişim kurabileceği "üç kademeli" paneller. Açıkçası, "hale" burada Prada şirketinin teleteknolojisi olarak üretilir. Çünkü medya akışının "içeriği" sürekli olarak değişir, Prada halesi (Prada ürünlerinin aksine) de doğrudan her hangi bir mağaza ziyaretçisi için ulaşılmaz olarak kalır: bütün görebildiğimiz onun savurganlığıdır. Kendi kamu ve özel yüzlerini korumayı hedefleyen benzeri markaların aksine (mesela, Calvin Klein için John Pawson tasarımı), Koolhaas Prada'ya, saçıp savurabileceği görüntüyü, karıştırabileceği kadar alanı ve içeri hapsedebileceği kadar gürültüyü çağırabilmek için kendi

kimliğini kullanmasını ister. (Not edilmeye değer bir diğer nokta da, Koolhaas'ın aslında Prada'nın kendi mağazasının altına bir metro istasyonu açmasını ümit etmesidir.)

Bu, New York'taki Prada mağazasının, halesinin peşinde, tamamen kamuya terk edildiği demek değildir. Sıkı fıkı hizmet ve kamusal konukseverlik arasında bir noktada, müşteri bir çeşit dirençle karşılaşır ve pes edip etmemek konusunda karar vermek zorundadır. Aslında, tasarım kapatılma tuzaklarıyla doludur; tepelerden sallanan ışıltılı kafeslerin olduğu, içeri ve dışarı koridorlara bakan karartılı resepsiyon masalarının bulunduğu ve tabii ki her yerde iyi giyimli "Prada ordusu" çalışanlarının odaları, ve bunları koruyan daha düşük kalitede giyinmiş bizim Prada polisi olarak hitap etmemiz gereken güvenlik görevlileri vardır. Mağazanın içinde bir yerlerde serbest bırakılan "özgürlük rejimi" kendi muhafazalarıyla yüzleşir; er ya da geç herkes bir şeyler almak zorundadır aksi halde kovulurlar. Koolhaas bu süreç için göz alıcı bir formülasyon önerir: mağaza "dikkati ele geçirir ve sonra onu tüketiciye geri iade eder." Veya tekrardan: "İnsanlara alışveriş yapmama özgürlüğünü veririz." Prada'nın egemen halesi müşteriyi bağlar ve serbest bırakır, bu yüzden müşterinin serbest seçim ve kendi tasarım uygulamaları, Prada'nın cömertliğine karşılık olarak bir hediye vazifesi görür. Prada böyle bir mübadeleye nasıl mecbur etmektedir? İnsanların kendi mağazalarında para harcamamasını karşılayabilir mi hiç? Eğer Koolhaas'a inanırsak, bu yanlış bir bakış açısıdır: anonim müşteriyi kendi ağına düşürmek yerine, Prada mağazası, bir "merkez" olarak dıştan, sokaktan ve dünyadan gelen dikkatimiz üzerindeki iddiamızı defetmek için elinden gelen her şeyi yapar.

En küçük boyutunda bile Prada mağazaları, zamanımızı tanımlayan çok büyük boyutlardaki ekonomik sirkülasyonun bir tür kaydı gibidir. Bütün bunlara rağmen, bu yükü hafife almaya çalışır. Görüntü akıntıları ve bilgi yuvaları, raflardan sarkarak veya öylesine bir şekilde masalarının üzerinde yayılmış bir şekilde köşelerde sağa sola sıkıştırılmış olarak bulunabilir.

Ve hatta zamanımızın -modanın ölümsüz ışıltılarından, inatla sakin kapanan güvenlik kapılarına, yükleme boşaltma noktalarına ve boş mağaza katlarına kadar- en karakteristik görüntülerinin ve bilgi akışının pek çoğunun, buralardan geçtiği görülebilir. Bu medya kümesi, bizim bir dükkânın ya da bir şirketin "ne anlama" gelebileceğini söyleyebileceğimiz bir bakış açısı önermeye de çalışmaz. Aslında bu görüntüler diğer yerlerden ve bir şekilde bu özel ânın dayandığı diğer zamanlardan da çok da farklı değildir; bu anlar belki de bir gözetleme kamerası gibi "gerçek" veya bir Pasolini filminin cazibesi gibi "gerçek dışı" görülebilir, veyahut moda podyumu gibi aşina veya bir Lagos[12] trafik keşmekeşi gibi yabancı, fakat bir şekilde Prada hepsine birden bağımlıdırlar.

Aynı şekilde, *Prada için Projeler'in* başında sunulan haritaları da ciddiyetle ele almalıyız. Bunlar, nüfus, iklim, GSYİH ve kamu borcu simgelemelerinin birleştirildiği, Prada mağazalarının dünya üzerindeki dağılımını göstermektedirler. Kişi sadece GSYİH ve kamu borcu haritalarını karşılaştırarak ana noktayı kavrayabilir: Dünya GSYİH'nindeki aldıkları paya göre ülkelerin büyük veya küçük oranlarda çizilmesiyle, ilk olarak, yeşil Prada kareleri dünya kitlelerine hâkim olmaktadır; ikinci sırada borç tuzağına yakalandıkları için üzerleri çizilmiş bütün bir kıtalar bulunmaktadır, Prada'nın ileri karakolları ise dünyanın sınırlarına kadar uzanmaktadır. En az borçlu olan ülkeler Prada işaretiyle aynı yeşille boyandığından dolayı, birisi şöyle bir sonucun cazibesine kanabilir; Prada mağazaları bir şekilde dünya genelindeki borç yükünün yerini almıştır. Hangisi ilk sıradadır; Prada mı yoksa ulusal refah mı? Peki hangisi daha önceliklidir; Prada mı bireysel arzular mı?

Sıklıkla önerilen bir durum da modanın sıradan objelerle ilişkide olduğudur. Bu spekülatif sermayenin üretken sermaye karşısındaki durumuna benzetilir. İkisinden sonuncusu, her şeyin devam etmesini sağlayan faydalı işlerle meşgulken, ilk

12 Nijerya'nın ticaret merkezi. Dünyanın en kötü trafik keşmekeşine sahiptir (ç.n).

söylenen bir ayağı gelecekte olarak bir adım önde gibi görünmektedir. Simmel ve Benjamin'in bunu gördüğü şekliyle, moda bir tür zamansızlık boyutu edinir çünkü o kendi faniliği içinde her şeyi bahis konusu yapar. (Gösterişli dergiler, mükemmel bir sinizmle birlikte, bu zamansızlığı bireylerin üzerine yükler ve adına da "tarz" der. Böylelikle, gösterilen ürünlerin kişisel kalitede sadece modaya uygun teçhizatlar gibi olduğu şeklinde davranarak okuyucuyu pohpohlarlar ki aslında objeler tek başlarına sistemin birer damgası gibidirler ve adeta üzerlerinde markanın büyüsünü taşıyan esas bileşenlerdir.) Koolhaas'ın Prada mağazaları üzerine çalışması bu dinamiği mekânsal terimlere aktarır. Mağazanın kendisinin müşterileri geleceğe götürmesi beklenmiyor fakat daha çok bu faaliyetlerin sıradan bağlamını genişletiyor ve en iyi ihtimalle, az ya da çok baştan savma eşyaları sermayenin cazibesi halinde görünür kılıyor.

Bu aşırı yüklü bilginin, yön değiştirmenin ve keyfi lüksün birleşimi alışveriş eylemini şu an içerisinde yaşamanın en çağdaş ve uygun yolu olarak sunmaktadır. Ve her şeyin en başında bir şekilde bu strateji işliyor gibi görünüyordu. Prada satışları 2002'nin ilk iki ayında Amerika'daki ve Japonya'daki (çok daha büyük bir farkla) GSYİH büyümesini bile sollamıştı. Fakat, mağazanın 40 milyon dolarlık maliyetinin mutlak anlamda satışları ve kârların hesaplanmasını mı hedeflediği sorusu hâlâ bir köşede durmaktadır. Bu hale, bu kadar paraya değer mi gerçekten de? Yatırımın başka bir yeri, tüketicileri de değil de yüksek finansı hedeflemesi ise daha da eğlencelidir. Prada kendi hissesini kamuya açmayı planlıyordu ve bunun, New York mağazasının açılışını takip eden birkaç ay içerisinde 2002 yazında, IPO'yu harekete geçireceğini hissediyordu. 1990'lar boyunca faaliyetlerini genişletip büyük miktarlarda borcun altına girerek, Prada holding şirketi (neredeyse tamamıyla Miuccia Prada ve onun kocası tarafından sahip olunan) kendi bilanço tablolarını düzeltmeyi ve bununla modanın yukarılarına tırmanmayı hedeflemişti. Fakat şirket bu hisse önerisinden, daha önce onlarca kez yapıldığı gibi kendisini çekmiştir, ve kendi halesini bu

kadar ucuza satmaya katılmamıştır. Buna rağmen, saldırganca genişlemek için gerekli finansı bulmuştur. Aoyama (Herzog ve de Meuron tarafından tasarlanan) ve Los Angeles'taki(Koolhaas tarafından tasarlanan) "merkezlerin" inşası da dâhildir buna. Aslında Koolhaas'ın firması, MMO, "araştırma" materyalleri, tasarım sergileri ve hatta Prada için yürüyüş podyumları ve yardımcı etiketler üretmeyi sürdürmüştür. Hangi noktada bir mimari pratik, artık marka yöneticisi, pazarlama uzmanı ve resmetme sanatkârı haline gelir? Bütün bunlar, mimarinin sembolik emeğinin, şirketin "tekelciliği" ve "dalavereleri"nin, gerçek tüketicilerden daha çok mağazaların herhangi birisine adımını bile atmamış potansiyel yatırımcıları hedeflemesinden olabilir mi?

MMO web sitesinin iddia ettiği gibi, alışverişin "kamu faaliyetinin muhtemelen son biçimi" olduğu söylenebilir. Fakat bu, onun tecrübeye dair kolektif biçimleri veya mekânın müşterek kullanımlarını muhafaza ettiği için değildir. Tam tersine, alışveriş en yeni ve en bulaşıcı biçimlerden birisi olarak kabul edilmelidir. Bu biçim, tüketimciliğin sonuna kadar özelleştirilmiş tecrübesinin kendisini görünür kılmasıdır. Bu basit anlamıyla, şimdiye değin yoldan geçen herkes tarafından kullanılabilen halka açık kamu mekânlarının, imtiyaz yerlerine ve reklam alanlarına dönüştürülmesi meselesi değildir. En şiddetli değişimler, yeni ticari kullanımlar için bütün peyzajın yeniden düzenlenmesini, büyük mağazaların perakende bölgeleri arasındaki mevki savaşlarını ve devamlı olarak yeniden dönüşen şehir komşuluklarını kapsar. Yerel alışveriş tercihlerindeki değişimin hızı ve bunların her makroekonomik ani yükseliş ve düşüşteki sarsıntılara eklemlenmesiyle, insan ürünü çevre, para kadar sağlam ve mağazalarda satılan ürünler kadar harcanabilir hâle gelecektir. Şüphesiz, alışveriş çevreyi kuşatmayı arzu eder ve bu bütün bir dünyanın "karışık kullanım" için bölgelere ayrılması ve bir perakende yığınının her şeye ilave edilmesidir. İhtiyaçların ve lüks malların borçlara dönüşmesine dayalı olan bir dünyada, alışveriş mekânları, günlük yaşamın her bir hareketinin mübadele olasılığına doğru çekildiği birer magnetik kutup

gibi işler. Sistemi işler tutma gerekliliği, mevcut yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğu ve daha fazlasını talep etme ısrarı arasında, şimdiki an asla herhangi bir vaadini yerine getirmek veya herhangi bir dileği gerçekleştirmek için zaman ayırmaz, ve bu yüzden önerebileceği hiçbir şeyi yoktur. Yarın da aynı şekilde devam edecektir, ta ki bir felaket ânı daha önce bir iddiada bulunana dek.

Fakat nihayetinde, Deleuze şeyleri bu şekilde görmez. Çağdaş konum içerisinde borçluluğun yerini gösterdikten hemen sonra, şöyle devam eder: "Bir şeyin asla değişmediği doğrudur—kapitalizm hâlâ insanlığın dörtte üçünü aşırı fakirlik içinde tutuyor, borçlanmak için aşırı fakir, kapatılma için bir hayli fazla sayıda; denetim sadece ortadan kaybolan sınırlarla uğraşmak zorunda değildir, ayrıca gecekondu mahalleleri ve gettolarla da uğraşmalıdır." Bu noktada yukarının ve aşağının coğrafyası temelden yeni bir biçime kavuşur. Hatta borcun yoğunluğu ve sonsuzluğu kısmi ve tamamlanmamış bir yapı olarak ortaya çıkar. Onun, canlı emeği emen ve yaratıcı beklentileri tüketen mekanizması zamanın bütün kudretini kavrayamaz. Bu muhtemelen Deleuze'ün "erdem"den anladığı şeyi anlamak için en doğru yoldur. Belli bir yere kadar borçluluk insanların ortaklaşa sahip oldukları her şeyden faydalanmaksa -yakalanamayan ve eksilmemiş geçmiş ile daima kendisini yenileyen enerjik gelecek- erdem şimdinin yaşayan bir gücü olarak önem kazanır. Zamanın bu enginliğini fark ettiren ve gerçekçi kılmamızı sağlayan ne olursa olsun, önümüzde uzanan zorluklar ne olursa olsun, bu bize sermayenin çevrimlerinden ve döngülerinden nasıl kurtulmamız gerektiğini gösterecektir. Bu deneyim sadece, borçluluktan kurtulma ihtiyacımız noktasındaki inancımız ve müşterek farklı bağlar oluşturma arzumuzdaki ısrar meselesidir.

6
BORÇUN BÜYÜSÜ VEYA MARX'I BİR ÇOCUK GİBİ OKUMAK

Her birkaç yılda bir, büyük medya kuruluşlarından birisi— *Wall Street Journal* veya *New Yorker* gibi ağ haber kanallarından— Karl Marx'ın çağdaş öneriyle alakalı şaşırtıcı şekilde sansasyonel bir yazı yayınlar. Hep aynı şekilde aklı karışık ve küçümseyici bir tonda basılan makale aslında Marx'ın kapitalizme bir şekilde hayranlık duyduğunu ifade ederken, ki bu onun bazı noktalarda doğru söylüyor olabileceği anlamına da gelir, aynı zamanda, onun şiddetli eleştirilerinin de acayip bir anlayışla yapılmış gözlemler olarak değerlendirilmesini söyler. Hikâyenin ahlaki tınısı her zaman aynıdır: Marx bize kapitalizm hakkında oldukça fazla şey söylemektedir, hatalı olduğunu akıldan çıkarmadığımız sürece.

Bense şunu söylemek istiyorum, Marx'ın aslında bize öğretecek çok şeyi var, özellikle de yeniden diriltme ve mezarından çıkartma ritüellerini bir kenara bırakabilirsek. Daha önce tekrarlanan mücadele çağrılarının aksine, ben bu sefer Marx'ı kitabi olarak okumanın vaktinin geldiğini göstermekteyim. Fakat en

ünlü metinlere geri dönmektense, Marx'ın en büyük keşfedilmemiş başyapıtının bir okumasını önereceğim. Bu kayıp metin onun çalışmalarının çağdaşlığına beklenmedik bir aydınlık katacaktır. Tam bir epik boyutta işlenmiş bu metin, Marx'ın en yaratıcı ve üretken çalışmalarından birisi olarak sayılmalıdır. Fakat, üzücü bir şekilde, kaybolmuş bir metindir: Marx'ın en küçük kızı Eleanor tarafından sadece ikincil elden bir anlatımına sahibiz. Babasını "Moor"[1] lakabıyla anlatan kızı, onun Londra'daki uzun yürüyüşlerinde ailesini nasıl eğlendirdiğinden bahseder. İşte:

> Yürüyüş boyunca kız kardeşlerime hikâyeler anlatırdı -ben hâlâ çok küçüktüm- ve bu hikâyeler bölümlere değil, yolculuğun uzunluklarına göre ayrılmışlardı. İki kız "Bize bir tane daha" anlat diyerek alabildiğine uzatırlardı. Bu anı hep benimle birlikte kalmıştı, Moor'un bana anlattığı sayısız harikulade hikâyeyi çok severdim, en çok da Hans Röckle'nin hikâyelerini. Bu hikâyeler aylar sürerdi, çünkü çok uzundular ve asla bitmezlerdi. Kibar Hoffman'ın düşkün olduğu Hans Röckle, bir oyuncakçı dükkânına sahip, çok fazla borcu olan bir sihirbazdı. Dükkânında pek çok harika şey vardı: tahta adamlar ve kadınlar, devler ve cüceler, krallar ve kraliçeler, efendiler ve çıraklar, dört ayaklı hayvanlar, Nuh'un Gemisindeki kadar çok kuş çeşidi, masalar ve sandalyeler, kafesler ve irili ufaklı sandıklar. Fakat heyhat! Her ne kadar bir sihirbaz olsa da, sürekli olarak başı para belasıyla dertteydi ve bu yüzden, istemese de, pek çok güzel şeyini parça parça şeytana satmak zorunda kalmıştı. Fakat pek çok macera ve talihsizlikten sonra, bu şeylerin hepsi bir şekilde her zaman Hans Röckle'nin dükkânına geri dönüyordu. Bu maceralardan bazıları korkunçtu ve Hoffmann'ın masalları gibi tüyler ürperticiydi, diğerleri ise gülünçtü, fakat bunların hepsi de tükenmez bir yaratıcılık, hayal gücü ve mizah yetisiyle anlatılıyordu.[2]

---

1 Marx bir Alman-Yahudisiydi ve ten rengi de bilinenin aksine esmerdi. O yüzden ailesi ve yakın arkadaş çevresi ona Almanca "Mohr" veya İngilizce'de "Moor" takma ismini vermişti. Mohr veya Moor; esmer, zenci anlamlarına gelmektedir. (ç.n.)

2 Eleanor Marx-Aveling, 'Gesprâche mit Marx und Engels' içinde isimsiz

Hepsi bu kadar, fakat bundan çok daha fazlasıydı. Ondan, biyografik bir anekdottan olduğundan daha fazlasını kurtarmalıyız. Aslında, bu maceraları, *das Kapital'in* çocuklar için uygun bir türevi olarak okumamız mümkündür. Çünkü Marx kızlarına Hans Röckle'nin hikâyelerini anlattığı yıllarda, *Kapital'in* birinci, ikinci ve üçüncü ciltlerinin yazımıyla meşguldü.

İşe, okumalarımızı düzenleyebileceğimiz hikâyedeki üç seviyeyi ayrıştırarak başlayabiliriz. İlki, Marx'ın çocuklarıyla birlikte Londra boyunca yaptıkları yürüyüşlerin bir tanımlaması, oldukça fakir ama görünüşe göre hayattan oldukça keyif alan sürgündeki bir Alman ailesi. Eleanor aile içerisinde anlatılan zevkli hikâyeleri özlem dolu bir şekilde hatırlıyor. (Aynı zamanda, babasının sıklıkla çocuklarına yüksek sesle şöyle seslendiğini de nakleder: "Shakespeare evimizin İncil'idir.") Masalların yolculuğun uzunluğuyla ölçüldüğü detayının altını çizmeliyiz. Sanki hikâye anlatıcısının amacı, hayal gücünün ve öykünün albenisini kullanarak bölgeyi bir uçtan diğerine katetmek, etrafında dönmek veya onu ele geçirmek gibidir. Ve her ne kadar, her bölümün veya masalın bitişinin ailenin (ve oyuncakların) eve dönüşüyle örtüştüğünü sadece tahmin edebilirsek de, bu hikâyelerin dünya dışında bir yere ait olduğu ve onların anlatımında, Marx'ın gezintileri boyunca çevresinde gözlemlediği şeyleri kapsadığı aşikârdır. Aslında, aile, yine oyuncaklar gibi, bilinmeyen topraklarda birer yabancı gibi seyahat etmeye zorlanır. Biz biliyoruz ki, Soho'dan Hampstead Heath'in uzak köşelerine kadar uzanan bu yürüyüşler oldukça uzundur ve her kilometredeki hikâye anlatıcılığı toplumsal dünyanın büyük bir

---

bir pasajdan. ed. Hans Magnus Enzensberger (Frankfurt: Suhrkamp, 1981), ss.. 270–1. Eleanor, Marx'ın Niebelunglied, Gudrun, Don Kişot, 1001 Gece Masalları, Shakespeare, Walter Scott, Balzac ve Fielding'e karşı olan ilgisiyle devam eder. Başka bir yerde Marx'ın karısı Jenny'nin aile yadigârı gümüşlerini rehin vermesi ve polisle aralarında çıkan tartışmaya dair bir hikâye anlatır. Çünkü polisin gözüne bu parçalar, bir yabancının dolaşarak satması için fazla iyi görünmüştür. [Gesprâche, ss. 240–1]. Bu anekdot burası için özellikle ilgilidir. Hans Röckle hikâyeleri, bir babanın aile hazinelerini rehin vermesini meşrulaştırmak için harikulade fantastik hikâyelerdir. Rehin verme bir tür macera gibidir ve er ya da geç giden nesnenin geri geleceği garantisini içinde taşırlar.

kesitini sunar. Bizim bu resimdeki çalışmamızda, Eleanor'un hikâyelerin ilk başta kız kardeşlerine anlatıldığını söylerken, sonrasında doğrudan kendisine anlatıldığını iddia etmesindeki noktanın üzerinde tahmin yürütebiliriz. Marx ailesi içerisindeki ataerkil otorite ağı ve sadık özdeşleşme düşünüldüğünde, bu hikâyelerin muhataplarının zarif bir şekilde değişken olduğunu bulmak şaşırtıcı olmayacaktır.

Bir sonraki aşama Hans Röckle'nin hikâyesi, şeytanla pazarlığa tutuşan daima yoksul sihirbazdır. Bu ana hikâye, oldukça harika bir çerçeve araç hizmeti görür: içerisindeki asgari bileşenle birlikte, pek çok başka hikâyenin akışı için bir durum çizer. Eleanor, Hans Röckle ile Hoffmann'ın masallarındaki büyücü E.T.A arasında açık bir ilişki kurar ("Altın Testi" gibi), fakat Goethe'nin Faust'u da buradadır aslında, Mephistopheles onu ayartmaya gelmeden önce, kendi hazinelerini gözden geçirir. Ve yine de, birazdan döneceğimiz üzere, Röckle'nin mevcut koşullarında ve ikileminde daha çağdaş bir şey vardır; büyük bir yaratıcı güç ile tam bir acziyetin birleşimi.

Son olarak, üçüncü seviyede, aile yürüyüşlerinde anlatılan oyuncakların (kayıp) hikâyeleri vardır. Oyuncakların birincil anlatıcılar olarak görülmeleri şaşırtıcıdır; ki bunlar kendilerine has kaderleri içinde hem birer özne hem de birer nesnedirler. Pek çok farklı oyuncak çeşidi olması gibi, bir anlatıcı türü bolluğu da olması gereklidir. Zira her oyuncak sadece kendi masalını hak etmez, muhtemelen kendi masal türünü de hak eder. Bu hikâyelerin de tek yapısal gerekliliği oyuncak dükkânına eninde sonunda geri dönmeleridir.

Marksist alan ile en aşikâr doğrudan bağlantı burasıdır: oyuncaklar tanınır bir biçimde metalar gibidirler, onları yapanın elinden alınmışlardır ve ayrıca bir kullanma veya eğlence nesnesi olarak kendi sıradan varoluşlarına devam etmelerine izin verilmeden önce uzun bir (fakat asla sonsuz değil) alışveriş zinciri içerisinde dolaşmaya gönderilirler. Marx *Kapital*'in birinci cildine meta ve meta fetişizmiyle başlar ve sosyal yaşam içinde görünüşte etkisiz nesnelerin nasıl olur da aslında bir ekonomik

sürecin yaygın dinamik bileşenleri olduğunu gösterir. Bu noktada, fetişizm hipotezi canlı bir biçimde bir peri masalı sarsıntısı hüviyetine bürünür: oyun ve eğlence için üretilmiş nesneler, değer oyununu oynamaya zorlanırlar, dükkâna yani dinlenecekleri yere geri dönmeden önce ekonomi dünyasının tehlikelerine maruz kalırlar. Bu senaryoda, fetişizm, cazibenin uğursuz cazibesi, dünyalık bir karaktere bürünmek isteyen oyunbazın üzerine geçirmesi gereken bir maskedir.

Oyuncak listesinde, bütün fantastik nesneler arasında, sadece bir veya iki dünyaya ait olduğu bariz nesneler vardır, bir kutu ve bir masa. Fakat yine de, Marx'ın metaların hem maddi hem de mistik varoluşlarını göstermek için kullandığı ve en sürreel şekilde *Kapital*'in ilk bölümünde tarif ettiği "dans eden masa"sını anımsarsak, bunların kendi özel salınımlarının olduğunu görürüz. Oyuncakların da tabii ki, her meta gibi bir "harika" bir "hayal ürünü" varlıkları vardır. Fakat onlar fetiş midir? *Kapital*'de, metanın "gizemi" onun "biçimidir." Meta-biçiminin kendisi, mübadelenin ortaya çıkmasına izin veren, sosyal ilişkilerin görünen ve somut biçim içinde maddileştiği, salt bir değer biçimidir. Esasında, değer-biçimi sadece mübadeleyi mümkün kılmaz, ayrıca onu gerekli ve bir biçimde zorunlu kılar. Bu noktaya da daha sonra geri döneceğiz.

Eğer oyuncaklar herhangi bir gizem barındırıyorlarsa, bunlar iş değil oyun gizemi, dünyayı kendi imajına uygun hâle getirebilecek bir eylem olabilir. Oyun dünyası, geçmişin arkaik veya ekonomi öncesi patlamasına ya da kullanım değerinin alçakgönüllü alanına aldanmamalıdır. Şayet oyun bir dünya oluşturacaksa, masalın ötesinde başka bir dünya olamaz, fakat tam tersi bir durum söz konusudur: bu dünya bizim bildiğimizi sandığımız maddelerin bir bileşimi olacaktır. Hans Röckle'nin dükkânındaki oyuncakların listesine daha yakından bakacak olursak eğer, elimizde olacak olanlar; insan ve hayvan figürleri; mitolojik ve canavarımsı yaratıklar; hükümdarlar, ustalar ve hizmetkârlar; günlük mobilyalar; araçlar ve onların içerisinde taşınan şeylerdir. Bunların hepsi de "harika" ve "güzel"

şeylerdir. Oyuncak dükkânındaki oyuncak olarak varlıklarıyla, şeytani mübadele nesneleri olarak varlıkları açık şekilde tezat oluşturur. Sanki oyuncaklar, mübadelenin akıntısından kurtulmak ve Röckle'nin dükkânına dönmek için kendi oyunlarını ve kurnazlıklarını kullanıyorlar gibidirler.

Oyuncaklar dükkânda kaldıkları sürece, sadece kapalı bir hayal dünyasının bir parçası olabileceklerdir: fakat kendi yollarına gitmeye zorlanırlarsa "teker teker" başka bir anlamda, tehditkâr ve denetimci bir dünyada sanki yabancı ajanlar gibi, oyunbaz ve fantastik olacaklardır. Bir tarafta, bütün maceraların zamandışı çıkış ve varış yeri olan Oyun Diyarı'ndaki oyuncak dükkânı varken; diğer tarafta ise hikâyenin ve mübadelenin yapısal alanı olan Tarih bulunmaktadır. Oyuncaklar da bu yüzden olsa gerek hayret vericidir; sadece dış dünyayı oyunbaz bir biçimde tekrarladıkları için değil, ayrıca bu dünyanın içinde olabildiğince var olmaya devam ettikleri ve hatta ona karşı galip geldikleri için.

Benjamin, Adorno ve Bloch gibi Marksist teorisyenlerin oyun ve oyuncaklara özel bir ilgilerinin olması sürpriz değildir. Bu silsileyi takip eden Giorgio Agamben'e göre, "Bir oyuncağın özü... fazlasıyla tarihsel bir şeydir: bu, tabiri caizse, en saf haliyle tarihtir. Çünkü oyuncağın içinde, başka hiçbir şeyde olmadığı kadar, tarihin zamansallığını bütünüyle farklı ve nitel değeriyle algılayabiliriz."[3] Agamben için, oyuncak kutsalın dünyasına veya pratik ekonominin dünyasına ait olmayı reddettiği ölçüde tanımlanır. Yani bu, oyuncakların kendileri tarafından aynı anda hem korunan, hedeflenen, hem de iptal edilen sosyal hayatın bir veçhesidir. Agamben vurucu bir öneri getirir: mademki metaları ölüm alameti olarak -ölü emek olarak- ve meta biçimini de kapitalizmin üretimini sekteye uğratan bir tür hayalet veya hortlak olarak düşünme noktasına geldik, oyuncakları ise daha çok doğum alameti olarak görmeliyiz; bu üretim eyleminin, kendi hazinesini yaratmaya muktedir bir tür yeniden

3 Giorgio Agamben, Infancy and History: On the Destruction of Experience, çeviri. Liz Heron (London: Verso, 1993), s. 71.

üretim olarak algılanmasına izin verir. Bu zamansallığın sıkıntı veren, ölüm ve yaşam arasında karar verilemezliklerinin sahnelenmesiyle, oyuncaklar metafizik dünyasının buyurgan varlığı ile kaçınılmaz olanın soğuk varlığından sıyrılmamıza imkân sağlar ve bu ikisi birlikte yaşamak için olan bütün çabaların etrafını kuşatmış gibi görünürler.[4]

Fakat hem borçluluğu hem de yaratıcılığın her ikisini de büyüleyerek -istenmeden süregiden ile isteyerek hayal edileni birleştirerek- oyuncaklar, bir yandan hayata döndürülebilecek olanı ve çoktan yitip gitmiş olanı aydınlatarak bütünüyle tarihsel bir yolda seyahat ederler. Ve yol boyunca, tam da Marx'ın vaat ettiği, karşısında hiçbir şeyin sorgulanamayacağı egemenlik biçimine ya da ölüm kalım savaşının çıplaklığının acımasız zarafetine teslim olmadan, hayatlarımızın tarih içinde özgürce biçimlenebileceği sürekli bir ihtimalin sinyalini verir.

İlk geçici sonuca buradan ulaşabiliriz: Marx'ın kızlarına anlattığı hikâyeler bir tür oyun pedagojisini, şeylerin doğru kullanımına dair bir dersi temsil etmektedirler. Bunun sayesinde, imkânsız bir durumu aşmak için, tam olarak onlara içkin olan anlatıları duyurmayı öğreniriz.[5] Şaşırtıcı ve korkutuculardan komik olanlara, Marx'ın muazzam serveti bu küçük metinler, tek bir temel kalıptan neşet eder: oyuncaklar dükkânı anlaşılamayan bazı nedenlerden dolayı terk ederler, her türden "macerayı ve talihsizliği" yaşarlar ve sonunda geri dönerler. Fakat oyuncaklar neden *ayrılmak zorundadır* ve neden *her zaman geri dönerler*? Bu kaçınılmaz olarak, sadece düzeni yeniden ikame etmeye ve oyunun tezahürünü anımsatmaya hizmet ederek,

4 Adorno da oyuncakların ütopya bileşenlerinden bahseder. *Minima Moralia*'da ortaya koyduğu gibi: "Oyunların(ve oyuncakların) gerçekdışılığı, gerçekliğe onun hala gerçek olmadığını bildirir. Bilinçsiz bir şekilde, onlar gerçek hayatın provasını yaparlar." (London: Verso, 1974), s. 228. [*Minima Moralia*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1998) çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan]

5 Marx'ın bize anlatıcı rolünü nasıl oynamamız gerektiğini öğrettiği düşüncesi Alexander Kluge tarafından önerilmiştir. Ona göre bu Marx çalışmalarının en göz alıcı yaratıcı boyutunu temsil eder.

macerayı bozmakta mıdır? Böylesi bir acımasız durum karşısında, nasıl her daim mutlu bir son olabilir?

Marx'ın mevzubahis ettiği en elzem politik konulara tesadüfen değinen bu sorulara cevap vermek için, oyuncak hikâyeleri düzeyinde kalamayız. Bu masalsı ekonomik ve öykü mekanizmasını yönlendiren şeyi görmek için, Hans Röckle karakterinin ve bu kurulu hikâyenin yer aldığı ikinci düzeye çıkmamız gerekmektedir. Bu bakış açısından görüldüğünde, oyuncakların harikulade geri dönüşlerinde döngüsel bir şey olmadığı görülecektir. Çünkü onların izleklerini herhangi bir mübadele veya biçim yasası yönetmez. Bu şu demektir: oyuncaklar ne kutsal ne de gerçekçidirler, onların ne bir hedefi ne de varacakları bir yer vardır. Onların çıkış noktası anlaşılmaz bir gücün habercisidir ve geri dönüşleri de bir tür arzu giderme yolunu ifade eder; bizi, başka bir yoldan çözemeyeceğimiz veya ifade edemeyeceğimiz şekilde düşünmeye zorlamaktadır. Ve bu dilek, Hans Röckle'nin bitmeyen kötü talihinin oluşmasına neden olur. Hatta bunu varoluşsal ve dünya-tarihsel bir ikilem olarak adlandırabiliriz. O, ne bir işçidir, ne de yabancılaşmış bir proletaryadır, sadece bir sihirbazdır. Bütün gücüne rağmen, bu sihirbaz kendisini, ondan daha büyük bir güce yalvarırken bulmaktadır. Şurasını vurgulamak önemlidir ki, Röckle'nin sihir zanaatları, Marx'ın ekonomi yazılarında sermayeye atfettiği türden sihirle tam olarak aynı şeyler değildir.

Sermaye şaşırtıcı şekilde, en adi altın veya kâğıt para yığınları için ilahi bir güç iddiasında bulunan metafiziksel bir şeydir. Hans Röckle'nin çalışması, bir tür köylü sihrine daha yakınmış gibi durur. Bu, Benjamin'in sezinlediği ve tam olarak kendisinin ait olmadığı bir ekonomik sistemin karşısında veya aslında, tam kalbinde devam eden "taklitçi bir yetidir." Hans karakteriyle birlikte, "büyünün" üretilmesi faaliyetinin nasıl olup da *emek* kelimesinin artık karşılayamayacağı bir sosyal enerji meydana getireceğini görürüz. Yine de bu enerji, kapitalist süreçlerin onsuz yapamayacağı bir şeydir: "değerin" melun cazibesi, üretimin büyülü oyunculuğunu hem kullanır hem de ona

ihtiyaç duyar, ki sadece onun ürünleri olan oyuncaklar, en büyük güçlerini, ticaretin bayağı dünyasında kendilerini tehlikeye attıklarında gösterebilsinler.

Benjamin bu dünyayı oluşturan büyüyü "benzerlikler üretilmesi hüneri" olarak tarif eder; ki bu bir birey tarafından gerçekleştirilecek olsa bile, başkaları tarafından gerçekleştirilen "[benzerlikleri] tanımlama hüneri" ile eşlenmelidir. Bu karşılıklı hünerler şeyler değil, kolektif *kapasite* ve *temayüller*dir. Benjamin'e göre bunlar, tarihsel değişkenler olmakla kalmazlar, ayrıca tarihsel tehditlerdir de.[6] "Taklidi", oyuncakların sahip oldukları bir özellik olarak görmektense, Hans tarafından uygulanan bir eylem olarak konumlandırmak önemlidir: taklitçi yeti tarafından meydana getirilen yaygın mutabakatlar aracılığıyla, oyuncakçı, oyuncaklar imal ederek ne yapıp edip dünyanın sahibi olur, ve oyun içerisinde bizim tekrar tekrar oynadığımız rol bu sahipliktir. Oyuncakları Röckle'nin elinden alınmış olsalar da, bir tür kurnaz hediyelerdir: onları kendine mal etmeye çalışan düzen için hem hayat veren hem de zehirli olabilecek adaklar. Oyuncakçının müzmin davranışı içinde ikinci bir ders daha buluruz: Marx, çocuklarına büyücünün emeğini takdir etmeyi öğretir. Bu emek içerisinde bir temenniyi taşır. Buna göre, dünyamızı meydana getiren bütün çapraşıklar bir gün, bütün aksi görünüşlerine rağmen, bir tür güçlendirici veya kurtarıcı oyunbaz tarafından canlandırılacaktır.

Yine de Hans Röckle'nin durumu, –bizim (veya Marx ailesinin) daha sonra geri döneceğimiz– ne saflık ne de özgürlük cennetidir. Eleanor'un sesindeki tereddütü duyarız: Röckle bir büyücüdür evet, fakat bundan daha fazlasıdır da. O iki şeye "sahip" biri olarak tasvir edilir: oyuncaklar ve "fazla miktarda

6 Walter Benjamin, "Über das Mimetische Vermögen," Angelus Novus (Frankfurt: Suhrkamp, 1966), ss. 96–9; "On the Mimetic Faculty," Reflections (New York: Schocken, 1978), çeviri. Edmund Jephcott, ss. 333–6. "Göstergebilim", dilin önceliği ve yazının buyurgan gücü taklidin işaretleridir. Mevcut durumda, kapitalizmin nasıl da kendi borçlarını dayatmak için yazıyı kullandığını ve hatta, Benjamin'e göre yazının kendisinin nasıl tarihsel ve silinemez bir borca sebep olduğunu sormak zorundayız.

borç." Ne biri ne diğeri, önce gelir: borç yoksa oyuncaklar da yoktur veya tam tersi. Bu Marx'ın da çocuklarına ısrarla anlatmaya çalıştığı şeye benzer: eğer para sorunu yaşamadan oyuncaklara sahip olabileceğinizi düşünüyorsanız, feci şekilde yanılıyorsunuz demektir. Röckle'nin bütün talihsizliği paranın ta kendisidir: basitçe sadece yeterince paraya sahip olmaması değildir, daha çok, *paranın olması* gerçeği, onun için ölümcül bir meydan okumadır. Ve bu tehdit, bu kriz –Eleanor'un ifadesiyle, *Geldnöten* (para sıkıntısı çekme), sadece para "darlığı" çekmek değil, paranın tehlikesi veya sefaletini de çekmek anlamında– asla büyü marifetiyle defedilemez. Paranın sürekli varlığı, ki bu yüzden aynı zamanda sürekli bir yokluktur da, kendisine ait güçlü bir tılsıma sahip olan *borç* şeklini alır.

Anlaşılması güç bir lanet gibi, Röckle'nin "büyük miktardaki borcu" da kendiliğinden meydana gelir ve asla kaybolmaz. Başkalarının sıkıntılarından faydalanmaya çalışan bu orta sınıf bir şeytandan daha fazlası gibi görünmeyen tiple doğrudan bir ilişkileri yoktur. Şeytan borcu yaratmaz, fakat bunun vasıtasıyla, Hans'ın bir yanda son bakiyesini ertelemesine müsaade ederken, onun sıkıntıdan kurtulmasına asla izin vermeden, konumu sağlamlaştırır ve zorla kabul ettirir. Başka bir deyişle, şeytan sadece bir aracıdır, sıkıntının nedeni değildir; o olmadan Hans her şeyini kaybedecektir, fakat onun aracılığıyla da her şey riske atılmıştır ve çaresiz bir dolaşıma hapsedilerek bir şekilde zaten kaybedilmiştir. Bu çocuklar için ikinci gerçek derstir: bizler bu türden borçların içine doğarız ve bunlar asla çekip gitmezler. (Unutmamak gerekir ki "borç" ve "suç" Almancada aynı kelimedirler: *die Schuld.* Sadece Nietzche değil Benjamin de bu çokanlamlılığı birçok vesileyle irdelemiştir.) Yani eğer oyuncakların maceraları bu gerçek durum için sadece birer hayali çözüm ise, mutluluk vaadi ancak borçluluk tecrübesinin vasıtasıyla kazanılabilir. Geri dönüş ve yeniden konumlandırma ne kadar ihtimal dışı da olsa, ve bu ne kadar da sık tekrar etse, borç kendi yıkıcı etkisini göstermeye devam edecektir. Şeytani olan da budur: dışsal ve geçici olarak görülebilir

-süreksiz bir "hayat gerçeği"- yine de hayatın ona karşı toplayabileceği her şeyi içine alır, küçültür ve ömrünü kısaltır.

Eğer Rôckle' nin oyuncaklarını, metalar dünyasında, aynı zamanda hem tehdit altında hem de ümitvar, sihirli sürgünler olarak görürsek, Rôckle'nin borçlarından ne anlamamız gerekir? Çerçeveleyici düzeyde bu borçlar, hikâyeleri takip eden döngüsel bir önkoşul olarak gözüküyorlarsa, o zaman borcun -muhtemelen sadece belli bir tarihsel zamanda- hem ekonominin hem de hikâyenin zaruri bir bileşeni olması gerektiği söylenemez mi? Hikâyenin bize öğrettiği şey ise; "para sıkıntısı" çekmek, hem pratik olarak kendi kendine yetmeyi, hem de ahlaki olarak ilkeli olmayı imkânsız hale getirir. Ve eğer durum gerçekten de böyleyse, başka bir yaşam biçimini tasavvur etmek mümkün müdür?

Bu sorulara teorik bir değer atfetmek için, Moor'u ve onun hikâyelerini (bir süreliğine) geride bırakmalıyız ve Karl Marx hakkında sormalıyız. Marx'ın ekonomik ve sosyal teorisinde gerçek anlamda bir borç kavramı var mıdır? Eğer "borç", daha temel bir sürecin basit olarak ikincil veya teknik bir veçhesi ise -örneğin bu, mübadele veya dolaşım(finans durumunda) dinamiklerine içkinse veya üretimin kendisinin alanının içerisindeyse- bunun için bir kavram aramaya gerek de olmayacaktır. Fakat muhtemelen bu temel bir sorundur, hem onsuz hikâye anlatamayan Moor kişiliği için, hem de onu tanımlamakta zorluk çeken Marx için.

Bu noktada bir kestirmeden gitmek zorunda kalacağım. Borcun tam bir tanımına ulaşmak için, ahlakın ve adaletin felsefelerine, fedakârlık ve yerlilere özgü kutlamaların antropolojilerine ve kapitalizmin ekonomi politiğine müracaat etmemiz gerekmektedir. Böylece on yedinci yüzyıldan günümüze kadarki farklı finansal "devrimler" aracılığıyla borcun geçirdiği evrimin izlerini sürebiliriz.[7] Bu geniş teorik ve tarihsel silsilelerden ayrı

7 Bataille'den Benveniste'e kadar bütün klasik referansların yanında, David Graeber'in harikulade antropolojik kanıt özetini anmalıyız. "Debt: the First Five Thousand Years," *Mute* magazine, 10 Şubat, 2009. Online eri-

olarak, daha belirgin bir Marksist borç tarifi tasarlamak istiyorum. İleri sürmek istediğim şey borçluluk kavramının *hayatın tarihselliğini* dile getirdiğidir, bu şu anlama gelir, hayat, toplumsal olduğu ve müşterek olarak yaşandığı sürece vardır.[8] Böylesi bir kavram hiçbir şekilde evrensel ve zamansız olarak tanımlanamaz. Aslında borçluluk hakkında düşünmek bizi, borçların nasıl dünyadaki bütün zamanı yapılandırıyor gibi göründüğünü düşünmeye sevk etmelidir. Ancak bütün borçları hesaba katmayı denediğimiz zaman tarihsel konumumuzun kavranabileceğini ve her şeyden önce "tarih" veya "dünya"ya dair bütün fikirlerimizin, yalnızca borcu her düşünme evresinde hesaba katmamıza (veya katmamamıza) göre şekillenip şekillenemeyeceğini öğrenmeliyiz.

Marx'ın temel çalışmalarına dönecek olursak, bir nokta bizi hemen çarpar: *borç* kelimesi onun teorisinin oluşturulmasında anahtar bir rol oynamaz. Daha sıklıkla, aynı madeni paranın diğer yüzü olmadığını göstermeyi umduğum *kredi* kelimesiyle, birleşiktir ve onun tarafından gölgede bırakılır.

Benim borçluluk olarak ifade ettiğim şeyin Marx'ın yaklaşımında, üç farklı veçhe veya döngü bulunduğunu ileri sürüyorum: ilki, daha çok erken dönem çalışmalarda açıkça başvurduğu, felsefi veçhe; ikincisi, *Kapital*'in birinci ve ikinci ciltlerinde ve *Grundrisse*'te mevcut olan olgunlaşmış ekonomik veçhe; ve son olarak *Kapital*'in üçüncü cildinde başlatılan politik ve hatta ütopik veçhe.

Marx'ın erken dönem, alacaklılar ve borçlulara dair geniş çaplı yaklaşımı 1844'teki bir James Mill eleştirisinde bulunabilir. Burada Marx sorunu pratik alandan daha gösterişli bir noktaya

---

şim: metamute.org. Ve borca dair yeni literatürün her araştırma, Margaret Atwood'un makalelerden oluşan fikir verici kitabını kesinlikle içermelidir: *Payback: Debt and the Shadow Side of Wealth* (Toronto: Anansi Press, 2008).

8 Başka bir deyişle, borç, toplumsal varlık tecrübesini tarihselliğin bir veçhesi olarak isimlendirir. Hatta kıyamet bilimsel biçimi içerisinde: bundan sonra özne olacak zamanın akışını geçmişe dönük onaylama şeklidir. Ve bu yüzden en kesin borç türü, ilk günah, en hatasız anlam verme olarak görülür. Sadece Tanrının onlara bahşetmesi durumunda kişinin borçlarını ödeyebileceği bir eylem haline gelir.

taşımak için en spekülatif dilini kullanır. Kredi ve banka sisteminin evriminin izlerini takip ederek, bunun mübadele araçlarının içerisinde bulunan ve insanlığın para sisteminin en gelişkin bölümleri içerisine alınmasıyla sonuçlanan insan toplumsallığının ilerlemeci bir yabancılaşması olarak görür:

> Kredi, bir insanın *ahlakının, ekonomik* olarak değerlendirilmesidir... İnsan kişiliği ve insan *ahlakı* paranın içinde barındığı, ticaret ve maddenin nesneleridir. *Paranın ruhu* ve temel taşı kağıt olarak para değildir, daha ziyade benim kişisel varoluşum, soyum, toplumsal değerim ve statümdür. Kredi kendi para-değerini artık fiili para içinde değil, insan bedeni ve kalbinde gerçekleştirir.[9]

Bu tanımın polemik faziletleri ne olursa olsun -ve Baudrillard'ın kapitalist yasaların simülasyonları hakkında söyledikleri şeyler kadar doğru gelseler de- Hegelci koordinatlar içinde sabırlı bir şekilde kalmaya devam edecektir. Bir topluluğun sınırları dâhilinde kredi, yabancılaşmış faaliyetlerin sarmalları olarak kendisini geliştiren bir tür yozlaşmış Mutlak İdea olarak görünecektir. Marx'ın iddiasına göre her ne kadar kredi, karşılıklı tanımanın en saf ve en şeffaf (çünkü soyut) biçimi olarak görünse de, aslında bir yeri kontrol altına almanın veya boyun eğdirmenin en doğrudan biçimidir. Çünkü bütün bir toplumsal ve kültürel düzenin veçhelerinde söz sahibi olur. Krediyi kabul eden kişi (borç alan), *servete sahip olan* kredi verenin kararlarına razı olur. Kredi, efendi ile köle arasındaki çatışmanın arabulucusu olarak en doğrudan vasıta haline gelir. Çatışmaya katılan herkes bu yüzden onun biçimsel yapısını sürdürmeyi taahhüt etmiş olur. Başka türlü ifade etmek gerekirse, Marx kredi sistemini, asli toplumsal "servetin" aline edilmesi olarak anlar. Bu anlayış temelinde de, "borç", asli olanın ya da potansiyel bütünlüğün reddedilmesi olarak görünür.

---

9 Karl Marx, "Excerpts from James Mill's Elements of Political Economy,"; 'Early Writings' içinde, ed. Quintin Hoare (New York: Vintage Books, 1975), s. 264.

Tersinden, eğer borç servetin reddedilmesi değil de, yaşayan varlık ile sosyal yapının idamesi arasındaki kökü kazınamaz bir ihtilaf ise, o zaman, doğrudan konuşmak gerekirse, bu toplumsal yapının esası olmalıdır; zira hayat devam etmekte ve zaman akıp geçmektedir, bütün koşullar maddi çatışma olarak kaydedilmelidir. Borç, bu yüzden, neye sahip olduğumuz, neye ihtiyaç duyduğumuz ve ne istediğimiz arasındaki aralıktaki, toplumsal olarak kolayca anlaşılabilecek her türden söylemi kapsar.

Bu fikir, Marx düşüncesinin daha katı ekonomik olan, borcun bedensel ihtiyaçların ve ihtiyaç âleminin parasal karşılığı olarak görüldüğü ikinci evresinde belirgin bir hâle gelir. Borçluluk durumu bu noktada, insanların feodal bağlardan ve yükümlülüklerden kurtularak "özgür özneler" olarak ortaya çıkmasının sonuç ve ayrı tarihsel bir fenomen olarak görülür.. Karşılıklı bağımlılık ilişkisini, yalnızca kendi kendine yeterliliğin bir kaybı olarak gördüğü sürece, borçluluk bütün piyasa ilişkilerine karşılık gelir. *Grundrisse*'de Marx kapitalistin gülünç bir portresini çizer. Buna göre kapitalist şöyle düşünür; işçinin "yaşadığı gerçeğinden dolayı sermayeye karşı yükümlülükleri vardır."[10] *Kapital*'in ilk cildinde, borcun hayatta kalma temeli üzerine oturması fikri birçok kez geçer, en dikkat çeken ise, uzun bir dipnottaki, antik Roma'da borçlular borçlarını ödeyemedikleri zaman uzuvlarının kesilmesiyle cezalandırılma şekillerinin detaylı anlatımıdır. Görünen o ki Marx, borcun kurbanlık kökenlerine inanmaktadır. Ayrıca, sermayenin parasal biçimine arka çıkan ilkel şiddete vurgu yapmak istediği zaman, hemen *Venedik Taciri*'nden alıntılar yapmaya hazırdır. Borçluların kanun önünde cezalandırılması, iş başındaki işçiler için tipik bir örnek teşkil eder: antik borçlu üzerinden, her bir proletere şu mesaj verilir: sizin de "deriniz yüzülür" ve "işkence görürsünüz."[11]

10 Karl Marx, Grundrisse, çeviri. Martin Nicolaus (New York: Vintage Books, 1973), s. 293. Bundan sonra Grundrisse olarak atfedilecek.

11 Karl Marx, Capital, Volume 1, trans. Ben Fowkes (New York: Vintage Books, 1977), s. 400.

Bundan sonra, *Kapital*'in ilk cildi boyunca, borçluluğun artık biçimsel veya ruhani bir konumu kalmaz. Buna karşılık, borçlu bedenler, tam anlamıyla, sermayenin her seviyede verili kabul ettiği şeylerdir. Bu, her devirde kendisini yenileyen asli birikimin mirasıdır: borçluluk yaşayan bedenler için birincil "kapatılma", biyopolitik olgunun törensel sunumudur. Onlar, ücretli emeğin çalışan, yedek sanayi ordusunun işsiz, "üretken" ve "rekabetçi" olmayan girişimlerin açlıktan ölen ve ancak borcun kanunlarına boyun eğmeyi kabul ederlerse karınları doyabilecek bedenleri haline gelecektirler. Velhasıl, borç sefaletin toplumsallaştırıldığı araçtır.

"Borç" bir yandan, beden metaforu üzerinden somutlaşırken, Marx'ın *Kapital*'de "kredi" ile ilgili söylediklerinin birçoğu, sermaye birikiminin ve merkezileşmenin daha soyut, hatta metafiziksel yönelimleriyle ilişkilidir. Buradaki bağlantılar ve belirgin metaforlar kümesi biraz daha farklıdır. Kredi, belli bir politik rejim üzerine temellenerek, değer düzeninden ayrılmayı gerektirir. Kredi mübadele ve mülkiyet ilişkilerinin genelleştirilmesine eşlik eder ve bu süreçlerin kendi nüfuzlarını genişletmek için sembolik oyunlara dönüştüğü araçlar olarak görev ifa eder.[12] Marx'ın vurgusu, kredinin, ulusal ve küresel seviyede, değerin ideal bir eş zamanlılığa doğru meylettiğidir: 1844 notlarında olduğu gibi, kredi burada, para tarafından gerçekleştirilen sosyal fonksiyonların bir tür "mükemmelleşmesi" olarak anlaşılır. Fakat şimdi bu mükemmellik gerçek bir teknik başarı olarak görülmektedir. Bu, şimdiye kadar gelen kaotik sürecin pekiştirilmesi ve kullanılmayan geniş kaynakların mobilize edilmesidir. Temel eserinde Marx, kredi sistemine daha önceki yargılarının izin verdiği ölçüde, daha dinamik diyalektik bir tarzda yaklaşır: her ne kadar kredi kolektif körlüğün ve kurnaz üçkâğıtçılığın merkezi olarak görülse de, üretimin çok daha geniş ve daha değişken güçlerini harekete geçirir ve nakleder. Bu denetim gücü, kredi sisteminin zenginliğin en saf halinde tecessüm etmesi olarak görünmesini sağlar. Fakat Marx

12 Grundrisse, ss. 495, 659.

"zenginlik" düşüncesinin, ekonomik rasyonalitenin *kavramsal bir temeli* değil, *ideolojik bir gerekçesi* olduğunun farkına varır. Ekonomistler, bütün toplumsal üretimi soyut zenginlik kavramıyla tanımlayarak, sermayenin kelimenin tam manasıyla her şey için kendine pay çıkardığı bir sistem inşa ederler. Bütün geçmiş başarılara "onun" başarısı gözüyle bakılır ve her şey onun para sistemiyle ölçülür, ve bütün gelecek tasarıların onun standart değerlerini kabul ettiği varsayılır. Kapitalist toplumsal tasarıları birbirine bağlayan şey, eşit değerlerin karşılıklı mübadelesi değil, her şeyin değer biçiminde açıklanması zorunluluğudur.

Her ne kadar bu mantık, kredi olmadan borç olamayacağında, veya tersinin geçerli olduğunda ısrar etse de, kavramlar arasında bir simetri olamaz. Aslında, karşılaştıkları ve koptukları noktalarda, dinamik istikrarsız bir antagonizma oluştururlar. Kapitalizm altında, ve şimdi hiç olmadığı kadar faal, küçük bir zümre için; borçsuz kredi (bunlar hesap verme yükümlülükleri olmadan yatırım gücünü kullanabilirler) ve kalan geniş kitle için kredisiz borç vardır (bunlar da, bir tercih hakkına sahip olmadan bütün zarara maruz kalanlardır). Yine de borçluluk durumu her zaman, kendisinden değer alan ihtiyaçlardan ve kredilerden daha uzun yaşayacaktır. Bu onun, indirgenemez ve silinemez sırrıdır. Eğer kredi, sermayenin geçmiş ve gelecek adına bugünden hak iddia etmesine dayanan geniş kapsamlı bir jest olarak anlaşılacaksa, o zaman borç da eşzamanlı olmayan, ekonomi kuralına karşı dirençli her şey üzerine inatçı bir ısrar olarak görülebilir. Durduk yerde hiç yoktan kredilerin oluşturulması, bir ekonomik düzenin ve sistemin yüce bir gösterimiyse, borçluluk da değerin ertelenmesi veya geri alınması; bir şeyleri bir süreliğine canlı tutmanın bir yoludur. Kendi yaşamlarımızı -ihtiyaçlarımız, arzularımız, kendi birey ve bütünlük algımızı- sürekli olarak tekrarlanan borçluluğa çekilmemize borçlu olduğumuz söylenebilir mi? Marx, kapitalist mantığının en uç noktalarında, radikal olasılıklar bulmamız gerektiğinde ısrar eder: bu uç noktayı, ihtiyaçların önüne geçen ve özgürlük beklentisinde olan borçluluk eğilimlerinin içine yerleştirebiliriz.

Ve böylece bizim Marx okumamız bizi beklenmedik bir soruya yöneltmiş oldu: sermayenin bir zamanlar en kaçınılmaz tuzağı olarak görülen borçluluk, aslında kendisini alaşağı edebileceğimiz bir kaldıraç mı sunmaktadır? Özgürlükçü düşünce içinde borcun özel bir yeri var mıdır? Ve bu hikâyeyi eve doğru göndermek için şunu sormak zorundayım; bu Marksist borç anlayışının, oyunbaz büyücü Hans Röckle'nin yüzleştiği borçlarla nasıl bir ilişkisi vardır? Bu noktada, *Kapital*'in üçüncü cildinde yer alan, Marx'ın borç üzerine olan görüşlerinin üçüncü ve son boyutuna bakmalıyız. Göz alıcı yirmi yedinci bölüm içinde, yüksek finansın düzenbazlıklarını açık ve keskin bir şekilde ifşa ettikten sonra Marx, kredi sisteminin uyguladığı kötü büyüye rağmen ve onun yüzünden, kolektif özgürlük alanına ulaşabilmemiz için ihtiyacımız olan türden sihrin bir işaretini ortaya koyar. Burada, daha önceden ayrıntılı olarak işlenmiş diyalektik gerilimler patlamaya hazır ve bu yüzden de ümitvar hâle gelirler:

> Kredi sistemi üretken güçlerin maddi gelişimlerini ve dünya piyasasının oluşturulmasını hızlandırır. Aynı zamanda, kredi bu çelişkinin çılgın tezahürleri olan krizleri de hızlandırır, ve bu bileşenler eski üretim tarzının çözülmesine neden olur. Kredi sistemi doğasına içkin olan ikili bir karaktere sahiptir: bir taraftan kapitalist üretimin itici güçlerinin gelişmesini sağlar. Bunu başkalarının emeğinin sömürülmesi aracılığıyla yaparak en saf ve en muazzam kumar ve dolandırıcılık sistemini kurar ve toplumsal zenginliğin daha da küçük bir azınlık elinde toplanmasını sağlar. Fakat diğer taraftan da, yeni bir üretim tarzına doğru bir geçiş biçimi kurar.[13]

Özellikle kredinin bu kurgusallığı, onun temelsiz bir üretken kolektivite oluşturması, sermaye birikimi için hem gerçek bir bariyer hem de sembolik bir durum olarak hizmet eder. Fakat, bu engin üretkenliği sağlam olmayan hayali düzlem üzerinde kolektif bir hokkabazlık olarak sunarken, kredi sistemi,

13 Karl Marx, Capital, Cilt 3, çeviri. David Fernbach (New York: Vintage Books, 1981), s. 572.

bütün toplumsal emek sistemi tarafından nelerin başarılabileceğini ve nelerin başarıldığını durmaksızın ortaya çıkarır. Sermaye bu hikâyeyi sanki kendisi tek failmiş gibi anlatabildiği sürece, bu senaryonun kurgusallığı, her hikâyeyi gerçek kılanların bütün emeklerini gizleyecektir. Fakat bu hikâye, daha fazla veya az hayali olarak başka bir şekilde de anlatılabilir. Bu bilinçsiz kolektivite, kendi yatırımlarının bugüne ait olduğunu onaylar ve sistemin hayali güçlerinin kendisine ait olduğunu iddia eder ve böylece kendi dileklerini bilinir kılar. En yakın olanından en kamuya ait olanına kadar, muazzam borçların korkutucu görüntüsüyle yüzleşildiğinde, Marx'tan öğrendiğimiz onları mümkün kılanın ne olduğunu aramaktır: kolektif imgenin canlı eylemleri, kendi yaratıcı güçlerini anımsamak ve kurtarmak için yine de bir yol bulacaktır.

Marx, kapitalizm hakkında en kötü şeyin onun en katı bağlarını sökebileceğini açıklarken daha ileri gitmez. Ancak bu ipuçları bile bize bir devrimin nasıl olabileceği hakkında bir şeyler anlatmak için yeterli gelmiyorsa, en azından Eleanor'un hikâyesinden öğrenebileceğimiz son bir ders sunar: dünya tarihi ne kadar tehlikeli görünse de, maceramızın bizi her zaman götüreceği yer burasıdır. Umut anı, ne hikâyeyi başlatan borç içinde ne de her birimizi okumaya mecbur kılan masal içinde görülebilir; o daha çok, hikâyenin bizi sürüklediği ve tarihin yeniden başladığı, geri dönüş beklentisi içinde saklıdır. Kendimizi, gönderilen her şeyin en sonunda acı içinde bize dönmesini beklerken hayal etmeye çalışırken, tekrar ve tekrar kendi hediyelerimizin alıcıları olarak verdiğimiz sözlerin sorumluluğunu almanın ne anlama geldiğini öğreniriz. Böylesi bir geri dönüşün mümkün olduğuna inanmak için kim olmamız gerekir? Bir şekilde çocuk olmak zorundayız: yalnız Marx'ın inançlı nesilleri veya sadık varisleri değil, basitçe ifade etmek gerekirse, aynı zamanda, güzel ve mutlu bir hayat yaşamayı arayanlar ve Marx'ın da bizden birisi olduğunu fark edenlerden olmak zorundayız.

7
BORÇLULUĞUN DİYALEKTİĞİ

Hayat hiçbir insana karşılıksız verilmemiştir;
herkes onu borç olarak almalıdır.
- Lucretius, *Şeylerin Doğası Üzerine*, III, 968

Tarih dışında hiçbir şey bizi tarih ile hesaplaşmaya zorlamaz. Tarih, sadece bir gel-git veya akan bir nehir mesabesinde ve ona karşı söylediğimiz her şeye karşı kayıtsız ise, o zaman onun hakkında konuşmaya gerek de yoktur. Yani, tarihin olasılıkları açtığını veya sınırlar koyduğunu; bakış açılarını genişlettiğini veya daraltığını; vaatlerde bulunduğunu veya tehlikeler içerdiğini; sürprizlerle dolu olduğunu veya beklentileri boşa çıkardığını söylediğimizde, sadece basit anlamıyla şeylerin belli bir durumunu tarif ediyor veya bir dizi vakıayı kayıt altına alıyor olmuyoruz, daha dinamik ve karmaşık bir şeyi de ifade ediyor oluyoruz. Aldığı şekil ne olursa olsun -bir hikaye, bir yapı, bir öngörü, bir kader- tarih her zaman, bizi eylemlerinin içerisine dahil ederek kendi varlığından haberdar kılar, hatta, bunun ötesinde çoktan orada olduğumuzu bile fark ederiz. Bu yüzden ki, "tarih hakkında düşünmek" günübirlik bir iştir: başımıza ne gelirse gelsin onunla başa çıkmayı, üstesinden gelmeyi, alt etmeyi ve pazarlık etmeyi öğrenme yolumuzdur. Ve her gün müşahede ederiz ki, tarih hakkında düşünme

şeklimiz şeylerin oluş şeklini ince ince işlemekte, bizi onu yeni baştan düşünmeye sevk etmektedir. Bu ısrarlı tarihsellik tecrübesi –günlük yaşamın birbirine benzeyen bütün sıradan ve sıradışı anlarında– asla kendimiz ve vaziyetimiz arasında özgür ve eşit bir mübadele yapıyormuş hissi uyandırmaz. Tam aksine, sıkıntılı ve eşitsiz olduğundan, tarihsellik tecrübesine, eğer varsa, kendimize, başkalarına, hâlihazırda mevcuda ve gelecek olana karşı neyi, ne kadar borçlu olduğumuzu ortaya çıkarmaya çalıştığımızdan dolayı, yükümlülük ve borçluluk diliyle bakma eğilimindeyizdir.

Elbette, tarihi her zaman için dikkate almayı beceremek ya da reddetmek mümkündür. İnsanlar bunu devamlı surette inatla, saygısızlıkla, kayıtsızlıkla veya düpedüz acizlikle olup olmaması önemsiz, yapıyorlar. Tarih ile her türden etkin hesaplaşma aynı zamanda, sosyal ve fiziki borçlar ödenmediğinde ve ödenemediğinde bizi dengesiz bırakan her şeyle de hesaplaşmadır. Giorgio Agamben, bu zorlu durumu hassas bir şekilde tanımlamıştır: her zaman borçluyuzdur çünkü "insanoğlunun en temel varoluşu -potansiyeli olarak- belli bir bağlamda onsuz olunamayacağı, eksikliktir." Potansiyel sahibi olmak, kendimizi neyin olabileceği ışığı altında görmek, ne bir başarı ne de bir hayal kırıklığıdır. Yaşamın en temel eylemleri, içi doldurulamayacak bir boşluğa ve ödenemeyecek bir borca açılır. Tersinden, tereddüt etmek için bir neden de yoktur. Bize tam anlamıyla yaşamımız için iyi bir fırsat sunan her bir borcun onurlandırılmasını kendimize borçluyuz. Aynı zamanda, borçlu olduğumuz şeyleri reddebiliyor olmamız gerekiyor. Potansiyelimizi tam anlamıyla ortaya koymamızı engelleyen her borcu inkâr etmeli veya kamulaştırmalıyız. Tarihin materyalist anlayışının hedefi şudur: karşımıza çıkanlarla yüzleşme çabalarımızın en titiz muhasebesini garanti altına alır, bunu da, kendi potansiyelimizi nereye doğru sevk ettiğini bilmek ve bunun yanında, şeylerin mevcut düzenine karşı sadakatsizliğimize belirli hedefler tespit etmek için yapar. Kuralları ve yükümlülükleri bozmanın neden ve nasıl olduğunu öğrenmek de en bu kadar

önemli olabilir, aynı şekilde, onları neden ve nasıl devam ettirmemiz gerektiğini öğrenmek de bu kadar zor olabilir. Anlaşılması zor şekilde, yakın ilişki içinde görünen borçlar, indirgenemez bir şekilde kolektif bir hüviyete bürünebilir, ve temelde evrensel olarak görülenler, mutlak anlamda tekil yollarla kristalize edilirse ancak karşılanabilir.

Yani bir anlamda iki borç arasında yaşıyoruz. Bir tarafta, Agamben tarafından tanımlanan ve asla sahip olamayacağımız, tüketemeyeceğimiz veyahut da gerçekleştiremeyeceğiz bir potansiyele sahip olmamızdan kaynaklanan silinemez borç vardır. Bu, bizi her zaman, mesela mutluluk gibi aslında hiçbir zaman sadece bizim olamayacak şeylerin arayışında olarak yaşamaya sevk eder. Diğer tarafta, içinde yaşadığımız karmaşık tarihsel durumu temsil eden bir dizi hesaplanmamış borç vardır. Bunlar, çözülemeyen aile hikâyelerinden, kimlik yükümlülüklerine, ekonomik ve politik güçlerin hâkim biçimleri tarafından dayatılan en kalıcı yükümlülüklere kadar uzanır. Tarihin aşırı karmaşıklığına doğru pratik bir intibak, hem borçlarımıza bağlanmayı, hem de onlardan kopmayı öğrenmemizi gerektirir. Kendi müşterek güçlerimizi korumak ve artırmak için gönüllü bir çabayı, halihazırda zaten mevcut olan düzene karşı teslim olmaya karşı kararlı bir inkârı birleştirmeliyiz.

Tarihe doğru bu "pratik intibak" mefhumunu vurgulamak istiyorum. Kendi tarihsel konumumuzun koordinatlarını genellikle sıradan işaretlerle -el ve gözü, dünya ve yıldızları kombine ederek- adlandırıyoruz. Burada, en temel noktayı işaret etme eylemi, çoktan yerli yerinde olan ve kendi çekimini yapan bütün diğer şeyleri açığa çıkarır.[1] Böylesi işaretler en geniş soyutlamaları -gerçeklik, tarihsellik, yerleşiklik, dünyevilik- bile

1 Buradaki anahtar ifade Jacques Rancière tarafından çizilmiştir; *The Names of History: On the Poetics of Knowledge*, çeviri. Hassan Melehy (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994). [*Tarihin Adları: Bilgi Poetikası Alanında Bir Deneme*, çev. Cemal Yardımcı (İstanbul: Metis Yayınları, 2011)] Tarihin bir tür "intibak" olarak adlandırılması vurgusu fikrini Alexander Kluge ve "intibakı" "teorik çalışmanın ilk şekli" olarak tarif eden Oskar Negt'ten alır. Oskar Negt, *Geschichte und Eigensinn*, Band 2, *Der Unterschätzte Mensch* (Frankfurt: Zweitausendeins, 2001), s. 1002.

bünyesinde barındırır. Bunlar aracılığıyla sadece "olanı" değil, aynı zamanda "olanın" nasıl düzenlendiğini, maddileştirildiğini hatta sermayeleştirildiğini de, hayatı (bu hayat veya herhangi bir hayat) daha çok veya az yaşanılır kılar şekilde belirleriz. Tarihteki bir tür anlık ve sonsuz borçluluğu yaşadığımız fikri, modernitenin tanımlayıcı bir davranış kalıbı olarak anlaşılmalıdır. Bir yanda, Nietzsche'nin tanımladığı gibi, her birey kendi içindeki duygusal yükümlülüğü benimsediği andan itibaren, insan toplumları zalimane bir içsel yeniden düzenlenişe maruz kalmaktadır. Öznelliğin kendisi sürekli bir vicdan azabı içinde dönmektedir, ve diğer her şeyin yokluğunda, kendi egemen güçlerini daha yüksek bir düzene, ahlaki bir saygınlığa yükseltmesi, "değerin" kendisinden başka bir şey değildir. Egemenliğin bu varsayılan ve ertelenmiş yapısal ve retoriksel dizilimleri, bu yüzden borçluluğun birçok farklı aygıtını temsil eder. Diğer yanda, Polanyi'nin betimlediği şekliyle, değer ilişkilerini toplumsal düzen aracılığıyla genelleştirerek insan toplumları, sadece mübadele ve mübadele uygulamalarıyla bir arada tutularak, ters yüz olmaktadırlar. Kapitalizm, kendisinden bütün borçların, kamu veya özel, para bağlantılarının arasından geçtiği borçluluk aygıtıdır. Jameson'ın ifade ettiği şekliyle post-modernite, bu süreç kendi rotasını tayin ettiğindeki an olacaktır. Bu yüzden, küresel tarihsel durumu canlandıran tek ortak bileşen, dünya piyasalarına dâhil olmayı sağlayacak, neredeyse evrensel yükümlülük haline gelecektir. Bu, sosyal anlaşmaların daha sınırlı ve koruyucu çerçeveleri içinde bir kez üretildiğinde ve korunduğunda, her şey üzerinde bir hak iddia edecektir. Bu andaki en hayati tarihsel görev de böylece, bu kördüğümün ötesinde, borçluluk ve kamu yararı arasında küresel ölçekte daha uygun tarihsel bir bağlantıyı temsil edecek bir yol bulmaktır. Burada, sorunun taslağının sadece izini sürmek için, borçluluğun üç çift oldukça tanıdık ve temel tarihsel kavramla nasıl tescil edildiğini göstermek istiyorum. Tarihle nasıl ilişkili olduğumuzu tarif ederken -bir dizi teorik yönelim uygulamaları vasıtasıyla- onunla farklı

olarak nereye kadar uğraşabileceğimizi de (bu ifadenin bütün çağrışımlarıyla birlikte) bulabileceğiz.

Marx'ın geçmiş nesillerin yüklerinin yaşayanlar için bir karabasan gibi olduğunu ifade ettiği *Onsekizinci Brumaire*'deki ünlü bölümü hatırlayalım. "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan verili olan ve geçmişten miras kalan koşullar içinde yaparlar."[2]

Bu hayret verici şekilde tekrarlanan cümle o kadar çok parlatılmış ve yorumlanmıştır ki, onun özündeki kesin formülasyon gözden kaçırılabilir: "verili ve geçmişten miras kalan koşullar." Marx'ın lüzumsuz teklemesi gibi görünen şey aslında güzel bir anlatımın yansımasıdır. Verili ve miras kalan, alınan ve elde edilen, geride kalan ve yitip giden: bu tabirler, yüzleştiğimiz tarihsel koşulların içerisinde yer aldığı bir dizi ayrı durumu açığa çıkarırlar. Aslında Sartre, Marx'ın ifadesini alıntılar ve yeniden yorumlar, "Diyalektik rasyonalite, bu cümlenin içerdiği bütün, özgürlük ve zorunluluğun daimi ve diyalektik bütünlüğü olarak görülmelidir."[3] Yine de bu bütünlük hiçbir yerde kendisini böyle sunmaz: hem özgürlük hem de zorunluluk sadece tesadüfi olarak, varsayımlar veya çıkarımlar gibi, bilinebilir (eğer mümkünse) olurlar. Aynı zamanda, gerekliliklerin, yükümlülüklerin ve olasılıkların bileşiminden oluşan bir karışım olarak tarihle uğraşan insanlar, kendi kavramlarıyla kolektif ve içkin olarak pratik aracılığıyla çalışmak zorundadırlar. Tek gerçek çelişki insanlar ve koşullar arasında değil, bağlılık yöntemlerinin sınırları içerisinde tezahür eder.

---

2 Karl Marx, "The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte," içinde *Surveys from Exile*, ed. David Fernbach (New York: Vintage, 1974), s. 146. [*Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i*, çev.Tanıl Bora (İstanbul İletişim Yayınları, 2010)] "İnsanın" kimliğiyle ilgili kavramsal problemlerin vurgusu Marx ve Engels'in karşılaştırmalı formülasyonu bir okuma için bkz. Étienne Balibar, "The Basic Concepts of Historical Materialism," içinde Louis Althusser ve Étienne Balibar, *Reading Capital*, çeviri. Ben Brewster (London: Verso, 1979), ss. 207–8 ve 251–2. [*Kapitali Okumak*, (İstanbul: İthaki Yayınları)]

3 Jean-Paul Sartre, *Critique of Dialectical Reason*, çeviri. Alan Sheridan-Smith (London: Verso, 1976), s. 35.

Burada bir miktar yavaşlayalım ve her kelimeyi tartalım. "*Verili*" şu an orada olanı değil, biz oraya ulaştığımızda bir şekilde orada zaten bulunması gerekeni belirler. Bu, bulguların keşfinden veya "vakıa olan her şeyde olduğu gibi"den öte bir anlam içerir. Onun önceliği zorunluluk gücünün kendi yönelimini dikte etmemesini varsayar: "*verili olan*" bizim ne yaptığımızı önemsemeden göz önünde bulundurulması gereken ne varsa bünyesinde taşır. Verili olana dair rahatsızlık edici bir şeyler vardır. Verili bir durumla, bir öznenin nesneyle yüzleşmesi gibi değil, kendisini ikisinin ortasında bulduğu andan itibaren, "verili olan"ı hem ele alıp hem iade ettiği bir uzlaşma süreci aracılığıyla "karşılaşırız." . Durağan, dakik, kesintisiz veya önceden güvenceye alınmış olmanın ötesindeki koşulların "verilmişliği", onunla yüzleşmemiz aracılığıyla taslağı çizilebilir ve bu daima zaman alır: sadece bu yüzleşme aracılığıyla, dünyanın maddiliği bizi ilgilendirir. Bu kelimelerin girift alt bölümlenmeleri Heidegger tarafından, ve ondan sonra kökenleri, Derrida tarafından, "*ödülün*" etimolojisinden başlayarak takip edilmiştir. "Verili" dünya hakkında sanki hep orada olan bir şeymiş gibi konuşurken, ona bir ödül gibi davranırız -karşılık verme ihtimalimizi açık bıraktığından dolayı sanki o bize nihai anlamda hükmetmiyor gibidir- çünkü kabullenme halinde hem ödülü onaylarız hem de onun oraya nasıl geldiğini unuturuz.[4] Bu ikili onaylama ve unutma eyleminde, kendi adımıza ödülün varoluş bahşettiğini yeniden sahneleriz. Bu sürekli yeniden sahnelenen verme eylemi sadece ruhsal yaşamın bir refleksi değildir: özellikle işaret dilinde, mimiklerde ve konuşmalarda beklenti ve ifadelendirmenin temel tekniği olma işlevini görerek tamamlayıcı ve bir ek gibi maddi bir biçim alır. İnsanoğlu yaptığı her ne ise, iyi veya kötü, , yapabilmeye muktedir hâle gelir. Bunu da sadece verili olan araçların yardımıyla kendilerini "teknik olarak" o işe vererek gerçekleştirirler. (Bu, Bernard Stiegler'in, Heidegger'in önermesi olan; Dasein, "her

4 Jacques Derrida, *Given Time: I. Counterfeit Money*, çeviri. Peggy Kamuf (Chicago: University of Chicago Press, 1992), ss. 23–4.

vesileyle kendi geleceğini 'tarihselleştirir'" anlayışının daha çağdaş bir yorumlayışı olacaktır.[5]

Yine de tarihselliğin geleceğe intibak etmesini sağlayan verme değil alma eylemidir. Eğer bir tarafta "verili olan koşullar" mefhumu maddeselliğin indirgenemez varoluşsal ve fenomenolojik veçhesini temsil ediyorsa, "geçmişten miras kalan koşullar" ifadesi farklı bir toplumsal ve kolektif veçheyi ifade edecektir. Aslında, burada anlatılan Heidegger'in "verili olan"ın analizine ihtiyaç duyulduğunu tartışmasızdır çünkü özellikle "miras kalan" güvenilmez ve tartışmalı bir gelenek olarak, kolaylıkla onun kullanılagelen anlamını kabul etmemizi şart koşar. Ancak Marx'taki her kavram, diğerlerinin söylemediği esas olan şeylerin taslağını çizer. Koşullarımızın miras kaldığı düşüncesi, zorunlu olarak bize göçüp gitmiş olan başkaları tarafından yapıldığını hatırlatır ve aynı zamanda, bu miras, kendimizi geçmişin varisleri yapmamızı zorunlu kılar. Bütün yasal tuzakları ve dindarlık halesiyle birlikte, süreç eşitsizlikler ve adaletsizliklerle yüklüdür. Diğer hak talepleri karşısında kazanmanız veya kaybetmeniz önemli değildir, ancak miras için mücadele etmek zorundasınız. Aynı şekilde, her zaman bir mirası kabul ettiğimiz de kesin değildir ve hatta böyle yapsak da, bizim bu "kabul edişimiz" özgün bir tercih ya da inançlı bir süreklilikten ibaret olacaktır. (Derrida'nın *Marx'ın Hayaletleri*'nde ortaya koyduğu gibi, "*Miras asla verili değildir, o her zaman bir görevdir.*"[6]) Aynı zamanda, geçmiş nesillerce vasiyet olunan her şeyin geleceğinden emin olamayabiliriz; tam tersine, materyalistler yolculuk boyunca değişime uğrayan veya aktarım sırasında kaybolan her şeyi merak edeceklerdir. Hatta Bourdieu'nün mirasa dayanıklı eğilim olarak adlandıracağı herhangi bir miras yolundan daha önemli olan şey, daha önce yapılmış olanla şu an

5 Bkz. Bernard Stiegler, Technics and Time, 1: *The Fault of Epimetheus*, çeviri. Richard Beardsworth ve George Collins (Palo Alto: Stanford University Press, 1998), özellikle ss. 204–16. Alıntılanan ifade Martin Heidegger'den gelir. *Sein und Zeit* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993), s. 20.

6 Jacques Derrida, *Spectres of Marx*, çeviri. Peggy Kamuf (New York: Routledge, 1994), s. 54. [*Marx'ın Hayaletleri*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001)]

yapmakta olduğumuz şey arasındaki bağı kuracak sürekli bir ihtiyaçtır. Her ne kadar, miras alma eğilimi bütün soy ve nesep türlerini koruma altına almış olsa da, "uyumun olabileceği gibi uyumsuzluğun da kaynağı, teslimiyetin olabileceği gibi isyanın da kaynağı" olabilir; öyle bir şekilde ki, bu çıktılardan herhangi biri, soyu durdurmak şöyle dursun, verasete eklenir.[7] Elbette ki *Onsekizinci Brumaire*, suçluluk ve sıkıntıyla ambalajlanan ve tarihsel vesayetin zalim eylemlerine eşlik eden yanlış tanımanın hilelerine vurgu yapar. Marx'ın tarih-yapıcılığı hakkındaki en temel önermelerini "dünya-tarihsel ruh çağırıcılığı" olarak ifade ettiği polemik tanımına bir giriş olarak sunduğunu anımsamalıyız. Buna göre, burjuva devrimleri kendilerini geçmişin görkemiyle donatırlar, çünkü "kendilerinin devrimci dönüşüm ve maddi kuşatılmışlıklarıyla bağlanmış" oldukları gerçeğiyle yüzleşemezler. Yani, insanlar, verili olanın ötesine geçerek veya bütün mirastan gönüllü olarak vazgeçerek değil, üzerlerine binen baskıları ne kadar ağır veya belirsiz olursa olsun göğüslemeye çalışarak kendi tarihlerini yazarlar.

Fakat muhtemelen, insanların kendilerini bu kavramlar çerçevesinde kendi tarihlerinin birer öznesi olarak hayal etmeye hazır oldukları zamanlar geride kalmıştır. Özellikle de doğrudan yüzleştiğimiz koşulların hemen hemen hiçbiri nihai değil gibi görünmekteler. İhtiyaçların yaşayan veçhesi, ileri metalaştırma işlemleri vasıtasıyla özümsenmiş, yeniden şekil verilmiş ve yeniden ayarlanmıştır. Böylece ihtiyaç kavramının kendisi aynı zamanda hem karşılanabilir hem de daha mutlak olarak görülmüştür. Aynı şekilde, geçmiş nesillerin ölü emeğinin "miras" bırakılması fikri, özellikle de onun birikmiş ağırlığının sayısız önlenemez yükümlülük dayatmasından dolayı, hem bir lanet hem de bir lütuf olarak görülmektedir. Fazla sayıda hatalı, bitirilmemiş iş ve ödenmemiş fatura da mevcuttur. Muhtemelen Marx'tan önce, "verili ve miras olarak kalan", doğa ve kültür arasındaki ayrıma benzer bir şekilde göreceli olarak problemsiz

7 Pierre Bourdieu, The Logic of Practice, çeviri. Richard Nice (Palo Alto: Stanford University Press, 1990), s. 62.

bir şeye gönderme yapılır. Bir tarafta mutlak dolaysız maddecilik, diğer tarafta da eski düzenin somut, elle tutulur, hissedilir kalıntısı vardır. Kendisinden öncekileri bu şekilde isimlendirerek Marx onların altına bir çizgi çeker: böylece onlar, açık politik tartışmalar için payanda haline gelirler. Bu bakış açısından, tarih yapına görevi her zaman için, sanki yeni bir şeyler oluşturmak için var olanın büyüsünü bozuyor ve yerleşik olanı alt üst eden modernitenin açılış eyleminde sahneye çıkıyoruz gibi izlenmelidir. Fakat böylesi bir özgürlük tecrübesini izlemeyi öğrenirken, insanlar aynı zamanda olmaları gereken koşullara nasıl bağlandıklarını da öğrenirler: her tarihsel eylem borca bağlı olarak başlar ve biter.

Borçluluğun ölümcül olmaması gereklidir. Eğer bir toplum gerçekten de kendi başarılarının mirasını onları oluşturanların adına ve onlara en çok ihtiyaç duyanların hatırına koruyabilirse, böylesi bir süreklilik ilerleme olarak isimlendirilmeyi gerçekten de hak edecektir. Bunu yapmada başarısız olan, kendi başarısızlıklarını kayıtsız gaflet ve iyi tahkim edilmiş lüzumsuz ayrıcalık biçimleriyle gizleyen her toplum ise aslında sürekli bir felakettir. En azından, Benjamin'in *Passagen-Werk*'teki pervasız notundan anlaşılabilecek budur:

> İlerleme kavramı felaket düşüncesi üzerine temellenmelidir. "Sadece ilerlemeyi sürdür" gibi şeyler bir felakettir. Her zaman bizi bekleyen şey bu değildir, fakat daima verili olan budur.[8]

Eğer yirminci yüzyılın bir mezar taşı olacaksa, bu not onun mezar yazıtı olabilir. Aslında onun tonu -herkesçe bilinen şekliyle Klee'nin *Angelus Novus* fragmanında betimlenen- modernitenin pek çok eleştirisi boyunca yankılanmaktadır. Anahtar kavramları, Adorno ve Arendt tarafından yeni ifadelerde nakledilmiştir. Fakat Benjamin'in yorumunun etkisi, Bataille ve Blanchot'tan Debord ve Bookchin'e kadar bir dizi başka isim gibi de ele alınabilir. (1988'de Public Enemy dedi ki; "Mahşeri

8 Walter Benjamin, Das Passagen-Werk (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1982), s. 592. Notun numarası [N9a, 1].

yaşıyoruz, geç kalınmış bir haber olarak.") Günlük tecrübenin bir ifadesi olarak ele alırsak, Benjamin'in anahtar deyişi ("Öylesine' devam eden şeyler birer felakettirler") süregiden angarya işlerin ve tekrarlayan hüsranların ikna edici bir karışımını ifade eder. Geçmişin başarılarına ya da gelecekteki olasılıklara dair her bir göstermelik referans çok tatsız ve bayatlamış bir şey tadı verir. "İlerleme" ve "kalkınma" süreçlerinin maskesini indirmenin bir özeti olarak ele alınırsa bile -onlarca yıl boyunca toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesini sürdüren ve hatta şimdi de yeniden yapılandırmanın yeni turu olarak parlatılan bu ideolojik taşıyıcı dalgalar- cümle yine de sivri bir özellik taşır. Aynı zamanda, tesellisiz bir samimiyete sahiptir: ancak acı bir tebessümle kabullenmemeyi denemeniz gereken bir şeyler olduğunu bizlere hatırlatır. Dünyadaki her bir büyük dönüşüm acının sistemik bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Aynı şekilde bu deyişi tersine de çevirebiliriz: ilerleme doktrini o kadar yıkıcı hâle gelmiştir ki, felaket düşüncesi bile ilerlemiştir. Her ne kadar ilerleme, içeriğindeki olumlu yanları ve kamu yararını fazlasıyla kaybetmiş olsa da, felaket mefhumu hâkim kalabilmiştir ve kurnaz bir mantık içerisinde, normalde havuç olması gerekirken gözlerimizin önünde sallanan bir çubuk olmuştur. Bir zamanlar, ilerleme her tür felaketi meşrulaştırabilirdi; şimdi ise her şeyi meşrulaştıran buna ilerleme diyelim ya da demeyelim felaketin kendisidir.

Bu yüzden eğer felaketi, ilerlemenin "hakikati" veya onun sonu olarak düşünürsek, Benjamin'in noktasını gözden kaçırabiliriz. Her iki kavramın da bir arada olması gerektiği düşünülmektedir, hatta onların arasında bir denge tablosu çizmeye yönelik her türden çaba anında anlamsız görünecektir. Resmi istatistiklere veya kalkınma raporlarına baktığımızda, çizelgelerin en tepesindeki ve en altındaki, dışarıdan yapılan her türlü nicel karşılaştırma ve ayrımda, tarihe dair bütün özgün kavramların etkisiz kaldığını görürüz. Daha önceden gördüğümüz gibi, "ne olduğuna" dair resmi söylemin büyük kısmı zenginlerin daha da zenginleştiği ve fakirlerin de er ya da geç öleceği gerçeğini

tekrar etmesine denktir. Eğer Adorno'nun dediği gibi, ilerleme olasılığı küresel "insanlık" konusuna evrildiyse, muhakkak ki felaket konusu da aynı yolu takip edecektir; fakat böylesi küresel konular, hem küreselliklerinden hem de öznelliklerinden acizlik şeklinde etkilenirler.[9] Yıkım olmadan ilerlemeyi umut etmek manasızdır, çünkü özellikle felaket, her zaman ilerleme için gerekli olan içsel şartlara -ve dışsal bedellere- sahiptir. Kendilerini modern olarak gören kaç nesil, programda olmayan aşikâr felaketi yıkacak "ilerleme"yi beklerken yaşadı ve öldü?

Günlük yaşam düzeyinde, ilerleme ve felaketin kazanılmış uzlaşısı geç kapitalizmin insan ruhunun dağarcığına yaptığı en ileri katkılardan biri olabilecek *zaman öldürmek* mantığı içinde görülebilir. Bu, sürekli olarak yeni kültürel biçimler içinde (mesela trafik sıkışıklığının ve cep telefonlarının birleşiminde) yeniden keşfedilir ve kendisine en son ekonomik tasarılarda yeni bir yaşam bulur. Bu mantık, sakinleri olmayan geniş bir yayılma alanı ve altyapısız gelişigüzel bir büyüme yarattığı için "sonsuz öncelikli kalkınma" olarak tarif edilebilir. "Zaman öldürmek" öylece durmak veya hiçbir şey yapmamak demek değildir. Bu özellikle *yer kaplayarak, zaman kazanmak* anlamına gelir. Bu mutasyon nihaidir. Örneğin, Harvard Tasarım Okulu, İleriye Doğru Büyük Bir Adım adlı şehir üzerine olan kitaplarında, Pearl Nehri deltasının muazzam yayılma noktasında bulunan yirminci yüzyıla ait Çin'e özgü bir türü tarif ederler. Yeni bir tür metropolün aşırı abartılı tasvirinden alıntı yaparlar: "Zhuhai şehri, sahip olduğu güzel manzara ve çevreyle birlikte, turizm için meşhur bir doğal nokta ve yatırım için önemli bir alan HALİNE GELMEKTEDİR. Bu, Zhuhai insanının erdemi ve cesaretinin sonucudur." Küstah bir geri dönüşle, Harvard ekibi bu garip fiil deyişini ("haline gelme") güney Çin'in yaşadığı kapsayıcı ve ani gelişmeyi hareket ettiren paradoksal zamansallığın en iyi tanımı olarak sunmaktadır. Onun sanayileşmesi ve şehirleşmesi çoktan gerçekleşmiş

9 Theodor Adorno, *Critical Models*, çeviri. Henry W. Pickford (New York: Columbia University Press, 1998), s. 144.

durumda, fakat "başarının acilliğiyle ebedi gecikmeyi" birleştirerek hâlâ da devam etmektedir. Bu ucu açık bir kalkınma değildir, tersine, çıkmaz sokağa giden en kestirme ve hızlı yoldur. Başka bir deyişle, "son durağa ulaşma arayışı."[10] Çok hızlı ilerleme kaydederek veya milim kımıldayamayarak, yama yapılan modernizasyonun eylemsizlik kuvvetleri yarım yamalak devasa gerçekler üretirler. Yıkımları genişlemelerinden çok daha kötü olacak denetimsiz şehirler, horoz dövüşü şeklinde cereyan eden sanayi stratejileri ve dibe doğru sürükleyen refah görünümlerinin hepsi, toplu bir yıkım tehlikesini göze almadan kopartılamayacak bağımlılık ve kırılganlık ağlarıyla birbirlerine bağlıdırlar. Gerçek anlamıyla süreklilik gösteren her tarihsel süreç, mevcut anahtar kelimelerin söylediği şekliyle, mutlak anlamda sürdürülemez bir şeye dönüşecektir ve kapitalizm de tam olarak ânı ele geçiren şeydir.

Yine de, kasvetli öngörüler Benjamin için bile son cümleler olamazlar. Tarih felsefesine dair notlarında, Benjamin tekrar tekrar, ilerleme ve felaket görünüşlerine, sonu gelmeyen tartışmalardaki ezilenlerin tarihinin süreksizlik gösterdiği fikrine karşı çıkar. Ezenlerin tarihi maddi şeylere ve tarihsel kavramlara içkin yükümlülüklerin sürekliliğini aksettirdiğine göre, ezilenlerin geleneği de bize kesintiye uğrama ve bağlantısızlık stratejilerini öğretir; ani parlama ve parçalara ayrılma anlarını. Böylesi bir anda, bütün bahisler kapatılır ve tüm borçlar iptal edilir. Paris Komünü'nün ilk anlarının bizlere gösterdiği gibi, devrimci mesih sahneye çıktığında kurtarılma gerçekleşmeyecektir, ancak tefeci dükkânları kapandığında ve birikmiş kira borçları silindiğinde kurtulma olacaktır. Fakat yine aynı şekilde, ne kadar derin alt üst oluşlar gerçekleşirse gerçekleşsin, böylesi olaylar sil baştan sıfırdan başlamazlar. *Jetztzeit*'in şizofrenik bir tarafı vardır: o her an vuku bulabilir, fakat o gerçekleşmediği sürece gerçekleşmez ve hatta sonra bile sadece gerçekleşmekle

10 Harvard Design School Project on the City, *Great Leap Forward*, ed. Chuihua Judy Chung, Jeffrey Inaba, Rem Koolhaas, Sze Tsung Leong (Köln: Taschen, 2001), s. 706.

kalmayacaktır. Benjamin bu tersyüz olmuş karmaşanın farkındadır. Onun metinleri de istekli beklentiler ve korkular arasındaki bu karmaşık mesafenin düzensiz araştırmalarını sunmaktadır ve bizlere farklı kesinti ve erteleme yaklaşımları uygulamayı öğretir, uzun bir tahammül ve kesin bir reddediş. Bu çatışan ruh hallerine dair ipuçları, Brecht'e ait bir şiir üzerine derin derin düşündüğü son notlarından birisinde görülebilir.

> [altı çizilmiş paragrafta:] Özgün tarihsel sunumun bir örneği olarak: 'An die Nachgeborenen.'('Gelecek Kuşaklara') Sonradan doğanlardan beklentimiz, bizi zaferlerimizden dolayı kutlamasınlar, daha ziyade başarısızlıklarımızla ansınlar. [altı çizili olmayan satırda:] Tesellisi şudur: teselliye dair hiçbir umudu olmayanlara verilebilecek tek lütuf budur.[11]

Aslında eğer "düşmanın muzaffer olmaya devam edecekse," onun bu şekilde bir teslimiyet bildirgesine de ihtiyacı olmayacaktır. Yapamadığımız şeyler için bir anma iddiasında bulunmak, gelecek nesillere uğraşacağı sorunlara karşı en küçük iyilik olarak görülebilir, fakat yine de bu çok fazlasını istemektir. Onlar bizim yapamadığımızı yapabilirlerse eğer, tesellimizin onlar için bir anlam ifade etmemesi gerekir. Ve tabii ki onların da mağlup olması halinde, bizim yenildiğimizi kabul etmemiz onlar için herhangi bir teselli kaynağı olmayacaktır.

Aslında, Brecht'in ünlü şiiri, tarihin süreksizliğinin her zaman için avantajlı olmadığını açıklar. Zamanın dışında, onunla uyumsuz gibi hissetmek, temel olması gereken şeyleri yapamamak ve gerçek hayattaki neredeyse her şeye kişisel bir başarı gibi veya çok yakın bir tehdit gibi yaklaşmak: bunların hepsi bizim her türlü başka türlü yaşayabilme yollarımızdan alıkoyar.

Benjamin "bizim yenilgilerimizden bahseder," Brecht ise "bizim zayıflıklarımızdan" ve her ikisi de tam olarak aynı şeyden olmasa da, aynı tarih hakkında konuşurlar. Elbette ki, Marksizm literatürü başarısızlık ve yenilgi üzerine derin düşüncelerle

11 Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*, Band I/iii (Frankfurt: Suhrkamp Verlag), s. 1,240.

doludur. Bu kavramlar arasındaki ayrım, zaferlerin daima tersine çevrildiği ve tamamlanmadığı şekliyle karmaşıklaştırılan politik görüş için temel bir pusula işlevi görür. Bütün bir gelenek içinde, Sartre'nin *Eleştirisi*, tarihsel sürecin her kademesinde – fabrika işlerinden devrimci hareketlere kadar– olayların nasıl olur da acımasızca kendi öznelerine karşı geldiklerinin en kusursuz örneklerini sağlar. Sorun bu şekilde ortaya koyulduktan sonra, korkutucu bir netlikle görülür ki, Marksist söylemin en uzun süreli ayakta kalan kısımları mağlubiyet üzerine temellenmiştir. Bu ayrımın nasıl keskin bir şekilde farklı anlatılar ve stratejiler oluşturduğunu görmek için her örneğin üzerinden tek tek gitmeye gerek yoktur. (Paris Komünü'nün bir yenilgi olduğunu biliyoruz, peki ya Nikaragua? Şunu söyleyebiliriz ki, savaş karşıtı hareket Irak'taki savaşı durduramadı, ama bu bir başarısızlık mıdır?) En iyi ihtimalle, yenilgi kanısı, muzafferlerin -düşmanların- güçlerine dair daha bütün bir analize geri dönmeyi gerekli kılar. Diğer yandan başarısızlık kanısı da kişinin kendi zayıflığının ıslah edici ve iyileştirici teşhisine dönüşür. Kendi hakikatini oluşturmaya muktedir bir kolektiviteyi vücuda getirmek durumu hariç yine de böylesi kanılar oluşturmaya gerek yoktur. Tahakküm ve hegemonya gibi daha soğukkanlı kavramsal mefhumların tersine, başarısızlık ve yenilgi mefhumları asla kendi sarsıcı ızdıraplarını kaybetmez. İşte bu yüzdendir ki, mutlak başarı fikri gibi düşüncelerden ziyade bunlar, devrimci söylemde *Gerçeğin* konumunu gösterir.

Perry Anderson'ın Haziran 2000'deki *New Left Review*'u yeniden başlattığında yaptığı yoruma nasıl yaklaşabileceğimizi belirleyen de budur:

> Bugün, gerçekçi bir Sol için tek başlangıç noktası tarihsel yenilginin apaçık tescilidir... Hiçbir kolektif fail, ufukta beliren sermayenin gücüyle eşleşemez... Ancak insanlık tekrardan bir sistem değişikliği için enerjisini harekete geçirirse, bu yine sermayenin metabolizmasından gerçekleşecektir. Bundan uzaklaşamayız. Ancak bu düzenin evriminin içinde başka sırlar saklıdır.[12]

12 Perry Anderson, "Renewals," *New Left Review* 1 (Second Series) Ocak/Şubat 2000, ss. 16–7.

Ve bunun yanısıra Fredric Jameson'ın şu yorumu da:

> Ütopya çağrısı başarısızlığa mahkûmdur... Onun epistemolojik değeri; zihnimizin etrafında hissettiğimiz duvarlarda, en katıksız tümevarım tarafından belirlenen görünmez sınırlarda, üretim biçiminin içine saplanan kendi hayal güçlerimizde, günümüz kanatlı ütopyasının ayaklarının saplandığı çamurda yer almaktadır, yer çekimini gücün ta kendisi olarak hayal etmek gibi.[13]

Bu ifadelerin her ikisinde de nefes kesici bir şeyler var. Kolay ele geçmiyorlar. Bu iki pozisyonun da genellikle iyimserlik veya kötümserlik olarak adlandırılan şeyle alakası olmadığını düşünüyorum; tam tersi, her birisi, en keskin tarihsel yargının nasıl da buna rağmen etkinleştirilebileceğini hayal etmek için bir meydan okumayı barındırır. Bu noktayı şöyle diyerek de vurgulayabilirdim –ve bunu yapan ilk kişi de değilimdir– mevcut konjonktüre karşı tek gerçek sızıntı, Marksist düşüncenin *mağlubiyeti* ve *başarısızlığı* ilan etme şeklinin her türden başarı ve arzunun sorgulanmasına yol açan önerisidir. Fakat mevcut anı *aynı anda* hem yenilgi hem de başarısızlık olarak görmek, inkârın ve sadakatin paradoksal bir şekilde birbirlerine bağlanmasını gerektirir. Kişi, *hiçbir şeyi kurtarmadan* yenilginin içinden ve *her şeyi kaybetmeden* başarısızlığın arasından geçmelidir. Fakat nelerden vazgeçilmesi ve nelerin saklanması gerektiğini bilmenin hiçbir yolu yoktur. Çığır açan bir yenilgiyi ilan etmek ve yine aynı zamanda başka bir başarısızlığı duyurmak, bizim hem eleştirel duyularımıza hem de ütopik arzularımıza zarar veren çok kötü, riskli bir politik stratejidir. Lakin alternatifin de görmek için yeterince düz ve sade olması gereklidir: böylesi kelimeleri kendi söz dağarcığımızdan atmamız geçip gitmekte olan zafer alayını seyredebileceğimiz en iyi yeri bulmak için itişip kakışmaktan başka yapacak bir şey bırakmaz.

Aslında, tarihin bütün isimleri, muzaffer kapitalizmin kendisini (en muktedir devletleriyle birlikte) insan ilerlemesinin tek

13 Fredric Jameson, *Seeds of Time* (New York: Columbia University Press, 1994), s. 75.

gerçek taşıyıcı olarak ilan ettiği görüsüne karşı yardıma çağrılmalıdır. Benim önermeye çalıştığım gibi, her isim kendi tarihselliğini, kendi dönümlerini ve sınırlarını içinde taşır. Bunlar da süregiden eklemlenme anlarıyla işaretlenmişlerdir. Bu anlamda, takip ettiğimiz sözlükçe zorlu bir evrimci şemanın çerçevesini çizer; her kelime bir diğeriyle düğümlenir, her düğüm tarihsel borçluluğun olası bir şekli olarak görülür ve her seferinde bütün bir çizgi daha da sıkılaşır. İlk olarak, elimizde varoluşsal ve ontolojik çıkarım kavramlarıyla toplumsal olarak birbirine yükümlülüklerle bağlanmış temel tarihsel varoluş düşüncesi bulunmaktadır. İkinci olarak hayal kırıklığı ve yıkımla beraber dokunmuş modernitenin içindeki kolektif beklenti görünümü vardır. Üçüncüsü de, en kesin ve katı ifadesini reddedilen ve fark edilmeyen içinde bulan, kişinin tarihsel koşullarıyla karşılanan ve ihtiyaçların sermaye ilişkileri şeklinde evrensel olarak ifade edildiği bir dönemdir.

Bütün bu isimler geleceğin *bu tarafında* kalmaktadırlar: onlar, bizim müşterek tarihi tecrübemizi oluşturan borçluluğun farklı boyutlarının sınırlarını belirlerler. Nereye dönersek dönelim, miras kalan ile verili olanın gücüne rastlarız; ilerleme ve felaket, yenilgi ve başarısızlık, bunların hepsi çağdaş kapitalizmin görünüşleri aracılığıyla sonsuz borçlara dönüştürülürler. Bu borçların karşısında, hep aynı hayati dersi öğrenip duruyuz: tarihin ağır yükünü taşıyabilmenin tek yolu onu olabildiğince geriye itmektir.

SONUÇ: KİM KORKAR *JÜBİLE*'DEN?

2008 yılında, İzlanda'nın bankacılık sistemi yıllarca süren saldırgan genişlemenin sonucunda çöktüğünde, halk protestoları ülkedeki iktidar partisini defetmişti. Litvanya'nın emlak balonu patladığında ve sıcak para akışı kuruduğunda, ekonomisi Avrupa'daki en hızlı büyüyen ekonomiden en hızlı çöken konumuna geçti. Yeni seçilen hükümete de bütçe açıklarını telafi etmek ve para birimini "avroya" endekslemek üzere baskı yapıldı. Durumları daha da kötüleştikçe, hem İzlanda hem de Litvanya, ekonomisinin çöktüğü ve kamu baskısının sayısız hükümeti kovduğu 2001'deki Arjantin'e benzemeye başladılar. Ancak bu noktada büyük bir farklılık meydana geldi: Arjantin IMF reçetelerini reddederken ve kendi kendisini kurtarmaya çalışırken, İzlanda'daki ve Litvanya'daki merkez–sol yönetimler IMF'nin gözetimini kabul ettiler. Sadece hızlı para girişinin ekonomilerini baştan başlatacağını değil, ayrıca mali disiplinin dünya kredi piyasalarıyla olan bağlantılarını da yenileyeceğini umut ediyorlardı. Yakın zamanda, üzücü bir şekilde, Avrupalı hükümetlerin Yunanistan'ın kurtarma paketi etrafında aylarca

süren dansı da aynı noktaya dayanmaktaydı: Yunan ekonomisinden geriye kalanlara teslim olma koşullarını kim dikte edecekti; Avrupa Merkez Bankası, IMF, Alman Şansölyesi, kredi derecelendirme kuruluşları, ya da hepsi birden? Her halükarda, insanları yeni mali rejime karşı bir karşı çıkışın olmayacağına ikna etmek çevik kuvvetin görevi olacaktı (ve hâlâ da öyledir).

Bankacıların ve bono tüccarlarının gönlünü almak başka, huzursuz toplulukları yatıştırmak ise bambaşka bir şeydir; Obama'nın ulusal istihbarat şefi olan Dennis C. Blair'in 2009'da söylediği gibi, küresel ekonomik karmaşa ABD ve dünya genelindeki diğer yönetimler için en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Onun bu yorumları Hazine Bakanı Henry Paulson ve IMF başkanı Dominique Strauss-Kahn tarafından da dile getirilen daha önceki ikazları çağrıştırmaktadır. Bunların her ikisinin de öngörüsüne göre, kendi kurtarma planları takip edilmediği takdirde toplumsal bir karışıklık meydana gelecektir.[1] Elbette ki, kendi kurtarma planlarından dolayı da kargaşaların olacağını öngörmeleri gerekirdi. Hükümet açıklarının aşırı yükselmesi, kemer sıkma politikaları, eriyen emeklilik fonları, zayi olmuş işler ve evler veya yaşam olasılıklarının yok olmasına yol açan binlerce diğer nedenle birlikte, insanların ne kadar borcu kaldırabileceğini tahmin edebilmek mümkün değildir. Her yerde –bakanlıklarda ve parlamentolarda, iş yerlerinde ve hane halklarında, sokaklarda ve ormanlarda– yeni bir borçluluk politikası ortaya çıkmaktadır. Onun alternatifleri de, borç ertelenmesinden, müzakere ve şartlı teslime ve mümkün olduğu kadar hesaplaşma, yükümlülükten sıyrılma ve tamamen reddiyenin her çeşidini oluşturmaktadır. Bunları da, bu yeni politikanın dışsal sınırları ve farazi olasılıkları izler.

Uluslararası bankalar ve yönetimdeki hükümetler arasındaki daimi tartışmalı ilişkide, felce uğratıcı borçlarla başa çıkabilmek

1 Mark Mazzetti, "Global Economic Crisis Poses Top Threat to U.S., Spy Chief Warns," New York Times, 13 Şubat, 2009, s. A14. Paulson ve Strauss-Kahn'ın yorumları ve İzlanda'daki durumun mükemmel bir tarifi için bkz. Rebecca Solnit, "The Icelandic Volcano Erupts," online erişim: tomdispatch.com

için güvenilir bir kılavuz yoktur. Nijerya, petrol parasının yardımıyla dışsal borçlarını memnuniyetle toplu olarak öderken, Ekvador ödemelerini yapabileceği parası varken borçlarında temerrüde düşmeyi seçti; çünkü yönetim bu yükümlülükleri sadece külfetli değil, aynı zamanda yasal olmayan bir dayatma olarak da görmekteydi. Afrika genelinde Batıya karşı çoktandır devam eden borçlar ya askıya alınıyor ya da iptal ediliyor. Ve hatta Çin de, bu bölgeye yeni bir kredi ve hibe dalgası yaymaktadır. Asya'da, 1997 finansal krizini derinden hisseden yönetimler, Batılı tarzdaki yardım paketlerine olan ihtiyaçtan sakınmak için düzenlemelerden ve döviz rezervlerinden oluşan yeni bir güvenlik duvarı oluşturdular. Bütün bir güneyi kaplayan "*Üçüncü Dünya borcu*" olarak ifade edilen zamanların tersine, bugünkü resim çok daha çeşitlidir ve "*borç tuzağı*", "*borç fiyaskosu*" gibi eski görüntülere kıyasla okuması bir miktar daha zordur. Eric Hobsbawm'ın 1980'lerdeki borç krizleri üzerine yaptığı değerlendirmeyi hatırlamak bu noktada önemlidir: "1929'den beri kapitalist dünya ekonomisi için büyük ihtimalle en tehlikeli zaman dilimi"[2]. Meksika, Arjantin ve Brezilya'nın iflasına kıyasla, 2008'deki Lehman Brothers'ın çöküşü, koruma fonlarındaki geçici kesinti veya "gölge bankacılık sisteminin" içinin dışına çıkması gibi olaylara rağmen, , bu tarihsel yargının doğruluğunu hâlâ koruyup korumadığını merak etmemiz gereklidir.

Daha geniş bir perspektiften, mevcut hâkim borç krizleriyle geçmiş temerrüde düşme anlarını karşılaştırmaya ihtiyacımız olacaktır. 19. yüzyıl borçların reddedilmesine, ani devalüasyonlara ve tam anlamıyla iflaslara şahit olmuştu. Bu dönemde, hızlı bir modernleşmeye girişmek için alınan borçlar, genellikle sürdürülemeyecek kadar talepkar olduklarını kanıtlamışlardır. Devrimler ve istilalar ise, borçların reddi ve iptali için fırsatlar sağlamıştır. Alacaklıların bakış açısından bakıldığında böylesi örnekler, finansal yükümlülüklerin mutlak anlamda sürekli

2 Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: A History of the World, 1914–1991* (New York: Vintage Books, 1994), s. 423. (Türkçesi, *Kısa Yirminci Yüzyıl, 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı*, Everest Yayınları.)

olmayan veçhesini göstermektedir; borç alan açısından bakıldığında ise, büyük ölçekli özel ve kamu borçlarının, artan oranda siyasal ve askeri güçlerce desteklenen karmaşık küresel yapıya içkin olmaya başlamalarıyla tarihsel silsile, bastırılamaz bir sıkışma görüntüsü arz etmektedir.[3]

Fakat bunların hepsi ulusal yetki alanı ve uluslararası finansal sistemin çerçevesi içerisinde kalırlar. Bireyler ve yerel gruplar için, ezici borçluluk karşısındaki seçenekler, en iyi ihtimalle endişe verici olarak görülür. Bireysel kredi notlarının en kıymetli ve en dayanıklı kimlik belgesi haline geldiği ülkelerde, parasız kalmak daha kolay hâle gelirken, iflas ilan etmek zorlaşmaktadır. ABD'de, vadesi gelmiş borçlarını ödeyemediği için evinin anahtarlarını bırakarak arkasını dönüp giden ev sahiplerinin hikâyelerine sıklıkla rastlanır. Hiç şüphesiz burada bir hüsnüzan parçası vardır: borçla cehennemde gibi yaşamaya kıyasla, kredisiz bir şekilde yaşamak cennet gibi görünür. En aşırı uçta, mesela hem eski tefeci köylü sistemine hem de yeni liberalizasyon baskılarına maruz kalan Hindistan'daki çiftçiler arasında, intihar oranları aşırı fazladır. Yine de insanlar kendi kötü hallerini diğerleriyle paylaşabileceklerini fark ederlerse eğer, daha sert önlemler alacaklardır. Onlarca yıl boyunca, dünya genelinde süregiden "IMF isyanları"nda insanlar, ortodoks doktrinin dayattığı toplumsal fonlarda yapılan acımasız kesintilere, özelleştirme tasarılarına ve para devalüasyonlarına karşı gelmişlerdir. Meksika'daki çiftçi ve küçük işletme grupları ağır borç koşullarını değiştirmesi konusunda hükümete baskı yapmak için kendi aralarında El Barzón adında bir borçlular birliği kurmuşlardır. İspanya'daki ve Türkiye'deki yakın dönemdeki olaylar yeni bir tür alevlenme noktası olabileceğini göstermiştir. Sadece IMF

3 Bkz. Elmar Altvater, "Historical Debt Cycles," içinde The Future of the Market (London: Verso Books, 1993), ss. 125–78. Borç döngülerinin daha anaakım tartışması için -borç krizlerini geniş tarihsel koşullar altında karşılaştırmayı hedefleyen- bkz. Carmen M. Reinhart ve Kenneth S. Rogoff, "This Time Is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crises," Nisan, 2008, online erişim: economics.harvard.edu. (Türkçesi, *Bu Defa Farklı - Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi, NTV yayınları.*)

danışmanlarının gelmesi olasılığına karşı bile insanların seferber olduğu bir "IMF'ye karşı ön alma isyanı".

"Ne kadar borcun aşırı fazla olduğu" sorusu genellikle teknik kavramlar içinde cevaplandırılır: ne zamanki borcun işletilmesi maliyeti borcun ürettiği değerden büyük olursa, o zaman bir şeyler yapılması gerekir. Ancak pratikte, sayısız istinai durum görünür. Devam eden borçlar çok geçmeden çökmelidir. Borçların mutlak suretle imkânsız birer yüke dönüştükleri sabit bir bardağı taşıran son damla noktası tasarlamak mümkün müdür? Neden böyle bir taşma noktası olmalıdır? Bunun yerine borçluluğun sınırlarının doğrudan ekonomik hesaplamaların konusu olmaması mümkün müdür? Süregiden krizlerle birlikte geniş çaplı sıkıntılarla yüzleşen en gelişkin toplumlarda, kamu beklentilerinin bir gel-git işareti gibi görünmeye başlamaları ne olursa olsun borcun sürekli genişlemesini gerektirir, bunların toplumsal fon talebi veya sürdürülebilir özel tüketim biçimlerinde olması önemli değildir. Bu her ne kadar sıklıkla bencil ve dikkatsiz kavramlarla açıklansa da, bu türden uzlaşmaz borçluluklar gerçek manada radikal bir pozisyonun kanıtı olabilir: böylesi talepleri mali olarak sorumsuzca küçümsemeye çalışan her çabanın, bu kemer sıkma politikalarından gerçek anlamda kimin yarar sağladığını açıklaması da zorunludur. Önerilen kemer sıkma politikalarından hiçbirisi hâkim büyüme düzeninin ürettiği temel eşitsizlikleri pekiştirmekten başka bir şey yapmadığı takdirde de, seçmenler hükümetlerine yeni bir politik görev verebilirler: kredi verenlerin dayanaklarını bozmak için, sermaye kaçışının önünü almalı, kendisini üreten genel ekonomi tarafından kendisine mal edilebilecek birikmiş servetin koşulları yeniden düzenlemeli ve en sonunda böylece, rantiyeci sınıfın gecikmiş ötenazisini gerçekleştirebilsin.

Başka bir deyişle, muhtemelen borçluluk, kırılma noktasına ulaşana kadar fark edilmeyen taleplerle hâkim düzeni doldurmaya muktedir olan kendi içerisinde bir tür isyandır. Tüketici borçlarını ve mortgageları da içeren şekilde hane halkı borcunun yayılması ne anlama geliyordu? Geniş bir insan

kalabalığının dünyada kendi finansal cennetlerini talep etmeleri çabası mıydı? Ev sahibi olmak ve tüketim ürünleri stoklama daha iyi bir yaşama ulaşmak için tek mevcut araç olduğu sürece, dünya üzerinde gitgide daha çok insan elbetteki bunu hedefleyecektir. Tüketimciliğin şatafatlı tuzaklarıyla onu güdüleyen politik bilinçsizliği birbirinden ayırmak önemlidir. Kredi kartlarının, evlerin ve mortgageların hepsinin birden patlamasını sadece kredi verenlerin hileleri üzerinden açıklamak oldukça tek taraflı olacaktır: bunun bir sonu yoktur, fakat son borçluluk yayılmasının ortaya çıkardığı şey çok daha değişken ve çelişkilidir. Thomas Friedman tarafından alıntılanan örneği düşünelim: Kaliforniya'daki tarım işçisinin yıllık geliri 14.000 dolar iken, 720.000 dolar değerindeki ev için mortgage almaktadır. Friedman'ın yaptığı gibi, böyle bir insanın böylesi bir evde yaşamaması gerektiği yönündeki burun kıvırma yerine, şu soruyu sormalıyız: "Neden olmasın?" Herhangi bir kapsayıcı ev politikasının yokluğunda ve kredi döngülerinin ürettiği apaçık eşitsizliklerin ışığında, neden tarım işçisinin yarattığı sızıntı, Wall Street'te her gün cereyan eden onlarca anlaşmadan daha şoke edicidir? Borç almaktan yanlış insanı men eden aynı ihtiyatlı algıyı tekrardan oluşturmaya çalışmak yerine, kimsenin, Deleuze'ün söylediği gibi, "borç için fazla fakir" olmadığı bir geleceği hedeflememiz gerekmez mi?

Bu, borcun idare ettiği toplumsal alanların genişlemesi meselesi değildir. Hep böyle olmuştur ve bunun geri dönüşü de yoktur. Bu aslında birlikte ele alındıklarında böylesi borçların nasıl olup da yerine getirilmemiş toplumsal ihtiyaçların ifadesi olduğunun farkına varılması meselesidir. Bu ihtiyaçlar da politik talepler olarak yeniden şekillendirilebilirler. Muhakkak ki, barınma, sağlık hizmetleri ve eğitimin -bunların hepsi de bireylerin kendi başlarına ödeyebileceklerinin üzerinde bir gideri gerektirir- herkesin bir başkasına borçlu olduğu yükümlülükler olarak anlaşılması gereklidir. Bunlar ortak iyiye karşı kayıtsız finansal sistemin hesaplamalarına konu olabilmek için fazla önemlidirler. Peki, çalışmadan bir hayatı sağlamaya çalışan,

kolektif çabalara dayanan özel ve kamu emeklilik planları nelerdir? Kendi şartlarını yerine getirmeden emeklilik sistemlerinin "paralarının tükeneceğine" yönelik bütün ikazlar, paranın teminini garanti etmek için gerekli adımların atılmasına yönelik bütün tartışmalardan tipik bir sıyrılma hareketidir. Herkes, özel ve kamu bütçelerini sömüren devasa, doymak bilmeyen "*fonlandırılmamış yükümlülüklerin*" var olduğunu bilir. Bu yüzden, gerekli fonların bulunmasını isteyenlerle, yükümlülükleri azaltmayı arzu edenler arasında bir politik irade savaşı olmak zorundadır. Belirli bir yere kadar, ikinci kampta yer alanlar kazanma eğilimindedirler. Birer birer bizim daha iyi bir yaşamı vaat eden bütün toplumsal olarak fonlandırılmış refah şekillerinden vazgeçmemiz ve bunun yerine kolektif olarak almakta olduğumuz bütün kararlarımızı muhasebecilere devretmemiz bekleniyor. Tüm bunlara rağmen, finansal yeniden düzenleme alanında radikal bir karşı saldırının tasavvur edilmesi olasılığı hâlâ bakidir. Kredi sistemi, eşitsizliği ve tüketimciliğin yanlış tercihlerini özendirmek yerine, bir tür kamu yararı veya daha iyisi kendine güvenen kolektif bir kurum olarak hizmet edebilir mi?[4] Grameen Bankası'nın kurucusu olan Muhammed Yunus'un ifadesini tersine çevirmeliyiz; "*kredi en temel insan hakkıdır*", yerine şöyle demeliyiz; "*borçluluk en temel insani koşuldur.*"

Aslında, mikrokredi, bu düşünüş çizgisinin cazibesi ve sınırlarına dair kullanışlı bir örnek sunar. Yerel çevrimler aracılığıyla kredi miktarlarını özellikle kadınlar arasında genişleterek mikrokredi kuruluşları, bireysel girişimciliğin artışa geçmesini ve hane halklarını en kötü fakirlik türlerinden kurtarmayı umut ederler. Bankaların kâr amacı güden bölümlerinden, kâr amacı gütmeyen STK'lar ve kendi kendini döndüren köy kredilerine kadar pek çok model gelişmiştir. Milyonlarca borçlunun

4 Bu soru Peter Gowan'ın makalesinde ortaya çıkmıştır: "Crisis in the Heartland: Consequences of the New Wall Street System," *New Left* Review 55 (Ocak/Şubat 2009), ve Robin Blakcburn'un kitap ve makale serileri içinde; *Banking on Death or, Investing in Life: The History and Future of Pensions* (London: Verso, 2002), özellikle ss. 465–528, ve daha yakın dönemde "Value Theory and the Chinese Worker: A reply to Geoff Mann," *New Left Review* 56 (Mart/Nisan 2009).

olduğu özellikle Güney Asya'da temel fikir çabucak yayılmıştır. Afrika ve Güney Amerika'da da benzer kurumlar vardır fakat bu kıtalardaki büyüme yavaş ve eşitsizdir. Bireyler düzeyinde bakıldığında açıkça görülecektir ki, böylesi programlar günlük yaşamda, özellikle günde bir veya iki dolara çalışanlar için elle tutulur iyileştirmelerdir. Şurası da açıktır ki, mikrofinans, borçluların diğer herkesin kredilerini geri ödemelerini görmelerini sağlayarak bir baskı uygular ve borçluları daha net anlaşmalar içerisine sokar. Mikrokredi tasarılarının adına yapılan çok sayıdaki bahsi geçen iddiada -ulusal kalkınmayı ateşlediği, kadınlara yetki verdiği ve daha sürdürülebilir ekonomileri teşvik ettiği- Connie Bruck'un da aktardığı gibi, şunları duymak şaşırtıcıdır; "fakirlere verilen krediler, genel fakirlik düzeyine henüz kanıtlanabilir bir etki yapmamışlardır."[5] Aynı şekilde Jeremy Seabrook da şöyle savunmaktadır; "yapısal fakirliğin üstesinden gelmek için serbest meslek kredilerini beklemek çok fazlasını istemektir ve artan küresel eşitsizliğe bir etkisinin olabileceğini umut etmek gerçek dışıdır." Dönüşümcü ihtimalleri engellemedikleri sürece iyileştirici önlemleri küçümsemenin bir nedeni yoktur. Soru yine, Seabrook'un kelimeleriyle aynı kalacaktır; "borçluluk bir özgürleştirme aracı olmuş mudur?"[6] Eğer "borçlulukla" sadece finansal sisteme doğru öznel bir intibakı ifade ediyorsak, o zaman cevap hayır olmalıdır.

Fakat mikrokredi kavramının içine entegre edilmiş, mevcut modellerin sadece yeni bir yaklaşım başlattıklarını söyleyen apaçık bir şekilde sınırları zorlayan hatta ütopik bir dürtü diyebileceğimiz bir talep vardır. Gittikçe artan gelir büyümesi yerine kadınların toplumsal haklarının güçlendirilmesini sağlamasıyla, ikincil gerekliliklerden sıyrılmasıyla, faiz ödemelerini

5 Connie Bruck, "Millions for Millions," The New Yorker, 30 Ekim, 2006, ss. 6–73. Bruck, Bangladeş'deki Grameen Bankası'nın ve Bolivya'daki Pro Mujer Grubun çalışmalarını mercek altına almaktadır. Bolivya'daki mikrokredilere eleştirel bir yaklaşım için bkz. "Disobedience Is Happiness: The Art of Mujeres Creando," içinde 'We Are Everywhere', ed. Notes from Nowhere (London: Verso Books, 2003) ss. 256–61.

6 Jeremy Seabrook, The No-Nonsense Guide to World Poverty, ikinci baskı (Oxford: New Internationalist, 2007), s. 129.

tekrardan ortak bir fona yönlendirebilmesiyle, bazı mikrokredi girişimleri keskin bir şekilde anaakım bankacılık modellerinden ayrılmaktadırlar. Borç verme hizmetlerinin diğer toplumsal karşılıklarla birlikte birleştirildiği noktada -sadece eğitim ve sağlık hizmetleri değil fakat ayrıca paylaşımcı teknoloji ve yerel planlama alanlarında da- mikrokredi, sermayenin keskin kenarından ziyade kendini düzenlemenin bir aracı haline gelmiştir. O zaman bu noktada soru şu hâle geliyor: Mikrokredi şekilleri, karşıt ekonomik süreçlerin kendisini parçalaması olarak tasarlanıp, paranın tahakküm gücünü kırarak karşılıklı faydaya bağlı bir üretkenliği sağlayabilir mi? Finansallaşmanın toplumsal hayatın şimdiye kadar el değmemiş katmanlarına yayılarak sirayet etmesi gibi bir işlevden ziyade, mikrokredi bütün bunların panzehiri olarak algılanmalıdır; borçluluğun doğasına içkin bir şekilde yeniden düzenlenmesiyle, piyasa mantığının sömürgeleştirdiği toplumsal hayatın bütün veçhelerini yeniden politize etmeye muktedirdir.

Bütün bunlara rağmen, görünüşe göre mikrokredi, her türden kurumsal yapı ve iskelete gerek duymadan çok da yukarılara tırmanamayacaktır; özellikle de sosyalistlerin, demokratik yatırım kurulları, dövizin farklılaştırılmış biçimleri, kamu mülkiyetinin değişken şekilleri ve buna benzer şekillerde yıllardır tasarlamaya uğraştıkları türden mekanizmalar. Bu türden tasarılara ilerlerken, toplumsal olarak paylaştırılmış borçluluk fikri, mikrokredinin her zaman vaat ettiği şeyi kaybedecektir: daha sağlam temellere dayanan, daha hesaplanabilir türden ve kapitalizmden ayrışan bir ekonomiyi yeniden kazanabilme fırsatını. Daha yeni mikrokredi programlarının bu doğrultuda gelişmediği gerçeği, bu özel türden borçluluğun sadece en arkaik seviyedeki kapitalizm öncesi piyasalarda serpilebileceğini önermektedir. (Bu Braudel tarafından tanımlanmıştır ve 1. bölümde tartışılmıştır.) Sadece günü birlik yaşam düzeyi içerisinde yaşanabildiği ve insanlar kendilerini fakirleştirmeye devam eden kapsayıcı koşulların değişmesini beklemedikleri sürece, bu düzen insanları yoksulluktan koruyabilir.

Bu yüzden kendimizi bu özel ütopik görüşe ikna etmek oldukça zor olacaktır. Zehri, homeopatik deva şeklinde, iyileştirmeye çalıştığı hastalığa göre çok fazla gibi görünebilir. Baskı sistemlerinden herhangi birisine umudu bağlamaktan ziyade, onları destekleyen zihin ürünü kelepçelerle birlikte borçların hepsinin birlikte kaldırılmasını dilemek çok daha cesurca görünecektir. Borçların tamamının iptal edilmesi -özellikle de bu paranın hükümranlığının sonunu işaret ediyorsa- elbette ki hayal edilebilecek en egzotik ütopik rüya olarak görülecektir. Aslında, Yahudi-Hristiyan dünyasında *Jübile* olarak bilinen bu görüş uzun bir geçmişe sahiptir. Leviticus'un yirmi beşinci kitabında açıkça söylendiği üzere, bir *Jübile*'nin her elli yılda bir ilan edilmesi gereklidir. Bu, bütün borçların affedilmesi için bir çağrıyı, toprakların yenilenmesini, evlerin hakiki sahiplerine "verilmesini", kölelerin ve hizmetkârların özgürleştirilmesini ve işlerin bir sonraki yıla ertelenmesi çağrısıdır. Yeni Ahitte, *Jübile* İsa'nın peygamber olarak gelmesindeki iyi haberleri müjdeler. Bunlar İsa, "fakirlere hakikati öğütlediğinde, kalbi kırıkları iyileştirdiğinde, esirlerin kurtuluşunu telkin ettiğinde ve körlerin görmesini sağladığında, hastalıklı olanları iyileştirdiğinde" ortaya çıkar (Luke 4:18). Burası, bu dini geleneğin neden içerisinde bu tarihsel zamanı bozma ve yenileme görüşünü taşıdığını araştırma yeri değildir. Her ne kadar *Jübile* bu dini retorikten istifade etse de, onun özgürleştirme görüşü, tamamen pratik ve dünyevi olarak kalacaktır.

Buradaki amaçlarımız açısından, *Jübile*'nin devrimci politik hareketlere ilham verdiğini anımsamak yeterli olacaktır. Peter Linebaugh ve Marcus Rediker'ın zekice gösterdikleri gibi, *Jübile* fikri 17. yüzyıl İngiliz radikalleri ve 18. yüzyıl Atlantik işçi sınıfı için temel bir mihenktaşı vazifesi görür. Bu, en esrarengiz alegorik olanlarından en lafzi ve seküler olanlarına kadar bir dizi ahlakdışı pozisyon açısından kolaylıkla kullanışlı bir dil sağlar. Köle bir kadının ve bir köle efendisinin oğlu olan Jamaikalı Robert Wedderburn'da kristalleşen ve dolaşıma sokulan *Jübile* mefhumu "bir taraftan 1830'ların Çartist toprak politikası

ve genel grev ile diğer taraftan da Amerika'da köleliğin kaldırılmasını" sağlamıştır.[7] Linebaugh ve Rediker için, *Jübile*, kapitalist modernite karşı öngörülemeyen bir direniş halkasını bir araya getirmeye muktedir zaruri radikal bir talebi ortaya çıkarır. Linebaugh'un en son kitabı, *Magna Carta Manifestosu* da, aynı dersi daha farklı bir silsile ile önerir; bağış ile borcun sıraya koyulması ve servetin paylaştırılarak halk tabakasının durumunun iyileştirilmesi.

Dini kampanyacılar ve neoliberal politika şahinlerinin 2000 yılındaki *Jübile* kampanyası arifesinde anlaşma varmaları gibi, bu ütopik ihtimal üzerinde uzlaşılması da mümkündür. Bono ve Gleneagles konferansındaki tartışmada gördüğümüz gibi, borçlar aslında kaldırılmıştır, fakat sadece ekonomik ve politik yeniden inşa programlarının güçlüklerini çoktan geçirmiş ülkeler için. Kampanyanın en dolaysız sonucu, ülkelerin çok yönlü uzmanların önerilerini takip etmelerini özendirmek ve buna karşı politik duruş sergileyenlerin sayısını azaltmak olmuştur. Bu, neden sadece az sayıda ülkenin gerçek manada hak sahibi olduğunu açıklamaktadır: bazılarının çok ileri gittiği varsayılır ve diğerlerinin de "çoktan iyileştiği." Aynı zamanda, sıkıntılı dönemden sağ salim çıkmak için borç almaya ihtiyaç giderek artarken bile kişisel iflas kanunları her yerde sıkıştırılmaktadır. Bunların yanında ancak borçların hepsinin silinmesinin, gerçek anlamda kredi verenlerin hükümranlığını sağlamlaştıracağı açık olmalıdır. Milyar dolarlık banka kurtarma paketlerinin ve ödeme garantilerinin olduğu günlerde, borç yardımı meselesi, baştan başlamaya dair suçluluk konuşmaları arasında, ilk önce bankacılar sonrasında aktivistler için en acil konu olmuştur.

7 Peter Linebaugh ve Marcus Rediker, The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic (Boston: Beacon Press, 2000), s. 291. The Midnight Notes kolektif çalışması (Linebaugh, Silvia Federici, ve George Caffentzis'i içeren) mevcut borç ekonomisinin ahlakdışı eleştirisine de öncülük etmiştir. Bkz. Onların yayınlarına (özellikle Sayı 10, "The New Enclosures"), online erişim: midnightnotes.org.

Yine de bütün yükümlülüklerden kurtulma arzusu mevcut borçluluk düzenine karşı etkili muhalifler oluşturmaya devam edecektir. Bu arzunun bir türünü incelemek için, iyi bilinen radikal bir kitapçık örneği olan *Yaklaşan İsyan* (*The Coming Insurrection*) ile birlikte bu çalışmanın arkasında duran Fransız grup Tiqqun'un bazı metinlerini ele alalım.[8] Kitapçık önemli bir kısmını, şeylerin mevcut düzenine (İmparatorluk dedikleri) karşı saldırısına hasretmiştir. Bir ayaklandırma oluşturmak için dört parçadan oluşan bir öneri izler bunu: ilk olarak, reddetmenin heyecanını benimse; ikincisi, bütün sosyal bağlardan kurtul ve diğer direnişçilerle "komünler" oluştur; üçüncüsü, bütün boyutlarıyla bir kendi kendine düzen geliştir ve son olarak önceki adımların sayısını artırarak ve onları pekiştirerek bir başkaldırı yürüt. Bu anların her biri, kendi riskleriyle yüzleşir. İlkinde başlayacak olursak, memnuniyetsizlik hâli nasıl olacak da isyana dönüşecek? Her ne kadar çoğu insan dünyanın bu mevcut haline karşı bir hayal kırıklığı ve tahammülsüzlük hissetse de, sadece dikkat dağıtıcı şeylerden veya tereddütlerden sıyrılanlar ondan tamamen kurtulmayı deneyeceklerdir. Bu kırılma ânı, "taraf seçmemiz" gerçeğini bize gösterir (*Yaklaşan İsyan*, s.96). Taraf seçmek için, kişinin seçmek için taraflar olduğunu fark etmesi gerekir: Tiqqun şöyle iddia etmektedir "toplumda sadece iki taraf vardır: sadece tek bir taraf varmış gibi davrananlar ve iki hakikat olduğunu bilenler. Sadece bu gözlemden bile, kişi bizim olanları nasıl fark edeceğini bilecektir" (T1, s.51). *Yaklaşan İsyan*'da, doğrudan şunu işitiriz, "düzeni isteyenler ve onu istemeyenler" (s.12). Savaş hatlarını bu şekilde çizmek, ancak bir tür düzen olması gerektiği kabullenildiğinde stratejik bir anlam ifade eder. Fakat metin bunu daha sert şekilde söyler. Aslında, komünün birlikte

8 The Invisible Committee, *The Coming Insurrection* [çeviri. unknown] (Los Angeles: Semiotext[e], 2009),; *Tiqqun: Exercices de Métaphysique Critique*, [1.Cilt] (Paris, 1999) ve Tiqqun: Zone d'Opacité Offensive [2. Cilt] (Paris, 2001), bundan sonra T1 ve T2 olarak alıntılanacak. Tiqqun birçok çalışması La fabrique éditions tarafından yeniden basılmıştır (lafabrique.fr).[Görünmez Komite, Yaklaşan İsyan, çev. R. Işık Güngör (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012)]

gelişi (ikinci anda) en farazi kavramlarla ifade edilir: kendisini "raslantılar vaadi" aracılığıyla ortaya çıkarır. Başkalarıyla bir bağ oluşturma kararı bizi anın değişkenliğiyle yüzleştirir. Bu Lucretius'taki yoldan çıkmış atomların yeni bir vücut meydana getirmek için biraraya gelmesine benzer. Fakat bu ne kadar devam edebilir? Muhtemelen bu doğru soru değildir. Metin, politik bir yapının biçimlendiği kavramları değiştirebilmek için acıları ele alır. Böylece, komünal grupları birbirine bağlama vaadi bireyler veya tekillikler tarafından verilmez, sadece hesaplaşmanın kendisi tarafından verilir. Bu durumdan her şeyi değiştirmeye muktedir bir tekillikler düzeni çıkar. Bu vaadin sorunu, gerçekten de bir süreklilik ve tutarlılık sorunudur: sadece potansiyel hesaplaşmaların gerçekleştirilmesi anlamında değil, ayrıca meydana gelecek temel toplumsal değişimler açısından da hangi tür bağ yeterince dayanacaktır?

Kitabın, organizasyon, inanç, kimlik ve aitliğe dair her tarafına yayılan şüphesi genel manada bir dilemma oluşturmaktadır: yazarlar gerçekte neyin var olduğunu ifşa ettikleri sürece, iyi hedefler seçmede bir kıtlık yaşanmayacaktır, özellikle de sendikalar, siyasi partiler, yönetimler ve hatta radikal grup ve çevrelerde. Fakat yeterince paradoksal olarak, kitap "meşru müdafaa"dan bahsetmeye başladığı andan itibaren süreklilik ve tutarlılık acil bir sorun haline gelir. Kim veya ne müdafaa ediliyor? Mevcut anlamı içerisinde bir toplumsal bağ gibi bir şey olsa gerek. *Tiqqun*'dan da okuyabiliriz: "Toplumsal olan her şey bize yabancı olmaya başlamıştır. Kendimizi bütün toplumsal yükümlülüklerden, imtiyaz ve aitliklerden mutlak anlamda bağımsız görüyoruz" (T2, s.280). *Yaklaşan İsyan*, mevcut "organizasyon" biçimlerinin ölümcül birer ayrışma düzeyi gibi olmasından alaycı bir şekilde bahsederken, diğer yandan da "bazen gelip geçici, fakat yine de ihanet etmeyecek" yeni "suç ortakları" çağrısında bulunur (Yİ, s.15). Bu ayrım bütün yol boyunca devam eder: bir tarafta, "bağımlılıklar topluluğuna" karşı, öznelliğini sakatlayan acımasız bir saldırı; diğer tarafta, "yeni düzenlemeler ve bağlılıklarla devasa bir tecrübe" (Yİ, s.

42). Sorunu çözmek için tek yol bir tür etkin öncücülüktür: "Politik öznellik zırhının aşılmazlığı ve devlet müdahalesinin başına buyrukluğu arasındaki koşulsuz ilişkiye güveniyoruz." İşte, tek bir etkileyici formülasyon içinde, tek geçerli organizasyon kuralı: hakikat, güven ve sevgi üzerine temellenmeyen hiçbir yükümlülüğü kabul etme.

Bu kadarı yeterli mi? Eğer yeterliyse, dördüncü âna ilerleyebilir ve şu soruyu sorabiliriz; havuçları kim yetiştirecek? Bu, ütopik tasarılara karşı daima kötümserler tarafından ortaya sürülen, devrimden sonra tuvaletleri kimsenin temizlemek istemeyeceğini işaret eden ciddiyetten uzak sorular gibi değildir. Metnin kendisi havuçların yetiştirilmesi konusunda endişelenmektedir. Yani bu şu demektir, sürekli bir politik karar verme durumundan kendi kendine gerçek manada maddi olarak yeterli olmaya doğru bir dönüşüm. Giriş kısmında feci bir küçümsemeyle "havuçları yetiştirmenin bu kâbusu defetmek için yeterli olmadığı" fikrini reddeder ve hatta sonuç kısmında, "kişinin kendi temel geçimi için kullandığı yetenekleri elde etmesi de kendi üretiminin gerekli araçlarının temin edilmesini ifade eder" şeklinde savunmasına rağmen (Yİ, s.125). Yiyecek yetiştirmek zaman alır, ve bu yüzden "hastalıkların tedavi edilmesini" öğrenmek, "plankton biyolojisini ve toprak bileşimini anlamak" ve bütün diğer öğrenilmesi gereken görevler, metne göre, iç savaş varsayımı altında komünal bir yaşam tesis edebilmek içindir (Yİ, s.107). Fakat her komünün kendi üssünün olması, kendi dünyasını kurması, kendi dilini konuşabilmesi için bağların sürmesi gereklidir. Peki, bu nasıl sağlanacaktır? Bunu söylemek zordur: metin böylesi şeylere peşinen karar vermek için gerekli dürtülere itimat etmemektedir. Her hâlükârda, bir isyan havuçların ekilmesiyle başlamayacaksa da, eğer başarılı olursa, bu noktada sonlanabileceği kesindir.

İzini sürdüğümüz geniş argümanı yeniden özetlersek: radikal bir borçluluk politikası ihtimali ilk bakışta karşıt ya da çelişik olabilecek iki yaklaşıma veya stratejiye dayanır. Fakat aslında aynı durumun tamamen farklı veçhelerini işaret ederler.

Mikrofinans ile ilişkili ilk yaklaşım, insan üretkenliğinin borçluluğun kendisine bir çeşit küçültülemeyen teknik protez gibi ihtiyacı olduğu argümanına dayanır. Ve bu gerekliliği çözmek şöyle dursun, kapitalizm kâr mekanizmasına boyun eğdirmek için her seferinde onu zorla ele geçirir. Bu minvalde, "borçluluk" koşulu ilişkiselliğin farklı pratik biçimlerini içerebilmek için derinleşecektir. Bu ise, bütün toplumsal koşulları ve davranışlara yön veren "toplumsal olarak zorunlu emek miktarını" devam ettirerek, bizim "birbirine bağlanmış işçiler" adına konuşmamıza imkân verir. Kapitalist bir ortamda, para bütün ilişkisellik biçimlerine egemen olur. Böylece insanlar, sadece yatırım,-kredi veya daha karmaşık düzenleme mekanizmaları aracılığıyla birbirlerini üretken kılabilirler. Para, karşılıklı dayanışma ve işbirliğinin koşullarını belirlediği sürece, paraya bağlı olan her ütopik görüş aynı türden sınırlamalara maruz kalacaktır. Bunların hepsi ise, paranın borçluluğun karşılıklılık dinamiğini durağan ve tamamen maddi mübadeleye çevirdiği gerçeğine çarpacaktır.

Jübile'yle ilişkili olan ikinci yaklaşım insan kapasitesini ve gücünü çok daha sembolik bir manada anlar. Güç, çökmüş bir sisteme adalet getirmeye muktedirdir veya baskıyı ortadan kaldırmaya. İnsanların kendi koşullarına dayanan yükümlülüklerini, bu yükümlülükler bir irade eyleminden kopartılabildiği sürece (diğer bir deyişle, sadece sembolik olarak görülebildiği sürece), borçların silinmesi veya iflas etmenin özgürleştirici olduğu her durumda reddedilebilmeleri gerektiği konusunda ısrar eder. Sadece tek sefer için değil, tekrar ve tekrar, özgürleşme sürecinin kendisinin, hissedebileceğimiz ve hatta kendi kendimize yaptığımız bütün yükümlülüklerin ortadan kaldırılmasını kapsadığına inanmamız mümkün hâle gelecektir. Bir vaat ile bağlanmış doğuştan gelen bir insan yeteneğinin olup olmayacağını tartışmanın da bir anlamı kalmayacaktır: hiçbir yükümlülük, kişinin yaşama yeteneğini koruması veya ikame etmesi ihtiyacı; özgüven ve bağımsızlık algısı karşısında duramaz.

Elbette bu iki yaklaşımı birden seçemeyiz. Eğer mikrokredi ütopyası, ekonominin aşkın haklar veya kutsal vazifeler olmadan nasıl karşılıklı evrensel yükümlülük olarak kavranabileceğini tasavvur ediyorsa, *Jübile* ütopyası da bildiğimiz anlamıyla ekonominin nasıl kolektif bir irade eylemi olarak ağırlık kazanabileceğini tasarlar. Borçluluk politikası bu yüzden diyalektik bir problem ortaya çıkarır: sahiplenici ve zararlı bir araç inşa etmeden borçluluğun yapıcı ve kurucu gücü nasıl kabul edilebilir? Bir zamanlar geleceğe açılan bir merkez olarak görülebilecek her borç her zaman geçmişin ilerlemesini engelleyen bir şey haline mi gelecektir? Eğer borçlar bir şekilde kendi umutlarımızın ifadesi olarak başlıyorlarsa veya daha basit olarak yaşamaya devam etme arzumuzun ifadeleriyse, nasıl oluyor da çoğu kez bizi engelleyen şeyler oluyorlar? Diyalektik bize bundan geri dönüşün olmadığını öğretir. Fakat bu her zaman için ileriye bir yol olduğu anlamına gelmez; en fazla söyleyebileceğimiz ise, her zaman için bir çıkış yolunun olduğudur.

Bu diyalektiğin zorluğunu, Jean-Paul Sartre'ın görünüşte tesadüfen gerçekleşen yorumuna bakarak resmetmeme izin verin. 1970'de mutluluk hakkında bir röportajın ortasında, açık sözlü bir ifade kullandı: "Devrimin hedefi herkesi mutlu etmek değildir. Herkesi bir yandan birbirine bağımlı yaparken, onları özgür ve yabancılaşmamış kılmaktır"[9] Biraz garip görünebilecek olan bu anahtar formülasyon dosdoğru bir şekilde başlar: herkes özgür ve yabancılaşmamış olmayı denemelidir. Yeterince açık olmasına rağmen, gerçek manada bunu nasıl ele almamız gerektiğini bilmiyoruz. Peki, cümlenin birbirine bağımlılıkla alakalı olan ikinci kısmına ne demeli? Bu mefhum nasıl olur da özgürlük hedefiyle eş zamanlı gelebilir? Sartre, acaba böylesi bir bağlılığın sadece bir tür arka plan koşulu olduğunu mu söylüyor? Veyahut da bunun özgürlük arayışımız için bir engel olduğunu? Ya da birbirine bağımlı olmanın da, özgür ve yabancılaşmamış olmak kadar önemli bir hedef olduğunu mu

9 John Gerassi, ed. ve çeviri, Talking with Sartre: Conversations and Debates (New Haven: Yale University Press, 2009), s. 28.

söylemektedir? Cümlenin bu sözdizimini izlemekten başka çaresi yoktur (ilk olarak özgürlük çağrısı, sonra da bağımlılığı tasdik etme), çünkü bunu diğer türlü söylemek, yani devrimin hedefinin bizim birbirimize olan bağımlılığımızı inşa edip, sonra da bizi özgür kılmaya çalışması şeklinde ifade etmek, kulağa çok daha garip gelecektir. Fakat yine de, bu da doğru olacaktır.

Birlikte özgürce yaşamamızı mümkün kılan bağları nasıl meydana getirmemiz gerektiğini bilmek zorunda olmamız gibi, tam anlamıyla yaşamamızı engelleyen bağları da nasıl kırmamız gerektiğini bilmek zorundayız. Ve bu süreçte hâlâ kim olduğumuzu öğreniyoruz. Bu olmak zorunda olduğumuz "bizi" ise kendimize borçluyuz.

DİZİN

11 Eylül 86, 94, 104
II. Dünya Savaşı 80, 86

A

AB 65, 71, 72, 73
ABD 29, 31, 35, 55, 57, 59, 70, 71, 72, 80, 84, 85, 86, 87, 89, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 108, 113, 114, 115, 117, 119, 121, 122, 123, 126, 144, 188, 190
Afganistan 85, 96, 104
Afrika 48, 55, 64, 65, 92, 108, 112, 117, 121, 122, 124, 189, 194
Alexander Kluge 102, 140, 159, 173
Alman Şansölyesi 188
Almanya 23, 24, 26, 88, 98
Antonio Negri 101
Arendt 179
Arjantin 187, 189
Asya Kalkınma Bankası 65
Avrupa Merkez Bankası 188

B

B-52 108
Balkan Savaşı 81
Barack Obama 35, 85, 91, 92, 96, 97, 98, 131, 188
Ben Rhodes 96
Bernard Stiegler 8, 176, 177
Bertolt Brecht 2, 183
Beyaz Saray 94, 106, 110, 111, 115, 129, 131
Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisinin (NSS) 91
BM 63, 64, 65, 66, 93, 94, 96, 115, 132
BM İnsani Gelişmişlik Raporu 63
Bob Geldof 108, 121, 125
Bolivya 55, 118, 129, 194

Botswana 55
Branko Milanovic 54, 55
Brezilya 55, 189

C-Ç

Cannes 131
Çin 20, 28, 30, 31, 37, 48, 49, 55, 73, 181, 189
Clinton 19, 85, 91, 94, 95
CNN 104
Coca-Cola 92
Condoleezza Rice 112, 124
Connie Bruck 194
Çeçenistan 81

D

David Harvey 32, 33, 34, 35, 36, 73, 142
Dennis C. Blair 188
Dominique Lévy 59
Donald Rumsfeld 91, 120, 122, 124

Dünya Bankası 51, 54, 61, 62, 63, 65, 73, 116, 123, 124, 127

E

Échographies: de la television 8
Ekvador 189
El Barzón 190
Eric Hobsbawm 79, 189
Étienne Balibar 82, 175

F

Fakirlik Tarih Olacak (FTO) 125
Fareed Zakaria 104
Fernand Braudel 30, 195
Fredric Jameson 141, 142, 174, 185
Friedrich Engels 154, 175

G

G7 71
G8 108, 120, 121, 125, 129
G20 36, 85
George W. Bush 19, 35, 85, 91, 92, 93, 94, 97, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 115. 117, 118, 119, 121, 122, 125, 129, 131
Gérard Duménil 59
Giovanni Arrighi 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 48
Grameen Bankası 193, 194
Guy Debord 8, 179
Güney Afrika 55
Güney Amerika 194
Güney Asya 194

H

Heidegger 176, 177
Henry Paulson 188
Herakleitos 77
Herodot 43
Hindistan 48, 49, 55, 190
Hiroşima 80
Hoffmann'ın masallarındaki büyücü E.T.A 156

I-İ

IMF 16, 36, 48, 65, 98, 119, 127, 187, 188, 190, 191
İngiltere 71, 104

Inter-American Development Bank 110
Irak 80, 85, 93, 95, 116, 117, 120, 121, 122, 124, 126, 142, 184
İskandinav 55
İskoçya 108, 121
İspanya 190
İzlanda 63, 187, 188

J

Jacques Derrida 8, 176, 177
Jacques Ranciére 173
Jagdish Bhagwati 60, 112
Jane Fonda 107, 108
Japonya 23, 24, 26, 28, 55, 98, 150
Jean-Luc Godard 107
Jean-Paul Sartre 68, 175, 184, 202
Jean-Pierre Gorin 107
Jetztzeit 182
Jürgen Habermas 95, 96
John Bono 99, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 197

K

Karl Marx 24, 33, 38, 39, 153, 154, 153, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 175, 177, 178, 179
Kongo 81
Körfez Savaşı 80, 81
Küreselleşme 49, 58, 91
Kuzey Amerika 58

L

Latin Amerika 48, 55
Lee Yuan Yew 32
Lehman Brothers 189
Litvanya 187
Louis Althusser 175

M

Macaristan 73
Magna Carta Manifestosu 197
Malezya 73
Marcus Rediker 196, 197
Mark Spitznagel 35
Marx'ın Hayaletleri 177
Meksika 73, 189, 190
Merrill Lynch 52, 58, 92
Michael Hardt 101
Milenyum Kalkınma Hedefleri 64, 114
Muhammed Yunus 193
Murray Bookchin 179

N

Nassim Nicholas Taleb 35
NATO 85
Nelson Mandela 122, 125
Neoliberal devletler 34
Neoliberalism 32, 33, 35, 59
Niall Ferguson 98, 99
Nietzsche 138, 174
Nijerya 149, 189
Nikaragua 184
Nobel Barış Ödülü 96
NSS 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101

O

OECD 65
Onsekizinci Brumaire 175, 178

P

Paul Klee 179
Paris Komünü 182, 184
Passagen-Werk 179
Peter Linebaugh 196, 197
Pierre Bourdieu 178
Prag 96

R

Richard Nixon 110
Robert Brenner 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 35, 36, 37, 72
Robert Hunter Wade 59
Ronald Reagan 34, 91, 110
Ruanda 81
Rusya 55, 126, 129

S-Ş

Sierra Leone 63, 81
Slavoj Zizek 32
Spectres of Marx 177
SSCB 64
Şili 73

T

Tarık Ali 92, 96
Tayland 73
Theodor Adorno 158, 159, 179, 181
Terror and Consent 86
The Economics of Global Turbulence 22, 23
The Economist 93
The Shield of Achilles 86
Thomas Friedman 192
Tiqqun 198, 199
Tony Blair 121, 131
Türkiye 73, 190

V

Vietnam 73, 107, 108

W

Walter Benjamin 150, 158, 160, 161, 162, 179, 180, 182, 183
Wolfowitz 124
WTO 65